

EMAKEELE SELTSI
AASTARAAMAT

70
2024

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA
EMAKEELE SELTS

EMAKEELE SELTSI AASTARAAMAT

Peatoimetaja Reili Argus

70
2024

Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus
Tallinn 2025

Emakeele Seltsi aastaraamat 70 (2024) /
The Year Book of the Estonian Mother Tongue Society 70 (2024)

Toimetuskolleegium Riho Grünthal (Helsingi), Cornelius Hasselblatt (Groningen),
Tuomas Huumo (Turu), Helle Metslang (Tartu), Karl
Pajusalu (Tartu), Raimo Raag (Uppsala), Kristiina Ross
(Tallinn), Urmas Sutrop (Tartu), Lembit Vaba (Harjumaa),
Jüri Viikberg (Tallinn), Eberhard Winkler (Göttingen)

Toimetus Reili Argus peatoimetaja
Tiina Hallik toimetaja

Toimetuse aadress Emakeele Selts
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn

e-post es@emakeeleselts.ee

Inglisekeelsed tekstid toimetanud Ene Alas
Küljendanud Sirje Ratso

Trükk trükikoda Pakett

ISSN 0206-3735 (trükis)
ISSN 2228-1215 (võrguteavik)

Emakeele Selts on asutatud 1920. aastal
Emakeele Seltsi aastaraamat ilmub 1955. aastast

Emakeele Seltsi aastaraamat on registreeritud andmebaasides:
ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)
Linguistics and Language Behavior Abstracts (ProQuest)
MLA International Bibliography (Modern Language Association)
Scopus (Elsevier)

Täistekstid veebis:
www.kirj.ee
www.ceeol.com

Emakeele Seltsi aastaraamatu väljaandmist on rahaliselt toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium

© Emakeele Selts

SISUKORD

Enn Ernits

Vadja väliskohanimedest 2: Euraasia, Aafrika, Ameerika	7
Votian exotonyms 2: Eurasia, Africa and America	23

Kati Käpp

Tagasiside Eesti gümnaasiumiõpilaste tekstidele: millal, kellelt, mille kohta ja missugune?.....	24
Feedback on Estonian high school students' texts: when, from whom, about what and what kind?.....	52

Urmet Lepasson

Kontrastiivselt inglise vabast <i>ing</i> -tarindist ja selle funktsionaalsetest eesti vastetest ilukirjandustõlkes	53
Contrastive functional analysis of the English adjunctive <i>ing</i> -clause and its Estonian equivalents in fiction translation	77

Kristiina Praakli

Noortekeele andmekorje ja kogud: Emakeele Seltsi ja Eesti Keele Instituudi keelevara.....	78
The Youth Language Collections and Data Collection of the Estonian Mother Tongue Society and the Institute of the Estonian Language.....	87

Helin Puksand, Regina Martin

Paberil ja arvutis kirjutatud tekstide võrdlus	
5. klassi õpilaste tööde näitel	88
Comparison of computer-based and paper-based writing texts	109

Helin Puksand, Külliki Poom

Kerge intellektipuudega õpilaste lugemisoskus paberilt ja ekraanilt	111
Reading ability from paper and screen of students with mild intellectual disabilities	133

Evar Saar

Kohanimede muutumine ja jahimeeste kohanimed

Võrumaal Treisi metsas..... 134

Place-name changes and hunters' place names

in the Treisi forest of Võru County 160

Ilona Tragel

Eesti keeleteaduse 20 aastat muutuva keele päevade paistel 162

20 years of Estonian linguistics in the light of The Language

Change Conferences 192

Triin van Doorslaer, Mari Uusküla

Tõlkija kuvand ja pädevused masintõlke ja tehisaru kiire

arengu taustal – noorte mittetõlkijate hoiakud ja arusaamad..... 193

The translator's image and competences in the age of
machine translation and AI: Attitudes and perceptions

of young non-translators 213

Lembit Vaba

Alternatiivseid etümoloogiaid XI. *kurn, pugi, putitama,*

riis, ruhimik..... 213

Alternative etymologies XI. *kurn, pugi, putitama, riis, ruhimik* 229

RINGVAADE

Emakeele Seltsi 105. tegevusaasta (2024) (Marit Alas) 233

2024. aastal Emakeele Seltsi üritustel peetud ettekanded

(Marit Alas)..... 245

2024. aastal Emakeele Seltsile saadetud või kingitud kirjandus

(Annika Oherde) 252

2024. aastal manala teele läinud Emakeele Seltsi liikmed 253

In memoriam Mati Erelt. 12.03.1941 – 12.10.2024

(Helle Metslang) 254

Emakeele Seltsi juubilarid 2024. aastal 257

Emakeele Seltsi liikmete nimestik seisuga 31.12.2024 259

VADJA VÄLISKOHANIMEDEST 2: EURAASIA, AAFRIKA, AMEERIKA

ENN ERNITS

Annotatsioon. Kirjutise teises osas käsitletakse 103 vadja eksotoponüümi, mida on kasutatud Euroopa (v.a Eesti, Soome ja Venemaa), Aasia, Aafrika ning Ameerika paikade tähistamiseks. Osa kohanimedest on vadja keeles läänemeresoomepäraseid, teised aga saadud vene keele vahendusel. Artikli eesmärk on esitada külade kaupa võimalikult kõik väliskohanimed koos variantidega ja analüüsida neid võrdlevalt.

Võtmesõnad: väliskohanimed, mugandumine, vadja keel, isuri keel, vene keel, Euroopa, Aasia, Aafrika, Ameerika

1. Sissejuhatus

Kirjutise esimeses osas käsitleti vadja keeles kasutatud välistoponüüme, mis jäävad Eesti, Soome ja Venemaa (v.a Ingerimaa) piiridesse. Artikli teises osas tulevad vaatluse alla kõik ülejäänud eksotoponüümid (v.a Ingerimaa) kogu laiast maailmast Euroopast Aasiani ja Aafrikast Ameerikani. Nimematerjali allikaid ja ainese käsitlemise metoodikat on kirjeldatud artikli esimeses osas (vt Ernits 2024: 35–36).

2. Euroopa kohanimed

Selles alajaotuses käsitletakse Euroopa maade ja piirkondade kohanimesid peale Eesti, Soome ja Venemaa toponüümide, millest oli juttu artikli esimeses osas (Ernits 2024).

Euroopa nimi on teada kujul (J) *Jevroppō-* (EKI < Dmitri Tsvetkov). See on selgesti vene algupära, vrd vn *Espona* [jevr-]. Mitme mandri vahel laiuvate ookeanide puhul lähtugem tinglikult Euroopast: Ja *Atlantin meri* 'Atlandi ookean' (Lns: 237) ja (J) *Pōhjō-mere-* 'Põhja-Jäämeri' (VKJ: 384). Tekstinaabruse ja *n*-genitiivi põhjal kujutab esimene hüdronüüm

endast ümberlülitust soome või isuri keelele, vrd sm *Atlantti*. Sõnasõnaline 'Põhjameri' on lihtsustatud tõlge. Mõlemat võib kuju poolest pidada läänemeresoomepäraseks toponüümiks.

2.1. Läänemeresoomepäraseid Euroopa kohanimesid

Läänemeresoomepärasteks võib pidada üheksat Euroopa toponüümi, millest viis tähistavad riiki ja neli suuremaid veekogusid. Maade nimed on (Ja) *Englanni* (genitiivis) 'Inglismaa' (Lns: 239); J *Noorii maa* (VKS: 679) ~ J *Nori-maa* ~ J *Norii-maa* 'Norra' (mõlemad VKJ: 197); (Ra) *Poolõzmaa* 'Poolamaa' (Ar₆: 45); (I) (J) *Rootsi-* 'Rootsi' (Ar₂: 107; VKJ: 276) ~ Li Lu *Rootsi* : *Rootsi* (Ar₆: 22, 25) ~ (Lu) (M) (Ra) *Rootsi* (Ar₆: 20, 22, 26) ~ Ku *Rootsi* (VKK: 437) ja J *Saksaa-maa* 'Saksamaa' (VKJ: 283) ~ J *Saksamaa* (Hns-Ksk₃: 24).

Inglismaa nimes heiestub soome mõju, vrd sm *Englanti*. Norra nime moonandumise põhjus pole selge. Võib-olla on tõuke andnud apellatiivid *noori* 'noor' või *nori* 'nari (kää haigusi)' (VKS: 815, 818); tõsi, viimast pole nenditud Vaipooles. Poola toponüüm seondub pohlaga nagu varasemal ajal ka eesti keeles, vrd ee *Pohlamaa* ja vdj *poollaz* ~ *poolõz* 'pohl' (VKS: 950, 951), samuti nagu sm *Puola* 'Poola', vrd *puola* ~ *puolukka* 'pohl'. Vadjakeelsed Rootsi ja Saksamaa nimed on samuti sarnased eesti ja soome omadega, vrd sm *Ruotsi* ja *Saksa*.

Poola ja Saksamaa läänemeresoomepärase nime on mainitud üksnes rahvalauludes: Ra *kokii poika [õli tootu] Poolõzmaalta* 'kokapoeg oli toodud Poolamaalt' (Ar₆: 45); K *Saksa[a] saidad sööm[isiä]* 'saksa saidad söömiseks' (SKVR: 693) ja K *tootie sõassa tširja, sala-tširja Saksaa-maalta* 'toodi sõjast (= sõjaväljalt) kiri, salakiri Saksamaalt' (SKVR: 731), K *lunaõlõ saksan sälko* 'lunasta saksa sälg' (Eur: 41) ja M *En miä pal'l'o tšüüzi [...]* *sata Saksan tanderia* 'Ega ma palju küsiks: sada saksa taalrit' (SKVR: 740). Rahvalaulust leiab ka Rootsi nime, sh K *Rootsi roomad kadgõkoosõ* (SKVR: 728), K *rootsi loomad* [p.o roomad] *kadgõtkoo* (SKVR: 774) 'rootsi roomad katkegu', P *rootsii roomad radgõtkoo* 'rootsi roomad rebenegu' (SKVR: 779). XX sajandil on nimetatud maade kohta tarvitatud üksnes venepäraseid toponüüme (vt 2.2).

Hüdronüümidest kuuluvad läänemeresoomepärase kohanimedele rühma Ja *Mussa meri* 'Must meri' (Lns: 239) ja Ja *Välimaa* [p.o Välimaa] *meri* 'Vahemeri' (Lns: 246). Musta mere nimi on tõlkelaen kas vene või

soome keele vahendusel, vrd vdj *mussa* 'must', vn *Черное море* ja sm *Mustameri*. Vahemere nimi on tõlgitud vene keelest, vrd vdj *väli* 'vahe, vahemik' (VKS: 1562) ja vn *Средиземное море*, mis sõna-sõnalt tähendab 'vahemaameri', õigupoolest maadevahelist merd, vrd sm *Välimeri*, mis ei sisalda osist *maa*.

2.2. Venepärased Euroopa kohanimed

Vene keele baasil moodustatud Euroopa maade ja piirkondade nimedest on kolmandik *ija*-lõpulised (vn *-ия*) toponüümid: J (Ja) *Angl'ija* 'Inglismaa, vn Англия'; J *Bel'gija* : *Bel'gijaa* 'Belgia, vn Бельгия'; J *Daaniija* 'Taani, vn Дания'; J *Portugaal'ija* 'Portugal, vn Португалия' ja (J) *Prussija* 'Preisimaa, vn Пруссия' (kõik VKJ: 7, 16, 23, 240, 246). Mitme riigi ja Ida-Euroopa ajaloolise piirkonna Galiitsia nimi on registreeritud küll ilma *j*-häälikuta, kuid tüvi osutab enamasti selgesti vene lähteile: (Ja) *Anglia* 'Inglismaa' (Lns: 238); M *Germania* 'Saksamaa, vn Германия' (Lns: 234); (J) *Gal'icia*- 'Galiitsia, vn Галиция' (VKJ: 343) ja (K) *Švettsiä*- 'Rootsi, vn Швеция' (Mäg: 123).

Teine kolmandik vene *ia*-lõpulistest maanimedest olid vadja keeles kasutusel *i*-lõpuga: (Ja) *Angli*- (Lns: 239), J *Franttsi* : *Frantsii* 'Prantsusmaa, vn Франция' (VKJ: 41); (J) *Germani*- 'Saksamaa' (Lns: 235; vrd *Saksamaa*, 2.1); (Ja) *Ispani* : *Ispanii* 'Hispaania, vn Испания' (*ibid.*: 237); J *Ital'i* : *Italii* ~ J *Ital'i maa* 'Itaalia, vn Италия' (mõlemad VKJ: 67); (Ja) *Porttugali*- 'Portugal' (Lns: 237); (J) *Rumõni*- (VKJ: 172) ~ M *Rumani maa* 'Rumeenia, vn Румыния' (Lns: 259) ja *Šveitsaari* 'Šveitsi, vn Швейцария' (VKJ: 325). Näikse, et *ija*-lõpulisi kohanimesid on isikuti peetud keelevõõrasteks ja asendatud *i*-lõpuga, mis on omane paljudele vadja apellatiividele.

Osa vadja maanimetusi on moodustatud etnonüümidest. J *Agl'itšina* maa 'Inglismaa' (VKJ: 1) lähteks on vdj *agl'itšina* (~ *agl'itšana*) 'inglane', mis tuleneb samatähenduslikust vene sõnast *англичанин* 'inglane', sõna-sõnalt 'inglase maa'. Niiviisi on tuletatud ka (Ja) *Frantsuza*- ~ (Ja) *Frantsuzi*- 'Prantsusmaa' (Lns: 237), vrd vn *француз* 'prantslane'; S *Nemtsaa maa* 'Saksamaa' (VKS: 802) ~ L *Nemtsaa maa* (Ar₂: 28), vrd vdj *n'emtsa* ja vn *немец*, mõlemad tähenduses 'sakslane'; (I) (Ku) (L) *Šveeda* 'Rootsi; rootsi, rootslane' (Ar₆: 23, 26, 29) ~ Kõ *Šveeta* (*ibid.*: 20) ~ M *Šveetta* : *Šveetaa* ~ (Lu) (M) *Šveeta*- (18, 21) ~ M *Šveett* ~

Lu M Šveetta (Ar₆: 20, 21) ~ (M) Lu Šveeda (*ibid.*: 18, 24, 26) ~ Lu Šveetta (*ibid.*: 18, 24) ~ Kõ Šveetaa maa (Mäg: 25) ~ M Šveetta maa (Ar₆: 19), vrd vn *uved* 'rootslane'. Ingerimaa, sh Vadja alad kannatasid pikka aega Rootsi-Vene sõja käes ja jäidki viimaks pikaks ajaks Rootsi võimu alla, mistõttu tekkis sellest perioodist pärastpoole rohkesti muistendeid, mida on talletanud peamiselt Paul Ariste. Nimetatud sõda ja sellele järgnenud aegu kajastavad muistendid sisaldavad Rootsi-kohanime, nt *šveetaa kalmud* 'rootsi(aegsed) kalmud', *šveetta kunikkaa šlāppi* 'Rootsi kuninga kübar' jt (vt Ar₆: 17 jj).

Vene toponüümist *Польша* on moodustatud vdj *Pol'šš* : *Pol'ša* (VKJ: 239). Lõpukaolised vormid olid omased Jõgõperä murdele (Mrk-Rož: 374–375), nõnda ka siinpuhul. Selle sajandi (J) *na Ukrainu* 'Ukrainasse' (Hns-Ksk₁: 108) kujutab endast ümberlülitust vene keelele. Venepäraste toponüümide rühma saab paigutada (Ja) *ostrova- Kriit* (Lns: 238) 'Kreeta, vn Крит' ja tõenäoliselt (Lu) *Ukraina-* (VE XIII: 28) 'Ukraina, vn Украина'. Ja *Tal'iani lidna* 'Itaalia linn' (Lns: 238) puhul saab lähtuda vene murdepärasest sõnaosast *тальян-*, mis esineb lekseemides *тальянец* (kirjakeeles *итальянец*) 'itaallane', *тальянка* 'liik kaherealisi lõõtspille', *тальянское окно* 'lai, kahe või kolme poolega aken' jt (vt SRN XL: 253–254).

Seni on vadja keeles talletatud 24 Euroopa linna ja ühe küla (praeguse linna) nimi. Neid on kasutatud nii liigi- ehk põhisõnata kui ka põhisõnaga (ees- ja tagaasendis) või samas tekstis isegi mõlemat viisi korraga. Ilma põhisõnata on registreeritud tosin nimevormi: (M) *Dvinska-* (Lns: 259) 'Dvinsk, Daugavpils'i nimi 1920. aastani, vn Двинск'; (I) (Lu) *Kijeva-* (VE I: 242; VE III: 104) ~ (P) *Kijova-* (VKS: 1180) 'Kiiev, vn Киев'; J *Libavõ* (VKJ: 149) ~ (Ja) (Kõ) *Libava* (Lns: 222, 236) 'Liibau, Liepāja nimi 1920. aastani, vn Лубава < sks *Libau*'; London (VKJ: 149); Lu *Paremba* (Mäg: 178) 'Szklarska Poręba, toona küla, praegu linn Poolas, vn Шклярска-Поремба'; J *Pariž* (Tsv₂: 22); (Ja) *Pirei-* 'Pireus, linn Kreekas, vn Пирей' (Lns: 238); J *Riigõ* (VKJ: 272) ~ (J) *Riigõ-*, illatiivis *Riiga* (Mrk-Rož: 97) 'Riia, vn Рига'; J *Riim* (VKJ: 272) 'Rooma, vn Рим'; (Lu) *Sevastopoli-* (Ar₇: 58) 'Sevastopol, linn Ukrainas, vn Севастополь'; Lu Li *Stogol'ma* : *Stogol'maa* 'Stockholm' (EKI); (Ja) *Varšala* (Lns: 236) ~ (J) *Varššavõ* (VKJ: 239) 'Varssavi, vn Варшава' ja (Ja) *Vil'na* (Lns: 236) 'Vilna ~ Vilno, Vilniuse ajalooline nimi, vn Вильна 1918. aastani ja Вильно aastatel 1919–1939'.

Ukraina pealinna nimi esineb ka vanasõnas Li Lu *Tšeeli veeb Kiijevaa* 'keel viib Kiievisse (keeleoskusega jõuab kaugemale)'. See lähtub sama tähendusega vene vanasõnast *Язык до Киева доведѣм* ning esineb ajalooliselt Venemaaga tihedamalt seotud aladel võru, seto, ingerisooma ja karjala keeles (Mälk 1976: 260). Huvi pakub vadja nimekuju *Kiijova*, mis esineb sellisena ka Setomaal ning Rõuge ja Vastseliina kandis, nt vanasõnas *Kiil vii Kiiovahe* (EVS I: 647). Häälikuühendi *jo* esinemine jääb praegu mõistatuseks, sest siinkirjutajal pole mingit allikat, kust ammutada vene murdelisi toponüüme. *Paremba* lähtub vene häälduse *a*-lisest kujust, kuigi rõhk on erinevalt vene nimest asetunud esimesele silbile. *Varšala* on kas kirja- või hääldusviga, mis on sünenenud järgneva liigisõna *vagzala* 'vaksal' mõjul.

Venepärase liigisõna eesasetusega linnanimedid leidub samuti tosinaga: Ja *lidna Brest* ~ (Ja) *Bresta-* (Lns: 237) 'Brest, linn Prantsusmaal, vn город Брест'; Ja *liidna El'bih* (*ibid.*: 235, 236) 'Elbląg, toona linn Saksamaal, tänapäeval Poolas, varasem vn Эльбинг < sks *Elbing*'; Ja *lidna Ferol'* ~ (Ja) *Ferol'a-* (*ibid.*: 237) 'El Ferrol, linn Hispaanias, vn Эль-Ферроль'; (Ja) *lidna Kadiksa-* (*ibid.*: 238) 'Cádiz, linn Hispaanias; vn Кадис'; Lu *linna Kel'ttsa* (Mäg: 178) 'Kielce, Poolas, vn Кельце'; Ja *lidna Kil'* (Lns: 237) 'Kiel, linn Saksamaal, vn Киль'; Ja *lidna Kuks* : *Kuksi-* (*ibid.*: 237) 'Cuxhaven, linn Saksamaal, vn Куксхафен', Ja *lidna Lissabon* : *Lissabonna-* (*ibid.*: 237) 'Lissabon, linn Portugalis, vn Лиссабон' (kõik Lns: 237); Ja *lidna Messin* : *Messina-* 'Messina, linn Itaalias, vn Мессина', Ja *lidna Palerma* (mõlemad *ibid.*: 238) 'Palermo, linn Itaalias, vn Палермо' ning Ja *lidna Šerburg* : *Šerburga-* (*ibid.*: 237) 'Cherbourg, linn Prantsusmaal (seal on mitu samanimelist sadamalinna), vn Шербур'.

Ühel juhul on kasutatud Elblągi nime teisel kujul, nimelt liigisõnaga järelasendis Ja *El'binii portta* 'sadam' (*ibid.*: 237). Eespool mainitud toponüümi *El'bih* ebatäpne kuju johtub ilmselt ladina tähtede *n* ja *h* ära vahetamisest. *Kadiksa-* ja *Šerburg* kajastavad varasemat vene nimekuju, vrd enne 1918 *Кадукс* ja *Шербуръ*. Mitmel juhul ei vasta vadja toponüümide lõpud vene kirjakeele omadele, sh *Kel'ttsa*, *Messin* ja *Palerma*. Neist viimane tuletub hääldusest, ent ülejäänute põhjus jääb ebaselgeks, sest nt lõpukaoline *Messin* pärineb Kattila murdealalt, kus apokoopi pole. *Kuks* võis esineda lähtekeeleski või peeti alamsaksa järelosa *-haven* 'sadam' alateadlikult liigisõnaks, mis ta algselt oligi.

Peale käsitletud linnanimede on vene keelest vadjasse laenatud kaks merd tähistavat toponüümi. Läänemerest kõneldes on kasutatud nelja

nimekuju: Li Lu *Baltikka-meri* (EKI) ~ M *Baltii-skoi meri* (mõlemad EKI) ~ Ja *Balttia meri* (Lns: 239) ~ Li *Balttimeri* (EKI), vrd vn *Балтийское море* ja *Балтия*, kõnekeelne *Балтика*. *Baltii-skoi* puhul on säilitatud vene keele rõhk järgsilbil, kuid vene kesksugu tähistav lõpp *-oje* on asendatud meessooolõpuga. Põhjamerd tähistab Ja *Nemtsa meri* (Lns: 239), sõna-sõnalt 'Saksa meri', vrd vene ajalooline *Немецкое море*. Ka siinpuhul on toponüüm tuletatud etnonüümist.

3. Aasia kohanimed

Maailmajao nime on maininud üksnes Dmitri Tsvetkov kujul J *Aazia* (Tsv₁: 65). Mitme mandri rannikuni ulatuvate ookeanide puhul lähtugem tinglikult Aasiast: Ja *Tüüni meri* (Lns: 239) 'Vaikne ookean' ja (Ja) *India mere-* (Lns: 238) ~ (Ja) *Indeimere-* (Lns: 239) 'India ookean'. Esimene neist on tõlge vадja keelde, vrd vn *Tuxui okean*, sm *Tyynimeri* ~ *Tyyni valtameri* ning vn *muxui*, sm *tyyni* ja vdj *tüüni* 'vaikne'. *India mere-* saab, nagu eelnevagi, liigitada läänemerepärase toponüümide hulka. Ookeaninimes *Indeimere-* avaldub häälikuühendi *ei* näol vene mõju, ent üksnes juhul, kui pole piiritletud sõnu *индийский* 'india' ja *индейский* 'indiaani', vrd vn *Индийский океан*.

3.1. Läänemeresoomepärased Aasia kohanimed

Aasia toponüümidest seondub soome keelega J *Turkii-maa* (VKJ: 366) 'Türgi', vrd sm *Turkki* ~ *Turkinmaa*. Sama sõnakuju esineb ka David Emanuel Daniel Europaeuse talletatud vадja rahvalaulus, milles on värsid K *onko maalla vai merella vai on Turkin suuressa soasa* (Eur: 35) 'kas on maal või merel või on suures Türgi sõjas'. Ja *Kauniz meri* (Lns: 239) 'Punane meri' on tõlkelaen, vrd vn *Красное море*, sm *Punainenmeri* ja vdj *kauniz* 'punane'.

Eraldi tähelepanu väärivad kirja pandud piiblinimed, mis küll rahva sekka ei jõudnud. Soome pärimuse koguja Oskar Andreas Ferdinand Mustonen (1883) avaldas anonüümse Jõgõperä keelejuhi abiga vадja keelde tõlgitult katkendeid Matteuse evangeeliumist (Mt 2: 1–23, 3: 17, 4: 1–25).¹ Tekstis sisaldub 12 läänemeresoomepärast nime, millest kolm tähistavad maid, seitse linnu ja kaks veekogusid (Mst: 151–156). Maade

¹ Piiblinimede võrdlusallikateks on Bib (vene keel) ja Finbible (soome keel).

nimed on J *Galilea maa* 'Galilea, sm Galilea, vn Галилея' (*ibid.*: 152); J *Juuda maa* (*ibid.*: 152) 'Juudamaa, sm Juuda, vn Иудея' ja J *Süüria maa* 'Süüria, sm Syyria, vn Сирия' (*ibid.*: 155). Vadja tõlkekatkendis leidub J *Jordani maa* (*ibid.*: 153) 'Jordanimaa', kuid see on piibliteksti lihtsusustus, vrd sm 1776 *kaikki maakunta Jordanin ympäriltä* 'kogu maakond Jordani ümber', 1938 *kaikki Jordanin ympäristö*, vn *вся окрестность Иорданская*; kaks viimast tähendavad samuti Jordani jõe ümbruskonda.

Evangeeliumikatkendis mainitud linnanimed, mida võrreldakse soomekeelsetega, on järgmised: J *Betlem : Betlemi-* (*ibid.*: 151) 'Petlemm, vn Вифлеем', vrd sm 1776 *Betlehem*, 1938 *Beetlehem*; J *Jerusalem : Jerusalema-* (*ibid.*: 151) 'Jeruusalemm, sm Jerusalem, vn Иерусалим'; (J) *Kapernaumi-* (*ibid.*: 154) 'Kapernaum, sm Kapernaum, vn Капернаум'; (J) *Naatsareti-* (*ibid.*: 152) ~ J *Naatsareti lidna* (*ibid.*: 154) 'Naatsaret, vn Назарет', vrd sm 1776 *Natsaret*, 1938 *Nasaret*; (J) *Raama-* (*ibid.*: 152) 'Raama, vn Пама', vrd sm 1776 *Rama*, 1938 *Raama*; J *Tsabaloni maa* (*ibid.*: 154) 'Sebulonimaa, vn земля Завулонова', vrd sm 1876 *Zebulon*, 1938 *Sebulon*; J *Neftalimi maa* (*ibid.*: 154) 'Naftali, vn земля Нефталимова, vrd sm 1642 *Nephtali*, 1776 *Naphtali*, 1938 *Naftali*'.

Vadja linnanimede kõrvutamine soome ja vene piiblites leiduvatega näitab enamikul juhtudel väga selgesti, et tõlke allikaks on olnud mõni tõlkimiseelne või -aegne soomekeelne piibliredaktsioon, mida aga siinkirjutajal pole õnnestunud kasutada. Seepärast jääb selgituseta vadja toponüümis *Betlem* esinev *he*-silbi kadu ning häälikuvaheldused *e ~ a* ja *ts ~ s* (*Neft-* ~ *Napht-*, *Tsabu-* ~ *Sebu-*). Eriti need aitaksid sedastada kasutatud piibliredaktsiooni. Samuti pole vajalike allikate puudumise tõttu võimalik analüüsida esimese silbi vokaalipikkusi (*Raama-* jt).² Näikse, et vadja tõlkes sisalduv toponüümia sarnaneb pigem 1776. aasta väljaandega, nt *Natsaret*, *Neftalimi maa* ja *Tsabaloni maa*, aga mitte päriselt.

Vadja evangeeliumikatkendis on jäetud täpselt tõlkimata kõrbe nimi (vrd sm 1776 *Juudean korvessa*, 1938 *Juudean erämaassa*, vn *в пустыне*

² Soomekeelne Uus Testament (tõlkija Mikael Agricola) ilmus esmakordselt 1548. ja täispiibel 1642. aastal. Tõlget on korrigeeritud 1758. ja 1776. aastal. 1859. aastal ilmunud „Biblia“ korrigeeritud teksti ei peetud ametlikuks. Uus piibliredaktsioon kiideti heaks alles 1930. aastatel (RK: 73). Mustonen võis kasutada mõnd 1776. aasta piibli (korrigeeritud?) uustrükki või 1859. aasta väljaannet. Paraku pole kumbki neist olnud siinkirjutajale kättesaadav. Seepärast peab detailsem analüüs jääma edaspidiseks.

Иудейской), vaid selle asemel on kirjutatud *Juuda maal kõrvõza* 'Juudamaal kõrbes' ja teisel (*vei*) *kõrpõõ* '(viis) kõrbe' (Mst: 152). Mujalt pole kõnealust apellatiivi registreeritud (VKS: 541). Ilmselt on see laenatud soome keelest.

Peale loetletud toponüümide esineb evangeeliumi tõlkes üks mere- ja jõenimi: J *Galilea meri* (Mst: 154) 'piiblis Galilea meri, tegelikult Kinnereti järv, vn море Галилейское' ja (J) *Jordani-* (*ibid.*: 153) 'Jordan, sm Jordan, vn Иордан'. Järve on mereks nimetatud ka 1642. ja 1776. aasta soome piiblis (Mt 3: 18).

Markuse evangeeliumis leiduva meieisapalve tõlke analüüsimisel ei leidnud votoloogid Jõgõpera murdele iseloomulikku reduktsiooni ega selgeid soomepärasusi, mis osutavat tõlke hoolikale viimistletusele (Kuznetsova jt 2022: 194). Seevastu kõik toponüümid, peale mõne erandi (vt 3.2), on üle võetud soome keelest. Ka see tõik näikse viitavat tõlkija ja pärimusekoguja tihedale koostööle. Vadjalased oli õigeusklik rahvas ja vene keel oli kirikukeeleks, mistõttu neil polnud kokkupuudet luterliku piibliga.

3.2. Venepärased Aasia kohanimed

Ülejäänud Aasia toponüümid on laenatud vene keelest. Seni on registreeritud vaid nelja maa või piirkonna mittepiiblinimi: (V) *Japoni-* (Mäg: 48) 'Jaapan, vn Япония'; J *Kitai* : *Kitaja* (VKJ: 105) ~ (Ja) *Kitai* [genitiivis] (Lns: 239) ~ (V) *fkitaaj.e* (Mäg: 48) 'Hiina, vn Китай'; (V) *Turkestani-* 'Turkestan' (VKS: 499) ja J *Turttsi* (VKJ: 366, 367) ~ (Ja) *Turkka-* (Lns: 238) 'Türgi, vn Турция'. *Japoni-* ja *Turttsi* on *-ja* asemel *i-lõpu* lised nagu paljud Euroopa maade nimed (vt 2.2). Seevastu *Turkka-* on tekkinud venekeelse rahvanimetuse *тырок* : *тырка* 'türklane' genitiivist (vt ka 2.2). Ümberlülituslik *fkitaaj.e* on vene konstruktsioon, vrd *в Kumaе* 'Hiinas'.

Vadja keeles on registreeritud kümme vene keelest saadud linnanime: (Ja) *lidna Adien* : *Adina-* (Lns: 238, 239) 'Aden, Jeemenis, vn Аден'; Ja *lidna Gonkong* ~ (Ja) *Gonkonga-* (Lns: 239) 'Hongkong, vn Гонконг'; (J) v *Karakandee* : v *Karakanduu* (Hns-Ksk₃: 82) 'Karagandõ, Kasahstanis, vn Караганда'; Ja *lidna Kolumb* ~ (Ja) *Kolumba-* (Lns: 239) 'Colombo, toona Inglismaa valduses, praegu linn Sri Lankas, vn Коломбо'; (V) *linna-Merva-* (Mäg: 48) 'kunagine linn Turkestanis (selle lähedale tekkis 19. saj

lõpul Baýramaly), vn Мерв'; (V) linna- *Mugdõna*- (Mäg: 48) 'Mukden, Hiinas, tänapäeval Shenyang, vn Мукден, nüüd Шеньян'; Ja *lidna Port-Arttuur* : *Port-Arttuurra*- 'Port Arthur, tänapäeval Lüshunkou, Hiinas, vn Порт-Артур, praegu Люйшунь'; Ja *lidna Saihon* : *Saihoona*- 'Saigon, Vietnami, tänapäeval Hồ Chí Minh, vn Сайгон, nüüd Хошимин'; Ja *lidna Šan-hai* : *Šan-hai*- (viimased kolm Lns: 239) 'Shanghai, Hiinas, vn Шанхай'. Häälik *i* nimes *Adien* on seotud tõenäoliselt *d* peenendusega. Karaganda nimi kujutab endast ümberlülitumise juhtu ja kajastab vene kohakäändeid. *Kolumb* on tekkinud vist maadeavastaja Christoph Kolumbuse (vn Колумб) perekonnanime mõjul. Lensu talletatud tekstis esineb veel (Ja) *portta Polovei* : *port-Polovõia*- (Lns: 239), kuid paraku ei õnnestunud välja selgitada selle tänapäevast vastet. Sel puhul võib kahtlustada ka kirjaviga.

Vene keelega seondub osaliselt ka kaks veekogunime: Ja *Kittaja meri* (Lns: 239, 246) 'Hiina meri (tegelikult eristatakse Ida- ja Lõuna-Hiina merd), vn Китайское море' ja V *jõki ~ jõtši Murgap* (Mäg: 48) 'Murgapi jõgi, Turkmenistanis, vn Мырҕап'. Lisaks on talletatud (Ja) *ostrova Singappuuri* (illatiivis) : *Singappura*- (Lns: 239) 'Singapuri saared, vn Сингапур'.

Nüüd tuleb juttu kuuest piiblitoponüümist, mis võivad olla vene päritolu. Kõigepealt Juudamaa nimest. Erinevalt eesti piiblist ja tõkelisest piiblileksikonist on soome piiblis kasutatud kaht nimekuju *Juuda* (vt 3.1) ja *Juudea*, mille semantilised sfäärid osaliselt ühtivad (vt RK: 271, vrd SPL: 268). Vadja evangeeliumikatkendis esinevad nime(kuju)d J *Judejan* (*lidna*) (Mst: 151) ~ *Judeja* (*ibid.*: 155), vrd vn *Иудея, Иудейский* (adjektiivina). Huvitaval kombel on esimesel juhul säilinud soome genitiivitunnus *-n* ja vene lähtele osutab *ja*-lõpp. Kindlasti venepärane on ka (M) *Vavilona*- (VE II: 73) 'Pabülon ehk Paabel, sm Babylon ehk Babel, vn Вавилон'.

Mustoneni tõlkes leidub üks vene päritolu maa- ja jõenimi, nimelt (J) *Izraili*- ~ J *Izraili maa* (Mst: 151, 152) 'Iisrael' ja (J) *Jordana jõgõ*- (*ibid.*: 153). Riiginime puhul viitab venepärasusele selle kuju, vrd vn *Израиль*, kuid sm *Israel*. Jõenime algupära näitab tüve lõpp *-a*, vrd vn *Иордан* : *Иордана*, kuid sm *Jordan* : *Jordanin* (vt ka 3.1). Rahvalalust lisatagu siia venepärase hüdronüümiga värsirida J *jõki Jordana välille* (Ar₁: 57) 'Jordanijõgi (on) vahel'.

Kõigele lisaks pärinevad kaks venepärast piiblimaa linna nime Tsvetkovi sõnaraamatust: (J) *Jerusaliimõ*- (VKJ: 213) 'Jeruusalemm,

vn Иерусалим' ja (J) *Viftiieemõ-* (*ibid.*: 102) 'Petlemm, vn Вифлеем' (vrd 3.1).

4. Aafrika ja Ameerika kohanimed

Aafrika põhjaosast, peamiselt Egiptusest on registreeritud viis vadjakeelset toponüümi, Ameerikast peale maailmajao nime vaid üks piirkond. Maailmajagude nimed on järgmised: Lu *Afrikka* : *Afrika* (EKI) ~ (Lu) *Afrika-* (VKJ: 864) ja (Ja) Lu *Amerikka* : *Amerikaa* (Lns: 235; EKI) ~ (J) *Amerikka-* (VKJ: 320) ~ (Lu) *Amerikka-* (Ar₂: 83).

4.1. Läänemeresoomepärased Aafrika ja Ameerika kohanimed

Matteuse evangeeliumi tõlkes esineb (J) *Aigüptuse-* (Mst: 151) 'Egiptus, sm Egypti, vn Египет'. Esitatud kujul on nime kajastamine mõistatuslik, sest häälikuühendile *ai* ei viita ei kättesaadavad vene ega soome piibel. See on osaliselt ladinapärasstatud kreeka toponüüm, vrd kr *Αἴγυπτος*, lad *Aegyptus*. Tsvetkov on kasutanud oma vadjakeelses kirjutises üht Lõuna-Ameerika piirkonnanime J *Patagonia* (Tsv₁: 65).

4.2. Venepärased Aafrika kohanimed

Siia rühma kuuluvad linnanimedest (Ja) *Alžira-* ~ (Ja) *Alžiri-* 'Alžiir, sm Alger, vn Алжир', Ja *lidna Port-Saiid* : *Port-Saiidi-* 'Port-Said, sadamalinn Egiptuses, sm Port-Said, vn Порт-Саид' (*ibid.*) ning Ja *lidna Suets* : *Suetsa-* 'Suess, sm Suez' ning muudest toponüümidest (Ja) *Aravi pustyña-* (kõik nimekujud Lns: 238) 'Araabia kõrb (Niiluse ja Punase mere vahel), sm Arabian autioma, vn Аравийская пустыня' ja (Ja) *Suetskoi kanava-* (*ibid.*) 'Suessi kanal, sm Suetsin ~ Suezin kanava, vn Суэцкий канал'. Peale Alžiiri tähistavad teised toponüümid Egiptuse paiku ja kõik pärinevad ühe merd sõitnud keelejuhi suust.

5. Kokkuvõtteks

Käesoleva artikliosa raames on registreeritud ühtekokku 103 eksotoponüümi, sh neli maailmajao- ja neli ookeaninime, kusjuures pole arvestatud üksteisest vähe erinevaid variante. Teada on maailmajagude nimed peale

Antarktika ja Austraalia. Neist kindlasti on vene algupära *Jevroppõ-’Euroopa’*, ülejäänute päritolu eristamiseks pole ilmselgeid tunnuseid. Talletatud on kõik ookeaninimed, kusjuures liigisõna *ookean* pole kasutatud, vaid kõiki suuremaid veekogusid on nimetatud ühtemoodi meredeks (vdj *meri*). Luuditsast on registreeritud üldsõna *okeaani* ja Jõgõperält Tsvetkovi kirjanekus *suur meri* (*ok’eana*), nt *meriijõ ja okeanojõ nimed med’d’ee tšeeles kõig on rohkaap venäjessi* ’merede ja ookeanide nimed on meie keeles kõik enamasti vene keeles’ (VKS: 843; VKJ: 311). Päriselt see nõnda pole. Enamiku mainitud toponüümide atribuudid on läänemeresoomepärase, v.a tõenäoliselt venepärane *Indeimere-* ’India ookean’, mis on üks variant kahest, vrd läänemeresoomepärane *India mere-*.

Maailmajagude ja ookeanide nimesid arvestamata on talletatud 94 toponüümi, neist 50 Euroopast (53% kogu nimede arvust), 38 Aasiast (40%), kuus Aafrikast ja üks Ameerikast (tabel 1). Tegelikult on Euroopa kohtadest nimetatud kohanime arv võrreldamatu, sest nende hulka kuuluvad samuti kõik kirjutise esimeses osas analüüsitud Eesti, Soome ja Venemaa eksotoponüümid, arvult 83; lisaks veel Ingerimaa nimed (vt Ernits 2024: 35, 48). Viimati mainitud arvu lisamisega ilmneb hoopis tõepärasem tulemus: Euroopa toponüümid moodustavad kolmveerandi ja Aasia omad vaid ühe viiendiku 178 talletatud toponüümist. Aafrika ja Ameerika toponüümide arv on nendega võrreldes tühine.

Tabel 1. Kohanimetüvede jagunemine maailmajagude, nimealuste ja päritolu järgi

Maa-ilma-jaod	Läänemeresoome			Vene				Kokku
	Maad	Linnad	Vee-kogud	Maad	Linnad	Vee-kogud	Muud	
Euroopa	5	2	—	16	24	2	1	50
Aasia	7	3	5	6	13	2	1	37
Aafrika	1	—	—	—	3	1	1	6
Ameerika	1	—	—	—	—	—	—	1
Kokku	14	5	5	22	40	5	3	94

Tabelis märgitud kolme muu toponüümi hulka on arvatud kahe saare ja ühe kõrbe nimi. Nende puhul on kasutatud vene liigisõnu *ostrov-* ’saar’ ja *pustõña* ’kõrb’. Mujalt neid sõnu pole noteeritud (vt ka VKS: 979). Sama päritolu on ka *portta* ’sadam’ ja *kanava* ’kanal’. Esimene neist esineb

üksnes Lensu keelejuhil, seevastu Luuditsast on talletatud nimekuju *porttu* (*ibid.*: 954). Üldsõna *kanava* tunti kraavi tähenduses Vadjamaal laiemaltki (*ibid.*: 379), kuid vn *канав*a võib tähistada ka kanalit ning *канал* nii kanalit kui ka kraavi (VES I: 830). Uurimuse ülejäänud liigisõnad on vadjal algupära.

Kirjutise esimese osaga võrreldes käsitletakse teises osas eksotoponüüme mõnevõrra teisiti, kusjuures arvesse võetakse lähtealuste liik ja samatüveliste kohanimedele puhul jälgitakse grammatilise lõpu jm järgi päritolulist kuuluvust. Kõige rohkem on talletatud maade (38%) ja eriti linnade nimesid (48%), märksa vähem on teateid väiksemate veekogude kohta. Domineerivad vene päritolu toponüümid: neid on kolm korda rohkem kui läänemeresoomepäraseid.

Erinevalt kirjutise esimesest osast osutus otstarbekaks eristada täiendosa olulisemaid variante. See aitab eristada kohanimedele päritolu jm, näiteks *India mere*- ja *Jordani maa* on läänemeresoomed, kuid *Indeimere*- ja *Jordana jõgõ*- vene algupära. Nelja samatüvelise eksotoponüümi atribuudi puhul eristab ainult liigisõna kahel juhul maa-ala ja merd (*Galilea*, *Kitai*), ühel juhul maa-ala ja jõge (*Jordan*) ning ühel juhul linna ja kanalit (*Suets*). Mitmel korral ilmneb samal maanimel nii läänemeresoomed kui ka vene lähe, sh *Englanni*- ja *Angl'ija* ~ *Agl'itšina maa*; *Poolõzmaa* ja *Pol'sš*; *Rootsi* ja *Šveeda* ~ *Šveetta* ~ *Švettsiä*-; *Saksaa-maa* ja *Germania* ~ *Nemtsaa maa* ning *Turkii-maa* ja *Turkka*- ~ *Turttsi*. Linnanimedest on läänemeresoomed- ja venepärane teisend registreeritud ainult *Betlem* ja *Viflijeemõ*- ja *Jerusalem* ja *Jerusaliimõ*- näol ning jõenimedest *Jordani*- ja *Jordana jõgõ*- näitel.

Venepärane toponüüm võib olla moodustatud mitmel viisil, sh *Angl'ija* ~ *Agl'itšina maa*; *Franttsi* ~ *Frantsuza*-; *Ital'i* ~ *Tal'iani*-; *Germania* ~ *Nemtsaa maa*; *Šveeda* ~ *Šveetta* ~ *Švettsiä*-; *Turkka*- ~ *Turttsi*. Maid või piirkondi tähistavad kohanimed, mis vene keeles sisaldavad lõppu *-ия* [-ija], kas säilitavad selle (nt *Angl'ija*, *Portugaal'ija*) või lõpp omandas kuju *-ia* (*Anglia*, *Germania*) või *i* (*Franttsi*, *Ispani*). Sageli on kõnealused toponüümid moodustatud rahvanimetusest, nt *Nemtsaa maa*, *Šveeda*. Venepärane Läänemere nimi kajastub nelja variandina (*Balttia meri* ~ *Baltii-skoi meri* ~ *Baltikka-meri* ~ *Balttimeri*).

Kas vaatlusalune toponüümistatistika kajastab vadjal keeletegelikkust laiemas plaanis? Kaugeltki mitte. Üle kolmandiku eksotoponüümidest (36 ehk 38%) pärineb 1873. aastal Mati külas sündinud Tarass Morozovilt,

kes oli meremehena sõjalaevadel sõitnud Kroonlinnast Saksamaale, Egiptusesse ja Hiinasse; näikse, et nimevara oli tal endal üles märgitud, muidu poleks ta ehk osanud anda aru vahemaadest sadamate (linnade) vahel (vt Lns: 234 jj). Teiseks leidub loetelus 18 piiblinime (19%), millest rõhuv enamik ei pärine rahva aktiivsest kasutusest, vaid on süngenud Mustoneni ja vadja keelejuhi koostööst. Piiblitoponüümidest esineb ühes rahvalaulus vaid Jordani nimi.

Lisa. Euraasia, Aafrika ja Ameerika nimeobjektid vadja vastetega (ei sisalda lähedasi tüvevariante)

? – *Port-Polovei*; Aafrika – *Afrika*; Aasia – *Aazia*; Aden – *lidna Adien*; Alžiir – *Alžira* – ~ *Alžiri*-; Ameerika – *Amerikka*; Araabia kõrb – *Aravi pustyña*-; Atlandi ookean – *Atlantin meri*; Balti meri, vt Läänemeri; Belgia – *Bel'gija*; Brest (Prantsusmaal) – *lidna Brest*; Cádiz – *lidna Kadiksa*-; Cherbourg – *lidna Šerburg*; Colombo – *lidna Kolumb*; Cuxhaven – *lidna Kuks*; Daugavpils (varem Dvinsk) – *Dvinska*-; Egiptus – *Aigüptuse*-; El Ferrol – *lidna Ferol'*; Elbląg (varem Elbing) – *El'binii portta* ~ *lidna El'bih*; Euroopa – *Jevroppõ*-; Galiitsia – *Gal'icia*-; Galilea (maa-ala) – *Galilea maa*; Galilea meri, vt Kinnereti järv; Hiina – *Kitai*; Hiina meri – *Kittaja meri*; Hispaania – *Ispani*; Hồ Chí Minh (varem Saigon) – *lidna Saihon*; Hongkong – *lidna Gonkong*; Iisrael – *Izraili maa*; India ookean – *Indeimere* – ~ *India mere*-; Inglismaa – *Angl'ija* ~ *Agl'itsina maa* ~ *Englanni*-; Itaalia – *Ital'i* ~ *Tal'iani*-; Jaapan – *Japoni*-; Jeruusalemm – *Jerusalem* ~ *Jerusaliimõ*-; Jordani jõgi – *Jordana jõgõ* – ~ *Jordani*-; Jordan (maa-ala, lauskmaa) – *Jordani maa*; Juudamaa – *Juuda maa* ~ *Judeja*; Kapernaum – *Kapernaumi*-; Karagandõ – *Karakand*-; Kiel – *lidna Kil'*; Kielce – *lidna Kel'ttsa*; Kiiev – *Kijeva* – ~ *Kijova*-; Kinnereti järv (piiblis Galilea meri) – *Galilea meri*; Kreeta saar – *ostrova Kriit*; Liepāja (varem Liibau) – *Libava*; Lissabon – *lidna Lissabon*; London – *London*; Läänemeri – *Balttia meri* ~ *Baltii-skoi meri* ~ *Baltikka-meri* ~ *Balttimeri*; Lüshunkou (varem Port Arthur) – *lidna Port-Arttuur*; Merv – *linna Merva*-; Messina – *lidna Messin*; Mukden, vt Shenyang; Murgapi jõgi – *jõki* ~ *jõtsi Murgap*; Must meri – *Mussa meri*; Naatsaret – *Naatsareti lidna*; Naftalimaa – *Nefthalimi maa*; Norra – *Noorii maa* ~ *Nori-maa*; Pabülön ehk Paabel – *Vavilona*-; Palermo – *lidna Palerma*; Pariis – *Pariž*; Patagoonia – *Patagonia*; Petlemm – *Betlem* ~ *Viflijeemõ*-; Pireus – *Pirei*-;

Poola – *Pol'šš ~ Poolõzmaa*; Port Arthur, vt Lüshunkou; Port-Said – *lidna Port-Saiid*; Portugal – *Portugaal'ija*; Prantsusmaa – *Franttsi ~ Frantsuza-*; Preisimaa – *Prussija*; Punane meri – *Kauniz meri*; Põhja-Jäämeri – *Põhjõ-mere-*; Põhjameri – *Nemtsa meri*; Raama – *Raama-*; Riia – *Riigõ*; Rooma – *Riim*; Rootsi – *Rootsi ~ Šveeda ~ Šveetta ~ Švettsiä-*; Rumeenia – *Rumõni-*; Saigon, vt Hồ Chí Minh; Saksamaa – *Germania ~ Nemtsaa maa ~ Saksaa-maa*; Sebulonimaa – *Tsabulonimaa*; Sevastopol – *Sevastopoli-*; Shenyang (varem Mukden) – *linna- Mugdõna-*; Singapuri saared – *ostrov- Singappuur-*; Szklarska Poręba – *Paremba*; Stockholm – *Stogol'ma*; Suessi kanal – *Suetskoi kanava-*; Suessi linn – *lidna Suets*; Süüria – *Süüria maa*; Šanghai – *lidna Šan-hai*; Šveitsi – *Šveitsaari*; Taani – *Daanija*; Turkestan – *Turkestani-*; Türgi – *Turkii-maa ~ Turkka- ~ Turttsi*; Ukraina – *Ukraina-*; Vahemeri – *Välimaa meri*; Vaikne ookean – *Tüüni meri*; Varssavi – *Varšala ~ Varššavõ*; Vilnius (varem Vilno) – *Vil'na*.

Lühendid

ee – eesti; I – Ičäpäivä; J – Jõgõperä; Ja – Jarvikoiščülä; K – Kattila; kr – kreeka; Ku – Kukkuzi; Kõ – Kõrvõttula; lad – ladina; L – Lempola; Li – Liivčülä; Lu – Luuditsa; M – Mati; Ma – Mahu; P – Pummala; Po – Pontizõdõ; Ra – Rajo; S – Savvokkala; sks – saksa; sm – soome; U – Undova; V – Velikkä; Vai – Vaipooli; vdj – vadjä; vn – vene.

Kirjandus ja veebiallikad

- Ar₁** = Paul Ariste 1960. Vadjalaste laule. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 3.) Tallinn: [Eesti NSV Teaduste Akadeemia].
- Ar₂** = Paul Ariste 1962. Vadjä muinasjutte. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 4.) Tallinn: [Eesti NSV Teaduste Akadeemia].
- Ar₆** = Paul Ariste 1977. Vadjä muistendeid. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 12.) Tallinn: Valgus.
- Ar₇** = Paul Ariste 1982. Vadjä pajatusi. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 10.) Tallinn: Valgus.
- Ar₈** = Paul Ariste 1986. Vadjä rahvalaulud ja nende keel. (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 22.) Tallinn: Valgus.
- Bib** = Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Москва: Московская патриархия, 1992.
- Ernits, Enn 2024.** Vadjä väliskohanimedest 1: Eesti, Soome ja Venemaa. – Emakeele Seltsi aastaraamat 69 (2023). Peatoim. Reili Argus. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 35–55.

- Eur** = Sulo Haltsonen 1957. Runoretki Inkeriin v. 1853. Lisätietoja D. E. D. Europaeuksen runonkeruun historiaan. (= Suomi 107: 4.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- EVS I** = Eesti vanasõnad 1. Toim. Arvo Krikmann, Ingrid Sarv. (= Monumenta Estoniae Antiquae 3.) Tallinn: Eesti Raamat, 1980.
- Finbible**. Suomalaisia Raamatunkäännöksiä. https://www.finbible.fi/jakeittain/UT/Matteus_2.htm.
- Hns-Ksk₁** = Heinike Heinsoo, Margit Kuusk 2002. Jõgõperä vadjalaste keelekasutus 20. sajandi lõpus. – Fenno-Ugrica 24. Keelekontaktidest keelevahetuseeni. Toim. Piret Klesment. Tartu: Tartu Ülikool, 95–118.
- Hns-Ksk₃** = Heinike Heinsoo, Margit Kuusk 2005. *No jo vanemat koolla kõik aikkaa vällää, sis jo keeli muutuu, ni keeli muutuu. Vobštsem, vsjo было. Ne dai boh.* – Fenno-Ugrica 27. Foneetika, grammatika ja leksika. Toim. Piret Klesment. Tartu: Tartu Ülikool, 69–85.
- Kuznetsova, Muslimov, Rožanski 2022** = Екатерина Кузнецова, Мехмед Муслимов, Федор Рожанский. Переводы «Отче наш» на водский язык: лингвистический анализ вариативности. – *Linguistica Uralica* 3, 161–198.
- Lns** = Я. Я. Ленсу 1930. Материалы по говорам води. – Западно-финский сборник. Труды Комиссии по изучению племенного состава населения и сопредельных стран 16. Ленинград, 201–305.
- Mrk-Rož** = Е. Б. Маркус, Ф. И. Рожанский 2017. Современный водский язык. Тексты и грамматический очерк 1. Водские тексты. Издание 2-е, исправленное и дополненное Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Mst** = O. A. F. Mustonen 1883. Muistoonpanoja Vatjan kielestä. – *Virittäjä* 1, 144–188.
- Mäg** = Julius Mägiste 1959. Woten erzählen. Wotische Sprachproben (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 118.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Mälk, Vaina 1976**. Vadja vanasõnad eesti, soome, karjala ja vene vastega. Tallinn: Eesti Raamat.
- RK** = Raamatun käsikirja. Helsinki: Lasten Keskus Oy, 1985.
- SKVR** = Suomen kansan vanhat runot 4. Keski-Inkerin ja vatjalaiset runot 3, 1928. Julkaissut Väinö Salminen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SPL** = Fritz Rienecker, Gerhard Maier 2011. Suur piiblileksikon. [Tallinn:] Logos.
- SRN XL** = Словарь русских народных говоров 40. Составители: Н. И. Андреева-Васина, Е. В. Колосько, Л. Е. Кругликова, О. Н. Крылова. Санкт-Петербург: Наука, 2006.
- Tsv₁** = Dmitri Tsvetkov 1931. *Vähäize juttua vad'd'ölaisiss*. – *Eesti Keel* 1, 57–66.
- Tsv₂** = Dmitri Tsvetkov 2008. Vadja keele grammatika. Koost. ja toim. Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- VES I** = Vene-eeesti sõnaraamat 1. Toim. Helle Leemets ja Henn Saari. Tallinn: Valgus, 1984.
- VKJ** = Dmitri Tsvetkov 1995. Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto. Toimit-
tanut, käänteissanaston ja hakemiston laatinut Johanna Laakso. (= Lexica
Societatis Fenno-Ugricae 25.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura,
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- VKK** = Lauri Posti 1980. Vatjan kielen Kukkosing murteen sanakirja. Painokun-
toon toimittanut Seppo Suhonen Lauri Postin avustamana. (= Lexica
Societatis Fenno-Ugricae 19.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VKS** = Vadjä keele sõnaraamat. Vad'd'a tšeelee sõna-tširja. Словарь водского
языка. 2., täiendatud ja parandatud tr. 2. tr toim. Silja Grünberg. Tallinn:
Eesti Keele Sihtasutus, 2013.

Käsikirjalised allikad

- EKI** = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek. Eesti Keele Instituudi vadjä
kogu. <http://heli.eki.ee/roheline/index.php?khk=vdj&om=eki1>.
- VE I–XVIII** = Paul Ariste. Vadjä etnoloogiat 1–18. Eesti Kirjandusmuuseum.

Votian exotonyms 2: Eurasia, Africa and America

ENN ERNITS

The second part of the paper deals with 103 exotonyms which were known to the Votians, including four continent names and four ocean names. They have been used to refer to places in Europe (except Estonia, Finland and Russia), Asia, Africa and America. Among the names of the continents, only *Jevroppõ*- ‘Europe’ is of Russian origin. The attributes of the ocean names are also Finnic, with the exception of the probably Russian *Indeimere*- ‘Indian Ocean’.

Not counting the names of continents and oceans, 94 toponyms have been stored, 50 of them from Europe (53% of the total number of names), 38 from Asia (40%), 6 from Africa and 1 from America. In fact, the number of the place names mentioned in Europe is incomparable. Altogether the exotonyms of Estonia, Finland and Russia (totally 83), the European toponyms make up three-quarters and Asian ones only more than a fifth of the 178 stored toponyms. The number of African and American toponyms is negligible in comparison with them.

Countries or regions denoted by place names that in Russian contain the ending *-ия* [-iya], either retain it (e.g. *Angl’ija*) or transform it to *-ia* (*Germania*) or *i* (*Franttsi*). Often these toponyms are formed from an ethnonym, e.g. *Nemtsaamaa*, *Šveeda* etc. More than a third of the exotonyms (36 names, or 38%) come from a Votic person, who had sailed on warships from Kronstadt to Germany, Egypt and China. The article discusses 18 biblical names (19%).

Keywords: exotonyms, adaptation, Votic language, Izhorian (Ingrian) language, Russian language, Europa, Africa, America

Enn Ernits
Eesti Maaülikool
enn.ernits@emu.ee

TAGASISIDE EESTI GÜMNAASIUMIÕPILASE TEKSTIDELE: MILLAL, KELLELT, MILLE KOHTA JA MISSUGUNE?

KATI KÄPP

Annotatsioon. Artiklis antakse ülevaade gümnaasiumiõpilaste ja -õpetajate küsitluste tulemustest: kas ja kuidas koolis kirjutamisülesandeid tagasisidestatakse. Õpilaste küsitluses osales 501 ning õpetajate omas 280 vastajat. Tulemustest selgub, et peamine tagasiside valmistekstidele on hinne või üldine tagasiside tervele klassile, valmimisjärgus oleva teksti puhul antakse kõige enam tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele (nt kommentaaridena teksti kõrval). Kõige rohkem annab tagasisidet õpetaja. Tulemused näitavad veel, et tagasiside ei ole korraldatud süsteemselt ega õppimist toetaval moel ja ligi pooled õpilased küsivad nt oma pereliikmetelt tekstidele tagasisidet.¹

Võtmesõnad: kaasõppija tagasiside, protsessikeskne kirjutamine, kirjutamine gümnaasiumis, kirjutamine kui õppimine

1. Sissejuhatus

Õppimisprotsessis peab õppija olema aktiivne panustaja ja looja (nt Piaget 1954; Vögtski 1978), selle jooksul lisanduvad teadmised ja kogemused ning tekivad muutused teadvuses ja tegevustes (Hirsjärvi, Huttunen 2005). Kujunev uus teadmine või oskus peab teadvustuma pikema aja jooksul: selleks et pikaajalises mälus toimuks püsiv muutus, tuleb infot esmalt töömälus töödelda (Meeter, Murre 2004). Õppimise lahutamatu osa on tagasiside, sest see aitab vähendada erinevusi kahe punkti vahel: mida õppija hetkel teab või oskab ja mida ta peaks teadma või oskama (Hattie, Timperley 2007). Teisisõnu: tagasiside on info selle kohta, mida peab

¹ Artikli valmimist on toetanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi Kadri, Nikolai ja Gerda Rõugu toetusfond.

õpilane õppimisprotsessis tegema lõppeesmärgini jõudmiseks (Nicol, Macfarlane-Dick 2006: 200).

Õppimise üks levinud viise koolis on kirjutamine, st õppija omandab uusi teadmisi kirjutades, samas on kirjutamine ka eneseväljendamise viis, mida samuti koolis õpitakse ja õpetatakse (vt täpsemalt kirjutades õppimise (*writing to learn*) ja kirjutama õppimise (*learning to write*) kohta Sedita 2013). Kirjutamise intensiivset ja mitmekesist olemust on püütud kirjeldada mudelites, neist üks põhjalikumaid lähtub sellest, et kirjutamine on tegevus, mille eesmärk on luua tekst lugejale (Hayes 2012: 375). Kirjutamismudeli peamised osad hõlmavad kirjutajat – tema motivatsiooni ning lühi- ja pikaajalist mälu –, kirjutamisülesannet, protsessis olevat teksti (*text-written-so-far*) ning kirjutamise etappe, nt planeerimine, vahendamine ja ülevaatamine (Flower, Hayes 1980; Hayes 2012), sh peab kirjutaja arvestama kirjutamistavade ja -eesmärkidega (Hyland 2021: 39).

Selles, kui arusaadav tekst lugejale on, saab kirjutajal aidata selgusele jõuda just lugeja, kes annab kirjutamisprotsessi eri etappides tagasisidet. Lõplikult viimistletud teksti on kirjutajal väga raske või isegi võimatu muudatusi sisse viia, seega peab tagasiside õnnestumiseks jõudma see kirjutajani õigel ajal ehk enne lõplikku versiooni (nt Baker 2016). Autor peab saadud tagasisidet analüüsima, selle tähendusest aru saama ja siduma tagasiside eelnevate teadmistega, et seda oma tekstis rakendada (Nicol 2010: 503; Nicol jt 2014: 103).

Kuigi õppeprotsessis peetakse tagasisidet tihti õpetajate pärusmaaks ja õppijaid hinnatakse õpetajate tagasiside põhjal (Molloy jt 2020: 528), on tõhusaks õppimiseks vaja tõsta õpetaja asemel fookusesse õpilane. Õpilane peab tagasiside korraldusse olema kaasatud algusest peale, sest tagasisideprotsessi väljatöötamine koos õpilastega tugevdab nende omanikutunnet (Wanner, Palmer 2018: 1044), mis on vajalik selleks, et kasvaks kirjutaja vastutus teksti suhtes ning tema seotus ülesande tervikuga. Seda aitavad määratleda koos õppijatega koostatud igale konkreetsele ülesandele esitatavad nõuded ja nende järgi kaaslaste ülesannete tagasisidestamine (Nicol, Macfarlane-Dick 2006: 207). Selleks et tagasisidel oleks mõju, on vaja nii selle andmist kui ka vastuvõtmist õpetada (Min 2006). Õpilaste tagasiside vastuvõtmise oskus oleneb paljuski sellest, milline on õpetaja enda arusaam tagasisidest, sest tema peab veenma õpilasi, et nad on võimalised kaasõppijate töid tagasisidestama (Brown jt 2012: 969).

Gümnaasiumi riiklik õppekava käsitleb tagasiside andmist (aga mitte vastuvõtmist) õpilase hindamise osana ja kuuest hindamise eesmärgist neli on seotud õppimist toetava hindamisega² (GRÕK). See on hindamine, mis aitab jõuda selgusele õpilase praegustes teadmistes ja tasemes, kuhu ta peaks jõudma, ning selles, millised on õpilase järgmised sammud püstitatud eesmärgi poole liikumiseks (Chappuis 2005).

Tagasiside loob kirjutamisprotsessi ka sotsiaalse elemendi ja nii ei ole kirjutaja oma tekstiga üksinda. Kirjutamine on suhtlusolukord, mille jaoks on vaja kirjutajal tunda lugejat, st sihtrühma, kellele ta kirjutab, ja teada eesmärki, miks kirjutada (Motta-Roth 2009: 336–337). Ka gümnaasiumi riikliku õppekava järgi on kirjutamine suhtluspädevuse osa (GRÕK), kuid praegu on Eesti koolis õpilasel kirjutamise sotsiaalset funktsiooni raske mõista: enim kirjutatav tekst on kirjand, mille kirjutamise eesmärki õpilased enamasti ei taju (Käpp 2024: 88, 91). Sotsiaalne funktsioon – jagada mõtteid ning luua seeläbi uut teadmist – on muutunud eriti oluliseks teksti-robotite ajastul, sest me ei taha, et robot hakkaks inimese eest mõtlema. Seetõttu on oluline, et koolides teadvustuks kirjutamine kui mitmekihiline mõttetöö ning tekstide tagasiside, millest sõltub, kui palju teadmisi õpilane omandab ja kui hästi ta sooritab konkreetse ülesande (Wu, Schunn 2020).

Kui sama klassi õpilaste oskused on enam-vähem samal tasemel, tegutsevad nad kaaslaste tekste lugedes lähima arengu tsoonis (Võgotski 1978) ehk tasandil, kus õpilane omandab enda oskustele lähedasi oskusi (Lundstrom, Baker 2009: 31). Sel põhjusel õpilaste omavaheline tagasisidestamine toimibki. Samuti tõstab kaasõppijate tagasisidestamine teadlikkust, arendab analüüsioskust (Topping 1998), loob tihedama seose hetkel tehtava ülesandega (Bloxham, West 2004) ning aitab kõnealust teemat paremini mõista (Roscoe, Chi 2007).

Tagasiside on nii õppimis- kui ka kirjutamisprotsessi vältimatu ja hädavajalik osa, kuid selle praktiseerimist Eesti gümnaasiumides ei ole uuritud. Eesti gümnaasiumiõpilaste üldist kirjutamispraktikat on uurinud Helen Hint ja Anni Jürine (2021) ning üliõpilaste tagasisidet kirjalikes tekstides Djuddah Leijen oma doktoritöös (2016) ning Nele Novek oma bakalaureusetöös (2023). Kaks selle artikli aluseks olevat küsitlust teevad algust erinevate ainete kirjutamisülesannete uurimisega gümnaasiumis,

² GRÕKis kasutatakse mõistet *kujundav hindamine* (ingl *formative*), kuid see termin on ebatäpne ja tekitab segadust, seetõttu soovitatakse kasutada *õppimist toetavat hindamist* (Jürimäe jt 2014).

siin analüüsin küsitluste seda osa, mis käsitleb tagasisidet. Küsimus, millele vastust otsin, on järgmine: millist tagasisidet praktiseeritakse Eesti gümnaasiumis seoses kirjutamisülesannetega?

Esmalt annan ülevaate artikli aluseks oleva kahe küsitluse andmetest ning andmete analüüsi meetoditest. Analüüsin kokku seitsme küsimuse vastuseid, millest kolm käsitlevad õpilaste vastuseid koolis kirjutatavate tekstide tagasiside kohta ning neli õpetajate antud vastuseid selle kohta, millist tagasisidet, miks ja millal nad õpilaste kirjalikele töödele annavad. Kokkuvõttvas arutelus kõrvutan tulemusi uuringutega, mis käsitlevad tagasiside rolli kirjutamise kui eneseväljendusoskuse ja õppimisviisi arendamisel.

2. Andmed ja meetod

Järgnevalt tutvustan küsitlusi, mille tulemuste põhjal on uurimus tehtud: jaotise esimeses osas on ülevaade küsitluste üldandmetest ja vastajatest ning sellele järgneb analüüsimeetodite tutvustus.

2.1. Andmed küsitluste ja vastajate kohta

Osa artikli andmestikust pärineb küsitlusest „Õpilased ja kirjutamine“³ (küsitluse andmete kohta vt Käpp 2024), mille sihtgrupp olid kõik Eesti gümnaasiumide ja kutsekeskharidust andvate õppeasutuste õpilased. Kokku sisaldab õpilaste küsitlus 55 küsimust, siin artiklis on analüüsitud neist kolme (lisaks kaks küsimust taustaandmetest).

Teine osa andmestikust pärineb küsitlusest „Õpilased ja koolis kirjutamine: õpetajate küsitlus“, mille sihtgrupp olid kõik Eesti gümnaasiumide ja kutsekeskharidust andvate õppeasutuste õpetajad. Küsitlus toimus Tartu Ülikooli küsitluskeskkonnas LimeSurvey 24.04.–17.12.2023. Küsitluse

³ Küsitlus tehti Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi projekti „Protsessikeskne tekstiloome gümnaasiumis ja ülikoolis: tõendus põhine teadmus ja praktikad“ (01.05.2022–30.04.2024) raames. Projekti eesmärk oli uurida gümnaasiumis ja ülikoolis kirjutatavaid tekste ning seda, mis täpsemalt tekstiloomes raskusi valmistab, samuti koostada toetavaid materjale. Laiem eesmärk oli protsessikeskse kirjutamise ja kaasõppija tagasiside kasutamise (sügavam) juurutamine nii gümnaasiumis kui ka ülikoolis. (<https://tekstiloom.eilonatragel.ut.ee/>) Projekti toetas Kadri, Nikolai ja Gerda Rõugu fond.

alguses andis iga vastaja osalemisnõusoleku ja küsimustiku täitmise vabatahtlikkuse kinnituse. Küsitluses osalenud õpetajad ei ole identifitseeritavad (nende andmed on anonüümsed, IP-aadresse ei kogutud). Küsitlust testiti kahes etapis: esmalt saadeti see täitmiseks kuuele sihtgruppi kuuluvale testküsitletavale, kelle ettepanekute põhjal tehti parandused, seejärel testküsitleti veel kahte inimest, kelle tagasiside põhjal küsitlust samuti täiendati.

Kõigil küsitluse sihtgruppi kuulunud õpetajatel oli võrdne võimalus valimisse sattuda: küsimustikule vastamise kutse saadeti koolide üldmeilile palvega edastada kiri kõigile koolis töötavatele õpetajatele. Küsitluse täitmine eeldas ligipääsu arvutile, sest mobiilseadme ekraan oli mõne küsimuse vastusevariantidest tervikpildi saamiseks liiga väike. Kokku sisaldab küsitlus 51 küsimust, artiklis on analüüsitud neist nelja vastuseid (lisaks üks küsimus taustaandmetest).

Õpetajate küsitlusele vastas 280 gümnaasiumi- ja kutseõppeasutuse õpetajat. 2022/23. õppeaastal töötas Eestis gümnaasiumides 4491 ja järgmisel õppeaastal 4648 õpetajat⁴ ning kutsekeskharidust andvates õppeasutustes vastavalt 2121 ja 2150 õpetajat⁵ – kokku 6612 ja 6798 õpetajat. Kuigi küsitlusele oodati vastama kõiki õpetajaid, kes töötavad keskharidussüsteemis, ei saa siiski nende õpetajate koguarvu võtta aluseks valimi esinduslikkuse arvutamisel. Arvutuste aluseks peaks võtma kõik need õpetajad, kes annavad õpilastele kirjutamisülesandeid. Kuigi seda koguarvu teada ei ole, julgen siiski väita, et tulemuste põhjal on võimalik teha järeldusi kirjutamispraktikate kohta Eesti gümnaasiumitaseme haridusasutustes, sest küsitlusele vastasid need õpetajad, kes mingil kujul puutuvad kokku kirjutamisülesannetega. Vastajate käest koguti lisaks tabelis 1 olevatele taustaandmetele (üks vastaja võis valida mitu ainevaldkonda) veel andmeid kooli õppekeele, emakeele, vanuse, soo ning koolis töötatud aja ja haridustaseme kohta, kuid neid käesolevas artiklis analüüsiga ei seostata.

⁴ <https://haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridustootajad/opetajad>.

⁵ <https://haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridustootajad/opetajad>.

Tabel 1. Vastajate taustaandmed

Tunnus	Variandid	Vastanute arv
ainevaldkond	keel ja kirjandus	146
	võõrkeeled	99
	sotsiaalsained*	78
	loodusained	72
	kutseõpe	58
	kunstiained	51
	matemaatika	42
	uurimistöö alused	31
	karjääriõpetus	23
	valikaine	22
	majandus- ja ettevõtlusõpe	20
	kehaline kasvatus	10
	riigikaitse	8
	filosoofia	6
	usundiõpetus	5

* Nt ajalugu, ühiskonnaõpetus, inimeseõpetus, geograafia

2.2. Küsimuste analüüsi meetod

Tabelis 2 on esitatud õpilaste küsimuste analüüsi ülevaade ning tabelis 3 on ülevaade õpetajate küsimustest. Õpilaste küsimustest üks (küsimus nr 2) eeldas tekstilist vastust, st tegemist oli avatud vastusega. Kaks ülejäänud õpilaste küsimust (nr 1 ja 3) olid valikvastustega. Õpetajatele esitatud küsimustest olid kolm siin analüüsivat valikvastustega (nr 4–6) ja üks (nr 7) oli vabatahtlik küsimus, millele oodati tekstilist vastust.

Tabel 2. Õpilaste küsimused, vastuse tüübid ja vastajate arv

Küsimus	Väide/ vastusevariant	Vastuse- variandid	Vastuse tüüp	Vastajate arv
1. Õpilased. Kellelt ja millisel kujul saad ainekursus(t)el tagasisidet teksti- dele, mida on võimalik enne lõppversiooni esitamist veel muuta? Palun vali kõik sobivad vastusevariandid.	Hinnatakse teksti vastavust etteantud kriteeriumidele (nt viiepalliskaala alusel) Antakse vabas sõnastuses tagasi- sidet teksti kohta tervikuna Antakse vabas sõnastuses tagasi- sidet konkreetsetele tekstikohtadele (nt kommentaaridena teksti kõrval)	õpetaja kaasõppija mitte keegi	kohustuslik valikvastus	501
2. Õpilased. Kas/kellelt küsid ise oma teksti(de)le enne esitamist tagasi- sidet?			kohustuslik avatud vastus	501
3. Õpilased. Millist tagasisidet oled saanud ainekursus(t)el kirjutatud valmistekstidele?	Koondpunkti- summa, hinne või arvestus Eraldi punktid töö eri tahkude eest Sõnaline kirjalik tagasiside Suuline tagasiside igale õpilasele individuaalselt Üldine suuline tagasiside kogu klassile	5 = alati, 4, 3, 2, 1 = mitte kunagi	kohustuslik valikvastus	501

Tabel 3. Õpetajate küsimused, vastuse tüübid ja vastajate arv

Küsimus	Väide/ vastusevariant	Vastuse- variandid	Vastuse tüüp	Vastajate arv
4. Õpetajad. Millist tagasisidet annate oma ainekursus(t)el õpilaste kirjutatud valmistekstidele?	Koondpunkti-summa, hinne või arvestus Eraldi punktid töö eri tahkude eest Sõnaline kirjalik tagasiside Suuline tagasiside igale õpilasele individuaalselt Üldine suuline tagasiside kogu klassile	5 = alati, 4, 3, 2, 1 = mitte kunagi	kohustuslik valikvastus	280
5. Õpetajad. Kas (mõnel) Teie ainekursusel saavad õpilased tagasisidet tekstidele, mida on võimalik saadud tagasiside põhjal enne lõppversiooni esitamist veel muuta ja täiendada?		jah ei	kohustuslik valikvastus	280
6. Õpetajad. Soovi korral võite siin kommenteerida eelmise* küsimuse vastust.			vabatahtlik avatud vastus	73

* Kas (mõnel) Teie ainekursusel saavad õpilased tagasisidet tekstidele, mida on võimalik saadud tagasiside põhjal enne lõppversiooni esitamist veel muuta ja täiendada?

Küsimus	Väide/ vastusevariant	Vastuse- variandid	Vastuse tüüp	Vastajate arv
7. Õpetajad. Kes ja millisel kujul annab Teie ainekursus(t)el tagasisidet tekstidele, mida on võimalik enne lõppversiooni esitamist veel muuta? Palun valige kõik sobivad vastusevariandid.	Hinnatakse teksti vastavust etteantud kriteeriumidele (nt viiepalliskaala alusel) Antakse vabas sõnastuses tagasi- sidet teksti kohta tervikuna Antakse vabas sõnastuses tagasisi- det konkreetsetele tekstikohtadele (nt kommentaaridena teksti kõrval)	mina ise teise aine õpetaja kaasõppija mitte keegi	kohustuslik valikvastus	280

Kõik analüüsitud valikvastustega küsimused olid kohustuslikud. Tabelites 2 ja 3 on esitatud küsimused ja väited ning nende vastusevariandid või väited, skaalade ja valikvastuste vastusevariandid ning vastuse tüübid ja skaala tüübid. Valikvastustega küsimustes analüüsiti kõiki vastuseid/väiteid iga skaala/variandi taseme kohta (1–5; valikvastus vms), seejärel võrreldi erinevatele väidetele antud vastuseid moodi alusel: millist varianti on vastajad valinud kõige rohkem. Analüüsi ei kaasatud vastusevarianti „ei oska öelda“.

Esimese küsimuse vastuste omavaheliste korrelatsioonide leidmiseks kasutati hii-ruut testi, sest küsimuse vastused olid binaarsed (0/1) ja testiga leiti Phi kordaja, mille absoluutväärtusest 0,15 suuremad väärtused näitavad tugevat korrelatsiooni, st tugevat seost kahe suuruse vahel. Suurus on antud juhul üks vastusevariant (kas tekstile annab tagasisidet õpetaja, kaasõppija või mitte keegi etteantud kriteeriumide alusel, vabas sõnastuses tagasisidet teksti kohta tervikuna või vabas sõnastuses tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele). Positiivne korrelatsioon on info selle kohta, et ühe suuruse kasvades teine suurus samuti kasvab, ning negatiivne korrelatsioon näitab, et ühe suuruse kasvades teine suurus kahaneb.

Vastuses tagasiside küsimise kohta enne teksti esitamist (nr 2) sõnastasid vastajad vastuse tekstikastis ise, st mingeid valikuvariante, eeskuju ega formaati ei olnud ette antud. Vastuseid analüüsiti kvalitatiivselt, st kõikide küsimuste puhul moodustati kategooriad lähtuvalt antud vastustest, ning järeldusi kategooriate kohta tehakse kvantitatiivselt. Ühe vastaja vastus võis sisaldada infot, mida sai liigitada mitmesse kategooriasse, nt vastus *Emalt, kaasõpilastelt, õpetajalt* analüüsiti kolme kategooriasse: „vanemad, teised pereliikmed“, „koolikaaslased“ ja „õpetaja“. Kaks töörühma liiget⁶ analüüsis 50% vastustest: üks alustas ja teine jätkas põhiliselt esimese loodud kategooriate järgi, aga lõi ka ise uusi kategooriaid. Pärast esmast analüüsi tehti kontrollanalüüs, et esialgset analüüsi korrigeerida.

Kuuenda küsimuse vastuste analüüsis talitati sarnaselt eelmises lõigus kirjeldatule, st et üks töörühma liige sõnastas vastuste põhjal võimalikud kategooriad ning kaks töörühma liiget vaatasid teineteisest sõltumatult nii kategooriad kui ka kategooriatesse liigitamise üle ning vajadusel täiendasid ja parandasid seda. Seejärel vaatas neljas töörühma liige tehtu üle ning viis sisse oma täiendused ja parandused. Ühe vastaja vastuse info võis jõuda mitmesse kategooriasse, nt vastus *See kehtib põhiliselt Loov/Uurimistööde puhul ja vajadusel annan võimaluse oma hinnatava töö täiendamiseks* analüüsiti kahte kategooriasse: „tagasiside konkreetsetele tekstidele“ ja „nõudetagasiside“. Ka selle vastuse puhul analüüsiti vastuseid kvalitatiivselt ning järeldusi kategooriate kohta tehakse kvantitatiivselt. Ülevaate iga küsimuse vastuste peamistest kategooriatest annab 3. peatükk.

3. Gümnaasiumis kirjutatavate tekstide⁷ tagasiside analüüs

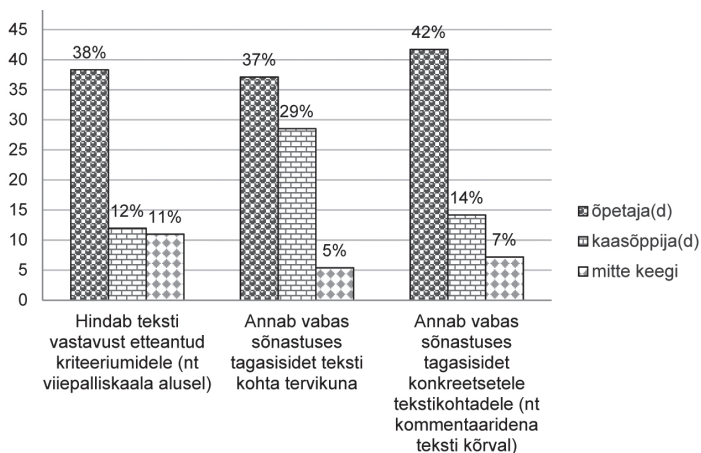
Esimestes alajaotistes (3.1–3.4) analüüsin õpilaste vastuseid selle kohta, millist tagasisidet nad koolis kirjutatavatele tekstidele saavad ning kellelt ise tagasisidet küsivad. Peatüki teises pooles (jaotistes 3.5–3.7) on vaatluse all õpetajate vastused selle kohta, millist tagasisidet õpilased nende juhendatavatel ainekursustel saavad.

⁶ Küsitlus tehti Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi projekti „Protsessikeskne tekstiloomine gümnaasiumis ja ülikoolis: tõendus põhine teadmus ja praktikad“ (01.05.2022–30.04.2024) raames.

⁷ Siin artiklis on analüüsimisel tekstide tagasiside, tekstide enda analüüsi leiab artiklist „Mida, miks ja kuidas kirjutab Eesti gümnaasiumiõpilane“ (Käpp 2024).

3.1. Õpilased. Tagasiside protsessis: kes ja millist tagasisidet annab?

Joonisel 1 on näha vastusevariandid selle kohta, millist tagasisidet ja kellelt saavad õpilased nendele tekstidele, mida on enne lõppversiooni valmimist võimalik veel muuta, st tagasiside saamist teksti tööversioonile.

Joonis 1. Tagasiside teksti tööversioonile: osakaalud õpilaste vaates

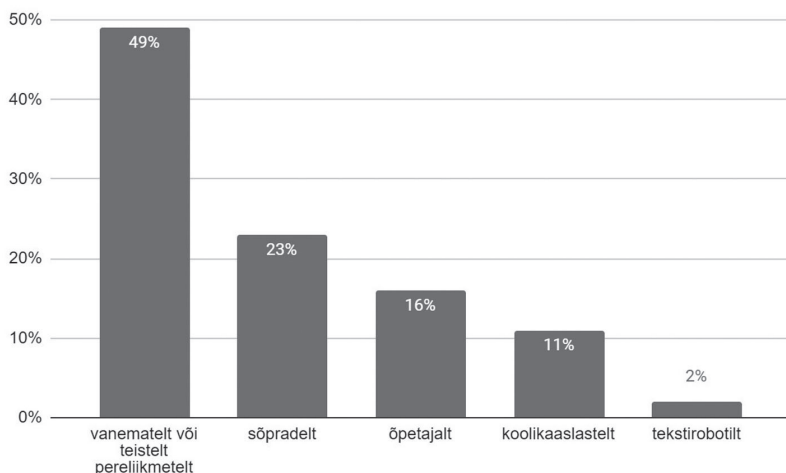
Õpilased saavad teksti tööversioonile enim tagasisidet õpetajalt (vasakpoolseim tulp) vabas sõnastuses konkreetsetele tekstikohtadele, nt kommentaaridena teksti kõrval (42%). Teksti vastavust etteantud kriteeriumidele hindab õpetaja enne valmis töö esitamist 38%-l juhtudest ning 37%-l juhtudest annab õpetaja protsessi jooksul vabas sõnastuses tagasisidet teksti kohta tervikuna. Kaasõppijate tagasisides (keskmine tulp) prevaleerib vabas sõnastuses terviku kommenteerimine (29%). Nii teksti vastavuse hindamist etteantud kriteeriumidele (12%) kui ka vabas sõnastuses tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele (14%) kasutatakse kolm korda vähem võrreldes õpetajatega. 5% ei saa kelleltki tagasisidet teksti tööversiooni kohta tervikuna, 7% ei saa kelleltki vabas sõnastuses tagasisidet teksti tööversioonis konkreetsetele tekstikohtadele ning 11% vastajate tekstide tööversiooni ei hinda keegi etteantud kriteeriumide järgi (parempoolne tulp).

Teksti tööversioonile saab õpilane kõigis kolmes variandis enim tagasisidet õpetajalt. Kuigi õpetaja tagasiside on kõigis kolmes tagasisidevormis

enam-vähem sama (38%, 37%, 42%), on teksti tööversioonile antavas tagasisides kõige rohkem levinud tagasiside konkreetsetele tekstikohtadele (42%). Kui aga õpilane saab tagasisidet kaasõppijalt, on see üldine, st teksti kohta tervikuna (29%), vähem suunatud konkreetsetele tekstikohtadele (14%). Samas on kõige kasulikum just tagasiside konkreetsetele tekstikohtadele, milles pakutakse teksti autorile lahendusi, kuidas teksti parandada (Leijen 2016), sest selline tagasiside aitab kaasa teabe sügavamale töötlemisele ning võimaldab vigadest õppida (Hattie, Timperley 2007).

3.2. Õpilased. Kellelt õpilane ise enne valmis töö esitamist tagasisidet küsib?

Küsimusele, kas ja kellelt küsib õpilane ise oma tekstidele enne esitamist tagasisidet, vastas umbes kolmandik (30%), et nad ei küsi tagasisidet. Üle kahe kolmandiku õpilastest, kes tagasisidet küsivad, küsivad seda enim (avatud vastusena sai vastaja nimetada nii mitu varianti, kui ise soovis) vanematelt või teistelt pereliikmetelt (49%). Lisaks veel sõpradelt (23%), õpetajalt (16%), koolikaaslastelt (11%) ja tekstirobotilt (2%) (vt joonis 2).

Joonis 2. Kellelt õpilased ise oma tekstidele tagasisidet küsivad?

Kõige rohkem küsitakse tagasisidet vanematelt või teistelt pereliikmetelt (49%, vt näide 1). Tagasisidet küsitakse sõpradelt (23%, näide 2) ning õpetajalt (16%) ja koolikaaslastelt (11%) (näide 3):

- (1) kui mul on olnud tekst, mis mul on ajanud aju kokku, lasen pereliikmel selle läbi lugeda, et ei tekiks tobedaid vigu, lasen pereliikmel teksti ka üle lugeda, kui olen teksti sobilikkuses ebakindel (ÕPIL_710⁸);
- (2) mõnikord küsin tagasisidet sõpradelt või perekonnalt, kes saavad teksti läbi lugeda ja mõelda, kui hästi nad sellest aru said ja kas sõnastust saaks kuidagi parandada (ÕPIL_961);
- (3) eesti keele õpetaja või kui mul on võimalik seda kodus teha, siis ka vanematelt (ÕPIL_1154); üldiselt küsin tagasiside, kas emalt või siis mõnelt koolikaaslaselt, et kuulda nende arvamust või kui panevad tähele mingit viga või küsitavat kohta saan seda korrigeerida (ÕPIL_1135).

Tagasiside küsimise kohta toodi välja ka seda, et on küsitud, aga pole saadud (näide 4) või pole võimalik või õpilase arvates sobilik tagasisidet küsida (näide 5):

- (4) olen küsinud õpetajalt tagasisidet enne esitamist, aga enamus kordadest ma pole seda saanud (ÕPIL_1235);
- (5) kui on lubatud seda teha siis jah, küsin alati üle, aga enamik ajast pole see võimalik, kuna koostame tunnis neid tekste (ÕPIL_1058).

Vastajad tõid välja nii tagasiside kasulikkuse (näide 6) kui ka selle, et hinne/hindamine on midagi, mille pärast pole põhjust hakata tagasisidet küsima (näide 7):

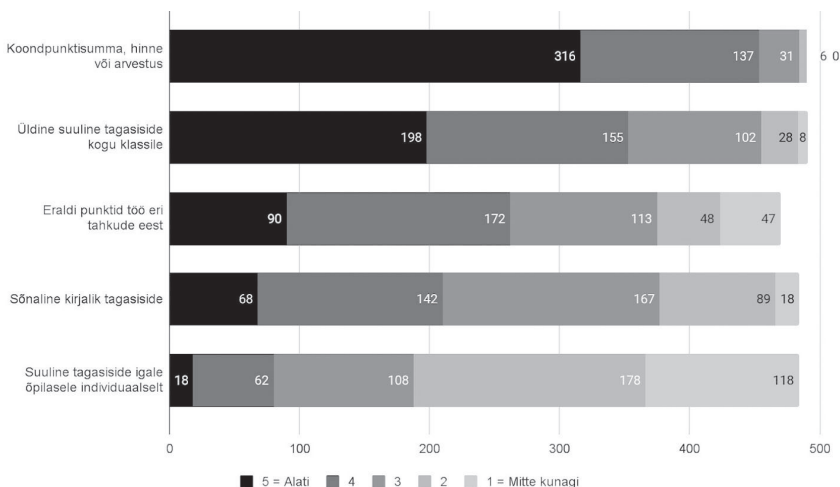
- (6) üldiselt pole küsinud, kuid uurimistöö koostamisel oli juhendaja tagasiside ja nõuanded väga suureks abiks (ÕPIL_839);
- (7) pigem siiski ei küsi, vb saadan lihtsalt sõbrale pildi, et vaata ma sain lõpuks selle valmis ja polegi sada aastat mööda läinud. Õpetajale läheb siiski tekst üks kord ja seegi hindamiseks (ÕPIL_865).

Kuigi praegune seis koolis võimaldab õpilasele tagasisidet piiratult, on 70% vastajate soov tagasisidet küsida märk sellest, et õpilane tahab oma tekstidele tagasisidet saada. Põhjuseks võib olla soov paremat hinnet saada, samas võib tagasiside küsimises peituda intuiitiivne soov suhtlusolukorra järele, et seeläbi aru saada, kas tekst on mõistetav ja kas kirjutaja on mõistnud suhtlusolukorda (teksti, mille ta peab ülesande alusel looma) õigesti – oluline on mõista lugeja perspektiivi (Cho, MacArthur 2011: 74).

⁸ „ÕPIL“ märgib õpilaste küsitlusele vastajat ja number vastaja ID-koodi.

3.3. Õpilased. Tagasiside valmistekstidele

Joonisel 3 on näha vastused selle kohta, millist tagasisidet saavad õpilased oma valmistekstidele. Vastajad pidid valima, kas nad saavad nimetatud tagasisidet „alati“ (5), „mitte kunagi“ (1) või jääb nende vastus kahe valiku vahele (skaalal numbrid 4, 3, 2).

Joonis 3. Õpilaste saadud tagasiside valmistekstidele

Valmistekstidele saavad õpilased enamasti tagasisidet koondpunktisumma, hinde või arvestusena: „alati“ vastas nii selle variandi kui ka kõigi teiste tagasisidevariantide võrdluses kõige rohkem õpilasi (316) ning see, et vastust „mitte kunagi“ ei valinud mitte keegi, kinnitab, et pole kedagi, kes ei saaks punkte, hinnet või arvestust valmis töö eest. Üldist suulist tagasisidet saab „alati“ vastuste järgi 198 vastajat, mis on kümme korda rohkem võrreldes igale õpilasele antava individuaalse suulise tagasisidega (18). Seega saavad õpilased kümme korda rohkem suulist tagasisidet, mis on mõeldud üldisena kogu klassile, mitte individuaalselt. Eraldi punktid töö eri tahkude eest (st on ära näidatud, kui palju said punkte töö eri osad, millest koosneb nt koondpunktisumma) ning sõnaline kirjalik tagasiside on saanud vastuseks „5 – alati“ kaks korda vähem võrreldes üldise suulise tagasisidega ning kolm korda vähem võrreldes koondpunktisumma, hinde või arvestusena saadud tagasisidega. Seda ei saa aga pidada edasiviivaks tagasisideks, sest õpilane ei õpi sellest – ta saab küll tagasivaatavalt teada,

kuidas tal mingi tegevus läks („sain nii ja nii mitu punkti“), kuid tal pole sellest teadmisest praktilist kasu, sest lõppversioonile saadud tagasisidet ei saa ta enam konkreetse ülesande raames õppimiseks rakendada. Seega ei ole hinne või ka mingi pikem sõnaline kommentaar lõppversioonile tegelikult tagasiside õpilase õppimisprotsessi mõttes, see võtab küll kokku õpilase praeguse seisu, aga ei anna infot edasiste sammude kohta. Orienteeritus valmistemistele seab fookusesse hinde, st teadmiste kontrollimise, mitte teadmiste omandamise.

3.4. Korrelatsioonid

Järgnevalt esitlen esimese küsimuse vastuste omavahelisi korrelatsioone (meetodi ja vastusevariantide sõnastuse kohta vt jaotis 2.2). Selles küsimuses pidi õpilane valima, kellelt (õpetaja, kaasõppija, mitte keegi) ja millisel kujul on ta saanud tagasisidet nendele tekstidele, mida on võimalik enne lõppversiooni valmimist veel muuta. Tabelisse 4 on koondatud kaasõppijalt saadava tagasiside küsimuste vastuste korrelatsioonid. Tabelis näitavad absoluutväärtusest 0,15 suuremad väärtused tugevat korrelatsiooni kahes esimeses veerus toodud vastuse vahel. Positiivne korrelatsioon näitab siin seda, et ühe suuruse kasvades kasvab ka teine, ja negatiivne korrelatsioon seda, et ühe suuruse kasvades teine suurus kahaneb.

Tabel 4. Kaasõppijalt teksti tööversioonidele saadava tagasiside korrelatsioonid

Kaasõppijad annavad vabas sõnastuses tagasisidet teksti kohta tervikuna.	Kaasõppijad hindavad teksti vastavust etteantud kriteeriumide järgi.	0,22	(KOR_kaasõp_1)
Kaasõppijad annavad tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele	Kaasõppijad hindavad teksti vastavust etteantud kriteeriumide järgi.	0,29	(KOR_kaasõp_2)
Kaasõppijad annavad tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Kaasõppijad annavad tagasisidet teksti kohta tervikuna.	0,36	(KOR_kaasõp_3)
Kaasõppijad annavad tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Kaasõppijad annavad tagasisidet teksti kohta tervikuna.	-0,18	(KOR_kaasõp_4)

Nendest korrelatsioonidest selgub, et kui kaasõppija on andnud tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, siis saab tekst tagasisidet ka kriteeriumide

järgi (KOR_kaasõp_2) ning seda tekstile kui tervikule (KOR_kaasõp_3). Viimast kinnitab veel ka negatiivne korrelatsioon (KOR_kaasõp_4): kui kaasõppija on andnud tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, siis on ebatõenäoline, et mitte keegi ei anna tagasisidet teksti kohta tervikuna. See, et tagasiside tervikule ja teksti vastavuse hindamine etteantud kriteeriumide järgi on jällegi omavahel seotud, selgub korrelatsioonist KOR_kaasõp_1.

Tabel 5. Õpetajalt teksti tööversioonidele saadava tagasiside korrelatsioonid

Õpetaja annab tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Õpetaja hindab teksti vastavust etteantud kriteeriumide järgi.	0,36	KOR_õpet_1
Õpetaja annab tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Õpetaja annab tagasisidet teksti kohta tervikuna.	0,26	KOR_õpet_2

Tabelist 5 selgub, et kui õpetaja annab tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, siis annab ta tagasisidet ka teksti kohta tervikuna (KOR_õpet_2) ning kriteeriumide järgi (KOR_õpet_1). See, et valmiv tekst saab mitmekülgset tagasisidet, on ühelt poolt loomuliku kirjutamisprotsessi toetamine: kirjutajal on tagasiside andja näol olemas lugeja kui suhtlusolukorra oluline osapool, teisalt suunab tagasiside kirjutaja lähemale ülesandes esitatud nõuetele ehk teadmiste-oskuste omandamisele.

Tabelis 6 olevaid korrelatsioone seob asjaolu, et vastaja ei saa tagasisidet mitte kelleltki mitte mingil kujul.

Tabel 6. Korrelatsioonid: keegi ei anna tagasisidet teksti tööversioonidele

Mitte keegi ei anna tagasisidet teksti kohta tervikuna.	Mitte keegi ei hinda teksti vastavust etteantud kriteeriumide järgi.	0,19	KOR_mk_1
Mitte keegi ei anna tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Mitte keegi ei hinda teksti vastavust etteantud kriteeriumide järgi.	0,32	KOR_mk_2
Mitte keegi ei anna tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele.	Mitte keegi ei anna tagasisidet teksti kohta tervikuna.	0,39	KOR_mk_3

Nähtub, et kui kirjutaja ühel viisil tagasisidet ei saa, ei saa ta tagasisidet ka teistel viisidel, nt kui tervikteksti keegi ei hinda, ei hinda keegi teksti ka etteantud kriteeriumide järgi (KOR_mk_1). Samamoodi, kui keegi ei

anna tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, ei hinda keegi teksti ka etteantud kriteeriumide järgi (KOR_mk_2) ega anna tagasisidet terviktekstile (KOR_mk_3).

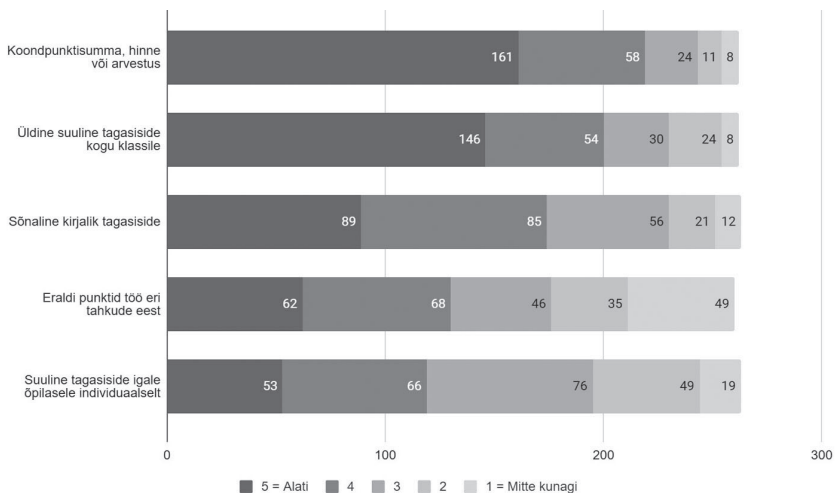
Korrelatsioonianalüüs juhatab meile selgemalt kätte info selle kohta, et kui valmivale tekstile antakse tagasisidet mingil viisil (nt konkreetsetele tekstikohtadele), siis väga suure tõenäosusega antakse tagasisidet ka mingil teisel viisil (nt terviktekstile). Enamasti teeb seda sama isik, st kui kaasõppija annab tagasisidet teksti ühele tööversioonile, siis tagasisidestab ta seda valmivat teksti ka mingil muul moel; kui õpetaja annab tagasisidet, siis annab ta tagasisidet teksti eri versioonidele, ning kui keegi ei anna tagasisidet teksti ühele tööversioonile, ei saa tekst tagasisidet mitte kelleltki ka mingil teisel viisil.

See, kuidas kirjutamisprotsess koolis ja konkreetsetes ainetunnis korraldatud on, sõltub õpetajast ja tema teadlikkusest kirjutamis- ja õppimisprotsessi kohta (Murray 1972). Kuna tagasiside jaoks on vaja teada ülesande eesmärki – miks seda ülesannet üldse tehakse, mida õpitakse –, siis võib põhjus, et mitte keegi ei tagasisidesta teksti tööversioone, seisneda selles, et kirjutamisülesannetel puudub eesmärk: Eesti gümnaasiumides kirjutatavatest tekstidest ligi pooled on sellised (Käpp 2024: 91).

3.5. Õpetajad. Tagasiside valmistekstidele

Joonisel 4 on näha õpetajate vastused selle kohta, millist tagasisidet nad annavad õpilaste valmistöödele. Valik tuli iga tagasisidetüübi kohta teha skaalal ühest viieni, kus „alati“ märkis number 5, „mitte kunagi“ number 1 või jäi vastus nende kahe numbri vahele, mida märgivad skaalal numbrid 4, 3, 2.

Kõige rohkem annavad õpetajad valmistööle tagasisideks koondpunktisumma, hinde või arvestuse: 161 vastajat märkis skaalal number 5 („alati“). Teisel kohal on number 5 vastuste järgi üldine suuline tagasiside kogu klassile: 146 vastajat. Need kaks vastust on kõige populaarsemad ka siis, kui lisada „alati“ vastustele valik nr 4 (219 ja 200). Kõige vähem antakse suulist tagasisidet igale õpilasele individuaalselt (53) ning panakse eraldi punktid töö eri tahkude eest (62). Need on kõige vähem populaarsed ka siis, kui lisada „alati“ vastustele valiku nr 4 vastused (119 ja 130).

Joonis 4. Õpetajate tagasiside valmistekestidele

Kõige enam levinud tagasisideliikide (koondpunktisumma, hinne või arvestus ja üldine suuline tagasiside kogu klassile) ning kõige vähem levinud tagasisideliikide (suuline tagasiside igale õpilasele individuaalselt ja eraldi punktid töö eri tahkude eest) vahe on pea kolmekordne, st et õpetaja annab enamasti õpilasele tagasisideks hinnangu valmistööle tervikuna, mitte ei too välja punkte töö erinevate tahkude eest. Samuti on suulises tagasisides oluliselt rohkem levinud tagasiside kogu klassile, mitte õpilasele individuaalselt.

3.6. Õpetajad. Tagasiside tekstidele, mida on võimalik saadud tagasiside põhjal enne lõppversiooni esitamist muuta ja täiendada

Tabelis 7 on vastused küsimusele, kas (mõnel) nende ainekursusel saavad õpilased tagasisidet tekstidele, mida on võimalik saadud tagasiside põhjal enne lõppversiooni esitamist veel muuta ja täiendada.

Tabel 7. Kas tekstid saavad enne esitamist tagasisidet? Õpetajate vaade

Tagasiside protsessis tekstidele	Nimetatud	Osakaal (%)
Jah	195	74
Ei	70	26
Kokku	265	100

Tabelis 7 olnud küsimusele said õpetajad lisada ka kommentaari. Kommentaari lisamine ei olnud kohustuslik, seda võimalust kasutas veerand (26%) vastajatest.

Selgub, et ligi kolmandik jah-vastustest on seotud konkreetse teksti (enamasti õpilasuurimuse) kirjutamisega (24 vastust), mitte ainetundide tavaliste tekstide/ülesannetega (näide 8). Nõudetagasiside on tagasiside, kus õpetaja jätab võimaluse või lubab õpilastel tagasisidet küsida, selliseid vastuseid oli 16 (näide 9), 15 vastust avab tagasiside olemust sisulisemalt ning viies vastuses nimetati seda, et kes esitab töö enne tähtaega, st varem, saab tagasisidet ning selle põhjal teksti täiendada (näide 10).

- (8) uurimistööde alused. Keeles ja kirjanduses kogu klassiga mitte, aitan soovi korral individuaalselt (ÕPET_211⁹); Olen ka praktiliste tööde juhendaja, kus peab kirjutama ka akadeemilise analüüsi tööprotsessist. Enne kaitsmist annan tagasisidet, mille põhjal saab õpilane oma tööd muuta ja täiendada (ÕPET_271).
- (9) Klassis kirjutades luban ikka küsida ja kommenteerin (ÕPET_251).
- (10) Saavad need kes esitavad enne tähtaega. See ei ole nn vigade parandus, vaid õppimise viis. Siis selgub kas õppija üldse saab aru teemast ja kas ta teeb tööd ise (ÕPET_449).

Seitsmes vastuses põhjendati nii seda, miks ei saa tagasisidet anda (11), kui ka seda, et tagasisidet on teksti valmimisel kasutatud korra või harva (12). Kuus vastust avab tagasiside taustana vajaduspõhisust (13), et uuestitegemine ja tekstide täiendamine käib kaasas halvasti tehtud töödega, st need tuleb uuesti teha.

- (11) Ma ei jaksa sama teksti mitu korda lugeda, mul on palju klasse ja suur koormus (vähemalt minu jaoks) .. (ÕPET_752)
- (12) Vahel vaatan mustandid üle, soovitan parandada, täiendada, osalt parandan ise (ÕPET_142).

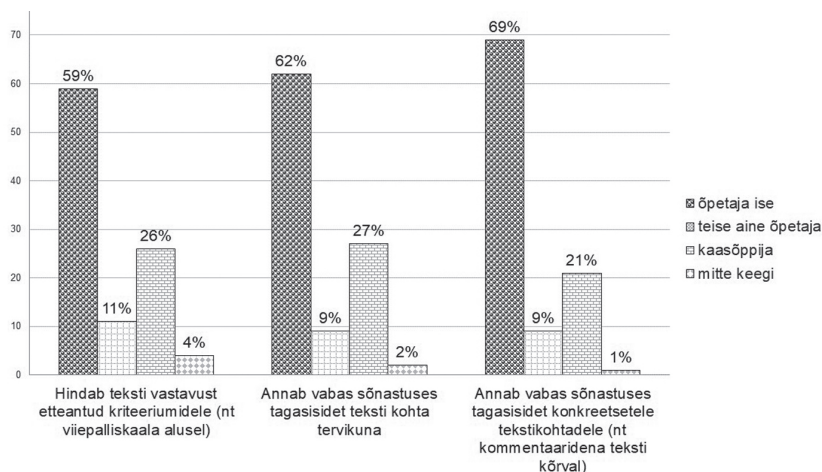
⁹ „ÕPET“ märgib õpetajate küsitlusele vastajat ja number vastaja ID-koodi.

(13) Kui on halvasti tehtud, siis saavad peale tagasisidet uuesti esitada (ÕPET_583).

Kuigi kuuenda küsimuse numbrilistest tulemustest võib jääda mulje, et ligi kolmveerand (74%) gümnaasiumis kirjutatavatest tekstidest valmib nii, et neid on võimalik enne lõpliku versiooni valmimist veel muuta ja täiendada, siis selle küsimuse vastusele antud kommentaarid näitavad, et tihtipeale tähendab tagasiside pigem võimalust, mitte süsteemset korraldust. Samuti on protsessis antav tagasiside seotud mõne mahukama teksti kirjutamisega (näiteks õpilasuuringus), kuid gümnaasist kirjutab sellist teksti ainult ühe korra gümnaasiumiõpingute jooksul.

3.7. Õpetajad. Tagasiside protsessis: kes ja millist tagasisidet annab?

Joonisel 5 on kujutatud õpetajate vastused selle kohta, kes annab tagasisidet tekstile, mida on enne esitamist võimalik veel muuta ja täiendada, ehk tagasiside teksti tööversioonile.

Joonis 5. Tagasiside teksti tööversioonile: osakaalud õpetajate vaates

Joonisel on näha, et kõige rohkem annab teksti tööversioonile tagasisidet õpetaja ise, seda teksti vastavuse hindamisel etteantud kriteeriumide (nt viiepalliskaala) alusel (59%), vabas sõnastuses teksti kohta tervikuna (62%) ning konkreetsetele tekstikohtadele (69%). Kõige vähem annab

nimetatud aspektides tagasisidet teise aine õpetaja (vastavalt 11%, 9%, 9%), mis näitab, et lõiminguna ehk koostöös teiste ainekursustega enamasti tekste ei kirjutata või kui kirjutatakse, siis tagasiside on ainult ühe õpetaja kanda. Kaasõppija tagasiside on siin vastustes populaarsuselt teisel kohal, kuigi seda kasutatakse teksti hindamisel etteantud kriteeriumide järgi ning vabas sõnastuses teksti terviku tagasisidestamisel enam kui kaks korda vähem (59 vs. 26% ja 62 vs. 27%) ning konkreetsete tekstikohtade tagasisidestamisel enam kui kolm korda vähem (69 vs. 21%) kui õpetaja tagasisidet. Eriliselt torkab silma viimane kooslus, kus kaasõppija tagasiside konkreetsetele tekstikohtadele võiks olla eriti kasulik ka tagasiside andjale (Lundstrom, Baker 2009: 38). Praegu aga annab kaasõppija asemel konkreetsetele tekstikohtadele tagasisidet õpetaja, mis paneb õpetaja õlgadele väga suure koormuse. See, et õpilane ei saa mitte kelleltki tagasisidet valmivale tekstile, on vastustes kõige vähem levinud (4%, 2%, 1%).

4. Kokkuvõttev arutelu

Otsisin selle artikliga vastust küsimusele, millist tagasisidestamist praktiseeritakse koolis kirjutamisülesannetega. Kirjutamine on seotud mõtte- tööga: ühelt poolt saab kirjutades mõte endale keelelise vormi, teisalt areneb seesama mõte kirjutades edasi, mis teeb kirjutamisest kognitiivselt nõudliku tegevuse. Koolis õpitakse keelt ja kirjutamist ning samuti kasutatakse kirjutamist ainete omandamiseks. Eesti gümnaasiumiõpilaste ja -õpetajate seas läbiviidud küsitluse vastustes analüüsisin tagasisidet, mida saavad kirjutamisülesannete valmisversioonid ning tekstide tööversioonid. Tagasiside peamine eesmärk on vähendada erinevusi praeguste arusaamade ja eesmärgi vahel (Hattie, Timperley 2007), mis teeb tagasisidest õppimisprotsessi kõige olulisema osa.

Küsitluste tulemuste põhjal on peamine tagasisideviis valmistöödele nii õpilaste kui ka õpetajate vastuste järgi koondpunktisumma, hinne või arvestus (edaspidi: *hinne*), samuti üldine suuline tagasiside tervele klassile, kõik muu individuaalsem on valmistekstide tagasisides haruldsem. Juba lõpetatud töö hindamine võib julgustada õpilasi keskenduma vahetule eesmärgile (nt hindele), mitte sellele, kuidas seda eesmärki saavutada (Hattie, Timperley 2007: 101). Eesti koolides on see õppimise seisukohast ebaproduktiivne tagasisideviis aga siiski endiselt levinuim.

Väheinformatiivse ühe hinde või üldise suulise tagasiside asemel oleks rohkem kasu sellest, kui töö eri tahud saaksid eraldi punktid. See aga ei paista siinsete uurimistulemuste põhjal olevat valmistööle antavas tagasisides kuigi levinud: õpetajate vastustes on vahe hinde ja eraldi punktide väljatoomise vahel kahe ja poole kordne (skaalal 1–5 valis variandi 5 – „alati“ 161 vs. 62 vastajat), õpilaste vastustes on see vahe suisa kolme ja poole kordne (316 vs. 90). On mõistetav, et valmistööle pole põhjust väga põhjalikku ega detailset tagasisidet anda, sest õppijal pole vaja saadud tagasisidet kasutada (Irving jt 2011: 418). Samas seda siiski praktiseeritakse ning õpetajatel on säilinud lootus, et midagi on õppijal valmistööle antavast tagasisidest ka kasu: *Kui õpilased kirjutavad iga aasta ühe arvustuse ja saavad põhjalikku tagasisidet, siis on ka lootust, et tööd iga aastaga paranevad* (ÖPET_195). Uuringud aga näitavad, et kindlasti peab õppija kasutama seda tagasisidet, mille ta saab teksti tööversioonile, sest see on kasulik nii teema/sisu kohta õppimiseks kui ka kirjutamisoskuse arendamiseks (Court 2014).

Mõlema küsitluse tulemustest selgub, et tekstide tööversioonile annab enim tagasisidet õpetaja: tema hindab teksti etteantud kriteeriumide järgi ning annab tagasisidet nii terviktekstile kui ka konkreetsetele tekstikohtadele. Positiivse tendentsina näitavad nii õpilaste kui ka õpetajate küsitluse tulemused, et kirjutamisülesande tööversioonide tagasisidestamine suurendab tõenäosust, et antakse tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele: kui õpetaja annab teksti tööversiooni(de)le tagasisidet, teeb ta seda enamasti konkreetsete kommentaaridena (42%), mida õpilane saab kohe töö parandamiseks rakendada ning seeläbi protsessi käigus õppida. See-eest kaasõppija tagasisidet kasutatakse koolis õpetajate tagasisidega võrreldes kolm korda vähem ning pigem üldise hinnangu kui konkreetset suunatud kommentaaridena. Korrelatsioonianalüüs näitas samas, et kui kaasõppija annab tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, siis annab ta tagasisidet ka tekstile tervikuna, kuid sellest hoolimata on kõige suurem koormus valmiva teksti tagasisidestamisel siiski õpetaja õlul. See paistab ka korrelatsioonianalüüsi tulemustest: kui õpetaja annab tagasisidet konkreetsetele tekstikohtadele, siis annab ta suure tõenäosusega tagasisidet ka terviktekstile. Pigem peaks õpetaja roll olema luua ülesande ülesehituse näol keskkond, tingimused, mis võimaldavad õppijatel arendada oma tagasisidekirjaoskust ja võtta kirjutamisprotsessis aktiivne roll (Carless, Winstone 2020: 3). Kuigi teame, et tagasiside andmine on võrreldes selle

vastuvõtmisega isegi tõhusam õppimisviis (Hanikat jt 2025; Lundstrom, Baker 2009), jäetakse Eesti gümnaasiumihariduses praegu õpilased tihti ilma üksteise tagasisidestamisest, seega ka olulisest osast uute teadmiste ja oskuste omandamisel.

Tagasiside andmine on tihedalt seotud sellega, mis on kirjas ülesande nõudmistes. Kui nõuded on eesmärk, kuhu õppija jõudma peab, siis tagasiside on info selle kohta, kaugel ta sellest eesmärgist on. Igas tööetapis on oma nõudmised, mis on justkui vahefinišid suure eesmärgi poole liikumisel, aga vahefinišid peavad lähtuma sellest, milline on lõppeesmärk. Varasemates uurimustes on selgunud, et kirjutamisülesannete nõudmistes domineerib vorm sisu üle, st enamasti on fikseeritud teksti puhul sõnade arv, vormistus-, õigekirja- ja struktuurinõuded (Käpp 2024: 92). Uurimistööde juhendites moodustavad mittesisulised nõudmised rohkem kui kolmveerandi kõikidest nõudmistest (Komissarov jt 2024). Kui nõudmistes domineerib teksti pindmine kiht (õigekiri, vormistus jmt), siis on mitmes etapis kirjutamine raskendatud, sest ülesanne ei teadvustagi protsessi, vaid seab tingimused ainult valmis tekstile. Tagaplaanile või olematuks jääb see, kus ja kuidas teksti tööversioonide kirjutamisel õpitakse ja arenetakse.

Õpilastel on olemas huvi saada kirjutatule tagasisidet: 70% vastajatest küsib ise oma teksti tööversioonidele enne esitamist kelleltki tagasisidet, pooled vastajatest pöörduvad vanemate või teiste pereliikmete poole, oluliselt vähem pöördatakse õpetaja poole. Põhjus, miks õpetaja käest küsitakse võrreldes teistega vähem tagasisidet, võib peituda selles, et õpilased tajuvad seda ebaausana teiste õpilaste suhtes: *ei [küsi tagasisidet], aga tagasiside enne esitamist ei ole aus teiste klassikaaslaste suhtes (osad klassikaaslased on küsinud tagasisidet enne, aga õpetaja ei ole seda andnud enne hindamist), kuna õpetaja ei jõuaks kõiki töid mitu korda lugeda ja ühele erandit teha oleks ebaaus* (ÕPIL_990). Sellised vastused näitavad ühelt poolt seda, et õpilased on harjunud nägema õpetajat ennekõike kui tulemuse hindajat, mitte kui suunajat ja abilist õppeprotsessis ega teksti lugejat, keda kirjutaja oma tekstile ju igatahes vajab, sest kirjutamine on eelkõige suhtlus (vt eestikeelset sissevaadet Käpp, Trigel 2024). Teisalt peegeldub nii selles vastuses kui ka õpetajate endi antud vastustes, et õpetajal ei ole tagasisideks aega. Kuna õpetaja on võtnud enda õlule kõikide tekstide tagasisidestamise, on ajapuudus mõistetav.

Õpetaja ülesanne on iga õpilase iga tekstiosa tagasisidestamise asemel luua mõtestatud suhtlusolukord. See tähendab tänapäeva rikkalikus

tekstimaailmas tõelise lugeja kaasamist, mitte aga nt kindlate žanrite selgeks- või äraõppimist (tekstikeskse aineõpetuse soovitus (GRÕKi lisa)), sest žanrid muutuvad pidevalt: neid tekib ja kaob – kategooriate reguleerimine ei ole selletõttu otstarbekas (Tragel jt 2025). Mõtestatud suhtlusolukordi praegu koolis küsitluse andmete põhjal ei paista, sest ühelt poolt puudub süsteemsus: hoolimata asjaolust, et kolmveerand vastanud õpetajatest ütleb, et annab tagasisidet teksti tööversioonidele, siis kommentaaridest selgub, et ainetundides on õpetaja jätnud tagasiside näiteks ajapuuduse ettekäändel vabatahtlikuks. Teisalt puudub koolis suhtlusolukorras tõeline lugeja, s.o keegi, keda kirjutaja oskab lugejana ette kujutada ja kellele kirjutatav tekst huvi võiks pakkuda või korda minna. Siin tasub märkida, et koolis teadmiste omandamise eesmärgil kirjutatavate tekstide tõeline lugeja ei ole õpetaja, sest tal on teistsugused teadmised, ta ei omanda neid parasjagu. Tõeline lugeja võiks olla kaasõppija, kes peab tagasisidet andes süvenema ülesandesse, eriti täpselt just konkreetse etapi nõudmistesse, mille järgi ta ka enda teksti kirjutab. Sellisel viisil tegutsedes saab kasu ka lugeja kui tagasiside andja, sest peab kaaslastele tagasiside andmiseks süvenema uuesti nõudmistesse ning näiteks tuvastama nende alusel tekstis võimalikud vastuolud. See aitab tagasiside andjal näha oma tekstis ülesandele mittevastavaid osi või puudujääke, loovama ülesande puhul näeb tagasiside andja, kuidas teised on olukorra lahendanud, millest kirjutavad jne. Just seda võimaldabki protsessis antav ja vastuvõetav tagasiside.

Uuring näitas, et õpilased tahavad saada oma tekstidele tagasisidet. Samas teame, et õpetajad ei jõua õpilaste töid piisavalt tagasisidestada. Küll aga on õpetaja võimuses luua (suhtlus)olukord, kus õppimine on üles ehitatud protsessile, mitte tulemusele, st ette on nähtud kirjutamisetapid (GRÕKi lisa) ja nende etappide sisulised nõuded, mida järgides jõutakse ka valmistehtini. Kuigi kirjutamisprotsessis on alati sarnane see, et on erinevad tegevused, mis on vaja hea tekstini jõudmiseks läbi teha (seetõttu on vajalikud ka etapid), siis konkreetse kirjutatava teksti kriteeriumid peab seadma õpetaja (koos õppijatega) lähtuvalt sellest, mida on vaja selle teksti kirjutamisega õppida. Ja nendest nõuetest lähtudes, kaasõppijate töid lugedes ja enda tööd saadud tagasiside põhjal täiendades omandatakse teadmisi selle kohta, millest kirjutatakse, aga ka tekstilooma ja keele kohta.

Kirjandus

- Baker, Kimberly M. 2016.** Peer review as a strategy for improving students' writing process. – *Active Learning in Higher Education* 17 (3), 179–192. <https://doi.org/10.1177/1469787416654794>.
- Bloxham, Sue, Amanda West 2004.** Understanding the rules of the game: marking peer assessment as a medium for developing students' conceptions of assessment. – *Assessment & Evaluation in Higher Education* 29 (6), 721–733. <https://doi.org/10.1080/0260293042000227254>.
- Brown, Gavin T. L., Lois Ruth Harris, Jennifer Anne Harnett 2012.** Teacher beliefs about feedback within an assessment for learning environment: Endorsement of improved learning over student wellbeing. – *Teaching and Teacher Education* 28, 968–978. DOI:10.1016/j.tate.2012.05.003.
- Carless, David, Naomi Winstone 2020.** Teacher feedback literacy and its interplay with student feedback literacy. – *Teaching in Higher Education* 28 (1), 150–163. <https://doi.org/10.1080/13562517.2020.1782372>.
- Chappuis, Jan 2005.** Helping Students Understand Assessment. – *Educational Leadership* 3 (63), 39–43.
- Cho, Kwangsu, Charles MacArthur 2011.** Learning by reviewing. – *Journal of Educational Psychology* 103 (1), 73–84. <https://doi.org/10.1037/a0021950>.
- Court, Krista 2014.** Tutor feedback on draft essays: developing students' academic writing and subject knowledge. – *Journal of Further and Higher Education* 38 (3), 327–345. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2012.706806>.
- Flower, Linda, John Richard Hayes 1980.** Identifying the organization of writing processes. Cognitive processes in writing. – *Cognitive Processes in Writing: An Interdisciplinary Approach*. Toim. L. W. Gregg, E. R. Steinberg. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 3–30.
- GRÕK = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Riigi Teataja I, 08.03.2023.** <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>.
- GRÕKi lisa = Gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 1 „Ainevaldkond „Keel ja kirjandus““. Riigi Teataja I, 08.03.2023.** <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>.
- Hanikat, Minna-Triin, Birgit Ületoa, Nele Karolin Teiva, Ilona Tragel 2025.** Keeleteaduslik elulugu 8. Küünarnukitunne. Kokkuvõte. – *Oma Keel* 50, 47–57.
- Hattie, John, Helen Timperley 2007.** The Power of Feedback. – *Review of Educational Research* 77 (1), 81–112. <http://www.jstor.org/stable/4624888>.
- Hayes, John Richard 2012.** Modeling and remodeling writing. – *Written Communication* 29 (3), 369–388. <https://doi.org/10.1177/0741088312451260>.
- Hint, Helen, Anni Jürine 2021.** Protsessikeskse kirjutamise kasulikkusest gümnaasiumiõpilaste kirjaliku tekstiloomes oskuse kui suhtluspädevuse ühe

- komponendi arendamisel. – Eesti Haridusteaduste Ajakiri 9 (1), 243–273. <https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.1.10>.
- Hirsjärvi, Sirkka, Jouko Huttunen 2005.** Sissejuhatus kasvatusteadustesse. Tlk Meri-Liis Laherand. Tallinn: AS Medicina.
- Hyland, Ken 2021.** Teaching and Researching Writing. 4th ed. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003198451>.
- Irving, Earl S., Lois R. Harris, Elizabeth R. Peterson 2011.** “One assessment doesn’t serve all the purposes” or does it? New Zealand teachers describe assessment and feedback. – Asia Pacific Education Review 12 (3), 413–426. <https://doi.org/10.1007/s12564-011-9145-1>.
- Jürimäe, Maria, Anita Kärner, Leelo Tiisvelt 2014.** Kujundav hindamine kui õppimist toetav hindamine. Õpetajatekoolituse õppematerjal. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus.
- Komissarov, Liisa-Maria, Helena Lemendik, Eleriin Mülman, Nele Novek, Betti Marie Peterson, Reena Roos, Marri-Mariska Tammepõld, Nele Karolin Teiva, Ilona Tragel 2024.** Akadeemilise teksti kirjutamise juhend: TNR, 12, 1.5 ja valmis? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 20. Estonian Papers in Applied Linguistics 20. Toim. Margit Langemets, Maria-Maren Linkgreim, Helle Metslang, David Ogren. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 63–82. <https://doi.org/10.5128/ERYa20.04>.
- Käpp, Kati 2024.** Mida, miks ja kuidas kirjutab Eesti gümnaasiumiõpilane. – Emakeele Seltsi aastaraamat 69 (2023). Peatoim. Reili Argus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, 80–106. <http://dx.doi.org/10.3176/esa69.04>.
- Käpp, Kati, Ilona Tragel 2024.** Kirjutan, järelikult suhtlen. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 20. Estonian Papers in Applied Linguistics 20. Toim. Margit Langemets, Maria-Maren Linkgreim, Helle Metslang, David Ogren. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 83–97. <https://doi.org/10.5128/ERYa20.05>.
- Leijen, Djuddah Arthur Joost 2016.** Advancing Writing Research: An Investigation of the Effects of Web-based Peer Review on Second Language Writing. (= Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 28.) Tartu: University of Tartu Press.
- Lundstrom, Kristi, Wendy Baker 2009.** To give is better than to receive: the benefits of peer review to the reviewer’s own writing. – Journal of Second Language Writing 18, 30–43.
- Meeter, Martijn, Jaap Murre 2004.** Consolidation of Long-Term Memory: Evidence and Alternatives. – Psychological Bulletin 130 (6), 843–857. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.6.843>.
- Min, Hui-Tzu 2006.** The effects of trained peer review on EFL students’ revision types and writing quality. – Journal of Second Language Writing 15 (2), 118–141.

- Molloy, Elizabeth, David Boud, Michael Henderson 2020.** Developing a learning-centred framework for feedback literacy. – *Assessment & Evaluation in Higher Education* 45 (4), 527–540. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1667955>.
- Motta-Roth, Désirée 2009.** The role of context in academic text production and writing pedagogy. – *Genre in a Changing World*. Colorado: The WAC Clearinghouse, Parlor Press, 341–354. <https://doi.org/10.37514/PER-B.2009.2324>.
- Murray, Donald 1972.** Teach writing as a process not product. – *The Leaflet* 71 (3), 11–14.
- Nicol, David J., Debra Macfarlane-Dick 2006.** Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. – *Studies in Higher Education* 31, 199–218. <https://doi.org/10.1080/03075070600572090>.
- Nicol, David 2010.** From monologue to dialogue: Improving written feedback processes in mass higher education. – *Assessment & Evaluation in Higher Education* 35 (5), 501–517. <https://doi.org/10.1080/02602931003786559>.
- Nicol, David, Avril Thomson, Caroline Breslin 2014.** Rethinking feedback practices in higher education: a peer review perspective. – *Assessment & Evaluation in Higher Education* 39 (1), 102–122. <https://doi.org/10.1080/02602938.2013.795518>.
- Novek, Nele 2023.** Isikukasutuse ja sisu mõju kaasüliõpilase tagasisidekommentaari rakendamisele. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. <https://hdl.handle.net/10062/90663>.
- Roscoe, Rod D., Michelene T. H. Chi 2007.** Understanding tutor learning: Knowledge-building and knowledge-telling in peer tutors' explanations and questions. – *Review of Educational Research* 77 (4), 534–574.
- Piaget, Jean 1954.** The construction of reality on the child. New York: Basic Books.
- Sedita, Joan 2013.** Learning to write and writing to learn. – *Fundamentals of Literacy Instruction & Assessment*, 6–12. Ed. by Martha C. Hougen. Baltimore: Paul H. Brookes, 97–114.
- Topping, Keith 1998.** Peer assessment between students in colleges and universities. – *Review of Educational Research* 68 (3), 249–276. <https://doi.org/10.3102/00346543068003249>.
- Tragel, Ilona, Laura Kiik, Liisa-Maria Komissarov, Kati Käpp, Markus Laanoja, Nele Karolin Teiva 2025.** Tekstide kategooriad eesti keele õpikutes – uju või upu? – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 16 (2), 215–242. <https://doi.org/10.12697/jeful.2025.16.1.09>.

- Vōgotski 1978** = L. S. Vygotsky, 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wanner, Thomas, Edward Palmer 2018**. Formative self-and peer assessment for improved student learning: the crucial factors of design, teacher participation and feedback. – *Assessment & Evaluation in Higher Education* 43 (7), 1032–1047. doi: 10.1080/02602938.2018.1427698.
- Wang, Hei Chia, Yi Jung Hsieh, Wei Fan Chen 2016**. The effect of online peer assessment in engineering education: A quasi-experimental study. – *International Journal of Engineering Education* 32 (1), 199–208.
- Wu, Yong, Christian Schunn 2020**. The effects of providing and receiving peer feedback on writing performance and learning of secondary school students. – *American Educational Research Journal* 58 (3), 492–526. doi: 10.3102/0002831220945266.

Feedback on Estonian high school student's texts: when, from whom, about what and what kind?

KATI KÄPP

The article gives an overview of the types of feedback that Estonian high school students receive for their written assignments. The data for the article comes from surveys which were conducted among high school students and their teachers.

The results show that the main form of feedback for finished assignments is a grade or a general commentary for the whole class. For unfinished assignments, feedback is most commonly given for specific parts of the assignment (e.g. as comments in the text). Both for finished and unfinished assignments, feedback mostly comes from the teacher, which greatly increases their workload, while peer review is used less often.

It can also be seen that students ask for extra feedback voluntarily, e.g. from their family, which implies that they would like to have more feedback for their written assignments than is currently typically available. Because the teachers' resources for giving feedback are limited, peer review should be implemented more, as this helps not only to learn more thoroughly about the subject of the assignment but also develops writing and other language skills. To make more use of peer review, teachers should put more emphasis on the communicative situations created through written assignments and set the criteria for the assignment evaluation accordingly.

Keywords: (peer) feedback, process writing, writing in high school, writing to learn

Kati Käpp
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51005 Tartu
kati.kapp@ut.ee

KONTRASTIIVSELT INGLISE VABAST *ING*-TARINDIST JA SELLE FUNKTSIONAALSETEST EESTI VASTETEST ILUKIRJANDUSTÕLKES

URMET LEPASSON

Annotatsioon. Artiklis võrdlen inglise vaba *ing*-tarindi ja selle eesti vastete süntaktilisi ja semantilisi funktsioone ilukirjanduslauseis. Inglise *ing*-verbivormi kasutatakse nii vabas laiendis kui teistes süntaktilistes funktsioonides; vaba laiendina on *ing*-tarindil ka mitmeid semantilisi funktsioone. Kõrvutan inglise ja eesti grammatikakäsitlusi, et leida vastete grammatilised lähtekohad. Kontrastiivse funktsioonianalüüsi abil toon välja, kuidas inglise vaba *ing*-tarindi eri semantilised funktsioonid eesti vastetes avalduvad ning mis on eri vastete esinemise tingimused. Paralleelcorpuse analüüs näitab, et vaba *ing*-tarindi peamised eesti vasted on konverbitarind, adverbiallause ja rindosalause, harvem ka absoluuttarind, nominalisatsioon ja relatiivlause. Valikuid mõjutasid subjekti eksplitsiitsus, prepositsioon ja semantilise funktsiooni informatiivsus, aga näiteks ka verbi tähendusklass, subjektide seosed ja sõnajärg.

Võtmesõnad: kontrastiivlingvistika, vaba laiend, klaus, semantiline funktsioon, inglise-eesti, ilukirjandustõlge

1. Sissejuhatus

Inglise keelel on võrreldes eesti keelega vähe infiniitseid verbivorme. Neist ilmselt funktsioonirohkeim on *ing*-verbivorm, mida kasutatakse mh tegevusnime (1) ja partitsiipäiendina (2), progressiivis (3), seotud laiendites (4) ja vabades laiendites (5) ja selle eesti vasted on vastavalt kirjud: *mine*-teonimi (1), *v*-partitsiip (2), finiitvorm (3), *ma*-infinitiiv (4), *des*-konverb (5) jt vormid. Selles artiklis käsitlen inglise *ing*-verbivormi vabas laiendis (5) ehk **vabas *ing*-tarindis** ning selle erinevaid eesti vasteid.

- (1) The actual writing would be easy.¹ [Oen.1.1.19.5]
Kirjutamine ise saab olema kerge. [Oet.1.2.19.5]
- (2) Ministry of Love was the really frightening one. [Oen.1.1.10.1]
 Armastusministeerium oli hirmuäratav asutus. [Oet.1.2.10.1]
- (3) Big Brother is watching you, the caption beneath it ran. [Oen.1.1.2.11]
 Suur Vend valvab sind, oli pildi all kiri. [Oet.1.2.2.11]
- (4) Actually he was not used to writing by hand. [Oen.1.1.15.5]
 Tegelikult ei olnud ta harjunud käega kirjutama. [Oet.1.2.15.5]
- (5) He was walking down the corridor, waiting for the bullet. [Oen.3.4.14.2]
 Ta läks mööda koridori, oodates kuuli. [Oet.3.5.15.2]

Inglise vaba *ing*-tarindit on määratletud süntaktiliselt: see on vaba laiend (*adjunct*), infiniitne klaus (*non-finite clause*) ja teise klause alistatud (*subordinate*) moodustaja. Eri lausetes täidab vaba *ing*-tarind mitmeid semantilisi funktsioone – viis, põhjus, mööndus vms – ning erineb oma eksplitsiitsete omaduste poolest: sellel võib olla prepositsioon, mis toimib osaliselt semantilise funktsiooni markerina²; subjekt võib olla eksplitsiitne või implitsiitselt alistava klausega sama; ning muutub ka positsioon alistasava klause moodustajate suhtes (vt nt Huddleston, Pullum 2002: 669, 1187–1191, 1262; Aarts 2011: 224, 230–231). Need muutuvad omadused, üksi või koos, võivad mõjutada vaba *ing*-tarindi eesti vaste valikut. Kuna vaba *ing*-tarind on määratletud süntaktilise funktsiooni järgi, erinevad lausete vahel vaid eksplitsiitsed omadused ja semantiline funktsioon.

Siin artiklis selgitan välja, millised on vaba *ing*-tarindi eestikeelsed vasted funktsioonide põhjal, kuidas semantiline funktsioon mõjutab vaba *ing*-tarindi eesti vasteid ning kuidas vaba *ing*-tarindi omadused eesti vastetes avalduvad. Selle kõrval vaatan ka vaba *ing*-tarindi prepositsiooni, subjekti ja sõnajärje seost eri vastetega. Artikli peamised uurimisküsimused on järgmised:

1. Millised on inglise vaba *ing*-tarindi eesti vasted selle funktsioonide põhjal?

¹ Kõik artikli näitelaused pärinevad MULTTEXT-East korpuse inglise ja eesti osadest (Erjavec 2017), mille laused tulevad George Orwelli romaani „1984” ingliskeelsest algtekstist ja selle tõlkest eesti keelde (tlk Tõnis Arro, Tiit Kusnets, Rünno Vissak). Laused on viidatud nende ID-koodiga korpuses, mis näitab keelt, raamatuosa, peatükki, lõiku ja lauset.

² Süntaktiliselt on *ing*-tarind siin prepositsiooni laiend, aga kuna tarindi süntaktiline funktsioon alistavas klauseis ei sõltu prepositsiooni olemasolust, siis siin käsitlen prepositsiooni kui vaba *ing*-tarindi semantilist markerit.

2. Kuidas sõltub vaba *ing*-tarindi eesti vaste vorm vaba *ing*-tarindi semantilisest funktsioonist ja selle markeritest?
3. Mida näitavad vaba *ing*-tarindi eesti vaste kohta kummagi tarindi omadused – semantiline ja süntaktiline funktsioon, markerid, subjekt ja positsioon alistavas klausis?

Vastuste leidmiseks kasutan kontrastiivset funktsioonianalüüsi, mida kirjeldan lühidalt teises osas. Analüüs toimub kahes etapis: kolmandas osas leian vaba *ing*-tarindi vasted selle funktsioonide järgi grammatika-käsitlustes, vastates nii esimesele küsimusele, ning viiendas osas esitan ilukirjandusteksti põhjal tehtud analüüsi tulemused, mis vastab ülejäänud küsimustele. Neljandas osas kirjeldan teise analüüsi meetodit ja uurimis-materjali – MULTEXT-East korpuse (Erjavec 2017) inglise-eesti osa. Kuuendas osas võtan tulemused kokku ja esitan järeldused.

2. Lühidalt kontrastiivse funktsioonianalüüsi metoodikast

Vaba *ing*-tarindi vastete leidmiseks kasutan kontrastiivlingvistilist ehk keeli kõrvutavat metoodikat, mis toetub osaliselt arusaamale, et kuigi eri keeltes on eri vormid (jm keelevahendid), täidavad need ühiseid või vähemasti sarnaseid ülesandeid – funktsioone. Paljud vormid, sh *ing*-verbivorm³, täidavad aga enam kui ühte funktsiooni, mistõttu keeltes võivad esineda küll ühise funktsiooniga vormid, aga need ei pruugi kõigis funktsioonides kattuda. Sama kehtib ka ühe keele sees, kus mitu vormi võivad täita ühte funktsiooni, samas erineda teistes. Generatiivgrammatiliselt kirjeldab seda Tomasz P. Krzeszowski (1990: 169–188), kelle järgi võrreldavad vormid peaksid tähistama ühist semantilist funktsiooni ning nende sarnasus sõltub sellest, kuivõrd nende funktsioonide jada ühtib. Funktsioonide jadad siinses artiklis käsitle alls ei tule; piirdun sellega, et vormid täidavad korraga mitut funktsiooni, mida saab keelte vahel võrrelda. Vaba *ing*-tarindi puhul saab need jagada semantilisteks ja süntaktilisteks funktsioonideks (lähemalt 3. osas). Vastete leidmiseks rakendan suunatud varianti Andrew Chestermani (1998: 54–61) kontrastiivsest funktsioonianalüüsist, mis otsib keeltest kindlat funktsiooni täitvaid vorme ning leiab nende esinemise täpsemad tingimused iteratiivse läbiproovimise põhjal. Niisiis vaatan kõigepealt vaba *ing*-tarindi funktsioone, leian nende

³ Kuigi näiteks tõin verbivormi, siis kasutan terminit *vorm* laiemas mõttes süntaktilise konstruktsiooni kohta; nt on vorm ka vaba *ing*-tarind.

põhjal sellele funktsionaalselt lähedased eesti vasted ning seejärel testin tulemusi, leidmaks esinemise tingimusi.

Siinses artiklis piirdun kaheastmelise analüüsiga. Esimese sammuna selgitan grammatikakäsitluste põhjal välja vaba *ing*-tarindi süntaktilised ja semantilised funktsioonid ning leian neid täitvad eesti vormid, st vaba *ing*-tarindi funktsionaalsed eesti vasted (vt 3. osa). Teise sammuna leian vastete esinemise tingimusi ilukirjanduslikus tõlketekstis (vt 4.–5. osa).

3. Vaba *ing*-tarindi funktsioonipõhised eesti vasted grammatikakäsitluste järgi

Analüüsi esimese sammuna leian inglise grammatikakäsitluse põhjal vaba *ing*-tarindi süntaktilised⁴ ja semantilised funktsioonid ning eesti grammatikakäsitluse põhjal neid funktsioone osaliselt või täielikult täitvad tarindid. Piiran siinjuures analüüsi neile vabadele *ing*-tarinditele, mis laiendavad öeldist või klausit, kuna see piirab lausete varieeruvust ning pikemad klausiahelad väärivad omaette uurimist. Vaba *ing*-tarind on ehituselt infiniitne klaus ning see on alistavas klausis vaba laiend – neid käsitlen süntaktiliste funktsioonidena, kuigi neil on semantiline mõõde. Lahkan neid jaotistes 3.1 ja 3.2. Lisaks on vabal *ing*-tarindil seda alistava klausis suhtes semantiline funktsioon, mis näitab tähistatud sündmuste vahelist seost. Semantilist funktsiooni käsitlen jaotises 3.3. Igas osas leian vabale *ing*-tarindile nende funktsioonide põhjal eesti vasted, vastates nii esimesele uurimisküsimusele.

3.1. Eesti ja inglise klausimõisted ning eesti vasted inglise infiniitsele klausile

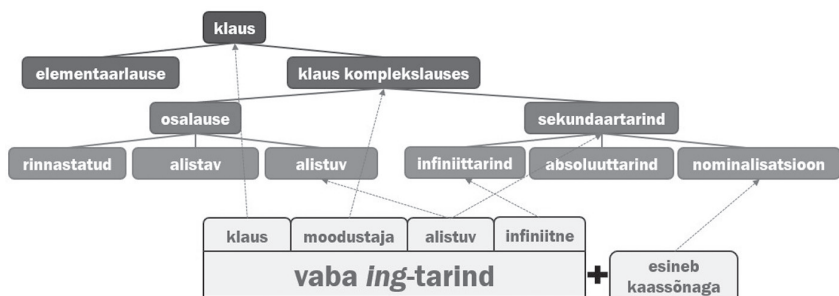
Terminit *klaus* ei ole eesti grammatikakäsitlustes eriti kasutatud. Üksnes „Eesti keele süntaksis” (Erelt 2017a: 648) on klausis semantiline määratlus ’situatsiooniline tarind’, ning sedagi vaid komplekslause moodustajana – sekundaartarindi või osalausena; kogu eesti keele süntaksi seisukohalt on klausid ka elementaarlauseid. Inglise *clause* on süntaktiliselt rangem: see on subjekti ja predikaadi tarind (Aarts 2011: 8). Seda saab öelda ka vaba *ing*-tarindi kohta, milles subjekt jääb tihti väljendamata ehk implitsiitseks,

⁴ Süntaktilise funktsiooni all pean silmas kinnistunud süntaktilise väljendusega funktsioone; see ei tähenda, et need ei põhine semantikal.

kuna eksplitsiitse subjekti saab lisada ainult verbi ette (Huddleston, Pullum 2002: 1190); igal juhul on subjekt olemas, olgu ta implitsiitne või eksplitsiitne (Aarts 2011: 27). Eesti sekundaartarindel on samuti implitsiitne või eksplitsiitne subjekt (sekundaartarind on kas referentsiaalselt sõltuv või sõltumatu), süntaktiliselt pole see aga samasuguses predikatsioonisuhtes, sest eksplitsiitne subjekt lisandub määruse või täiendina (EG 2023: 916). Siiski saab nende vastelisust näidata teistpidi: ka inglise süntaktiline *clause* kuulub eesti semantiliselt määratletud klauside mõiste alla, ja semantilise määratluse kaudu on vaba *ing*-tarindi kui klauside vasted eesti klausid.

Vaba *ing*-tarind on aga infiniitne klaus. Vaadeldes seda, millised eesti klausid sellele vastavad, saab eristada kolme süntaktilist funktsiooni. Esiteks, infiniitne klaus on alati ka alistuv klaus (*subordinate clause*) (Aarts 2011: 82), seega vastavad vabale *ing*-tarindile eesti alistuvad klausid, milleks on alistuvad osalaused ja kõik sekundaartarindid: infiniittarind, absoluuttarind ja nominalisatsioon. Teiseks on selle verb infiniitses vormis, mistõttu vastavad sellele eesti infiniittarindid. Kolmandaks tuleks arvestada ka sellega, et alistuva klausina on vaba *ing*-tarind ka moodustaja, st see pole iseseisev lause, ning seetõttu on selle vasted komplekslause moodustajad – osalaused ja sekundaartarindid, mitte elementaarlause. Üks lisaomadus tuleb laiemast grammatilisest erinevusest: vaba *ing*-tarind võib esineda prepositsiooniga, mis tähistab semantilist funktsiooni; eesti keeles saab kaassõnu (pre- või postpositsioone) kasutada vaid nimisõnadega, klausidest nominalisatsiooniga (vrd Aarts 2011: 154–158; Ereht 2017c: 834; EG 2023: 971).

Joonis 1 näitab eesti klauside ja vaba *ing*-tarindi kui infiniitse klauside süntaktilist kattuvust. Kõige nõrgem seos on vaba *ing*-tarindi ja eesti elementaarlause vahel. Alistaval ja rinnastatud lausel on kaks kattuvat süntaktilist funktsiooni, alistaval lausel kolm. Sekundaartarind jagab vaba *ing*-tarindiga kolme funktsiooni, infiniittarind kõiki nelja. Vaid nominalisatsioonil on omadus esineda kaassõnaga. Kõige lähedasemad vasted on järelikult alistuv lause ja sekundaartarind, neist enim infiniittarind, erijuhul nominalisatsioon.

Joonis 1. Vaba *ing*-tarindi süntaktiliste funktsioonide vastavus eesti klauside süntaktilistele funktsioonidele. Heledal taustal on inglise vaba *ing*-tarindi funktsioonid, mille vastavus eesti klausidega on näidatud nooltega

3.2. Vaba ja seotud laiendi eripärad inglise ja eesti keeles

Inglise vaba *ing*-tarind on alistava klausi öeldise laiend, nii peaks süntaktiliselt lähedane vaste olema samuti alistava klausi öeldise laiend. Laiendeid jagatakse nii eesti kui inglise keeles seotud ja vabadeks laienditeks, vaba *ing*-tarindi olen piiritlenudki vaba laiendina. Mõlemas keeles on seotud laiend öeldise tähendusest tingitud, vaba laiend sõltumatu (Aarts 2011: 90–91; Rätsep 1978: 15–17; Erelt 2017b: 65–66; EG 2023: 483–484). Morfosüntaktiliselt näitab eesti keeles laiendi seotust rektsioon ehk vormi sõltumine öeldise tähendusest, vabadust näitab aga rektsiooni puudumine (Erelt 2017b: 66–67; EG 2023: 483–484). Inglise keeles näitab seotust lisaks fraasijärg, kus seotud laiendid on tüüpiliselt vahetult öeldise järel – vabad laiendid (v.a mõned määrsõnad) nende vahel üldiselt ei esine, aga on muidu sõnajärjes suhteliselt vabad (Aarts 2011: 102–105, 110). Erinevus on selgelt näha näites 6, kus inglise lauses (6a) on seotud laiendid (SL) verbi järel ja vaba laiend (VL) lause lõpus, kuid eesti vastes (6b) paiknevad lause lõpus hoopis seotud laiendid, mis on markeeritud käändega, ning vaba laiend paikneb enne neid.

- (6) a. [[_{subjekt} I] [was reading [_{SL} one of your Newspeak articles] [_{SL} in the Times]] [_{VL} the other day]]. [Oen.2.6.4.2.1*]
 b. [_{SL} Ma] lugesin [_{VL} mõne aja eest] [_{SL} Timesist] [_{SL} üht teie uuskeeleartiklit]. [Oet.2.7.4.2.1*]

* Minu analüüs – U. L.

Vaba laiend erineb küll sõnajärjes, kuid on inglise ja eesti keeles funktsionaalselt väga sarnane. Vaba laiendi funktsioon kitsendab vaba *ing*-tarindi funktsionaalsete vastete hulka eesti keeles: alistuvatest osalausest jääb vaba adverbiallause, infiniittarinditest konverbitarind, lisaks absoluutarind ja nominalisatsiooniga vaba laiend.

3.3. Vaba *ing*-tarindi semantiliste funktsioonide mudel ja sobivus eesti jaotustega

Vaba *ing*-tarindi seost alistava klausiga saab kirjeldada selle alistasuse tähenduse järgi, mida näitab semantiline funktsioon. Kasutan kõrvutamiseks (kohendatult) Bernd Kortmanni mudelit (1991: 121). Kortmann järjestab funktsioonid informatiivsuse (*informativeness*) järgi 15 informatiivseks või väheinformatiivseks funktsiooniks; siin kasutan neist 13 funktsiooni (vt tabel 1). Informatiivsem on selline funktsioon, mis nõuab vähem informatiivsega võrreldes rohkem tõendeid, mis võivad olla mh funktsiooni markeeriv prepositsioon või ka määraja maailmateadmine, mis kahe sündmuse suhet seletab. Nii on näiteks põhjuse funktsioon informatiivsem kui eelnevuse funktsioon, kuna lisaks ajalisele järgnevusele on vaja tõendeid põhjuslikkuse kohta. Lisaks informatiivsusele eristab Kortmann vabu *ing*-tarindeid ka subjekti eksplitsiitsuse järgi, leides oma materjalist, et eksplitsiitse subjektiga vaba *ing*-tarind esineb vähemate semantiliste funktsioonidega (Kortmann 1991: 135).

Kortmanni mudel erineb mõnevõrra vabale *ing*-tarindile sarnase eesti *des*-konverbitarindi käsitlustest, näiteks informatiivsuse astmeid ei ole eesti keele kohta kasutatud. Carl Eric Simmul (2017: 864), kes kirjeldab eesti konverbitarindi semantilisi funktsioone, käsitleb neid mitmel tasandil, määrates kõigile tarinditele baasfunktsiooni ning üks või kaks lisafunktsiooni. Simmuli käsitluses leidub ka võrdlusfunktsioon, millele Kortmanni mudelis vastet ei ole. Nagu Ellen Uuspõld (1966: 175–176) jagas konverbitarindid võimalike asenduste põhjal tähendusrühmadeks, jagavad EKS ja EG (Erelt 2017c: 814–818; EG 2023: 954–958) konverbitarindi funktsioone asenduslausete ja -konstruktsioonide järgi: rindosalausega asendatavad konverbitarindid on rinnastusliku ning ülejäänud adverbialse funktsiooniga. Samuti eristatakse seal funktsioonist eraldi ajasuhteid (eelnev, järgnev, samaaegne), mis Kortmanni käsitluses on eraldi funktsioonid. Eesti konverbitarindi funktsioonide jaotused on

omavahel arvus ja eristuses veidike erinevad, näiteks Helen Plado (2015: 318–319) ühendab mujal eraldi käsitletud viisi ja vahendi funktsioonid *kuidas?*-küsimuse järgi. Kuna siin artiklis oleks vaja ühtset mudelit eesti ja inglise keele vahel, jääangi Kortmanni mudeli juurde ja sobitan seda mingil määral eesti omadega.

Tabelis 1 esitatud jaotusega olen teinud kolm muudatust. Kortmanni mudelis on lisanduse (*addition*) funktsioon, mis on tema väitel käsitletav kaasnevuse allfunktsioonina (Kortmann 1991: 122). Kuna taolist funktsiooni eesti käsitlustes ei loetleta, siis ei ole otstarbekas seda siin eristada. Teiseks nendib Kortmann (1991: 123), et näitlikustus (*exemplification*) ja täpsustus (*specification*) väljendavad sama suhte kaht tahku. Käsitlen neid koos seletuse funktsioonina. Kolmanda muudatusena olen pannud järjekorda sama informatiivsuse astmega funktsioonid (vahend ja otstarve, põhjus ja tulemus, eelnevus ja järgnevus). Kuna neil on vastandlik tähendus, ei tohiks see analüüsis küsitavusi tekitada. Kohendatud mudel vastab suuresti EKS-i *des*-konverbitarindi funktsioonidele, kuid on jaganud aja adverbiaalse funktsiooni ajasuhte järgi kolmeks. Otstarbe funktsiooni on omistatud konverbitarindi verbi tähendusele, mitte *des*-konverbitarindile kui vormile (Erelt 2017c: 817; Simmul 2017: 853), kuid siinses analüüsis huvitabki mind terve tarindi, mitte üksnes vormi tähendus, nii et selle funktsiooni jätan sisse.

Tabel 1. Analüüsitava semantiliste funktsioonide jaotus ja näited.
Allajoonitud on vaba *ing*-tarind ja selle vaste, rasvase kirjaga märgitud kõige selgemad semantilise funktsiooni markerid; kaldkirjas on rinnastuslikud funktsioonid

Semantiline funktsioon	Näitelaused
Informatiivsed funktsioonid	
mööndus	It was one of those dreams which, <u>while retaining the characteristic dream scenery</u> , are a continuation of one’s intellectual life .. [Oen.1.3.4.2]
	See oli niisugune unenägu, mis säilitades <u>küll kõik unenäoomadused</u> , on inimese vaimse elu jätkuks .. [Oet.1.4.4.2]

vastandus	.. the Party had done was to persuade you that mere impulses, mere feelings, were of no account, while at the same time robbing you of all power over the material world. [Oen.2.7.19.10]
	.. Partei veenis inimesi, et nende ajed ja nende tunded ei loe midagi, samal ajal rõõvides neilt igasuguse võimu materiaalse maailma üle. [Oet.2.8.19.10]
tingimus	.. as though he could think better <u>standing</u> . [Oen.2.8.52.2]
	.. nagu ei saaks ta <u>istudes</u> hästi mõelda. [Oet.2.9.52.2]
vahend	.. by running he could probably catch up with her. [Oen.1.8.101.3]
	.. joostes võiks talle ilmselt veel järele jõuda. [Oet.1.9.102.3]
eesmärk	He set his teeth and breathed hard through his nose, trying to keep silent as long as possible. [Oen.3.2.15.5]
	Ta surus hambad kokku ja hingas sügavalt läbi nina, püüdes vaikida nii kaua kui võimalik. [Oet.3.3.15.5]
põhjus	Then, <u>noticing that she was sitting on something uneven</u> , she slid off Winston's knees on to the bench. [Oen.3.1.6.6]
	Ja siis, <u>märgates, et ta istub millelgi ebatasasel</u> , libistas ta end Winstoni põlveldelt pingile. [Oet.3.2.7.6]
tulemus	One fell on a crowded film theatre in Stepney, <u>burying several hundred victims among the ruins</u> . [Oen.2.5.4.7]
	Üks mürisk kukkus puupüsti täis kinosali Stepney's, <u>matte mitusada inimest rusude alla</u> . [Oet.2.6.4.7]
eelnevus	At eleven he had denounced his uncle to the Thought Police after overhearing a conversation which appeared to him to have criminal tendencies . [Oen.1.4.24.3]
	Üheteistkümnelt andis ta Mõttepolitseis üles oma onu, kui ta oli kuulnud pealt jutuaJamist, milles esines tema arvates riigivastaseid väljendeid. [Oet.1.5.24.3]
järgnevus	There it lay, fixed in future times, preceding death as surely as 99 precedes 100. [Oen.2.4.13.21]
	Seal see ootas, kinnitatud tulevikku, eelnedes surmale niisama kindlalt, nagu 99 eelneb 100-le. [Oet.2.5.13.22]
Väheinformatiivsed funktsioonid	
viis	Winston walked over to the window, <u>keeping his back to the telescreen</u> . [Oen.1.2.33.1]
	Winston läks akna alla, <u>hoidudes seljaga ekraani poole</u> . [Oet.1.3.34.1]
seletus	'Here's where that brute stuck his nose out,' she said, <u>kicking the wainscoting immediately below the picture</u> . [Oen.2.4.56.2]
	„Siit see elajas oma pea välja pistis,“ ütles ta, <u>toksides jalaga paneeli pildi all</u> . [Oet.2.5.57.2]

samaaegsus	She was thrashing about on the floor, <u>fighting for breath</u> . [Oen.2.10.34.5]
	Ta viskles põrandal, <u>ahmides õhku</u> . [Oet.2.11.35.5]
kaasnevus	Without speaking or giving any kind of salutation, Martin went out, <u>closing the door silently behind him</u> . [Oen.2.8.54.5]
	Martin läks sõnagi lausumata ja hüvasti jätmata minema, <u>sulgedes</u> vaikselts ukse enda järel. [Oet.2.9.54.5]

Semantiline funktsioon on vaste valikul ilmselt kõige tähtsam, kuna see on osa lause tähendusest. Vabale *ing*-tarindile on eelneva arutelu põhjal süntaktiliselt lähedased vasted lisaks konverbitarindile, mis funktsioonides peaaegu kattub, ka vaba adverbiallause, absoluuttarind ja nominalisatsiooniga vaba laiend. Adverbiallauseid liigitatakse EG-s semantilise funktsiooni järgi, analüüsitavatest funktsioonidest on puudu vaid rinnastuslikud kaasnevuse, vastanduse ja seletuse funktsioonid. Absoluuttarindi funktsioonid piirduvad viisi, aja ja mööndusega. Nominalisatsiooniga tarindid saavad käänete ja kaassõnade abil moodustada igasuguse semantilise funktsiooniga määruseid. Ka rindosalause, mis on süntaktiliselt nõrgem vaste, võib semantilise funktsiooni järgi vabale *ing*-tarindile vastata, kuna kaasnevus, seletus ja vastandus on rinnastuslikud seosed ning rinnastusega saab väljendada ka põhjuslikke funktsioone. (Erelt 2017a: 695–697, 2017c: 830, 838, 2017d: 614; EG 2023: 822, 868–869, 966, 974)

Kui võtta kokku kirjeldatud süntaktilised ja semantilised funktsioonid, siis vaba *ing*-tarindi täielik funktsionaalne vaste on *des*-konverbitarind – mööndusega, et mõned teised omadused ei pruugi kattuda. Osalised vasted on absoluuttarind, nominalisatsiooniga vaba laiend ja adverbiallause, mis on vaba *ing*-tarindiga süntaktiliselt sarnased ja jagavad osasid semantilisi funktsioone, aga ka rindosalause, mis on pigem semantiline kui süntaktiline vaste. Järgneva analüüsi üks ülesanne on tõlketeksti põhjal leida nende vastete esinemise tingimused, aga see aitab leida ka erandlikke vasteid, mis funktsioonipõhisest vaatest välja ei tule.

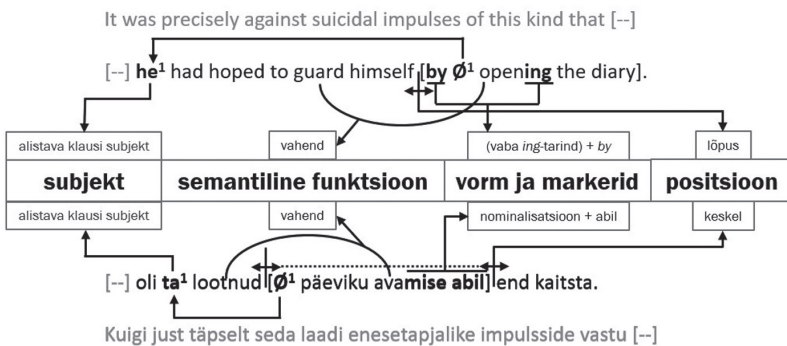
4. Meetod ja materjal

Liigun kontrastiivse funktsioonianalüüsi metoodika järgi (Chesterman 1998: 54–61) edasi analüüsiga, mis testib 3. osas leitud vaba *ing*-tarindi funktsionaalseid vasteid ja leiab nende esinemise tingimused. Kuna

metoodika on iteratiivne, siis leitud tingimusi saab tulevastes uurimustes kasutada uute uurimisküsimuste ja hüpoteeside püstitamise lähtepunktina. Täpsemalt soovin aga leida vastuseid sissejuhatuses esitatud teisele ja kolmandale uurimisküsimusele, mis puudutavad vaba *ing*-tarindi semantilist funktsiooni ja muid tunnuseid.

4.1. Suunatud kontrastiivse funktsioonianalüüsi meetod

Vaba *ing*-tarindi vastete vaatlemiseks tõlketekstis kasutan meetodi alusena 2. osas kirjeldatud suunatud kontrastiivset funktsioonianalüüsi. Kuna esimesest sammust on juba teada, millised süntaktilised funktsioonid on jagatud ja millised mitte, saab tingimustena käsitleda vaba *ing*-tarindi muutuvaid omadusi ning teiselt poolt vastavate omaduste alusel eristada sama vormiga vasteid. Analüüsin järgmisi omadusi (joonis 2): positsioon, subjekt, semantiline funktsioon ning vorm ja markerid (adpositsioonid, partiklid, sidendid, korrelaadid).

Joonis 2. Analüüsitavate omaduste skeem näitelausega. Skeemi keskel on lause analüüsis välja selgitatud võrreldavad tunnused; Ø – implitsiitne subjekt, viiteseos märgitud numbri ja noolega; kaarega on märgitud üldine semantiline seos kahe klausi vahel; paralleelne joon näitab vormi ja markereid; kahepoolssed nooled näitavad alistava klausi piire

Vaba *ing*-tarindi ja selle vaste subjekti kohta märgin ära, kas see on implitsiitne või eksplitsiitne. See annab informatsiooni nii selle kohta, milline on vaba *ing*-tarindi ja selle vaste ehitus, kui selle kohta, milline on nende referentsiaalne seos alistava klausiga. Implitsiitne subjekt on samaviiteline

alistava klausi subjektiga, eksplitsiitse subjekti puhul selgitan seose kvalitatiivselt. Kõrvutuses selgub, millised vasted implitsiitse ja eksplitsiitse subjekti puhul esinevad ning kas see omadus muutub.

Semantilise funktsiooni puhul määran vaba *ing*-tarindi kõige informatiivsema, st inglise keeles kõige rohkem tõendeid vajava funktsiooni (vt 3.3) ning märgin ära, kui vaste funktsioon sellest erineb. Määramiseks analüüsin vaba *ing*-tarindi ja seda alistava klausi seose tähendust, vaadates nii markereid kui klauside tähendusi ja kasutades vajadusel võtteid, nagu asenduslausete moodustamine. Kõrvutuses selgub, milliste semantiliste funktsioonide puhul eri vasted esinevad.

Vaba *ing*-tarindi puhul tähistan selle prepositsiooni, vaste puhul selle vormi ja markerid. Näiteks adverbiaallauses märgin ära selle tüübi (ajalause, viisilause jne), sidendi ja korrelaadi. Samuti märgin ära, kas vaba *ing*-tarind ja selle vaste on alistava klausi ees, järel või keskel, see toetab kvalitatiivset analüüsi.

Analüüsi eesmärk on vastata sissejuhatuses esitatud 2. ja 3. uurimisküsimusele. Vastuse teisele küsimusele annab semantilise funktsiooni ja vormi kõrvutus. Vastus kolmandale küsimusele selgub pärast kõigi analüüsitud andmete ühesvaagimist.

4.2. Materjal

Materjaliks valisin ilukirjandusliku teksti, kuna selles žanris leidub vaba *ing*-tarindit üsna sageli. Samuti on tõenäoline, et funktsioonid varieeruvad ilukirjandustekstis võrdlemisi palju. Analüüsiks kasutasin MULTEXT-East märgendatud tõlkepõhise paralleelcorpuse seda osa (Erjavec 2017), mis koosneb George Orwelli romaani „1984“ ingliskeelsest algtekstist ja selle eesti tõlkest. Lausepaarid valisin *ing*-verbivormi otsingu abil, mis oli korpuses märgendatud kui oleviku partitsiip. See andis 1554 tulemust, kust arvasin välja *ing*-verbivormi teised kasutused, sh infiniitverbi laiendina. Uurimismaterjaliks sobis 307 vaba *ing*-tarindiga lauset ja nende vasted. Uuringu üks peamine piirang on materjali ühetaolisus – ühe autori ilukirjanduslik tekst, üks tõlge –, mis võib kallutada näiteks funktsioonide ja vastete esinemistihedust, aga materjali hulk on piisav, et teha järeldusi vastete esinemise tingimuste kohta.

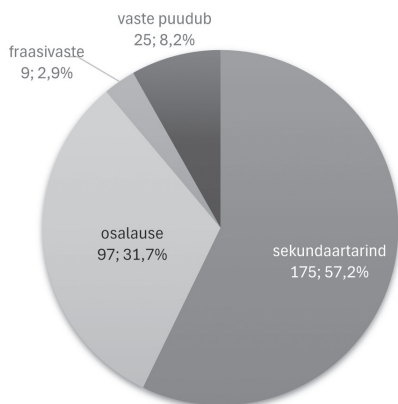
5. Vaba *ing*-tarindi eesti vasted ilukirjandustekstis

See artikliosa võtab kokku uurimistöö (Lepasson 2024), kus kasutasin 4. osas kirjeldatud suunatud kontrastiivse funktsioonianalüüsi meetodit, et leida inglise vaba *ing*-tarindi eestikeelsete vastete seas seaduspärasusi. Esimeses jaotises kirjeldan üldisi tulemusi, teises võtan iga vastetüübi juures kokku olulisemad tähelepanekud ja järeldused.

5.1. Üldised tulemused

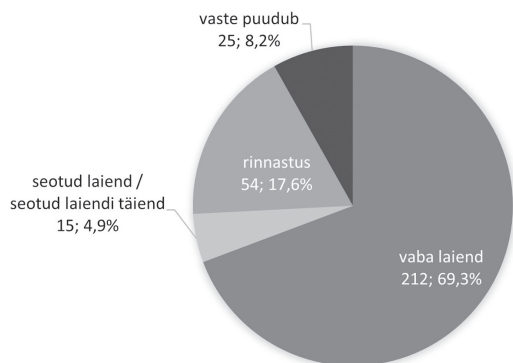
Vaba *ing*-tarindi vasted jaotusid finiitsuse järgi kolmeks rühmaks (joonis 3; näited jaotises 5.2). Vastetest moodustasid suurema osa sekundaartarindid (175, 57,2%), millest 148 olid *des*- või *mata*-konverbitarindid, 14 absoluuttarindid, 8 nominalisatsiooniga kaas- või nimisõnafraasid; täiendina esines kolm *v*-partitsiipi ja seotud laiendina *ma*- ja *mas*-infinitiiv. Osalauselisi vasteid, mille hulka arvasin ka kiilu, oli 97 (31,7%): üks kiil, 53 rindosalauseta ja 33 adverbiaallauseta; esines ka 10 relatiivlauseta. Sekundaartarindile lisaks esines 9 (2,9%) fraasivastet: neli määrsõna- ja kaks kaassõnafraasi, kaks kaasaütlevas käändes nimisõnafraasi ja üks võrdlusfraas. 25 (8,2%) eesti lauses vaba *ing*-tarindi otsene vaste puudus: näiteks oli selle tähendus kadunud või ühendunud finiiitverbi omaga (24), lausestruktuur oli muutunud jms.

Rindosalausete osakaal näitab, et vaba *ing*-tarindi alistusseosele vastas eesti keeles üsna tihti rinnastus, mis näitlikustab alistus- ja rinnastusseose semantilist ühisosa.

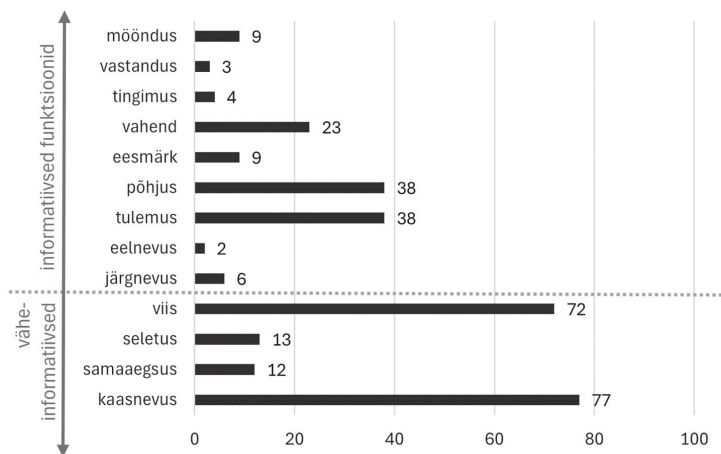
Joonis 3. Vaba *ing*-tarindi vastete jaotus finiitsuse järgi

Enamasti jäid vasted siiski vabadeks laienditeks (joonis 4): vabu laiendeid oli 212 lauses (69,3%), rinnastatud osalauseid (koos ühe kiiluga) 54 lauses (17,6%). Peale selle esines 15 seotud laiendit ja seotud laiendi täiendit, mida saab suuresti põhjendada tõlgenduste või tõlkevalikutega (kokku 4,9%).

Joonis 4. Seotud ja vabad laiendid vaba *ing*-tarindi vastete seas

Analüüsiks valitud semantilised funktsioonid olid vabades *ing*-tarindites kõik esindatud, mõni küll vaid paari lausega (joonis 5; näited tabelis 1). Vastetena esinenud vabad laiendid ja rindosalauseid olid tavaliselt sama funktsiooniga mis lähtetarindis (erandeid käsitlen järgmises osas). Rohkem

Joonis 5. Vaba *ing*-tarindi jaotus semantiliste funktsioonide järgi

esines väheinformatiivse funktsiooniga vabu *ing*-tarindeid (174, 56,9%): 77 lauses oli vabal *ing*-tarindil kaasnevuse funktsioon (25,2%) ja 72 lauses viisifunktsioon (23,5%); 12 lauses oli samaaegsuse funktsioon (3,9%) ja 13 lauses seletuse funktsioon (4,2%). Informatiivsemaid funktsioone oli 132 lauses (43,1%): 38 lauses oli põhjuse funktsioon ja sama tihti esines tulemuse funktsioon (12,4%), vahendi funktsioon esines 23 lauses (7,5%), möönduse ja eesmärgi funktsioonid kumbki üheksas lauses (2,9%); järgnevus esines kuues (2,0%) ja eelnevus kahes (0,7%) lauses, tingimus esines neljas (1,3%) ja vastandus kolmes lauses (1,0%).

5.2. Vasteanalüüs

Konverbitarind. Kõige tavalisem vaba *ing*-tarindi eesti vaste oli *des*-konverbitarind (124 lauses). Konverbitarind oli ka kõige sobivam vaste süntaktiliste funktsioonide järgi (vt 3. osa). Kõige tüüpilisemad olid kaasnevuse, viisi, põhjuse, vahendi ja tulemuse funktsioonid, kuid *des*-tarind esines igas funktsioonis peale eelnevuse, kuigi see esines nii harva, et seda ei saa välistada. *des*-konverbitarind vastena ei sõltu selle materjali põhjal vaba *ing*-tarindi semantilisest funktsioonist, pigem on see süntaktiline vaste. Küll aga olid *des*-konverbitarindid valdavalt implitsiitse (7) või üldisikulise subjektiga vaba *ing*-tarindi vasted. Vaid ühel korral oli *des*-konverbitarind eksplitsiitse subjektiga vaba *ing*-tarindi vaste, kuid *des*-tarindis esines see subjekt hoopis vahendimääruksena (8). Kuigi subjekt on eesti konverbitarindites võimalik, tavaliselt intransitiivsete verbidega (EG 2023: 953–954), siis uuritud materjalis see ei esinenud. Seega ei ole konverbitarind üldjuhul eksplitsiitse subjektiga vaba *ing*-tarindi vaste.

- (7) 'Thass better,' she said, Ø leaning back with closed eyes. [Oen.3.1.9.1]
„Nüüd on palju parem,” ütles ta, suletud silmil tahapoole nõjatudes. [Oet.3.2.10.1]
- (8) He walked casually towards her, his eyes searching for a place at some table beyond her. [Oen.2.1.23.9]
Ta liikus nagu juhuslikult tema suunas, otsides pilguga vaba kohta mõnes naaberlauas. [Oet.2.2.23.9]

Jaatavast *des*-konverbitarindist harvem esines eitavat *mata*-konverbitarindit: 24 lauses omaette ning ühes lauses *des*-tarindiga rinnastatult. *mata*-konverbitarindi semantiline funktsioon oli enamasti viis, aga esinesid ka kaasnevus, põhjus, tulemus ja mööndus. Subjekt oli *mata*-konverbitarindil

alati implitsiitne. *mata*-konverbitarind oli eitava, ühel juhul ebakindlust väljendava (9) vaba *ing*-tarindi vaste; eitust väljendati enamasti prepositsiooniga *without* (10), aga ka eitusmarkeritega, nagu *never*, *not*, *no* ja *hardly*.

- (9) He picked up his pen half-heartedly, **wondering** whether he could find something more to write in the diary. [Oen.1.2.26.2]
Winston võttis kõheldes sule, **teadmata**, kas ta oskab päevikusse veel midagi lisada. [Oet.1.3.27.2]
- (10) 'Good,' said Syme abstractedly, **without** looking up from his strip of paper. [Oen.1.5.49.1]
„Tubli,” ütles Syme hajameelselt, **tõstmata** paberilt pilku. [Oet.1.6.49.1]

Absoluuttarind. Absoluuttarind esines 14 vaba *ing*-tarindi vastena, enamasti hoidmis- või kandmisverbide puhul. Hoidmisverbide *holding*, *carrying*, *gripping*, *clasp*ing, *clinging* tähendus oli absoluuttarindis väljendatud kohalaiendi *käes* abil (11), kandmisverb *wearing* jäi ära spetsiifilisema kohalaiendilise vaste mõjul (*on his face* ~ *näol*). Absoluuttarind vastena on siin seotud verbi puudumisega. Võimalik, et ka osad riietust kirjeldavad vabad *ing*-tarindid oleksid sarnase vastemustriga (nt *wearing a hat* ~ *müts peas*), kuid neid materjalis ei leidunud. Absoluuttarind esines ka selliste vabade *ing*-tarindite puhul, mille eksplitsiitne subjekt oli alistava klauasi subjektiga osa-terviku suhtes (12). Neis absoluuttarindites leidis *ing*-verbivormi vaste eksplitsiitse subjekti infiniitse (*mas*- või *nud*-vorm) laiendina. Absoluuttarindi semantilised funktsioonid jagunesid viisi, samaaegsuse ja kaasnevuse vahel, mis on kõik väheinformatiivsed funktsioonid.

- (11) Winston followed, still **clasp**ing his bunch of flowers. [Oen.2.2.4.5]
Winston järgnes talle, lillekimp ikka **käes**. [Oet.2.3.4.5]
- (12) On the far side of the room, sitting at a table alone, a small, curiously beetle-like man was drinking a cup of coffee, **his little eyes** darting suspicious glances from side to side. [Oen.1.5.1.4]
Saali tagumises otsas jõi väikest kasvu putuka moodi mees üksinda kohvi, **väikesed silmad** kahtlustavalt ringi vilamas. [Oet.1.6.1.4]

Nominalisatsioon. Nominalisatsioon esines kuues lauses, kus vaba *ing*-tarindi prepositsioonil oli kaassõnaline vaste: *after* ~ *pärast* (*mida*), *before* ~ *enne*, *for* ~ (*mille*) *pärast* ja *by* ~ *abil* (13). Lisaks oli nominalisatsioon kahes lauses kaassõnata, mõlemal juhul oli vaba *ing*-tarindi prepositsioon *in*, ühel juhul neist oli verbimuutuse tõttu tegu seotud laiendiga (14). Käändelised vasted ei erine ilmselt kaassõnalistest, kuna mõlemal juhul

on funktsioonimarkeril eksplitsiitne vaste. Nominalisatsioonivastega vaba *ing*-tarindi semantiline funktsioon oli alati informatiivne: leidus järgnevuse, põhjuse, vahendi ja möönduse funktsioone. Kaassõna *pärast* tähistas põhjuse funktsiooni nii *pärast (mida)* kui ka *(mille) pärast* mallis, kuid esimesel juhul oli selgem eelnevuse kaasfunktsioon.

- (13) .. he had hoped to guard himself by opening the diary. [Oen.1.8.59.4]
.. oli ta lootnud päeviku avamise abil end kaitsta. [Oet.1.9.60.4]
(14) He was painfully conscious of the risk he had taken in coming here.
[Oen.1.6.18.4]
Teda vaevas teadmine riski suuruselt, mis siiatulekuga kaasnes.
[Oet.1.7.18.4]

Adverbiaallause. Vaba *ing*-tarindi vastete seas oli eri tüüpi adverbiaallauseid. Ajalause, mida märkis sidend *kui* ja korrelaadid *alles siis, enne, pärast seda ja sellal*, esines üheksal korral. Lisaks järgnevuse, eelnevuse ja samaaegsuse ajafunktsioonidele võis ajalause tähistada ka põhjust või vahendit (15). Sidend *kui* tähistas ühel korral ka tingimuslauset, mis oli vahendi funktsiooniga vaba *ing*-tarindi vaste (16). Põhjuslause, sidendiga *sest* või *kuna*, esines kolmel korral ja tähistas põhjust; vabas *ing*-tarindis võis põhjust tähistada prepositsioon *because of*.

- (15) It emptied his lungs so completely that he could only begin breathing again by lying on his back and taking a series of deep gasps. [Oen.1.3.7.6]
See tühjendas ta kopsud nii täielikult õhust, et ta sai hinge tagasi alles siis, kui oli tükk aega selili lamanud ja õhku ahminud. [Oet.1.4.7.6]
(16) He felt that by willing it he was bringing that other force into existence.
[Oen.3.6.9.10]
Ta tundis, et kui ta tahab, on see teine jõud seal olemas. [Oet.3.7.9.10]

Kõrvutuslause esines neljal korral ja tähistas viisi, eesmärgi või vastandust. Kõrvutuslauset märkis prepositsiooni *as though* vastena partikkel *nagu* tingivas kõneviisis verbiga (17) ja *instead of* vastena *selle asemel et* koos *da*-infinitiiviga. Ainus kõrvutuslause tähendusest tulenev semantiline funktsioon on vastandus, kuna *as though* ja *nagu* tähistasid võrdlust, mida ma siin eraldi funktsioonina ei analüüsinud.

- (17) It .. ducked its head for a moment, as though making a sort of obeisance to the sun, .. [Oen.2.2.43.4]
Ta .. langetas korraks pea, nagu avaldaks päikesele austust, .. [Oet.2.3.43.4]

Viisilause, mida tähistasid *ilma et* ja *nii et*, esines 16 korral ja oli seega kõige arvukam adverbiallause. Tervelt 12 viisilauseid olid *without*-prepositsiooniga tarindi vasted (18), võrdluseks: 15 korral oli *without*-tarindi vaste *mata*-konverbitarind, ühel korral määrsõna ja ühel korral otsest vastet polnud. Ühel korral esines prepositsioon *with* ja kolmel korral prepositsioon puudus. Korrelaadiga *nii* tähistas viisilause enamasti tulemust, korrelaadiga *ilma* peamiselt viisi; ühes lauses tähistas viisi ka *nii*-viisilause ning *ilma*-viisilause võis tähistada ka möödust, vastandust, tulemust ja kaasnemist. Tulemuse funktsiooniga *nii*-viisilauseid võib liigitada ka tagajärgelauseks (vt Erelt 2017a: 721).

- (18) He unrolled and read it without pausing in his speech. [Oen.2.9.4.13]
 Oraator keeras selle lahti ja luges läbi, ilma et oleks oma kõnet katkestanud. [Oet.2.10.4.13]

Adverbiallause esines enamasti prepositsiooniga vaba *ing*-tarindi vastena ning ülejäänud kuues prepositsioonita lauses ilmnis semantiline funktsioon klauside leksikaalsest tähendusest. Adverbiallause esines peamiselt implitsiitse subjektiga vaba *ing*-tarindi vastena, kuid sisaldas enamasti eksplitsiitset subjekti; subjektist räägin lähemalt allpool.

Rindosalaused. Rindosalaused (53 lauses) oli peamiselt prepositsioonita vaba *ing*-tarindi vaste. Rinnastust märkis valdavalt kas sidesõna *ja* või koma, kahes lauses koolon, kolmes *aga* ja ühes *ega*. Rindosalaused oli väheinformatiivse funktsiooniga vaba *ing*-tarindi vaste kokku 40 lauses, 24 neist kaasnevuse ja 12 viisi funktsiooniga, üks samaaegsuse ja kolm seletuse funktsiooniga. Viisi funktsiooni puhul muutus rindosalauses semantiline funktsioon kaasnevuseks. Rinnastus võib tähistada ka põhjuslikku seost (vt 3.3): rindosalaused oli kolme põhjuse funktsiooni ja üheksa tulemuse funktsiooniga vaba *ing*-tarindi vaste; ühes vastes põhjuse funktsioon ei väljendunud (19). Ühes lauses esines rinnastusega ka möödus. Materjalis esines vastena üks kiil, mis näitas tulemust.

- (19) He smiled, sympathetically he hoped, not trusting himself to speak. [Oen.1.5.26.2]
 Ta naeratas, ta lootis, et heakskiitvalt, ega sõandanud midagi öelda. [Oet.1.6.26.2]

Rindosalaused lähteklausid paiknesid valdavalt alistava klasi järel. Ühes lauses oli alistavale klasi eelneva vaba *ing*-tarindi vaste alistava klasi

vaste ees, ühes lauses järel. Neljas lauses paiknes vaba *ing*-tarind alistava klausi subjekti ja predikaadi vahel ning need jäid koos subjektiga esimesse rindosalausesse (20).

- (20) **A knot of others**, standing round with glasses in their hands, were watching the scene. [Oen.1.8.21.10]

Summ mehi seisis, kann käes, kõrval ja vaatas seda stseeni pealt. [Oet.1.9.21.10]

Subjekti eksplitsiitsus. Subjekti eksplitsiitsus väärib eraldi tähelepanu, kuna vastetevahelised erinevused on üpris suured, nagu näha tabelist 2. Vaba *ing*-tarind ei esinenud eksplitsiitse subjektiga kuigi tihti, ülal käsitletud vastete puhul 21 lauses 258-st, ja need võisid olla prepositsioonita või prepositsiooniga *with*. Samas olid vasted 59 juhul eksplitsiitse subjektiga. Eksplitsiitne subjekt jäi eksplitsiitseks peamiselt absoluuttarindis ja rindosalauses; oli ka üksikuid juhte, kus vastes oli implitsiitne subjekt. Implitsiitse subjektiga vaba *ing*-tarindi vastes oli 40 lauses eksplitsiitne subjekt: 22 adverbiallauses, 12 rindosalauses ning 6 absoluuttarindis. Osalauseliste vastete puhul ei ole subjekti referent enamasti muutunud, implitsiitne subjekt on asendatud asesõnaga, aga muutus võis juhtuda näiteks siis, kui lähtetarindi objekt oli vastes subjekt (21). Absoluuttarindi puhul on subjekt lähtetarindi objekt ning implitsiitne subjekt on muutunud implitsiitseks omajaks (22). Enamikus rindosalausetest eksplitsiitset subjekti siiski ei esinenud, nii et see on omane pigem adverbiallausele, kusjuures osas adverbiallausetes (nt otstarbelauses) ei esinenud samuti subjekti. Eksplitsiitset subjekti ei esinenud üheski konverbitarindis ega nominalisatsioonis.

- (21) Then the spasm passed, leaving **a dull ache** behind. [Oen.1.8.100.6]

Siis andis kõhukramp järele, aga **tuim valu** jäi. [Oet.1.9.101.6]

- (22) At the other side of him stood a man in a white coat, [**he** was] holding a hypodermic syringe. [Oen.3.2.1.4*]

Teisel pool seisis valge kitliga mees, [**tal** oli] käes süstal. [Oet.3.3.1.4*]

* Minu lisandustega – U. L.

Tabel 2. Subjekti eksplitsiitsus sekundaartarindilise ning adverbiaal- ja rindosalauselise vastega vaba *ing*-tarindi puhul

Vabas <i>ing</i>-tarindis on implitsiitne subjekt		
Vaste subjekt on implitsiitne	Konverbitarind	147
	Nominalisatsioon	7
	Adverbiaallause	10
	Rindosalause	33
Vaste subjekt on eksplitsiitne	Absoluuttarind	6
	Adverbiaallause	22
	Rindosalause	12
Vabas <i>ing</i>-tarindis on eksplitsiitne subjekt		
Vaste subjekt on implitsiitne	Konverbitarind	1
	Nominalisatsioon	1
	Rindosalause	1
Vaste subjekt on eksplitsiitne	Absoluuttarind	9
	Adverbiaallause	1
	Rindosalause, kiil	8

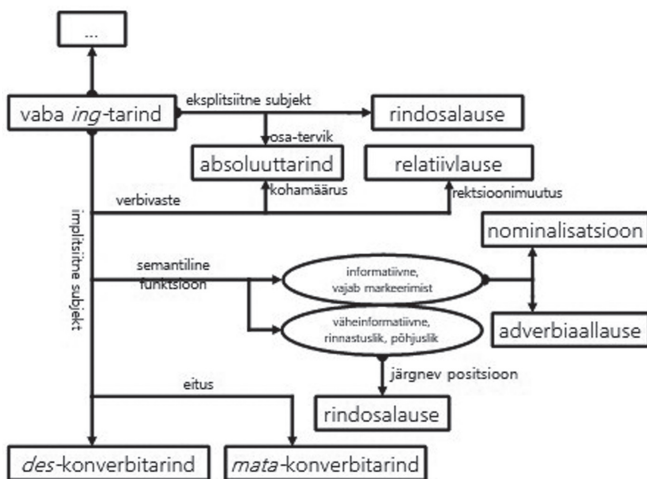
Muud vasted. Sekundaartarindiliste vastete hulgas olid ka mõned täiendid ja seotud laiendid. Lisaks eespool mainitud seotud nominalisatsiooni juhtumile oli vaba *ing*-tarindi vaste kolmel korral *v*-partitsiip, ühel korral *mas*- ja ühel korral *ma*-tarind. Finiitsete vastete seas esines kümme relatiivlauset, mis olid ühel juhul subjekti, aga enamasti öeldistäite või muude mittesubjektiliste lauseliikmete täiendid, näiteks kui inglise alistav lause oli passiivis või kui alistava klausi verbivastel oli uus rektsoonimuster (23). Klausi asemel esines ka kaks kaassõna-, neli määrsõna- ja kaks nimisõnafraasi. Võrdluseks sobiv vaste puudus 25 vabal *ing*-tarindil, näiteks situatsioonide kombineerimisel (24) või alistusseose pöördumisel. Pööratud suhe väärriks ehk analüüsi, aga oli väga harv, muude vastete puhul võrreldav seos lihtsalt puudus.

- (23) **A sort of pad** gripped his head from behind, forcing him to look straight in front of him. [Oen.3.5.2.6]
Ta kukal oli surutud **mingisse polsterdatud õnarusse**, mis sundis teda otse enda ette vaatama. [Oet.3.6.2.6]
- (24) Winston stood watching her for a moment. [Oen.2.7.11.12]
Winston vaatas teda natuke aega. [Oet.2.8.11.12]

6. Arutelu ja kokkuvõte

Kontrastiivse funktsioonianalüüsi metoodikat kasutades selgitasin välja inglise vaba *ing*-tarindi eesti vasteid ning nende esinemise tingimusi. Vaba *ing*-tarindi süntaktiliste ja semantiliste funktsioonide järgi (3. osa) on selle kõige lähedasem eesti vaste konverbitarind, aga lähedased on ka absoluuttarind, nominalisatsiooniga vaba laiend ning adverbiallause; rindosalause võib olla semantiline vaste. Ilukirjandusteksti analüüsi põhjal (5. osa) kõik need vasted ka esinesid: rohke konverbitarindi kõrval olid tüüpilisemad vasted rindosalaused ja adverbiallausead, teised sekundaartarindid esinesid üpris harva. Ootuspäraselt oli ka kõrvalekaldeid – tõlkimine ei ole mehaaniline töö.

Vastete kõrvutusest lähtetarindiga ilmnesid tendentsid, mida võib käsitleda eri vastete esinemise tingimusteks, mille olen kokku võtnud joonisel 6. (Välja jäid vaba *ing*-tarindi prepositsioonid, mille seost eri vastetega kirjeldasin jaotises 5.2.) Esitatud tingimused ei ole täielikud ning neid saaks teistele tekstidele toetudes täiendada ja täpsustada, aga kindlasti heidavad nad valgust sellele, mille põhjal valitakse üks või teine vaste ning millistes ülesannetes on üks vaste teistest etem või kehvem.

Joonis 6. Vaba *ing*-tarindi vastete esinemise tüüpilised tingimused. Tingimus ei tähenda ei seda, et ilma selleta vaste ei esineks, ega seda, et selle puhul vaste alati esineks. Noolte juures ja ovaalides on tingimused, kastides vastete vormid. Ellips tähistab nii vastete kui tingimuste ebatäielikkust

Üks tingimus on eksplitsiitse subjekti esinemine vabas *ing*-tarindis, mis kitsendab võimalikke vasteid oluliselt; nende hulgas on oluline subjekti referendi suhe alistava klausis subjekti referendiga: osa-terviku suhtes on tüüpiline vaste absoluuttarind, muidu rindosalauses; esines ka erandeid (vt jaotis 5.2, tabel 2). Tulemus näitab, et eristus subjektiga ja subjektita vabade *ing*-tarindite vahel on tõlke kontekstis oluline.

Teine tingimus on verbile valitud tõlkevaste nii alistavas kui alistuvas klausis: rektsioonimustri muutus muudab ka suhteid klauside vahel, nagu näitavad relatiivlauselised vasted, kus lähteklausis subjekti vaste ei olnud enam subjekt; samuti võib verbitähendus väljenduda näiteks määrukses, nagu absoluuttarindi puhul. Verbide tähendusklassi ja rektsiooni seost vaste vormiga tuleks lähemalt uurida.

Semantiline funktsioon ja selle markeerimine on kolmas ja ehk kee-rulisim tingimus. Konverbitarind küll esines kõigis funktsioonides peale eelnemise, nähtavasti semantilisest funktsioonist sõltumatult, kuid informatiivse semantilise funktsiooniga adverbiaallauseliste ja nominalisatsiooniga vastete puhul oli näha, et konverbitarind poleks kontekstuaalsete vihjete puudumise tõttu tihti neis lauseis sama semantilist funktsiooni väljendanud – seega olid need vasted õige semantilise funktsiooni väljendamiseks vajalikud just seetõttu, et nendega sai kasutada vastavaid markereid, ja mitte pelgalt stiilivaliku tõttu. Nominalisatsiooni ja adverbiaallause vaheldumise põhjused ei ole ühiste markerite puhul selged, arvatavasti mõjutab seda tarindi pikkus ja keerukus. Teiselt poolt oli näha, et eesti käsitluse rinnastuslikud funktsioonid ja rinnastusega väljendatavad põhjuslikud funktsioonid olid rindosalausega väljendatud sama hästi kui konverbitarindiga; rindosalauses seostus ka väheinformatiivsete funktsioonidega üldisemalt, kuna oli tihti viisi funktsiooniga vaba *ing*-tarindi vaste. Rindosalauses tuli lisaks mängu sõnajärg, kuna rindosalauseline vaste oli enamasti alistavale klausile järgneva vaba *ing*-tarindi vaste. Teiste vastete puhul ei paistnud sõnajärg niivõrd silma, ning ka rinnastuslike funktsioonide puhul esines *des*-konverbitarindit tihti. Kuigi konverbitarind oli nii üht- kui teistpidi asendatav, leidis seda ikka kõige enam, nii et see on vaba *ing*-tarindi peamine vaste.

Siinne analüüs tõi välja inglise vaba *ing*-tarindi vasted grammatika-käsitlustes kirjeldatud funktsioonide põhjal ja ühe paralleelteksti näitel. See on ka piiranguks, kuna materjalis leiduvad laused pärinevad ühelt autorilt ning ühest tõlkest. Samuti on semantiliste funktsioonide määramine

osalt hinnanguline ja sõltub uurijast. Edaspidistes uurimustes tuleks aluseks võtta enam tekste ning pöörata rohkem tähelepanu teistele, vähem hinnangulistele tunnustele. Vaadelda tasuks korraga kõiki vaba laiendina esinevaid klause, et pilt oleks terviklikum. Inglise ja eesti keele erinevusi arvestades oleks üks ilmseim suund uurida vaba klausis positsiooni lauses. Teine suund oleks vaadata verbiklasse – nii transitiivsust ja selle võimalikku pöördumist tõlkevastes kui ka tähendusklasse, nagu hoidmis- ja kandmisverbid, otstarbeverbid jpm. Lisaks saaks vaadata kitsamaid klausitüüpe, nagu eituslikud klausid, ning subjekti semantilise rolliga seotud tendentse.

Kirjandus

- Aarts, Bas 2011.** Oxford Modern English Grammar. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Chesterman, Andrew 1998.** Contrastive Functional Analysis. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- EG 2023** = Helle Metslang, Mati Erelt, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis, Ann Veismann, 2023. Eesti grammatika. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati 2017a.** Liitlause. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 647–753.
- Erelt, Mati 2017b.** Sissejuhatus süntaksisse. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–92.
- Erelt, Mati 2017c.** Sekundaartarindiga laused. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 756–840.
- Erelt, Mati 2017d.** Rinnastus. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 603–646.
- Erjavec, Tomaž 2017.** MULTEXT-East. – Handbook of Linguistic Annotation. Ed. by Nancy Ide, James Pustejovsky. Dordrecht: Springer Netherlands, 441–462.
- Huddleston, Rodney, Geoffrey Keith Pullum 2002.** The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kortmann, Bernd 1991.** Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation. Oxford: Taylor & Francis Group.
- Krzyszowski, Tomasz Pawel 1990.** Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics. Berlin, New York: De Gruyter Mouton.

- Lepasson, Urmet 2024.** Inglise *ing*-tarindi vastetest eesti keeles. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Lindström, Liina 2017.** Lause infostruktuur ja sõnajärg. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereht, Helle Metslang. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 537–565.
- Plado, Helen 2015.** The subject of the Estonian *des*-converb. – SKY Journal of Linguistics 28, 313–348.
- Rätsep, Huno 1978.** Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus.
- Simmul, Carl Eric 2017.** *des*- ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid. – Keel ja Kirjandus 11, 847–867.
- Uuspõld, Ellen 1966.** Määrusliku *des*-, *mata*-, *nud*- (~*nuna*-) ja *tud*- (~*tuna*-) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme 1. (= Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 4–196.

Urmet Lepasson
 humanitaarteaduste instituut
 Tallinna Ülikool
 Narva mnt 25
 10120 Tallinn
 urmet.lepasson@tlu.ee

Contrastive functional analysis of the English adjunctive *ing*-clause and its Estonian equivalents in fiction translation

URMET LEPASSON

This article compares the English adjunctive *ing*-clause with its Estonian equivalents by examining their semantic and syntactic functions. The adjunctive *ing*-clause is one among several syntactic uses for the *-ing* verb form, and, as an adjunct, it can serve various semantic functions. English and Estonian grammar concepts of clauses, complements and adjuncts, and semantic functions of subordinate clauses are compared to establish their similarities and to find the functional basis for equivalence. Contrastive functional analysis is conducted on parallel corpora based on an English fiction text, George Orwell's "1984", and its Estonian translation. The analysis reveals connections between semantic functions of the adjunctive *ing*-clause and the form of its equivalents, as well as the scope of the syntactic overlap. It is shown that the main equivalents are the converb clause, coordinate clause and adverbial clause, while the less common absolute clause, relative clause and nominalisation appear in more specific circumstances.

The Estonian converb clause is a syntactic match to the adjunctive *ing*-clause serving any semantic function, but it doesn't appear with an explicit subject and it can't appear with adpositions. The coordinate clause has limited overlap in syntactic functions and it mostly appears if the adjunctive *ing*-clause comes at the end of the main clause. The adverbial clause covers most of the semantic functions and is thus a versatile equivalent. Nominalisation is mostly used when the converb clause cannot be used because the semantic function requires an explicit marker. The absolute clause appears if the meaning of holding or wearing verbs is expressed through a place phrase or when the subject is a part of the main clause subject.

Keywords: contrastive linguistics, adjunct, clause, semantic function, English-Estonian, literary translation

NOORTEKEELE ANDMEKORJE JA KOGUD: EMAKEELE SELTSI JA EESTI KEELE INSTITUUDI KEELEVARA

KRISTIINA PRAAKLI

Annotatsioon. Noorte keeleandmed on oluline allikas keele varieerumise uurimisel. Teadusprojektide ja üliõpilastööde raames on noortelt kogutud suulist kõnet, tähtvestlusi ja sõnaloendeid. Ülevaates võtan vaatluse alla Emakeele Seltsi eestvedamisel noortekeele kohta kogutud andmeid, lähtudes dokumendianalüüsi põhimõtetest. Enamik andmetest on saadud kogumisvõistluste teel, sõnasedelite ja -loendite või uurimistööde vormis. Andmed dokumenteerivad eeskätt noortekeele sõnavara kujunemist ajas ja ruumis, kajastavad ühiskondlikke muutusi ning annavad väärtuslikku teavet andmekorje metodoloogias kohta.¹

Võtmesõnad: andmed, andmekorje, noortekeel, Emakeele Selts, Eesti Keele Instituut

Noorte² keelekasutust on kirjeldatud kui dünaamilist ja uuenduslikku (Vihman jt 2022: 295), viidates eelkõige sõnavara mitmekesisusele, kiirele muutumisele ning uute väljendusvahendite loomisele ja omaksvõtule. Just see teebki noortelt kogutu keele varieerumise uurimisel väärtuslikuks. Noored on keeleuuendajatena ja muutuste algatajatena uurijatele olulised infoallikad (Eckert 1997: 52). Seetõttu on igasugune teave noorte keelekasutuse kohta vajalik keele varieerumise ning noortekeele kultuuriliste ja sotsiaalsete aspektide uurimiseks.

Viimastel aastatel on noortekeele andmekorje ja uurimine tänu riiklikele programmidele saanud sisse uue hoo. Näiteks on projekti „Teismeliste

¹ Artikkel valmis riikliku programmi „Eesti keel ja kultuur digiajastul“ projekti „Digiajastu keel: suulised ja tähtvestlused“ (EKKD-TA16) toel.

² Pean „noorte“ ja „noortekeele“ all silmas üldhariduskooli II ja III kooliastme õpilasi ja gümnasiste ja nende keelekasutuse viise, vanuseliselt 12–19aastasi, kellelt ongi enim keeleandmeid kogutud (vt Praakli 2022: 1015–1024).

keel Eestis“ (TÜ, 2019–2023) raames kogutud suulist kõnet (u 97 tundi) ja tähtvestlusi (u 60 000 sõna), loodud noortekeele korpus (Vihman jt 2022; Vihman jt 2024), avaldatud mitmeid artikleid ning kaitstud lõputöid. Andmekorje ja analüüs jätkub projektis „Digiajastu keel: suulised ja tähtvestlused“ (TÜ, 2024–2027). Mõlemas projektis koguvad andmeid noored ise. Kogutud andmed annavad rohkesti uusi teadmisi praegusaja noorte keeleliste ressursside, keelevalikute ja suhtlusviiside kohta, eriti digisuhtluses, avardades seeläbi arusaamu noorte keelekasutuse mitmekesisusest ja dünaamikast.

Heites pilgu minevikku, näeme, et mitmesuguste algatuste raames (nt sõnakogumisvõistlused, olümpiaadid, õpilastööde konkursid) on noorte keeleandmeid aktiivselt talletatud varemgi ning just noori endid andmekorjesse kaasatud. Kogutud andmeid pole küll alati jõutud tulemusteks vormistada, kuid talletatuna on need näiteks sõnavara kirjeldamiseks (vorm, tähendus, kasutus) vägagi olulised. Eriti rikkalik on Emakeele Seltsi eestvedamisel aastakümnete jooksul kogutud materjal. Ülevaates tutvustangi lähemalt seda, kuidas ja milliseid andmeid on seltsile edastatud, mida kogud sisaldavad ning milliste võimalike piirangutega tuleb kogutu puhul arvestada. Meetodina rakendan dokumendianalüüsi põhimõtteid. Seltsi kogud (sedel- ja vihikkogu) on deponeeritud Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi EMSUKA.

Eesti noortekeele lünklikku, ent ligi saja aasta pikkust uurimislugu, andmekorje- ja analüüsimeetodeid ning tulemusi olen käsitlenud mõne aasta taguses artiklis (Praakli 2022), sestap jäävad need küsimused siinsest ülevaatest kõrvale.

1. Andmekorje algus

Noorte keele dokumenteerimine algab murdekogumise tuules 1920ndatel, kui luuakse Emakeele Selts (23.03.1920). Kogumistööd asub juhtima Andrus Saareste (1922), kümnendi lõpus valmivad tema juhendamisel esimesed üliõpilasuurimused (vt Tender 1994; Viikberg 1997; Praakli 2022). Sarnaselt praegusajaga pälvib noortekeel sadakond aastat tagasigi rohkesti meedia tähelepanu, ka Emakeele Selts on pidevalt „pildil“. Eriti suurt tähelepanu äratav Clarissa Alliku uurimus (1928) Tallinna tüdrukute sõnavarast. Allik peab seltsis ettekande, millele järgneb mitu sisukat meediakajastust (nt Postimees 1928). Eri sotsiaalsete rühmade (õpilased

ja üliõpilased, kaitseväelased) keelepruugi käsitlemise kõrval läbib tolla-seid kirjutisi teinegi teema: noorte tegevusvõimekus ning asjatundlikkus andmete kogumisel. Olgu siinkohal näiteks Üliõpilaslehes ilmunud üles-kutse (Vaigla 1928: 97): „Meie erikeel, me oma keel, me kodune keel nõnda öelda – peaks olema huvitav eriti meile enestele – ka kogumis- ja uurimisesemena. [...] Seda erikeelset materjali – väikeses kui rohkem ulatu-ses – võtab vastu tänuga Akadeemiline Emakeele Selts Tartus, Lutsu 10.“

Noorte keeleandmed ongi seltsi kogudesse jõudnud kas üliõpilaste kogutuna (enne teist maailmasõda Saareste, hiljem Paul Ariste eest-vedamisel), murdekogumisvõistlustele esitatud kogude ja uurimustena (vt ülevaateid Kodumurdes ja Viikberg 2008, 2021). Jättes kõrvale üli-õpilaste esitatu, võib kõigi teiste algatuste andmekorjes näha rahvateaduse põhimõtete järgimist (lähemalt Mandel jt 2022), kus uued andmed ja tead-mised luuakse uurijate ja vabatahtlikest andmekogujate, mittelingvistide koostöös. Eesti teadusmaailmast leiab tavakodanike kaasamisest näiteid rohkesti: kas või Jakob Hurda (1888) omaaegne üleskutse „Paar palwid ...“ või loodusteadlaste ilma-, linnu- ja taimevaatlused. Mitteprofessionaale, kuid omas vallas asjatundjaid kutsutakse andmekorjesse eri põhjustel. Noorte puhul on põhjus ilmne: uurijail endil on üsnagi keeruline noorte võrgustikele ning keeleandmetele juurde pääseda. Sestap usaldatakse juhendatud andmekorje noortele, nagu on teinud ka Emakeele Selts.

2. Kogumisvõistlused kui tee noortekeele juurde

Noortekeele andmekogude kujunemisel mängivad suurimat rolli seltsi korraldatud murdekogumisvõistlused, mille sõja-aastail katkenud tradit-sioon taastati 1957. aastal (Viikberg 2008: 97–98; eriti 2021: 362–368). Algselt keskendutakse vanapärase murdeainese kogumisele, kuid alates 1960ndatest hakatakse võistluste üleskutsetes selgelt rõhutama ka õpilaste sõnavara andmete kogumise tähtsust, sest neid andmeid on väga vähe (vt nt Ühistöö 1964: 4). Seltsi nimel esitatud üleskutsed ilmuvad üleriigilistes ning maakonnalehtedes, jõuavad ka väliseesti lehtedesse. Kevaditi aval-datud üleskutsed jätavad kogumisest huvitatuile pool aastat aega andmete esitamiseks. Kuna tegu on võistlusega, mille paremaid töid premeeritakse rahaliste autasude või kirjandusega, selgitatakse üleskutsetes sõnade kirjanepku nõudeid ning hindamiskriteeriume. Esimese üleskutse peale (1964) laekubki kaks võistlustööd.

Võistlusele esitatav sõnavara tuleb dokumenteerida sõnasedelite vormis. Ajalooliselt on sõnasedelid olnud peamised andmekandjad ning sõnalise info talletamise vahendid. Täpsemate juhiste ja nõuetekohase paberi (formaadis 8 x 10) saamiseks palutakse võistlusest osavõtjail pöörduda seltsi (eeskätt Helju Kaalu kui võistlejate usaldusisiku) poole (nt Harju Elu 1968: 3). Sõnasedelite vormistamise kohta on selts koostanud mitmeid juhendmaterjale (nt Viires 1985: 3–4, noortekeele puhul eriti 9–11), milles palutakse tähelepanu pöörata järgmisele: igale sedelile kantud sõnale tuleb juurde lisada kirjakeelne vaste, tähendus, vorminäited (kolm põhivormi), kontekst ja kasutuskoht ning andmed koguja kohta. Tegelikkuses on sedelite vormistamise detailsusaste kogujati muidugi erinev.

Noorte (ja teiste sotsiaalsete rühmade) sõnavara kogumine toimub aastakümneid üsna ühte moodi. Suurim muudatus toimub 1989. aastal, kui selts korraldab üheskoos Keele ja Kirjanduse Instituudiga üleriigilise slängi kogumise võistluse (lähemalt Viikberg 2021: 366–367). 1989. aasta märtsis ilmub meedias (vt nt Sirp ja Vasar 1989: 7) vastav üleskutse, milles andmekorjet selgitatakse sooviga talletada Eesti linnaslängi ning eri ametialade ja suhtlusvõrgustike keelekasutust. Võistlusele laekub 13 tööd, mida on oluliselt rohkem kui varem võistlusaastati laekunud töö või paar (üksikutel kordadel neli-viis). 1989. aasta võistlus jääbki viimaseks suuremaks aktsiooniks, hilisemad (2002, 2008) varasematega võrreldavat huvi enam ei ärata ning sõnavara avalike üleskutsete vormis kogumine lõpeb.

3. Sedelkogu: sõnasedelitel dokumenteeritud andmed

Minul kasutada olnud EMSUKA kogude ja muude arhiivimaterjalide põhjal on ajavahemikul 1964–2002 seltsile saadetud 127 sõnasedelitena vormistatud kogu (kokku 42 443 sedelit), mis pole murdekeel selle traditsioonilises tähenduses. Kogude pealkirjade järgi sisaldavad materjalid õpilaste, gümnasistide ja üliõpilaste (nimetatud *erikeeleks*, *argooks*, *slängiks*) ning teiste suhtlus- ja ametirühmade (nt kaitseväelaste, vangide, raudteelaste jt) sõnavara, ka *slängi/argood* laiemalt. Kogusid, mille pealkirjas sisaldub otsene viide õpilaste keelele, on 84 (kokku 34 747 sedelit).

Esimene võistlustöö-sedelkogu („Tallinn. Õpilassõnavara“, 474 sedelit) laekub seltsile 1964. aastal, saatjaks Annemari Karm. Kogu pälvib auhinna ja rohkesti kiidusõnu. Õpilaskeele kogusid saadetakse seltsile pea igal võistlusaastal, tavaliselt töö või paar aastas (vt ülevaateid

Kodumurdest). Kõige viljakamad on 1980ndad, mil võistlused kõnetavad noori rohkem kui varem: näiteks 1983., 1985. ja 1987. aastal laekub igal võistlusaastal viis, 1989. aasta slängivõistlusele kogunisti 13 tööd. Huvi on aktiivsem ka 1990ndate alguses, misjärel hakkab osalejate arv tasapisi vähenema.

Sedelite hulk saadetud kogudes on vägagi erinev: mõnes on üksikud sõnanäited, teises mõnikümmend või mõnisada, suurimates tuhandeid. Puhtalt sedelite (mitte sõnade) arvust lähtuvalt on enim andmeid esitanud Aita Maasik (seitse kogu Tartust, 1966–1988; 4589 sedelit) ning Tõnu Tender (viis kogu Tallinnast ja Võhmast, 1983–1987; 3247 sedelit). Maasiku ja Tenderi kõrval on teisedki kogujad võistlustest korduvalt osa võtnud. Enamik saadetud andmetest on kogutud Tallinnast (27 kogu), Tartust (17), Viljandist (9) ja Pärnust (3), kaks kogu Antslast, Valgast, Elvast, Haapsalust, Põltsamaalt ja Sindist, mujalt üks (nt Loksa, Järva-Jaani, Kuusalu, Vändra, Hargla jt). Torkab silma, et ühtki kogu pole Hiiu- ja Saaremaalt ega Ida-Virumaalt.

Suurem osa kogudest on pealkirjastatud mingi linna või asula õpilas-sõnavara, õpilasargoo või õpilaskeelena. Slängi mõiste jõuab kogude pealkirjadesse 1980ndate alguses, kümnendi teises pooles on see pealkirjades juba tavaline, kuid kasutusele jäävad ka mõisted *argoo* ja *õpilassõna*. Seevastu 1989. aasta võistlusele saadetud pealkirjades domineerib mõiste *släng*, küllap slängivõistluse pealkirjast tulenevalt.

Vaadakem põgusalt sedagi, mida seltsile saadetud sõnasedelid sisaldavad. Õpilaskeele nime all on esitatud mitmekesist sõnavara: igapäevast kõnekeelt, spetsiifilisemat oma sõpruskonna, klassi või kooli sõnavara, murdekeelendeid ning tsiteeringuid popkultuurist. Näeme ka, et noored loovad uut sõnavara neid kõnetavatel teemadel (nt kool, omavahelised suhted, meelelahutus jt) ning selleks kasutatavate vahendite võttestik on rikkalik. Nii mõnegi keelendi puhul võib näha nende esmakasutusele tulekut ning kasutuse kujunemist ajas (nt *näts*, *džiinsid*). Väärtuslikku teavet pakuvad ka kogude kaaskirjad: seegi on relevantne aines, kuna aitab paremini mõista kogujate arusaamu sellest, mida on koguma mindud või mida kogumistööst arvatakse.

4. Vihikkogu: käsikirjalised sõnaloendid ja uurimused

EMSUKA vihikkogu näol on tegu seltsile saadetud või seltsi halduses olevate mitmesuguste käsikirjadega. Neist eri ajastutest pärit vihikkogudest, mis pole traditsioonilises tähenduses murdekogud, leiab kümme õpilaste ja gümnaasistide sõnavara dokumenteerivat käsikirja: Künnapuu ja Tõldsepa kogutu 1920ndatel, Allan Roosilehe ja Aimar Lauliku kogutu ja uurimistöö 1970ndatel, lisaks veel Tartu Riikliku Ülikooli (andmete esitaja Paul Ariste) ning Tallinna Pedagoogilise Instituudi üliõpilaste kogutu 1970.–1980. aastatel. Võtan lähemalt vaatluse all kaks kogu.

Ariste esitatud materjalid sisaldavad aastail 1977–1985 TRÜ eesti filoloogia eriala esmakursuslastelt arvestustöö „Ühiskondlikud murded“ tarbeks kogutud keeleandmeid. Sisult koondab see kümnete üliõpilaste kogutud õpilaskeele sõnavara kas oma kodukohast või endisest koolist. Materjalid on sisu ja vormi poolest ebaühtlased, nii nagu üliõpilased neid kogunud ja Aristele esitanud on – mõni on esitanud üksikuid sõnu, teine lähenenud süsteemselt ning loetlenud lehekülgede kaupa sõnu ja selgitusi. Lõpuni pole siiski selge, kui suur on Ariste (ja teiste käsikirjade) sõnaline maht. Praegune maht on teada käsikirjade lehekülgede arvuna.

Allan Roosilehe ja Aimar Lauliku (1979) käsikirjas esitatud andmed (kokku 2548 sõna) on kogutud küsimustiku vormis u 500 õpilaselt kümnest Tallinna koolist. Töö vääribki tähelepanu nii andmekorje metodoloogiliste küsimuste tõstatamise kui ka kogutud sõnavara poolest. Nagu autorid täheldavad (Roosileht, Laulik 1979: 5–6), kipuvad noored andmetega manipuleerima, nt sõnu välja mõtlema ning esitama harvaesinevaid keelen-deid. Samuti tõdevad nad, et mittekorduva sõnavarani oleks andmekorjes jõutud ka oluliselt väiksema vaevaga. Töös dokumenteeritud laensõnad näitavad, et kogumise ajahetkel pole soome keel Tallinna noorte seas veel aktuaalne ning töös esitatud soome laenude loetelu (nt *pikku sisko*, *rakkaus*, *pullo*, *pomo*, lk 70) erineb kvalitatiivselt sellest, mida on hiljem dokumenteerinud Tõnu Tender (1984) ja Mai Loog (1988).

Mainitagu ka, et nimetatud kogud on loodud nii individuaalse kui ka kollektiivse andmekorje tulemusena. Näiteks TRÜ õppejõud Paul Ariste kogus keeleandmeid kümnetelt üliõpilastelt nende kursusetööde raames, Allan Roosileht ja Aimar Laulik viisid kahekesi läbi andmekorje kümnes Tallinna koolis, Mai Loog emakeeleõpetajate ja õpilaste kaasabil vähemasti kuuest koolist, samas kui Tõnu Tender kogus materjali üksinda.

5. Tagasiside kogutule

Sõnavõistluste kokkuvõtted ilmuvad seltsi kogumikus Kodumurre (vt eriti numbreid 7 ja 21), kus antakse töödele tagasisidet ning nõu tulevastele kogujatele. Näiteks Annemari Karmi andmestikku (Viires 1965: 106) iseloomustatakse sõnadega „uudne“, „terviklik“ ja „asjakohane materjal“, mis annab „hea ettekujutuse kaasaegsest õpilasargoost“. Kogutu hulgast leiab õppeainete nimetusi (nt *ven'na* 'vene keel', *bota* 'botaanika'), *kas-* tuletisi (*pingikas* 'pinginaaber', *ajakas* 'ajalugu'), metafoore (*vokk* 'jalgratas'), lühendamisi (*klassijuss* 'klassijuhataja'), paroole (*juhtmed käivad talla alt läbi* 'halva reageerimisega').

Kõige põhjalikuma tagasisivaate õpilaskeeles nime all seltsile saadetule leiab Kodumurdest nr 21 (Mirme jt 1989: 110–112). Autorid vaatavad siin kogutule mõnevõrra kriitiliselt tagasi, teevad metodoloogilisi ettepanekuid ning tutvustavad sõnavara kogumise näidisankeeti. Olgu ka öeldud, et ülevaateartikli kolmanda autori, Tõnu Tenderi kogutu on üks väheseid, mille analüüsi tulemused on artiklitenä ilmunud.

Kodumurdes avaldatud kriitilisem tagasiside mainib mõne kogu puhul süsteemsuse puudumist ning puudulikult täidetud sõnaseideleid. Noortest kogujad ei pruugi tingimata eristada keelevariante ning võivad noortekeelena esitada ka andmeid, mis seda olla ei pruugi. Seda ei saa siiski neile ette heita, sest mittelingvistidest kogujad lähenevadki andmetele enda teadmiste ja isikliku kasutuskogemuse põhjal ning kui noore suhtlusvõrgustikus mingit keelendit aktiivselt kasutatakse, pole tal põhjust seda mitte noorte omaks pidada, kuigi keelend võib hoopiski pärineda kohapealsest murdepruugist.

6. Lõpetuseks

Mis tahes andmekogud on ajastutruud dokumendid, mis peegeldavad nii keelekasutust kui ka ühiskondlikke olusid. Noorte keelepruugist fikseeritud sõnad kajastavad nende jaoks olulisi teemasid, toovad esile tuumikvaldkonnad ja põlvkonnaülese sõnavara (nt koolisõnavara), annavad väärt teavet sõnavara struktuuri, vormi ja tähenduse muutumise kohta. Eri piirkondades kogutud sõnavara toob välja geograafilised erisused ning paikkondlike keelte funktsioonid noorte keelekasutuses. Eri aegadel kogutud andmetes kajastuvad ühiskondlikud muutused (nt inglise ja

soome keele jõudmine noorte sõnavarasse) ning kultuurilised, sotsiaalsed ja tehnoloogilised nähtused, mis on noortele vähegi kõneainet pakkunud.

Mõistagi tuleb kogude, eriti sedelitena vormistatud andmete puhul arvestada mitmete piirangutega. Esmajoones tuleb uurijail mees pidada, et kuigi kogumis- ja uurimisobjektina on silmas peetud suulist argikeelt, on seda kogutud kirjalikus vormis. Põhiprobleem lasubki selles, et kasutus-kontekstita dokumenteeritud sõnad ei suuda päriselt vahendada teavet nende tegeliku kasutuse kohta spontaanses suulises suhtluses. Suurimaks küsimuseks on, mil määral esindab kogutud sõnavara n-ö kuuldud sõnu, mil määral tegelikku (ja kelle?) kasutust. Need on aga mis tahes sedelkogude probleemid, millega tuleb andmeanalüüsis arvestada, nagu on oma väljakutsed mis tahes viisil kogutud andmete puhul. Sedelkogude digitaliseerimisega on Eesti Keele Instituudis algust tehtud: see on oluline samm ainestiku digitaalse säilitamise, andmete kergema kättesaadavuse, tõhusama andmetöötuse ning -analüüsi seisukohalt, mis aitab kaasaja keeletehnoloogiliste võimaluste toel edendada noorte keelekasutuse uurimist.

Ka seltsi tagasiside andmekorjele ja kogutule on hinnaline. Varasemate kogemustega arvestamine on praeguste välitööde korraldajatele igati oluline info, eriti selles osas, kuidas mittelingvistid nende võetud ülesannet ning noorte keelepruuki tõlgendavad. Kogujad vajavad täpset juhendamist, kuna pelk üleskutse ei pruugi olla piisav. Sajandi jooksul eesti noortelt kogutud andmed annavad üksikasjaliku ülevaate noorte sõnavara kujunemisest ajas ja ruumis. Lisaks keeleanalüüsidele pakuvad need väärtuslikku ainet kõigiks teisteks uuringuteks, kus uurimisobjektiks noored ning neilt kogutud andmed. Iga kogu loeb!

Kasutatud kirjandus

Allik, Clarissa 1928. Tallinna keskkooliõpilaste erikeelest. – Eesti Keel 1–2, 3–11.

Eckert, Penelope 1997. Why ethnography? – Ungdomsspråk i Norden: föredrag från ett forskarsymposium. (= Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 43.) Toim. Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström, Anna-Malin Karlsson. Stockholm: Stockholms universitet, 52–62.

EMSUKA MS = EMSUKA murdesõnavara koondkartoteek.

EMSUKA ES0028 = Allan Roosileht, Aimar Laulik 1979. Keskkooliõpilaste kõnepruuk.

EMSUKA ES0029 = Paul Ariste 1977. Argoosõnavara ja väljendeid Eesti NSV koolidest.

- Harju Elu 1968** = Uus sõnavarakogumise võistlus. – Harju Elu, 15. juuni.
- Hurt, Jakob 1888.** Paar palwid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. – Eesti Postimees ehk Näddalaleht, 23. märts.
- Loog, Mai 1988.** Soome mõjusid Tallinna noorte keeleteaduses. – Keel ja Kirjandus 2, 83–89.
- Mandel, Aive, Kristiina Praakli, Virve-Anneli Vihman, Kadri Koreinik 2022.** Rahvateadusega noortekeelt kogumas. – Oma Keel 2, 16–21.
- Mirme, Mari, Lea Tammaru, Tõnu Tender 1989.** Põgus pilk slängikogudele KKI-s ja üldisele kogumispraktikale. – Kodumurre 21, 110–112.
- Postimees 1928.** „Roosinupukesed“ ja „karuohakad“. – Postimees, 6. märts.
- Praakli, Kristiina 2022.** Sissejuhatus noortekeele uurimisse. Üldist ja üksikasjalikku. – Keel ja Kirjandus 11, 1014–1030. <https://doi.org/10.54013/kk779a3>.
- Sirp ja Vasar 1989.** Kogume eesti slängi. – Sirp ja Vasar, 3. märts.
- Tender, Tõnu 1984.** Tänapäeva õpilasslängi. – Keel ja Kirjandus 3, 168–171.
- Tender, Tõnu 1994.** Eesti släng: olemus ja uurimislugu. – Keel ja Kirjandus 5, 291–297.
- Vaigla, A. 1928.** Mõningaid jooni üliõpilaskeskkonnast. – Üliõpilasleht 7, 94–97.
- Vihman, Virve-Anneli, Kristiina Praakli, Maarja-Liisa Pilvik, Mari-Liis Korkus 2022.** Kas noored on inglise keelega *obsessed*? Millest räägivad korpusandmed? – Philologia Estonica Tallinnensis 7, 292–322. <https://doi.org/10.22601/PET.2022.07.11>.
- Vihman, Virve-Anneli, Maarja-Liisa Pilvik, Aive Mandel, Annika Kängsepp, Mari Aigro, Kadri Koreinik, Kristiina Praakli, Liina Lindström 2024.** Estonian Teen Language Corpus. DOI: 10.23673/re-455.
- Viikberg, Jüri 1997.** Eesti slängiuurimise tänane seis. – Keel ja Kirjandus 10, 705–710.
- Viikberg, Jüri 2008.** Eesti keele kogud. – Eesti humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud: seisund, kasutamine, andmebaasid. Toim. Erast Parmasto, Jüri Viikberg. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 95–112.
- Viikberg, Jüri 2021.** Emakeele Selts ja murdekogumine. – Emakeele Selts 1920–2020. Koost. Jüri Valge. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 349–369.
- Viires, Helmi 1965.** Märkmleid 1964. aasta võistlustöödest. – Kodumurre 7. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 102–109.
- Viires, Helmi 1985.** Juhend sõnasedelite täitmiseks. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- Ühistöö 1964.** Rahvaliku sõnavara kogumise võistlus. – Ühistöö, 9. mai.

**The youth language collections and data collection
of the Estonian Mother Tongue Society and
the Institute of the Estonian Language**

KRISTIINA PRAAKLI

Data on youth language is an important resource for studying language variation and change. Through various research projects and student theses, samples of oral speech, chat conversations, and vocabulary have been collected from Estonian teenagers. This article focuses on the data compiled by the Estonian Mother Tongue Society and the Estonian Language Institute over the past century. The overview follows the principles of document analysis. Most of the data have been gathered through word competitions and are presented in the form of card files, word lists, copybooks, and research papers. These collected materials document the evolution of youth language, particularly its vocabulary, reflect societal changes, and offer valuable insights into data collection methodologies.

Keywords: data, data collection, youth language, Mother Tongue Society, the Institute of the Estonian Language

Kristiina Praakli
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51005 Tartu
kristiina.praakli@ut.ee

PABERIL JA ARVUTIS KIRJUTATUD TEKSTIDE VÕRDLUS 5. KLASSI ÕPILASTE TÖÖDE NÄITEL

HELIN PUKSAND,
REGINA MARTIN

Annotatsioon. Tehnika kiire areng on toonud innovaatilisi muutusi haridussüsteemi, mistõttu Haridus- ja Teadusministeerium (2023) on ka riikliku õpitulemuste välishindamise teinud elektrooniliseks. Samas kasutatakse digivahendeid koolis pigem vähe (Puksand, Uusen 2020). Seetõttu on siinse uurimuse probleemiks asjaolu, et kirjutamist õpetatakse paberil, kuid kontrollitakse elektrooniliselt. Samuti on Eestis seni vähe uuritud, kas arvutis ja paberil kirjutatud tekstid on sarnased või erinevad mingite tunnuste poolest. Probleemist lähtuvalt on artikli eesmärk võrrelda õpilaste arvutis ja paberil kirjutatud tekstide raskusastet, sõnavaranäitajaid ning vigu. 31 õpilast 5. klassist kirjutas pildiseeriate järgi 100-sõnalise teksti. Tulemustest selgus, et arvutis kirjutatud tekstid olid pikemad ja keerulisemad, kuid sõnavaranäitajate osas paberil ja arvutis kirjutatud tekstides erinevusi ei olnud. Samas selgus, et arvutis kirjutades tegid õpilased rohkem vigu.¹

Võtmesõnad: paberil kirjutamine, arvutis kirjutamine, hindamine, teksti raskusaste, sõnavara, vead.

1. Sissejuhatus

XXI sajandi kiire tehnoloogia areng on muutnud igapäevaelu, sealhulgas kirjutamise, sõltuvaks digitaalsetest vahenditest. Selle tulemusena on vähenenud käsitsi kirjutatud tekstide osakaal, kuna digitaalsete töötlusprogrammide ja -platvormide kaudu on võimalik luua, salvestada ja avaldada kirjutisi (Aruvee, Puksand 2019: 157). Haridussüsteemis on see suundumus kajastunud hindamismeetodites, kuna alates 2022. aastast on

¹ Artikkel on kirjutatud Regina Martini magistritöö „Arvutis ja paberil kirjutatud tekstide võrdlus 5. klassi näitel“ põhjal, juhendaja Helin Puksand.

riiklikud tasemetööd nii I kui ka II kooliastmes elektrooniliselt lahendatavad (HTM 2023). Samuti on Eesti Vabariigi Valitsus seadnud eesmärgiks digipöörde edendamise haridussektoris, mis toob kaasa vajaduse arendada õpilaste digitaalset kirjaoskust (HTM 2021: 13).

Digiseadmed on koolis kasutusel pigem harjutamiseks ja kordamiseks, vähem grupi- ja kirjatööde sooritamiseks (Sukk, Soo 2018: 4). I ja II kooliastmes kasutatakse aga digivahendeid õppetöös, eriti emakeeletunnis, siiski pigem vähe, kuigi õpilased ise eelistaksid arvutit rohkem kasutada (Uusen, Puksand 2021: 320). Kirjutama õppimine ja harjutamine toimub I kooliastmes aga paberil (Uusen, Hiiepuu 2010). Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK 2011) sätestab, et I kooliastme lõpuks peab õpilane oskama kasutada lihtsamaid arvutiprogramme ja muid tehnilisi seadmeid ning II kooliastme lõpuks oskama kasutada arvutit ja interneti suhtlusvahendina ning oskama arvutiga tekste vormistada. Siiski ei ole paljudes koolides eraldi õppeainet, kus saaks õppida tekstitöötlemisoskusi, sest informaatika on vaid valikaine, mis võimaldab koolil ise otsustada, mis mahus ja mida õpetada (PRÕK 2011 Lisa 10).

Alates 2016. aastast on II kooliastme ja 2022. aastast I kooliastme riiklikud tasemetööd elektroonilised (HTM 2023). Nii I kui ka II kooliastme eesti keele tasemetöö üks ülesanne on jutustava teksti kirjutamine (Harno 2024a, 2024b). Eestis on aga paberil ja arvutis kirjutamist vähe uuritud, mistõttu ei ole teada, kas need tekstid on võrreldavad. Jane Pugi (2014) leidis paberil ja arvutis kirjutatud tekste võrreldes, et arvutiga kirjutatud tekstid on pikemad ja neis on rohkem lauseid kui paberile kirjutatud tekstides, kuid sõnavara rikkus ja leksikaalne tihedus olid paberil kirjutatud tekstides paremad. Samas ei võrreldud selles uurimuses samade õpilaste kirjutatud tekste, mistõttu ei ole teada, kas erinevused on tingitud kirjutamiskeskcondade või õpilastevahelisest erinevusest.

Siinne uuring lähtub probleemist, et kirjutama õpitakse I ja II kooliastmes paberil, kuid kirjutamisoskuse hindamine toimub arvutis. Uurimuse eesmärk on võrrelda 5. klassi õpilaste arvutis ja paberil kirjutatud tekstide raskusastet, sõnavaranäitajaid ning vigu. Lisaks soovitakse teada saada, missugused erinevused esinevad poiste ja tüdrukute tekstides.

2. Kirjutamisoskus ja selle areng

Kirjutamine on mõtete kirjalik väljendamine tähtede, sõnade, kunsti või meedia abil ja see saab toimuda mentaalseid (vaimseid) toiminguid ja protsesse rakendades (Dahl, Farnan 2000: 5–6). Kirjutamiseks on vaja erinevaid teadmisi ja oskusi: keelt, mõtlemist, elukogemust, tundeid, peenmotoorikat ja teadmisi erinevatest strateegiatest (Harris, Hodges 1995: 284).

Kirjutamisoskus nõuab mõtete selget väljendust ja veatut kirjanepkut (Uibu, Voltein 2010: 221) ja see areneb üldise keelelise arengu taustal (Uusen 2006). Kirjutama õppimisel on õpilastel vaja võimalust teksti sidudes keelt avastada, kasutada ja analüüsida (Fisher, Ivey 2012). Kirjutamisoskuse omandamine algab transkriptsiooniliste oskuste omandamisest (tähtede kirjutamine, kirjatehnika, sõnade õigekiri jms) ja alles seejärel saab keskenduda tekstiloomele (Uusen 2006). Põhikooli II astmeks on õpilastel suurem osa transkriptsioonilisi oskusi automatiseerunud (Uusen 2010). Sellegipoolest on 5. klassi õpilaste tekstides suured individuaalsed kõikumised, mistõttu on eesmärgistatud kirjutamisõpetus eriti oluline (Kerge jt 2014a: 171).

Õpetajad pööravad emakeeletundides rohkem tähelepanu lugemisele ja kirjandusele, seejärel grammatikale ning alles siis tulevad kirjutamine ja kõnelemine (Uusen 2002). Kirjutamist õpetades kulutatakse enim aega grammatika ja õigekirja harjutamisele (Graham 2019; Uusen 2002). Õigekirjavigu on lihtsam tuvastada, keelekasutuse kui loominguks protsessiga seonduv on aga abstraktne, mistõttu nõuab selle hindamine õpetajalt suuremat pingutust (Tragel, Jürine 2017). Õigekirjale keskendumine takistab sõnumile keskendumist, mistõttu peaks õigekirja kontrollimine olema pigem üks viimastest kirjutamise etappidest (Käpp 2021: 74). Õpilastel võiks algul lubada kirjutada rohkemate kirjavigadega, kuid huvitavat ja sisukat teksti, mitte soosida väheste vigadega igava teksti kirjutamist (Uusen 2004). Sõnavara arendamiseks on oluline kasutada keeleõpetuses mitmekesisest tekstivalikut (Kerge jt 2014a: 171). Eri tekstiliikide kirjutamine arendab tekstiloomes oskust, mis on vajalik nii edasistes õpingutes kui ka igapäevaelus (Graham 2019).

3. Digikirjaoskus

Digitaalne kirjaoskus ei piirdu ainult teksti kirjutamisega, vaid hõlmab ka oskust kasutada digivahendeid õppimise toetamiseks. Õpilastele tuleb õpetada, kuidas tehnoloogiat igapäevaelus ja õppetöös tõhusalt rakendada, et arendada mitte ainult kirjutamisoskust, vaid ka koostöö- ja suhtlemisoskust digitaalsetes keskkondades (Appova jt 2022: 261). Uuringud on näidanud, et digitaalsed keskkonnad aitavad õpilastel kirjutamisoskust arendada, pakkudes selliseid eeliseid nagu automaatne õigekirjakontroll ja kiire tagasiside, mis teeb õppimise tõhusamaks kui käsitsi kirjutamisel (Göçen jt 2023: 432).

Digitaalsete vahendite mõju kirjutamisele on eri uuringute põhjal vastuoluline. Arvuti kasutamine tekstide loomiseks valmistab raskusi eelkõige neile õpilastele, kelle digitaalne kirjaoskus ei ole piisavalt arenenud (Bahari, Gholami 2023), kuna arvutil kirjutamine nõuab samaaegselt tähelepanu jagamist klaviatuuri ja ekraanil kuvatava teksti vahel, mis võib kognitiivseid ressursse hajutada ning seeläbi kirjutamisprotsessi efektiivsust vähendada (Mangen, Velay 2010). Rohkem on aga autoreid, kes rõhutavad digitaalsete vahendite kasulikkust kirjutama õppimisel. Arvutil trükkimine on lastele kergem kui käsitsi kirjutamine ja nii saavad lapsed keskenduda sisule, ilma et peaksid muretsema käsitsi kirjutamise tehniliste aspektide pärast (Trageton 2012). Arvutil trükkimise lihtsus ja erinevad lisafunktsioonid võivad kirjutama õppimisel kasuks tulla eriti nende laste puhul, kelle motoorika on vähearenenud (Genlott, Grönlund 2013: 103). Tehnoloogia kasutamine kirjutamisprotsessis aitab kaasa loovusele, kuna digivahendid võimaldavad kiiret muudatuste tegemist ja teksti kohandamist (Alkhaldi 2023: 590). Samuti motiveerib see õpilasi, kuna digitaalne kirjutamine on kiirem, lihtsam ning digitaalsed tekstid näevad atraktiivsemad välja (Campbell, Jane 2012: 8; Yamaç jt 2020).

4. Teksti kvaliteedi näitajad

Teksti kvaliteeti hinnatakse erinevate näitajate alusel, nt teksti pikkus, raskusaste, sõnavaranäitajad ja vead. Esmase ülevaate teksti kvaliteedi kohta annab teksti pikkus (Grabowski jt 2014: 152). Teksti pikkust arvestatakse sõnedes, mis on kõik üksikult esinevad sõnavormid tekstis (Häkkinen 2007: 113), näiteks on *poiss*, *poisiga*, *poistele* kolm erinevat sõnet, kuid üks sõna.

Teksti raskusastet saab hinnata erinevate valemitega, kuid üks lihtsmini kasutatavaid on jälgitavusindeks Lix. Lix-indeksi (ingl *readability index*) töötas välja Carl-Hugo Björnsson (1968) algselt võõrkeelee kontekstis tekstide võrdlemiseks. Indeksi leidmiseks summeeritakse lausete keskmine pikkus ja pikkade sõnade osakaal ning saadud tulemus ümardatakse täisarvuks (Björnsson 1968). Lausete keskmine pikkus on allkeelte keerukuse üks olulisemaid ennustajaid (Kerge 2002) ja pikkade sõnade (rohkem kui kuus tähte) osakaal seostub keerukama morfosüntaksiga (Kerge jt 2014b: 52). Jälgitavusindeks Lix toob välja ka eestikeelsete tekstide erinevused: lihtne tekst jääb vahemikku 25–34, keskmise raskusastmega tekst vahemikku 35–44 ning keeruline tekst on Lixiga 45 või enam (Puksand 2004: 114).

Anne Vermeer (2000) on välja toonud, et sõnavara rikkuse mõõtmiseks on samuti valemid, kuid väikesemahuliste (< 3000 sõna) tekstide sõnavara varieerumise mõõtmiseks sobib kõige paremini Uberi indeks U, mis põhineb sõnade arvul n ja sõnade arvul N :

$$U = (\log n)^2 : (\log n - \log N)$$

Leksikaalne tihedus LD näitab kirjutises sisusõnade osatähtsust (Ure 1971), mis näitab teksti infotihedust ja võib olla teksti mõttelise keerukuse näitaja (Kerge jt 2014a: 162). Leksikaalne tihedus kasvab koos õpilase vanusega (*ibid.*: 168) ja on seotud funktsioonisõnade arvu kahanemisega (Kerge jt 2014b: 53). Funktsioonisõnad on kaassõnad, sidesõnad, asesõnad ja asemäärsõnad, abimäärsõnad ja abiverbid, tekstipartiklid, mitmes keeles ka artiklid (Puksand, Kerge 2012: 188).

Peale selle saab tekste hinnata neis esinevate vigade kaudu. Õigekirjas võib eristada seitset kategooriat: täheortograafia, algustäheortograafia, kokku- ja lahkukirjutamine, lühendamine, arvukirjutus, kirjavahemärgid ning vormistus (EKI teatmik 2022). Eesti lastel esineb kirjutamisel enim täheortograafiavigu, eriti sulghäälikute õigekirjas, i ja j eristamise ning liitsõnade kirjutamise vigu (Viise jt 2011). Kirjavigade analüüs pakub olulist teavet teksti korrektsuse kohta ning võib mõjutada teksti üldist tõsiseltvõetavust.

5. Materjal ja meetod

Teada saamaks, kas ja kuidas õpilaste eri meediumis kirjutatud tekstid erinevad, lasime neil sarnast kirjutamisülesannet teha arvutis ja paberil.

5.1. Uurimismaterjal

Eesmärgi täitmiseks koostati kaks kirjutamisülesannet, kus õpilased pidid kuuest pildist koosneva pildiseeria põhjal kirjutama umbes 100-sõnalise teksti. Mõlema meediumi puhul anti õpilastele ühesugune tööjuhend: „Vaata allpool toodud pildiseeriat ning kirjuta piltide põhjal lehe teisele poolele jutuke. Mõtle, millist sõnumit Sa soovid edasi anda! Pane tähele! 1) Sinu jutu pikkus peab olema umbes 100 sõna. 2) Kirjutamiseks on aega 45 minutit. 3) Kontrolli, et Su kirjutatud jutt on seotud pildiseeriaga.“ Ette oli antud ka jutu pealkiri: „Ootamatu kohtumine metsas“ või „Varese kaval plaan“. Üks ülesanne oli vormistatud paberile, teine Google Forms keskkonda. Paberülesanded olid vormistatud kahele lehele. Esimesel lehel oli pöördumine, taustaandmed õpilase kohta (nimi, sugu ja vanus) ning tööjuhised. Teine leht oli mõeldud teksti kirjutamiseks. Arvutis kirjutamise ülesanne oli vormistatud ühele lehele koos pöördumise, taustaandmete välja ning tööjuhisega. Tööjuhise all oli avatud vastuse kast, kuhu õpilased kirjutasid teksti.

Ülesannete kontrollimiseks viidi läbi proovitestimine, milles osales neli 5. klassi õpilast. Õpilastelt paluti tagasisidet tööjuhiste arusaadavuse kohta. Pärast proovitestimist uurimismaterjale ei muudetud.

Tekste kirjutas 31 õpilast ühe Harjumaa üldhariduskooli kahest 5. klassist. Osalejate seas oli 18 poissi ja 13 tüdrukut, kelle vanus jäi vahemikku 10–12 aastat. Kõik õpilased kirjutasid ühe teksti arvutis ja teise paberil. Kokku saadi analüüsimiseks 62 teksti. Arvutis kirjutatud tekstide kogupikkus oli 3586 sõnet ja paberil 3093.

5.2. Protseduur

Kirjutamiskatse toimus ajavahemikus 4.03.–6.03.2024. Esmalt võeti valimis olevate klasside õpetajatega ühendust meilitsi, tutvustati uuringu olemust ja paluti luba uuringu läbiviimiseks vastavate klasside õpilastega. Seejärel saadeti õpetajate kaudu lapsevanematele nõusolekuvorm, millega

informeeriti neid uuringu eesmärgist ja paluti luba lapse uuringus osalemiseks. Lapsevanemate nõusolekulehtedel tutvustati uuringut ja lapsevanem pidi valima, kas ta on nõus või ei ole nõus, et tema laps uuringus osaleb. Kuna eesmärk oli üldistada kogu rühma tulemusi, siis ei pakutud andmete tagasivõtmise võimalust. Nõusolekulehel oli ka uurija meiliaadress juhuks, kui mõni lapsevanem oleks soovinud lisainfot. Kui vanem ei olnud nõus, et tema laps uuringus osaleb, siis jäeti see laps uuringust välja. Seda võimalust kasutas kaks lapsevanemat.

Uuring viidi mõlemas klassis läbi kahe eesti keele tunni ajal. Tunni alguses tutvustati uuringu läbiviijat ja tänati õpilasi koostöö eest. Mõlemad klassid sooritasid esmalt kirjutamisülesande paberil ning teise tunni ajal arvutis. Õpilased pidid alustama pöördumise lugemisega, seejärel täitma taustaandmed ja siis said nad alustada ülesande täitmisega, milleks oli aega 45 minutit. Kirjutamise ajal anti õpilastele teada, kui palju on jäänud aega ülesande lõpetamiseks. Kui õpilane ei saanud ettenähtud aja jooksul tööd valmis, anti talle mõni minut lisa aega jutu lõpetamiseks. Kirjutamiseks kulunud aega ei mõõdetud.

Pärast katset trükiti paberile kirjutatud tekstid Google Docsi teksti-töötlusprogrammi ja sinna kopeeriti ka arvutis kirjutatud tekstid. Andmete sisestamise järjekord oli juhuslik: võeti paberil kirjutatud töö, seejärel otsiti sama õpilase arvutis sisestatud töö. Et tagada osalejate anonüümsus, sai iga õpilane andmetabelisse koodi vastavalt järjekorranumbrile (1001, 1002 jne). Andmetabelisse kanti ka õpilaste sugu, et oleks võimalik teha soolist võrdlust. Seejärel õpilase andmed hävitati. Andmete analüüsimise ajal ei olnud õpilasi enam võimalik nende töödega siduda. Üksikõpilase tasandil üldistusi ei tehtud.

5.3. Andmeanalüüs

Andmed analüüsiti andmetöötlusprogrammiga Jamovi 2.3.28 (The jamovi project 2022). Analüüsis kasutati kirjeldavat statistikat ja erinevuste olulisuse leidmiseks sõltuvate muutujate t-testi. Olulisusnivooks valiti 95%. Normaaljaotust ja t-testi sobivust kontrolliti Shapiro-Wilki testiga. Seoseid analüüsiti Pearsoni korrelatsioonikordajaga, mille tõlgendamisel arvestati järgmisi kriteeriume: $r > 0,50$ tugev seos; $0,30 < r < 0,50$ mõõdukas seos; $r < 0,30$ nõrk seos (Cohen jt 2018). Õpilaste tekstide raskusastmete arvutamiseks kasutati Lixi kalkulaatorit (LIX räknare s.a.).

Sõnavara varieeruvuse arvutamiseks kasutati Uberi indeksit, mis põhineb sõnede ja sõnade arvul. Analüüsimiseks loendati tekstis sõned (n) ja sõnad (N) ning indeks arvutati järgmise valemiga:

$$U = (\log n)^2 : (\log n - \log N)$$

Leksikaalse tiheduse (LD) ehk sisusõnade osatähtsuse leidmiseks liideti kokku lekseemid (nimi-, tegu-, omadus- ja määrsõnad) ning saadud tulemus jagati sõnede arvuga:

$$LD = \frac{\text{nimisõnad} + \text{omadussõnad} + \text{tegasõnad} + \text{määrsõnad}}{\text{sõnede arv}} \times 100$$

Vigade analüüsimiseks koostati neli alamkategoriat: õigekirjavead, interpunktsioonivead, stiilivead ja hooletusvead. Kõiki vigu arvestati täisvigadena, korduvaid vigu loeti üheks veaks. Õigekirjavigadeks liigitati algustähe-, kokku- ja lahkukirjutamise, häälikuortograafia- ning vormimoodustusvead. Teise kategooriana analüüsiti kirjavahemärgistust, mida liigitatakse küll õigekirjavigade alla (EKI teatmik 2022), kuid mille osakaalu kõikidest vigadest sooviti uurimuses eraldi välja tuua. Stiilivigadeks loeti lausestuse ja sõnastusega seotud vead: sõnakordused, nõrk lausetevaheline seos, asesõnade liigkasutamisest põhjustatud teksti arusaamatus, sõnajärjeeksimused ning argikeelsete sõnade kasutamine. Hooletusvigadena arvestati vigu, mis ei liigitunud eeltoodud vigade alla, st tähtede asendamised, lisamised, ärajätmised ning tühikute ärajätmised või valesse kohta paigutamised.

6. Tulemused

Õpilaste tekstides võrreldi eri meediumis kirjutatud tekstide pikkust, raskusastet, sõnavara rikkust, leksikaalset tihedust ja vigu.

6.1. Tekstide pikkus ja raskusaste

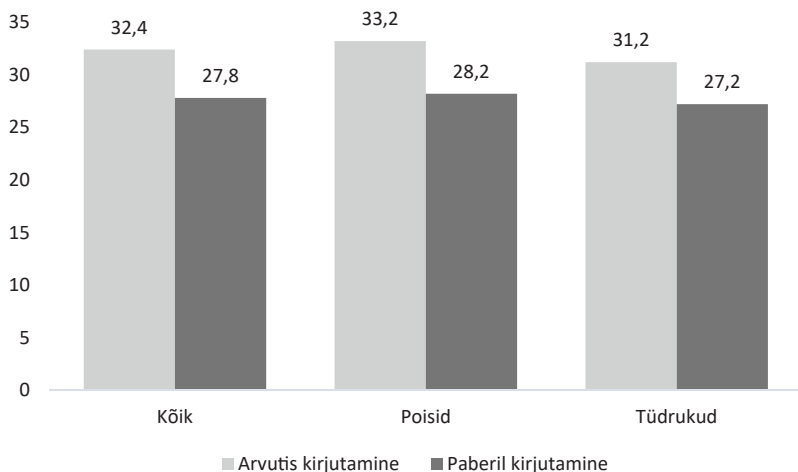
Arvutis kirjutasi õpilased pikemaid tekste kui paberil (vt tabel 1), kuigi teksti pikkus oli juhendis ette antud (umbes 100 sõna). Arvutis kirjutatud tekstide keskmine pikkus oli 116 sõnet, samas kui paberil oli see 100. Tüdrukud kirjutasi arvutis pikemaid tekste kui poisid (120 sõnet vs. 112 sõnet), kuid paberil olid tekstide pikkus ühesugune (99 sõnet vs.

100 sõnet). Sõltuvate muutujate t-test näitas, et arvutis ja paberil kirjutatud tekstide pikkuse erinevus on statistiliselt oluline: $t(30,0) = -2,69$; $p = 0,012$.

Tabel 1. Tekstide pikkus

	Keskmine (kõik)	Keskmine (poisid)	Keskmine (tüdrukud)	Mediaan	Min	Max	SD
Arvutis	115,7	112	120	110	57	244	30,84
Paberil	99,8	100	99,3	104	66	130	15,19

Tekstide keskmist raskust jälgitavusindeksi Lix põhjal illustreerib joonis 1. Arvutis kirjutatud tekstid olid Lixi järgi keerulisemad kui paberil kirjutatud tekstid (32,4 vs. 27,8). Sõltuvate muutujate t-test tõestas, et eri meediumites kirjutatud tekstide raskusastme vahel on statistiliselt oluline erinevus: $t(30,0) = -3,14$; $p = 0,004$. Poisid kirjutasi veidi keerulisemaid tekste kui tüdrukud ja seda nii arvutis kui ka paberil: poiste kirjutatud tekstide keskmine raskusaste arvutis oli 33,2 ja paberil 28,2, kuid tüdrukutel vastavalt 31,2 ja 27,2. Pearsoni korrelatsioonikordaja tõi välja, et arvutis ja paberil kirjutatud tekstide raskusastmete vahel on mõõdukas seos ($r = 0,42$), millest võib järeldada, et kui õpilane kirjutab keeruka teksti arvutis, siis teeb ta seda ka paberil.

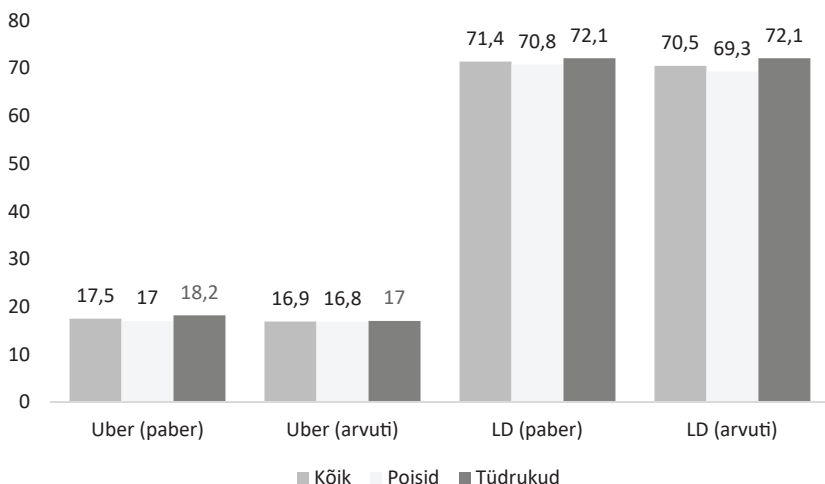

Joonis 1. Arvutis ja paberil kirjutatud tekstide keskmine raskusaste jälgitavusindeksi Lix järgi

Kokkuvõtteks võib öelda, et 5. klassi õpilased kirjutavad arvutis pikemaid ja keerukamaid tekste kui paberil.

6.2. Sõnavara rikkus ja teksti leksikaalne tihedus

Sõnavara rikkust mõõdeti Uberi indeksiga (vt joonis 2), mis sobib väiksemamahuliste tekstide hindamiseks. Keskmine sõnavara rikkus oli arvutis kirjutatud tekstidel veidi madalam kui paberil kirjutatud tekstidel, vastavalt 16,9 (SD = 2,45) vs. 17,5 (SD = 2,67), kuid sõltuvate muutujate t-test sõnavara rikkuses statistiliselt olulist erinevust ei näidanud ($t(30) = 1,12$; $p = 0,270$). Sooline võrdlus näitas, et tüdrukute sõnavara on veidi rikkam kui poistel ja seda nii arvutis kui ka paberil kirjutades.

Joonis 2. Keskmesed sõnavaranäitajad (Uberi indeks ja leksikaalne tihedus LD) arvutis ja paberil kirjutatud tekstides

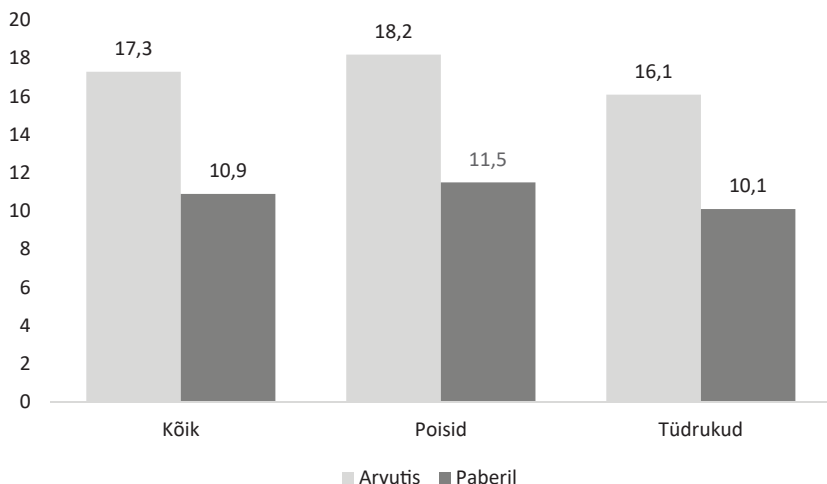
Samuti on leksikaalse tiheduse (LD) näitajad (vt joonis 2) nii arvutis kui ka paberil kirjutatud tekstide puhul sarnased (70,5 vs. 71,4) ja statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenud ($t(30) = 0,876$; $p = 0,388$). Seega võib öelda, et 5. klassi õpilaste tekstide sõnavara rikkus ja leksikaalne tihedus on sarnane nii arvutis kui ka paberil kirjutades.

6.3. Vead

Vigade analüüsimisel vaadati vigade üldist esinemist ja eraldi pöörati tähelepanu õigekirja-, kirjavahemärgistuse, stiili- ja hooletusvigadele.

5. klassi õpilased tegid arvutis kirjutades keskmiselt rohkem vigu kui paberil, vastavalt 17,3 viga arvutitekstides ja 10,9 viga pabertekstides (vt joonis 3), ja see erinevus on statistiliselt oluline: $t(30,0) = -5,77$; $p < 0,001$. Soolises võrdluses tegid poisid mõlemas meediumis rohkem vigu kui tüdrukud.

Paberil kirjutatud tööde hulgas oli üks veatu töö, kuid arvutiga kirjutatud tööde seas veatuid töid ei olnud – parim töö oli ühe veaga. Paberil kirjutatud tekstides oli kõige suurem vigade arv 19, mis esines kahes töös, kusjuures arvutis kirjutades tegid need õpilased sarnase hulga vigu (18 ja 22). Arvutis kirjutatud tekstides oli aga suurim vigade arv 35, kusjuures sama õpilane tegi paberil kirjutades pea poole vähem vigu (14 viga).

Joonis 3. Keskmine vigade arv paberil ja arvutis kirjutatud tekstides

Õigekirjavigade hulka loeti algustähe-, kokku- ja lahkukirjutamise, täheortograafia- ning vormimoodustusvead ning nende keskmisest esinemisest annab ülevaate tabel 2. Nii arvutis kui ka paberil kirjutades eksisid õpilased kõige rohkem täheortograafiareeglite vastu ja kõige vähem kokku- ja lahkukirjutamise reeglite vastu.

Tabel 2. Õigekirjavigade esinemine

Tunnus	Keskmine	SD	Min	Max
Algustäht P	0,81	1,54	0	7
Algustäht A	1,61	1,73	0	7
Kokku- ja lahkukirjutamine P	0,71	1,10	0	4
Kokku- ja lahkukirjutamine A	0,61	0,76	0	2
Täheortograafia P	1,16	1,37	0	4
Täheortograafia A	1,94	2,19	0	7
Vormimoodustus P	0,84	1,04	0	4
Vormimoodustus A	1,58	1,61	0	6

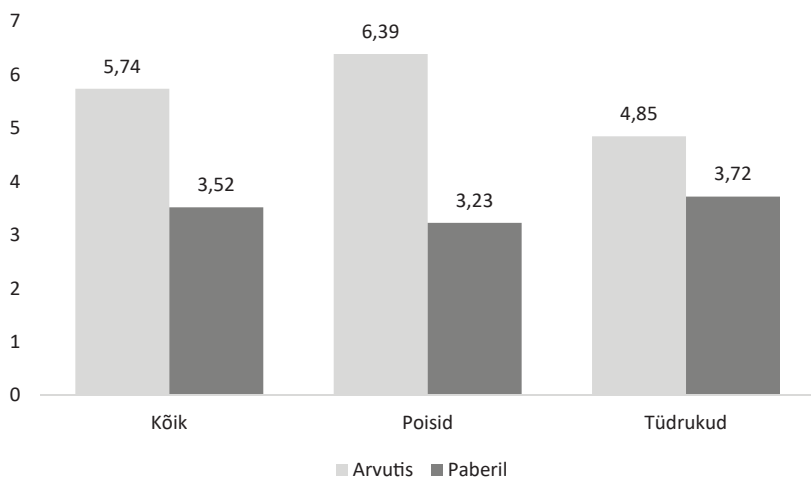
Märkus. A = arvutis; P = paberil; SD = standardhälve; Min = miinimum; Max = maksimum

Statistiliselt oluline erinevus oli paberil ja arvutis kirjutatud tekstides algustähevigade esinemisel ($t(30,0) = -2,134$; $p = 0,021$), täheortograafiavigade esinemisel ($t(30,0) = -2,469$; $p = 0,010$) ja vormimoodustusvigade esinemisel ($t(30,0) = -2,668$; $p = 0,006$). Siit võib järeldada, et arvutis kirjutades teevad õpilased oluliselt rohkem algustähe-, täheortograafia- ja vormimoodustusvigu. Pearsoni korrelatsioonikordajaga kontrolliti ka seoseid paberil ja arvutis tehtud vigade vahel. Tugev seos ilmnas täheortograafiavigade vahel ($r = 0,604$). Seega võib järeldada, kui õpilane teeb täheortograafiavigu ühes keskkonnas, siis teeb ta neid vigu ka teises. Teiste vigade puhul olid seosed väiksemad või olematud.

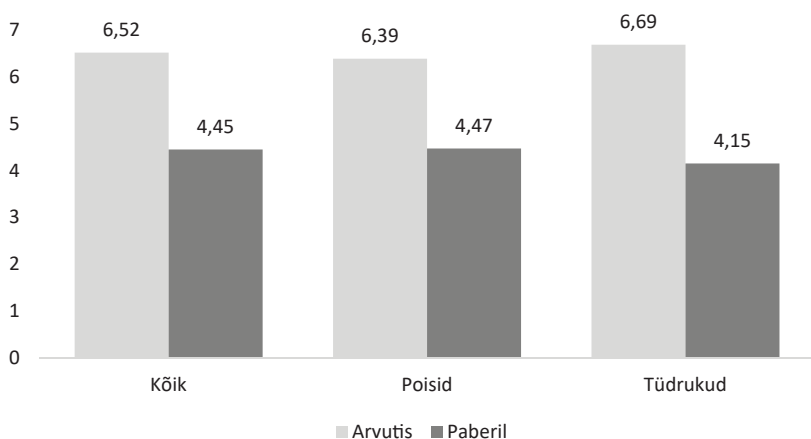
Kõikide õigekirjavigade keskmist esinemist illustreerib joonis 4. Arvutis kirjutades tegid 5. klassi õpilased rohkem vigu kui paberil kirjutades: arvutis tehti keskmiselt 5,74 õigekirjaviga, paberil 3,52. Sõltuvate muutujate t-test näitas, et vigade arvu erinevus on statistiliselt oluline ($t(30,0) = -3,859$; $p < 0,001$).

Poisid tegid tüdrukutest rohkem õigekirjavigu nii arvutis kui ka paberil, kuid suurem erinevus oli vigade esinemises just arvutis kirjutatud tekstides. Kolmel õpilasel (kõik tüdrukud) ei olnud ei arvutis ega paberil ühtegi õigekirjaviga.

Kirjavahemärgistuse vigade esinemisest annab ülevaate joonis 5. Nii nagu teisi õigekirjavigu, tegid õpilased ka kirjavahemärgistuse vigu arvutis rohkem kui paberil (6,52 vs. 4,45). Tüdrukud tegid neid vigu arvutis kirjutades poistest veidi rohkem, poistel oli veidi rohkem vigu paberil

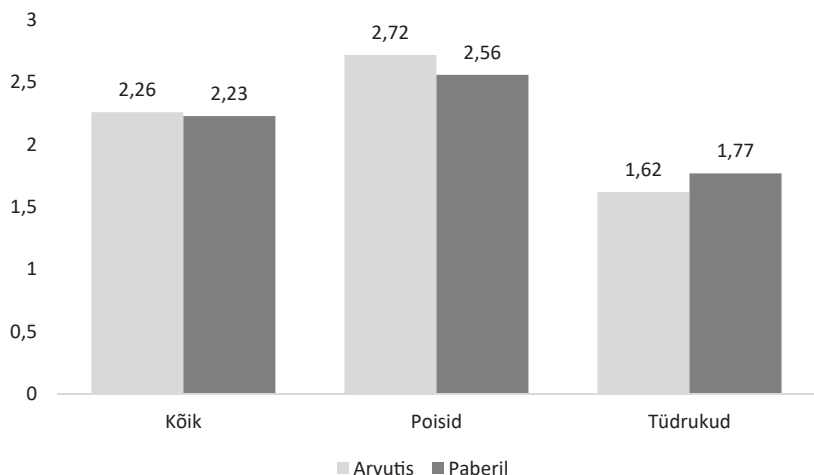
Joonis 4. Keskmine õigekirjavigade arv paberil ja arvutis kirjutatud tekstides

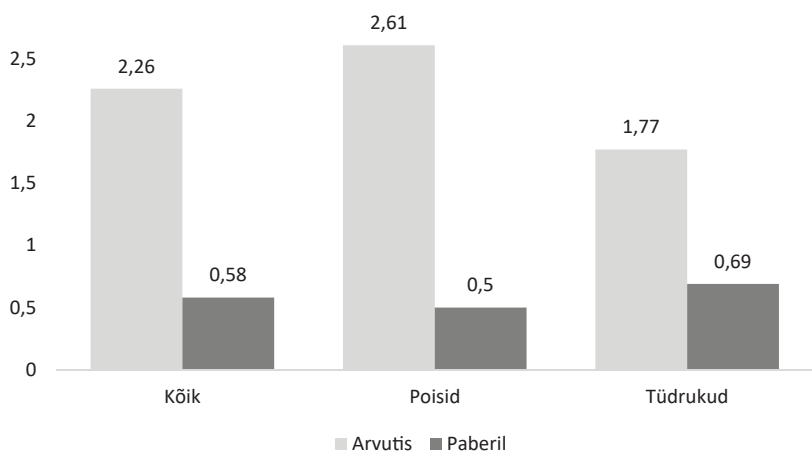
Joonis 5. Keskmine kirjavahemärgivigade arv paberil ja arvutis kirjutatud tekstides

kirjutades. Kirjavahemärgivigade esinemise vahel arvutis ja paberil kirjutades esineb statistiliselt oluline erinevus ($t(31,0) = -3,91$; $p < 0,001$).

Stiilivigade esinemisest annab ülevaate joonis 6. Paberil ja arvutis kirjutatud tekstide stiilivead on suhteliselt sarnased ja statistiliselt olulist erinevust ei leitud ($t(30) = -0,769$; $p = 0,448$). Soolises võrdluses ilmneb,

Joonis 6. Keskmine stiilivigade arv paberil ja arvutis kirjutatud tekstides

Joonis 7. Keskmine hooletusvigade arv paberil ja arvutis kirjutatud tekstides

et tüdrukud tegid nii arvutis kui ka paberil kirjutades vähem stiilivigu kui poisid.

Hooletusvigade hulka illustreerib joonis 7. Õpilased tegid arvutis kirjutades keskmiselt 2,26 hooletusviga, samal ajal paberil kirjutatud tekstis oli hooletusvigu keskmiselt vaid 0,58. Tüdrukud tegid paberil kirjutades rohkem hooletusvigu kui poisid, samal ajal tegid poisid arvutis kirjutades

rohkem hooletusvigu kui tüdrukud. Sõltuvate muutujate t-test näitas, et arvutis ja paberil kirjutatud tekstides on hooletusvigade hulk statistiliselt erinev ($t(30,0) = -4,28$; $p < 0,001$).

Vigade analüüs näitas, et 5. klassi õpilased teevad rohkem vigu arvutis kirjutades kui paberil kirjutades. Vealiikidest esines 5. klassi õpilastel kõige enam kirjavahemärgi- ja õigekirjavigu, seda nii arvutis kui ka paberil kirjutades. Soolises võrdluses ilmnas, et tüdrukud teevad kirjutamisel vähem vigu kui poisid.

7. Arutelu ja kokkuvõte

Uurimuse eesmärk oli võrrelda 5. klassi õpilaste paberil ja arvutis kirjutatud tekste, et teada saada, kas ja kuidas paberil ja arvutis kirjutatud tekstid erinevad, samuti sooviti teada saada, mismoodi erinevad poiste ja tüdrukute kirjutised. Sellist teavet on vaja eelkõige selleks, et anda ülevaade õpetajatele ja hindajatele erinevate kirjutamiskeskondade mõjust teksti kvaliteedile, sest kirjutamisoskuse hindamine toimub elektroonselt (HTM 2023), kuid õpetamine paberil.

Arvutis kirjutatud tekstid olid paberil kirjutatud tekstidest pikemad ja keerulisemad, sisaldades pikemaid lauseid ning pikki sõnu. Sarnasele tulemusele on jõudnud ka Jane Pugi (2014) oma magistritöös. Pikemad ja keerulisemad tekstid arvutis kirjutades võisid tuleneda sellest, et paljud õpilased eelistavadki kirjutada arvutis (Puksand, Uusen 2020: 201; Yamaç jt 2020). Samuti on leitud, et tehnoloogia avaldab positiivset mõju kujutlusvõimele (Alkhaldi 2023). Samas olid sõnavara rikkus ja teksti leksikaalne tihedus nii arvutis kui ka paberil kirjutatud tekstides sarnane, st statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenu. Vastupidiselt näitas Pugi (2014) uurimus, et sõnavara varieeruvuse ja leksikaalse tiheduse näitajad olid oluliselt kõrgemad paberil kirjutades. Ka Connelly jt (2007) on leidnud, et käsitsi kirjutatud tekstide kvaliteet oli parem kui arvutis kirjutatud tekstidel. Eeltoodud uurimistulemuste lahknevus siinsest uurimusest võib olla seletatav ajalise erinevusega. Arvutis kirjutatud teksti kvaliteet sõltub arvuti kasutamise oskusest (Graham jt 2012; van Weerdenburg jt 2019). Kui 10–15 aastat tagasi oli digivahend koolitunnis veel suhteliselt harv nähtus, siis praeguseks on digivahendeid hakatud kasutama rohkem, kuna 2014. aastal lisati õppekavva digipädevus, mis peaks tagama õpilastele parema arvuti kasutamise oskuse (PRÕK

2011). Siiski ei ole arvutist saanud koolis igapäevast töövahendit (Uusen, Puksand 2021).

Kuigi mõlema meediumi puhul kasutati ühesugust tööjuhendit, milles ei pööratud eraldi tähelepanu õigekirjale, näitas tekstide analüüs, et õpilased teevad arvutis kirjutades rohkem õigekirjavigu kui paberil, vaid kokku- ja lahkukirjutamise vigu oli paberil rohkem. Tulemused näitasid ka soolist erinevust: poisid tegid suurema osa vealiikide võrdluses rohkem vigu kui tüdrukud. Mõlema meediumi puhul eksiti kõige rohkem kirjavahemärgistamisel, kuigi arvutis kirjutades oli interpunktsioonivigu oluliselt rohkem. Samas ei ilmnenu just kirjavahemärgistamise vigade tegemisel soolist erinevust. Interpunktsioonivead võivad olla tingitud ka lause pikkusest, sest mida pikem lause, seda rohkem on võimalusi eksida. Krista Kerge jt (2014b: 70) toovadki välja, et 5. klassi õpilaste kirjutiste lause võib olla suulise kõne päraselt pikk, mis näitab, et õpilased ei oska veel kõnevoolu lauseteks liigendada, või vastupidi, koosneda lihtsakoeliselt järjestatud ning tihti *ja*-ga algavatest lihtlausetest. Arvutis kirjutades oli ka oluliselt rohkem hooletusvigu, mis võib olla tingitud klaviatuuri oskamatus kasutamisest, aga ka sellest, et lapsed ja noored kasutavad digivahendeid pigem sõpradega suhtlemiseks ega pööra oma sõnumites õigekirjale tähelepanu. Seetõttu, arvestades õpilaste arvutis ning paberil tehtud vigade erinevusi, on oluline märkida, et elektrooniliste tasemetööde edukaks sooritamiseks on vaja õpetada klaviatuurikasutuskust ja tekstitöötlusprogramme (Uusen, Puksand 2021: 322). Arvuti kasutamine võib kirjutise kvaliteeti tõsta, kui on võimalik kasutada tekstitöötlusprogramme, mis aitavad märgata vigu, et neid saaks parandada juba kirjutamise ajal (Genlott, Grönlund 2013; Graham jt 2023; Trageton 2012; van Weerdenburg jt 2019). Siinses uuringus aga kirjutasi õpilased arvutis ilma ühegi abivahendita, nagu seda tehakse ka e-tasemetöödes. Abivahendeid ei kasutatud ka paberile kirjutamisel.

Adams ja Simmons (2019: 257) toovad välja, et tüdrukud kirjutavad pikemaid tekste ja teevad vähem vigu. Meie uuringu tulemused näitavad seda vaid osaliselt: vaid arvutis kirjutades olid tüdrukute tekstid pikemad, paberil kirjutades oli tekstide keskmine pikkus poistel ja tüdrukutel sarnane. Tüdrukud tegid poistest vähem vigu arvutis kirjutades, samas paberil kirjutades oli vigade arv suhteliselt sarnane. Hooletusvigadega olid aga tulemused vastandlikud: poisid tegid tüdrukutest rohkem hooletusvigu arvutis, kuid tüdrukutel oli poistest rohkem hooletusvigu paberil.

Siinse uurimuse piiranguks on väike valim, mis takistab suuremate üldistuste tegemist. Edaspidistes uuringutes võiks valimit suurendada ja laiendada teistele klassidele. Samuti võiks katsetada erinevaid kirjutamis-ülesandeid ja lasta õpilastel kirjutada mitmesuguseid tekstitüüpe. Samuti oleks huvitav võtta võrdluseks kõrvale õpilaste rühm, kellele õpetatakse klaviatuuri kasutamist, et näha, kas parem klaviatuurikasutusoskus toob kaasa ka kvaliteetsemad tekstid.

Kokkuvõttes võib öelda, et arvutis ja paberil kirjutamine on erinev, mis mõjutab ka tekstide kvaliteeti. Arvutis kirjutatud tekstid on sageli pikemad ja keerukamad, kuid sõnavara rikkus ja leksikaalne tihedus on arvutis ja paberil kirjutades sarnane. Samas teevad õpilased arvutis kirjutades rohkem vigu. Sõnavaranäitajaid ei oska õpetaja ilma mõõtmata hinnata (Kerge jt 2014a: 158) ja ilmselt seetõttu keskendutaksegi hindamisel rohkem õigekirjavigadele, mida on lihtne märgata (Tragel, Jürine 2017). Hinnatavate tekstide analüüsimiseks tuleks kaasata abivahendeid, mis hindaksid tekstide raskusastet ja sõnavaranäitajaid, et tasakaalustada vigadest tekkinud üldmuljet.

Eeltoodud tulemused annavad õpetajatele ja e-tasemetööde koostajatele olulist teavet, millega tuleks kirjutama õpetamisel ja kirjutiste hindamisel arvestada. Õpetajad peaksid kasutama mitmekesiseid meetodeid kirjutamise õpetamiseks ja arvestama nii arvutis kui ka paberil kirjutamise eripära. Samuti tuleks algklassides õpetada õpilastele klaviatuuri ja õigekirjakorrektori kasutamist. Hindamisel tuleb aga arvestada, et õpilased teevad arvutis rohkem vigu, mistõttu ei anna arvutis kirjutatud tekstid õpilaste kirjaoskusest tegelikku teavet – õpilased kirjutavad paremini, kui arvutis kirjutatud tekstide põhjal saaks järeldada.

Kirjandus

- Adams, Anne-Marie, Fiona R. Simmons 2019. Exploring individual and gender differences in early writing performance. – Reading and Writing 32, 235–263. <https://doi.org/10.1007/s11145-018-9859-0>.
- Alkhaldi, Ali Ata 2023. The impact of technology on students' creative writing: A case study in Jordan. – Theory and Practice in Language Studies 13 (3), 586–592. <https://doi.org/10.17507/tpls.1303.06>.
- Appova, Aina, Hea-Jin Lee, Terri Bucci 2022. Technology in the classroom: Banking education or opportunities to learn? – Theory Into Practice 61 (3), 254–264. <https://doi.org/10.1080/00405841.2022.2096372>.

- Aruvee, Merilin, Helin Puksand 2019.** Kirjaoskuse arendamine eesti keele ja kirjanduse õpetajate vaatevinklist: sillad ja kuristikud teooria ja praktika vahel. – Eesti Haridusteaduste Ajakiri 7 (2), 154–180. <https://doi.org/10.12697/eha.2019.7.2.07>.
- Bahari, Akbar, Leila Gholami 2022.** Challenges and affordances of reading and writing development in technology-assisted language learning. – *Interactive Learning Environments* 31 (10), 7226–7250. <https://doi.org/10.1080/10494820.2022.2065308>.
- Björnsson, Carl-Hugo 1968.** Läsbarhet. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Campbell, Coral, Beverley Jane 2012.** Motivating children to learn: the role of technology education. – *International Journal of Technology & Design Education* 22 (1), 1–11. <https://doi.org/10.1007/s10798-010-9134-4>.
- Cohen, Louis, Lawrence Manion, Keith Morrison 2018.** *Research Methods in Education* (Eight edition). London: Routledge.
- Connelly, Vincent, Deborah Gee, Elinor Walsh 2007.** A comparison of keyboarded and handwritten compositions and the relationship with transcription speed. – *British Journal of Educational Psychology* 77 (2), 479–492. <https://doi-org/10.1348/000709906X116768>.
- Dahl, Karin L., Nancy Farnan 2000.** *Children's Writing: Perspectives From Research*. Newark, Delaware: International Reading Association.
- EKI teatmik 2022.** Õigekiri. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. <https://eki.ee/teatmik/oigekiri/>.
- Fisher, Douglas, Gay Ivey 2012.** Literacy and language as learning in content-area classes: A departure from “Every teacher a teacher of reading”. – *Action in Teacher Education* 27 (2), 3–11. <https://doi.org/10.1080/01626620.2005.10463378>.
- Genlott, Annika Agélii, Åke Grönlund 2013.** Improving literacy skills through learning reading by writing: The iWTR method presented and tested. – *Computers & Education* 67, 98–104. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.03.007>.
- Grabowski, Joachim, Michael Becker-Mrotzek, Matthias Knopp, Jörg Jost, Christian Weinzierl 2014.** Comparing and combining different approaches to the assessment of text quality. – *Methods in writing process research*. Ed. by Dagmar Knorr, Carmen Heine, Jan Engberg. Frankfurt/M: Lang, 147–165.
- Graham, Steve 2019.** Changing how writing is taught. – *Review of Research in Education* 43 (1), 277–303. <https://doi.org/10.3102/0091732X18821125>.
- Graham, Steve, Debra McKeown, Sharlene Kihara, Karen R. Harris 2012.** A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. – *Journal of Educational Psychology* 104 (4), 879–896. <https://doi.org/10.1037/a0029185>.

- Graham, Steve, Young-Suk Kim, Yucheng Cao, Joong won Lee, Tamara Tate, Penelope Collins, Minkyung Cho, Youngsun Moon, Huy Quoc Chung, Carol Booth Olson 2023.** A meta-analysis of writing treatments for students in grades 6–12. – *Journal of Educational Psychology* 115 (7), 1004–1027. <https://doi.org/10.1037/edu0000819>.
- Göçen, Gökçen, Tuğba Demirtaş Tolaman, Nahide Irem Azizoğlu 2023.** Using technology to support creative writing: How it affects teachers' digital writing skills and their gains from digital technology. – *International Journal of Psychology and Educational Studies* 10 (2), 422–440. <https://doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.2.1039>.
- Harno 2024a.** Eesti keele I kooliastme tasemetöö eristuskiri 2024/2025. õppeaastal. https://projektid.edu.ee/pages/viewpage.action?pageId=235032249&preview=/235032249/235041103/Eesti%20keele%20I%20kooliastme%20tasemet%C3%B6%C3%B6%20eristuskiri_2024.pdf.
- Harno 2024b.** Eesti keele II kooliastme tasemetöö eristuskiri 2024/2025. õppeaastal. https://projektid.edu.ee/pages/viewpage.action?pageId=235032249&preview=/235032249/235041105/Eesti%20keele%20II%20kooliastme%20tasemet%C3%B6%C3%B6%20eristuskiri_2024.pdf.
- Harris, Theodore L., Richard E. Hodges (eds.) 1995.** *The Literacy Dictionary. The Vocabulary Reading and Writing.* Delaware: International Reading Association.
- HTM 2021** = Haridus- ja Teadusministeerium 2021. Eesti teadus ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2021–2035. <https://www.hm.ee/media/1501/download>.
- HTM 2023** = Haridus- ja Teadusministeerium 2023. Riiklikud tasemetööd. <https://www.hm.ee/uldharidus-ja-noored/eksamid-ja-tasemetood/riiklikud-tasemetood>.
- Häkkinen, Kaisa 2007.** Keeleteaduse alused. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kerge, Krista 2002.** Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – *Tekstid ja taustad III: artikleid tekstianalüüsist. Toim. Reet Kasik.* Tartu Ülikooli Kirjastus, 29–46.
- Kerge jt 2014a** = Kerge, Krista, Anne Uusen, Halliki Põlda 2014. Teismee loovkirjutiste sõnavara ja selle hindamine. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 10, 157–175. <https://doi.org/10.5128/erya10.10>.
- Kerge jt 2014b** = Kerge, Krista, Anne Uusen, Halliki Põlda, Helin Puksand 2014. Loovkirjutiste süntaksimuutujate areng teismeeas. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59 (2013). Peatoim. Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 46–76. <https://doi.org/10.3176/esa59.03>.
- Käpp, Kati 2021.** Mõtestatud kirjutamisprotsess ja kaasõppija tagasiside eesti keele riigieksami teenistuses. – *Oma Keel* 1, 72–75. https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2021/05/Katikapp_OK-2021_1.pdf.

LIX räknare s.a. <https://lix.se/>.

Mangen, Anne, Jean-Luc Velay 2010. Digitizing literacy: Reflections on the haptics of writing. – *Advances in Haptics*. Ed. by Mehrdad Hosseini Zadeh. InTech Open Access Publisher, 385–401. <https://doi.org/10.5772/195>.

PRÕK 2011 = Põhikooli riiklik õppekava 2011. RT I, 10.08.2024, 2. <https://www.riigiteataja.ee/akt/110082024002>.

Pugi, Jane 2014. Arvutiga ja käsitsi kirjutatud tekstide võrdlus 5. klassides. Magistritöö Tallinna Ülikoolis.

Puksand, Helin 2004. Loetavusindeksi LIX sobivusest eestikeelsele tekstile. – *Tekstid ja taustad III: lingvistiline tekstianalüüs*. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli Kirjastus, 108–120.

Puksand, Helin, Anne Uusen 2020. Põhikooli I astme õpilaste valmisolek ja suutlikkus teha emakeele e-tasemetööd. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 65* (2019). Peatoim. Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 192–205. <http://dx.doi.org/10.3176/esa65.08>.

Puksand, Helin, Krista Kerge 2012. Õpiteksti analüüs kirjaoskuse omandamise kontekstis. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 57* (2011). Peatoim. Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 162–217.

Sukk, Marit, Kadri Soo 2018. EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. Toim. Veronika Kalmus, Roosmari Kurvits, Andra Siibak. Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.32549.55526>.

The jamovi project 2022. jamovi. (Version 2.3) [Computer Software]. <https://www.jamovi.org>.

Tragel, Ilona, Anni Jürine 2017. Keeleoskus ei ole kirjaoskus ja kirjaoskus ei ole kirjutamisoskus. – *Postimees*, 15. märts. <https://arvamus.postimees.ee/4046591/anni-jurine-ja-ilona-tragel-keeleoskus-ei-ole-krjaoskus-ja-kirjaoskus-ei-ole-kirjutamisoskus>.

Trageton, Arne 2012. At skrive sig til læsning. – *Læsepædagog* 2, 16–22.

Uibu, Krista, Elve Voltein 2010. Kirjutamine. – *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*. Toim. Eve Kikas. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 221–224. https://haridus.ut.ee/sites/default/files/inline-files/edukoraamatkaanega_0.pdf.

Ure, Jean 1971. Lexical density and register differentiation. – *Applications of Linguistics. Selected Papers of the Second International Congress of Applied Linguistics*, Ed. by G. Perren, J. L. Trim. London: Cambridge University Press, 443–452.

Uusen, Anne 2002. Kirjutamisoskusest ja kirjutamise õpetamisest. Põhikooli I aste. – *Sotsiaal- ja kasvatusteaduste dialoog ja ühishuv*: sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide I teaduskonverents 18.–19. aprillil 2002

- TPÜ-s: artiklite kogumik. Toim. Aira Lepik, Katrin Poom-Valickis. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 441–453.
- Uusen, Anne 2004.** Kirjutamisoskusest põhikooli I astmes. – Kasvatusteadused muutuste ajateljel: sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide II teaduskonverents 25.–26. aprillil 2003 TPÜ-s: artiklite kogumik. Toim. Aira Lepik, Meeli Pandis. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 184–192.
- Uusen, Anne 2006.** Kirjutamisest ja kirjutama õpetamisest. AS Atlex.
- Uusen, Anne 2010.** Kirjutamine ehk tekstiloomes põhikoolis. Haridus- ja Noorteamet. <https://oppekava.ee/kirjutamine-ehk-tekstiloomes-pohikoolis/>.
- Uusen, Anne, Ene Hiiepuu 2010.** Kirjutamine I kooliastmes. <https://oppekava.ee/kirjutamine-i-kooliastmes>.
- Uusen, Anne, Helin Puksand 2021.** Põhikooli I ja II kooliastme õpilased arvutiga kirjutajadena: kas pikemaajsem arvuti kasutamise kogemus toob kaasa paremad tulemused tekstiloomes? – Emakeele Seltsi aastaraamat 66 (2020). Peatoim. Mati Ere. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 310–326. <http://dx.doi.org/10.3176/esa66.13>.
- van Weerdenburg, Marjolijn, Mariëtte Tesselhof, Henny van der Meijden 2019.** Touch-typing for better spelling and narrative-writing skills on the computer. – *Journal of Computer Assisted Learning* 35 (1), 143–152. <https://doi.org/10.1111/jcal.12323>.
- Vermeer, Anne 2000.** Coming to grips with lexical richness in spontaneous speech data. – *Language Testing* 17 (1), 65–83. <http://dx.doi.org/10.1177/026553220001700103>.
- Viise, Neva M., Herbert C. Richards, Meeli Pandis 2011.** Orthographic depth and spelling acquisition in Estonian and English: A comparison of two diverse alphabetic languages. – *Scandinavian Journal of Educational Research* 55 (4), 425–453. <https://doi.org/10.1080/00313831.2011.587327>.
- Yamaç, Ahmet, Ergün Öztürk, Neset Mutlu 2020.** Effect of digital writing instruction with tablets on primary school students' writing performance and writing knowledge. – *Computers & Education* 157. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103981>.

Comparison of computer-based and paper-based writing texts

HELIN PUKSAND,
REGINA MARTIN

The Estonian Ministry of Education and Research (2023, 2024) has introduced electronic student assessments. At the same time, digital tools are seldom used in schools (Uusen, Puksand 2019). This study is based on the problem that writing is taught on paper, while writing is assessed on the computer. The aim of the study is to compare 5th-grade students' paper-based and computer-based written texts to find out whether and how the two types differ.

In order to achieve the objective, two writing tasks were set where students had to write a text of about 100 words based on a series of six pictures. The texts were written by 31 students from two 5th-grade classes. All students wrote one text on the computer and another one on paper. A total of 62 texts were received for analysis.

The findings showed that computer-based texts were longer despite the word limit and were also more complex. However, vocabulary range and lexical density were similar across both mediums.

On average, students made more errors on the computer, especially in punctuation, letter orthography, form modification, and typos. Boys made more errors than girls in both formats.

Consequently, since students primarily use computers for communication rather than structured schoolwork, computer-based assessments may not accurately reflect their true academic writing skills. To ensure fair evaluation, students must be taught to type and format text properly.

Keywords: writing on paper, writing on the computer, assessment, text difficulty, vocabulary, errors

Helin Puksand
haridusteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
helin.puksand@tlu.ee

Regina Martin
haridusteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
rreginamartin@gmail.com

KERGE INTELEKTIPUUDEGA ÕPILASTE LUGEMISOSKUS PABERILT JA EKRAANILT

HELIN PUKSAND,
KÜLLIKI POOM

Annotatsioon. Nüüdisaegses koolis kasutatakse õppimiseks üha rohkem digivahendeid, seda ka kerge intellektipuudega õpilaste õpetamisel. Lugemist õpetatakse nii paberilt kui ka digivahenditest, samas on vähe uuringuid, mis tooksid välja, missugune meedium on kerge intellektipuudega õpilaste puhul tõhusam. Uurimuse eesmärk ongi välja selgitada, kuidas mõjutab meedium selliste õpilaste lugemistehnikat ja tekstimõistmist paberilt ja ekraanilt lugedes. Uuringus osales 38 teise kooliastme kerge intellektipuudega õpilast, kes lugesid parameetritelt võrdsustatud tekste arvutist ja paberilt. Tulemustest saab järeldada, et uuringus osalenud õpilaste lugemisoskus ei erinenud paberilt ja arvutist lugedes.¹

Võtmesõnad: meedium, lugemistehnilised oskused, loetu mõistmine

1. Sissejuhatus

Põhikooli riiklikus õppekavas (2011) on üks üldpädevus digipädevus, mis peaks tagama õpilasele suutlikkuse kasutada digitehnoloogiat nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes. Ka intellektipuudega õpilaste õpetamisel leiavad digivahendid järjest enam kasutust, kuna õpetajal lasub vastutus õpilaste digipädevuse kujundamise eest (Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava 2010). Nii on ka järjest suurem nende lugemisülesannete osakaal, mis on kuvatud ekraanile (Halamish, Elbaz 2020: 9), mistõttu on üha olulisem teada, millisti mõju avaldavad erinevad meediumid õpilaste lugemistehnikale ja teksti mõistmisele.

¹ Artikkel tugineb Külliki Poomi magistritööle „Kerge intellektipuudega teise kooliastme õpilaste lugemisoskus paberilt ja arvutiekraanilt lugedes“, juhendaja Helin Puksand.

Varasemad uuringud toovad välja pabertekstide eelise. Esimese kooliastme eakohaselt arenenud ja hariduslike erivajadusega õpilased loevad täpsemini paberilt (Jungjohann jt 2023: 8). Noorema kooliastme õpilased teevad paberilt lugedes vähem vigu ja lugemiseks kulunud aeg on paberilt lugedes lühem kui arvutist lugedes (Baštuğ, Keskin 2012: 80; Seits 2013: 49). Ka teksti mõistavad esimese ja teise kooliastme õpilased paremini paberilt lugedes (Golan jt 2018: 353; Halamish, Elbaz 2020: 9; Støle jt 2020: 8).

Paberilt ja ekraanilt lugemist on Eestis võrreldud vaid eakohaselt arenenud õpilastel väiksemahulistest uurimustes (Must 2022; Kask 2024). Mõlemad uuringud tõid välja, et nii 7. klassis (Kask 2024: 38) kui ka gümnaasiumiklassides (Must 2022: 42) olid lugemistulemused eri meediumides sarnased. Kerge intellektipuudega õpilaste ekraanilt ja paberilt lugemise oskust ei ole siiani aga Eestis võrreldud. Seetõttu on siinse uurimuse eesmärk välja selgitada, kuidas meedium mõjutab kerge intellektipuudega õpilaste lugemistehnikat ja teksti mõistmist paberilt ja arvutist lugedes. Eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisküsimused ja hüpoteesid:

1. Missugust mõju avaldab meedium õpilaste lugemistehnikale?

Hüpotees 1. Kerge intellektipuudega õpilastel on paremad lugemistehnilised tulemused paberilt lugedes (Baštuğ, Keskin 2012: 79; Jungjohann jt 2023: 8; Seits 2013: 49; Støle jt 2020).

2. Missugust mõju avaldab meedium teksti mõistmisele?

Hüpotees 2. Kerge intellektipuudega õpilased mõistavad paberilt loetud tekste paremini (Delgado jt 2018: 34; Golan jt 2018: 353; Halamish, Elbaz 2020: 9; Støle jt 2020: 8; Salmerón jt 2021: 7).

2. Paberilt ja ekraanilt lugemine

Lugemine on keerukas eesmärgipõhine tegevus, mis eeldab mitme oskuse ja kognitiivse protsessi samaaegset kasutamist (Cartwright jt 2020: 431) ning sisaldab endas sõnade tuvastamist, lausete töötlemist ja situatsioonimudeli konstrueerimist, milles seotakse lugeja tekstibaas taustateadmistega (Verhoeven, Perfetti 2008: 294–295; Kintsch 1998: 121–122). Loetu mõistmine ongi dekodeerimise ja keelelise mõistmise tulemus (Hoover, Gough 1990: 127) ning tekstist arusaamine toimub siis, kui lugemisprotsessi komponendid saavutavad tasakaalustatud oleku – enamik elemente, nagu sõnade tähendused, nendevahelised seosed ja

situatsioonimudel, on omavahel loogiliselt seotud, samas kui ebaolulised tähendused, eksitavad järeldused ja liigne detailne info on välja filtreeritud (Kintsch 1998: 4). Teksti lugemine algab üksikute sõnade tuvastamisest ja seda toetab nende sõnade tundmine, sealhulgas ortograafia, fonoloogia, morfoloogia ja tähenduse täpne teadmine, kusjuures fonoloogilised seosed mängivad olulist rolli sõnade järjepidevas dekodeerimises (Verhoeven, Perfetti 2008: 295).

Lugemisoskuse arengut iseloomustab ka lugemisviis, millel on kaks peamist tunnust: tajumis- ja sünteesiühik. Tajumisühik on loetava materjali segment, mida laps artikuleerib pausideta, nt tähed, silbid, sõnad, süntagmad. Tajumisühikust on tuletatud ka lugemisviiside nimetused: veerimine, silphaaval lugemine, sõna kaupa lugemine, süntagmade kaupa / ladus lugemine. Esmase sünteesi ühik on loetava materjali selline segment, mida laps püüab tajuühikutest kõigepealt sünteesida, nt veeritud sõna hääldatakse seejärel tervikuna. (Karlep 1991: 30)

Kehv lugemisoskus tuleneb ühest kolmest tingimusest: a) kui dekodeerimisoskus on piisav, kuid keeleline mõistmine on nõrk; b) kui keeleline mõistmine on piisav, kuid dekodeerimisoskus on nõrk; c) kui nõrgad on nii dekodeerimise kui ka keelelise mõistmise oskused (Hoover, Gough 1990: 132). Seega võib öelda, et enamikul nõrkadel lugejatel jääb puudu dekodeerimisoskusest, keelelisest mõistmisest või mõlemast.

Tehnoloogia areng on kaasa toonud lugemisvara avarumise, kuid sageli loetakse koolis ja kodus väga erinevaid tekste (vt Considine jt 2009; Luukka jt 2008; Pahl, Rowsell 2005; Puksand 2014). Erineb ka meedium, kust mingit teksti loetakse: õpilased loevad ilukirjandust või otsivad infot paberraamatutest, aga samavõrd loetakse tekste ja otsitakse teavet ka sotsiaalmeediast ja veebisaitidelt (Moreno-Morilla jt 2021). Samas on elektroonilised ja pabertekstid erinevad, mistõttu neid ka loetakse erinevalt (Kern 2000; Ojamaa jt 2021). Pabertekst on staatiline ja iseseisev ning enamasti lineaarse ülesehitusega, seevastu elektroonilised tekstid on dünaamilised, vormitavad, st saab muuta teksti suurust, reavahet jms, samuti on elektrooniline tekst sageli seotud teiste tekstidega, sh heli- ja visuaaltekstidega, mistõttu lugeja ei loe teksti tervikuna (Kern 2000: 224). Paberilt lugemise eeliseks peetakse asjaolu, et tekstis saab sõrmega järge pidada, mis hõlbustab lugemist (Margolin jt 2013; Støle jt 2020). Samuti saab paberilt lugedes hõlpsalt kasutada loetu mõistmist soodustavaid lugemisstrateegiaid, nt allajoonimine ja märkmete tegemine

(Baştuğ, Keskin 2012: 80). Elektroonilisel tekstil saab aga lihtsalt teksti ja reavahe suurust ning kirjastiili lugejale sobivaks muuta (Kern 2000: 224).

Digitaalse lugemise peamine probleem on tekstide ja tähenduste pihustumine info ülikülluseks (Ojamaa jt 2021: 737), st digikeskkond on loonud suure hulga tekstikilde, samal ajal paberraamatutes on eeskätt terviktekstid (Scolari 2013). Kuna ekraanilt lugemine on tihti vaid sirvimine, mitte lugemine naudinguga või õppimise eesmärgil, siis mõnel lapsel võib tekkida selline ekraanilugemise harjumus, mis ei soodusta loetu mõistmist (Støle jt 2020). Seega nõuab digitehnoloogia kasutamine konkreetseid oskusi, mis on vajalikud internetist info otsimiseks ja digitekstide teabe tõlgendamiseks (Moreno-Morilla jt 2021). Paber- ja elektroonilise teksti lugemisel on kognitiivses plaanis küll sarnasusi, kuid digitaalseks lugemiseks on vaja lisaoskusi: infootsimisoskust, eri allikate kriitilist hindamist ja erinevate allikate sisu sünteesimisoskust (Ojamaa jt 2021: 745). Seega on väga oluline, et digitaalsed õppematerjalid toetaksid õpilaste võimet luua erinevate tekstide vahelisi seoseid (Ojamaa jt 2021: 746). Støle jt (2020: 10) arvavad koguni, et õppimisel on digiseadmed kasulikud eelkõige konkreetsete lühiajaliste õppe-eesmärkide saavutamiseks, aga loetu mõistmist, mis on keerukas kognitiivne oskus, saab kõige paremini arendada traditsioonilise trükitud teksti lugemise kaudu.

Paberilt ja ekraanilt lugemist on võrdlevalt uuritud erilaadsete uurinutega, mistõttu on tulemused vastuolulised. Osa varasemaid uuringuid (Delgado jt 2018; Halamish, Elbaz 2020; Støle jt 2020) on välja toonud, et õpilased mõistavad pabertekste oluliselt paremini, samal ajal kui teised uuringud (Alisaari jt 2018; Turunen jt 2018; Liman Kaban, Karadeniz 2021) näitavad, et teksti mõistmisel ei ole meedium oluline. PISA 2018 uuringust selgus aga, et õpilased, kes eelistavad lugeda raamatuid digiseadmetes, saavutasid pooleteise kooliaasta võrra madalamad tulemused kui paberraamatute lugejad (Puksand 2019: 40).

Lugemistehnilisi oskusi on vähem uuritud, kuid tulemused on samuti vastuolulised. On leitud, et lugemiskiirus on suurem ekraanilt lugedes, kuid selle arvelt võib kannatada teksti mõistmine (Golan jt 2018) või lugemise täpsus (Lenhard jt 2017; Jungjohann jt 2023). Ayse Derya Isik (2023) on aga leidnud, et põhikooli noorema astme õpilaste lugemiskiirus, lugemise täpsus ja prosoodilised oskused ei erinenud paberilt ja tahvelarvutist lugedes, samuti ei mänginud rolli meediumide järjekord (paber/tahvelarvuti või tahvelarvuti/paber). Sarnased tulemused olid Gokhan Kazani ja

Bayram Gökbuluti (2021) uuringus, kus õpilaste lugemiskiirust meedium ei mõjutanud, aga prosoodilised oskused olid paberilt lugedes paremad.

3. Intellektipuudega lapsed ja lugemine

Intellektipuue on neuroloogiline arenguhäire, mis mõjutab kognitiivset funktsioneerimist, sealhulgas õppimist, probleemide lahendamise oskust ja otsustusvõimet, ning põhjustab raskusi iseseisvate igapäevaste tegevuste sooritamisel, suhtlemisel ja sotsiaalses kohanemises (Corsso jt 2024: 3). Seetõttu on kerge intellektipuudega õpilastele eriti oluline koostöö õpetajaga, selged juhised abstraktse info lahtimõtestamisel ning õppimisel liikumine tuntult tundmatule (Algathani 2017: 1035). Tuleks arvestada, et õpe ei oleks liiga teoreetiline, võimaldada õpilastele rohkem aega, kordamist ja praktilisi tegevusi, samuti ei sobi neile iseseisev õppimine (Pérez-Valverde jt 2021: 6).

Lugema õpivad kerge intellektipuudega lapsed samu oskusi kasutades kui eakohase arenguga lapsed (Barker jt 2013: 265). Nende lugemis- oskuse arengut mõjutavad peamiselt intellekti tase, keeleline mõistmine ja lugemistehnilised oskused (Di Blasi jt 2019: 1034). Samas tuleb arvestada, et oskused, mille eakohase arenguga lapsed omandavad mõne nädalaga, võtavad intellektipuudega õpilastel märkimisväärselt rohkem aega (Allor jt 2014: 303), nii on ka lugemisoskusega. Lugemisoskuse omandamine on aga intellektipuudega õpilaste jaoks väga vajalik, sest paljud igapäeva- tegevused, nt bussigraafiku jälgimine, avalduse täitmine või ravimiinfo dešifreerimine, nõuavad lugemisoskust (Whitbread jt 2021: 425).

Intellektipuudega laste piiratud kognitiivsed võimed mõjutavad loetu mõistmist (van Wingerden jt 2018: 322). Enamikul neist esineb raskusi õpitud mõistete üldistamise ja teistesse kontekstidesse ülekandmisega: näiteks võivad nad hõlpsalt lugeda üksikuid sõnu, kuid ei tunne neid ära seotud tekstis (Whitbread jt 2021: 426). Sõnade tuvastamist raskendab ka väike sõnavara (Di Blasi jt 2019: 1033). Samuti on intellektipuudega lastel probleeme grammatika ja konteksti äratundmisega (Kuppen jt 2014: 1134). Paljudel kerge intellektipuudega õpilastel esineb töömälu puudujääk, mis raskendab häälikute sünteesimist sõnadeks – nad võivad unustada sõna alguses olevad häälikud enne, kui jõuavad sõna lõpuni lugeda, mis takis- tab sujuva lugemisoskuse kujunemist (Lemons jt 2018: 225). Lisaks on neil sageli probleeme fonoloogilise teadlikkusega, mis võib tuleneda kas

spetsiifilistest häiretest fonoloogilises lühiajalises või töömälus või olla tingitud ebapiisavast fonoloogilise teadlikkuse õpetamisest (Dessementet jt 2017: 485).

Intellektipuudega õpilastel on raskusi järelduste tegemisega ja teabe seostamisega lugemise ajal, kuna nende metakognitiivne teadlikkus ja strateegiate rakendamine on piiratud (Soto jt 2018: 234). Samuti takistavad loetu mõistmist teabe organiseerimise ja liigitamise probleemid ning madal üldistamisoskus (Ardiningsih, Prianto 2019: 729). Teksti mõistmist aitab parandada erinevate lugemisstrateegiate, nt kokkuvõtete tegemine, juhitud lugemine, teadlik õpetamine (Soto jt 2018; Ardiningsih, Prianto 2019). Samuti toetavad mõistmist teksti kohandamine, ettelugemine ja visualiseerimine (Cox-Magno 2018: 28).

4. Materjal ja metoodika

Uurimiseesmärgi täitmiseks viidi läbi eksperimentaalne uuring, milles võrreldi kerge intellektipuudega õpilaste lugemisoskust paberilt ja ekraanilt.

4.1. Valim

Uuringus osalesid ühe kooli teise kooliastme (4.–6. klass) kerge intellektipuudega õpilased, kes õpivad põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava järgi. Selle kooli teises kooliastmes õpib kokku 49 õpilast, kellest valimisse kuulus 38 (77,6%). Kaheksa õpilast jäi valimist välja seetõttu, et neil on lisaks kerge intellektipuude diagnoosile kaasuvad diagnoosid (nt autism, erinevad kõnepuuded jm), mille tõttu nende lugemistehnilised oskused ei võimaldanud uuringus kasutatavaid tekste lugeda. Lisaks jäi välja kolm õpilast, kellest üks õppis koduõppel ja kaks keeldus ise testist, kuigi vanema nõusolek oli olemas. Uuringus osales 29 (76,3%) poissi ja 9 (23,7%) tüdrukut. Osalejate vanus jäi vahemikku 10–15 aastat. Klasside kaupa jagunesid õpilased järgmiselt: neljandast klassist osales 13, viiendast klassist 9 ja kuuendast klassist 16 õpilast. Kuna valimisse kuuluvad õpilased õpivad erikoolis, kus õppijatevahelised erinevused on oluliselt suuremad kui eakohaselt arenenud laste puhul, siis ei ole tulemusi võrreldud klasside lõikes. Ebavõrde suurusega rühmade tõttu ei ole võrreldud ka sugudevahelisi tulemusi.

4.2. Uurimisvahendid

Uurimisvahendina kasutati kaht erinevat kooliteemalist aimeteksti ja nende põhjal koostatud tekstimõistmise küsimustikke. Üheks lugemistekstiks valiti Kristiina Kassi „Suurte inimeste kool“ (2023). Teine tekst tugineb Tiia Toometi raamatule „Vana aja koolilood“ (2018), milles tehti muudatusi ja kohandusi, et tekst oleks oma parameetritelt sarnane esimese tekstiga, ja pealkirjastati „Vana aja kool“. Tekstide võrdsustamisel lähtuti jälgitavusindeksist Lix: mõlema teksti Lixi väärtuseks oli 33, mis vastab kergele tekstile (Puksand 2004: 109). Kummaski tekstis oli 226 sõna, sh 53 pikka sõna (rohkem kui kuus tähte). Lugemise hõlbustamiseks lisati liitsõnade osade vahele sidekriips ja mõlemat sõna arvestati eraldi sõnana. Mõlemas tekstis oli 23 lauset. Tekstid olid jagatud neljaks lõiguks, mis eraldati väikese vahega. Kasutati kirjastiili Calibri, teksti suurus oli 18 punkti ja reavahe 1,5. Paberil oli tekst paigutatud vertikaalselt, arvutis horisontaalselt, et vältida kerimist ja tagada visuaalselt sarnane tekstisuurus nagu paberil.

Loetu mõistmise hindamiseks koostati seitse valikvastustega küsimust, millest osa vastuseid oli otseselt tekstist leitavad, teised aga järeldatavad. Küsimustiku koostamisel lähtuti Bloomi taksonoomia täiendatud variandist (Krathwohl 2002: 215), mis jaotab õpitulemused hierarhiliselt: meenutamine (faktide äratundmine ja meenutamine), mõistmine (arusaamine, mida faktid tähendavad), rakendamine (faktide, reeglite, kontseptsioonide ja ideede rakendamine), analüüsimine (teabe jagamine komponentideks), hindamine (teabe või ideede väärtuse üle otsustamine) ja loomine (osade ühendamine uue terviku moodustamiseks). Tekstimõistmise küsimustike struktuur oli ühesugune: 1. ja 2. küsimus vastasid meenutamise tasandile, 3. mõistmise, 4. rakendamise, 5. analüüsimise, 6. hindamise ja 7. küsimus loomise tasandile. Küsimustel 1–6 oli kolm vastusevarianti, millest üks oli õige. Iga õige vastuse eest oli võimalik saada 1 punkt, vale vastus andis 0 punkti. 7. küsimusel oli viis vastusevarianti, millest kaks olid õiged, mistõttu oli selle küsimuse eest võimalik saada maksimaalselt 2 punkti. Kokku oli mõlemas küsimustikus võimalik saada 8 punkti. Uurimisvahendi usaldusväärsust kontrolliti Kuder-Richardson Formula 20 (KR-20) valemiga. Cronbachi α väärtus oli mõlemal tekstil 0,70, mis näitab seda, et uurimisvahend oli usaldusväärne.

Uurimisvahendi sobivuse kontrollimiseks viidi läbi prooviuuring mugavusvalimiga, kuhu kuulusid 9-aastane kerge intellektipuudega poiss,

kelle vaimne võimekus ja lugemisoskus olid sarnased uuritavate õpilaste omaga, sama kooli 3. klassist, ning kaks eakohase arenguga õpilast (9-aastane 3. klassi poiss ja 10-aastane 4. klassi tüdruk). Pärast prooviuuringut muudeti „Vana aja kooli“ teksti teise lõigu sisu ja üht küsimust, kuna kõigil kolmel testijal oli sellele küsimusele vastamisel sarnased vead.

4.3. Protseduur

Enne testimist küsiti kõigi õpilaste vanematelt kirjalik ning kooli õppealajuhatajalt ja klassijuhatajatelt suuline nõusolek laste osalemiseks. Mõni nädal enne testimist külastati kõiki klasse, mis uuringus osalesid, ja tutvustati õpilastele uuringut, kirjeldati uurimisprotsessi ja lisati, et uuringus osalemine on vabatahtlik. Seejärel said õpilased uuringus osalemiseks nõusolekulehed, mille vanemad tagastasid pärast allkirjastamist klassijuhatajale.

Põhitestimine toimus ajavahemikul 13.11.2023–9.02.2024. Üks autor viis katse läbi kõigi õpilastega individuaalselt eraldi ruumis ja tegi seda päeva esimeses pooles ajavahemikus kell 8.30–13.00. Enne testimist tutvustati õpilasele uuringut detailsemalt, vastati tema küsimustele ja maandati ärevust. Uurimisprotseduur võttis keskmiselt aega 16 minutit ja 20 sekundit. Lühim aeg oli 9 minutit ja 58 sekundit, pikim 36 minutit ja 20 sekundit. Pabertekst esitati õpilasele A4 paberil ja arvutitekst Lenovo ThinkPadi ekraanil, mille diagonaal on 14 tolli. Õpilane luges mõlemad tekstid häälega ja see salvestati.

Valim oli jagatud kaheks, nii et 19 õpilast luges teksti „Suurte inimeste kool“ arvutist ja teksti „Vana aja kool“ paberilt ning 19 õpilast „Vana aja kooli“ arvutist ja „Suurte inimeste kooli“ paberilt. Õpilased alustasid vaheldumisi lugemist kas arvutist või paberilt. Pärast esimese teksti lugemist loeti õpilasele ette selle teksti küsimused ja vastusevariandid, ristikese õige vastuse järele tegi õpilane ise. Esimese küsimustiku täitmisele järgnes teise teksti häälega lugemine ja küsimustele vastamine. Lugemisel ja küsimustele vastamisel ei olnud ajapiirangut. Küsimustele vastamise ajal julgustati õpilasi kasutama teksti.

4.4. Andmeanalüüs

Pärast testimist analüüsiti ette loetud tekste ja õpilaste vastuseid. Uuringus osalenud õpilased kodeeriti: kood koosnes soo tähisest (P = poiss, T = tüdruk), klassi numbrist, õpilase vanusest ja sisestamisel saadud järjekorranumbrist.

Lugemistehniliste oskuste hindamiseks kuulas uuringu läbiviinud autor kõik salvestused vähemalt kaks korda läbi, hinnates lugemisviisi ja märkides samal ajal tabelisse ristikese iga esinenud vea lahtrisse (vt tabel 1).

Tabel 1. Lugemisvigade hindamine

Õpilane	Kvaliteedivead								Kvantiteedivead	Vead kokku	Aeg sekundites arvutis / paberil		
	Hääliku ärajätmine	Hääliku lisamine	Hääliku asendamine	Sõna ärajätmine	Sõna lisamine	Sõna asendamine	Sõna moonutamine	Rea vahele jätmine või kordamine	Häälikupikkuste vead		Parandab oma vea õigesti	Parandab oma vea valesti	Kordab sõna
Arvuti													
Paber													

Kui kahe kuulamise tulemused erinesid rohkem kui kolme vea võrra, siis kuulas sama uurija salvestust ka kolmandat korda. Lugemisvigade tabeli (vt tabel 1) koostamisel lähtuti Maris Juhkami ja Piret Soodla (2022) ning Kalli Kazakova (2018) töödest. Eraldi hinnati kvaliteedi- ja kvantiteedivigu ning aega. Ühe hääliku ärajätmisel, lisamisel või asendamisel märgiti see vastavalt kolme esimesse lahtrisse, samuti liigitati hääliku asendamise veaks ka kahe hääliku ümbervahetamine (post *pro* pots). Kahe ja enama hääliku ärajätmine, lisamine või asendamine liigitati sõnade asendamise (pisikesed *pro* pisikesest) või moonutamise veaks (ühesmoodi *pro* ühtemoodi). Kvantiteedivigadeks loeti häälikupikkuse vead. Kuna paljudel

kerge intellektipuudega õpilastel on hääldusprobleemid, siis loeti kvantiteedivigadeks ainult need, mille puhul oli aru saada, et need ei ole puudest tingitud hääldusprobleemid ega veerimisest tulenevad kvantiteedivead. Lisaks oli tabelis kolm veergu, mille abil loendati sõnakordusi ja hinnati kontrollioskust: õpilane ise parandas oma vea ja õpilane parandas oma vea valesti, kusjuures viga märgiti vastava vealiigi alla.

Andmete analüüsimiseks kasutati statistikaprogrammi Jamovi 2.3.28. Meediumidevahelisi erinevusi võrreldi sõltuvate muutujate t-testiga (*Paired Samples T-Test*), mis võimaldas kindlaks teha, kas eri meediumide kasutamise erinevused on statistiliselt olulised. Usaldusnivooks valiti 95%. Määrati ka Coheni d, mis mõõdab kahe meediumi vahelise erinevuse mõju suurust. Coheni d väärtus jaotub kokkuleppeliselt järgmiselt: efekt puudub $d < 0,2$; väike efekt $d = 0,2$; keskmine efekt $d = 0,5$; suur efekt $d = 0,8$ (Cohen 1977: 25–26). Eri meediumides tehtud lugemisvigade ja loetu mõistmise vahel olevate statistiliste seoste kontrollimiseks kasutati Pearsoni korrelatsiooni, mille väärtusi hinnatakse järgmiselt: nõrk seos $0,1 < r < 0,3$, mõõdukas seos $0,3 < r < 0,5$ ja tugev seos $0,5 < r < 1$ (Laerd Statistics 2018).

5. Kerge intellektipuudega õpilaste lugemistulemuste võrdlus

Kerge intellektipuudega õpilaste lugemisuuringus keskenduti nii lugemistehnilistele oskustele kui ka teksti mõistmisele. Lugemistehnilisi oskusi analüüsiti lugemisviisi, lugemisele kulunud aja ja lugemisvigade põhjal ning teksti mõistmist eritleti koondtulemuste, küsimuste taseme ja punktide kaupa.

5.1. Kerge intellektipuudega õpilaste lugemistehniliste oskuste võrdlus paberilt ja ekraanilt lugedes

Lugemisviisis paberilt ja ekraanilt lugedes erinevusi ei ilmnenud: kui õpilane luges teksti arvutis sõna kaupa, siis tegi ta seda ka paberilt lugedes. 24 õpilast (63,2%) luges teksti sõna kaupa, 8 õpilast (21,1%) süntagma kaupa ja 6 õpilast (15,8%) veeris (2 õpilast veeris sõna korrates ja 4 sõna kordamata).

Keskmine lugemiseks kulunud aeg oli mõlema meediumi puhul enam-vähem võrdne: ekraanilt lugedes 255 sekundit, paberilt 258 sekundit

(vt tabel 2) ja statistilist erinevust ei ilmnenud: $t(36,0) = 0,64$; $p = 0,52$; $d = 0,11$. Kui võrrelda lugemisaegu õpilaseti, siis ilmnes nende vahel tugev seos ($r = 0,94$; $p < 0,00$): kui õpilasel võttis ekraanilt lugemine rohkem aega, siis oli ka paberilt lugedes aeg pikem. Eristus vaid kaks õpilast, kes lugesid arvutis märgatavalt aeglasemalt kui paberilt: üks õpilane luges ekraanilt 546 sekundit ja paberilt 410 sekundit ning teine õpilane luges ekraanilt 1045 sekundit ja paberilt 801 sekundit.

Tabel 2. Lugemiseks kulunud aeg sekundites

Meedium	N	Keskmine lugemiseks kulunud aeg	SD	Min	Max
ekraan	37*	255	111	128	546
paber	37*	258	108	122	479

Märkus. N = õpilaste arv, SD = standardhälve, Min = miinimum, Max = maksimum;

* välja on jäetud õpilane P41138, kelle lugemisaeg erines märgatavalt teiste õpilaste omast

Lugemisvigadest ülevaate saamiseks analüüsiti kõiki vealiike mõlemas meediumis (vt tabel 3). Nii ekraanilt kui ka paberilt lugedes tegid õpilased rohkem kvalitatiivseid vigu, seejuures esines kõige rohkem sõnade asendamist. Keskmiselt tegid kerge intellektipuudega õpilased ekraanilt lugedes rohkem vigu (21,76 vs. 19,87), kuid sõltuvate valimite t-test statistiliselt olulist erinevust ei näidanud: $t(37,0) = 1,30$; $p = 0,20$; $d = 0,21$. Kui võrrelda vigade esinemist vealiigiti, võib samuti näha, et arvutis tehti enamasti rohkem vigu, v.a sõnade lisamine, kvantitatiivsed vead ja ridade vahele jätmine või kordamine. Näiteks tekstirea kordamist esines arvutis vaid ühel korral, kuid paberilt lugedes jäeti rida vahele või korrati seda üheksal korral.

Tabel 3. Õpilaste lugemisvead ekraanilt ja paberilt loetuna

Vealiik		Ekraan		Paber	
		Keskmine vigade arv (Min/Max)	SD	Keskmine vigade arv (Min/Max)	SD
	Vead kokku	21,76 (1/68)	16,06	19,87 (2/60)	15,35
Kvali-teedi-vead	Hääliku ärajätmine	4,21 (0/17)	3,47	3,76 (0/13)	3,47
	Hääliku lisamine	2,74 (0/13)	2,84	2,45 (0/12)	2,44
	Hääliku asendamine	2,79 (0/7)	3,00	1,74 (0/9)	2,44
	Sõna ärajätmine	0,61 (0/2)	0,79	0,53 (0/6)	1,18
	Sõna lisamine	0,30 (0/4)	0,77	0,42 (0/4)	0,79
	Sõna asendamine	5,29 (0/26)	5,55	5,26 (0/27)	5,91
	Sõna moonutamine	3,63 (0/22)	5,43	2,89 (0/18)	3,93
Kvanti-teedi-vead	Hääliku-pikkuse vead	2,39 (0/9)	2,31	2,58 (0/11)	2,58
	Rea vahele-jätmine või kordamine	0,03 (0/1)	0,16	0,24 (0/2)	0,49

Märkus. Min = miinimum, Max = maksimum, SD = standardhälve

Vigade esinemisel ilmnas tugev korrelatsioon: $r = 0,8$; $p < 0,00$ – kui õpilane tegi vigu ekraanilt lugedes, siis tegi ta seda ka paberilt lugedes.

Lugemist hinnates märgiti ära ka sõnakordused ja kontrollioskuste näitajad: õpilane eksib, kuid parandab ise oma vea; õpilane eksib, kuid parandab oma vea valesti (vt tabel 4).

Kõige enam parandasid kerge intellektipuudega õpilased sõnu õigesti. Sõnade parandamist esines veidi rohkem paberilt lugedes, kuid sõnu korraldi rohkem ekraanilt lugedes.

Tabel 4. Sõnade kordamise ja parandamise sagedus ekraanilt ja paberilt lugedes

	Ekraan		Paber	
	Keskmine (Min/Max)	SD	Keskmine (Min/Max)	SD
Parandab sõna õigesti	4,55 (0/13)	3,92	5,18 (0/19)	4,63
Parandab sõna valesti	0,95 (0/4)	1,04	0,74 (0/4)	1,18
Kordab sõna	3,63 (0/17)	3,79	3,63 (0/12)	3,63

Märkus. SD = standardhälve, Min = miinimum, Max = maksimum

5.2. Tekstimõistmine kerge intellektipuudega õpilastel paberilt ja ekraanilt lugedes

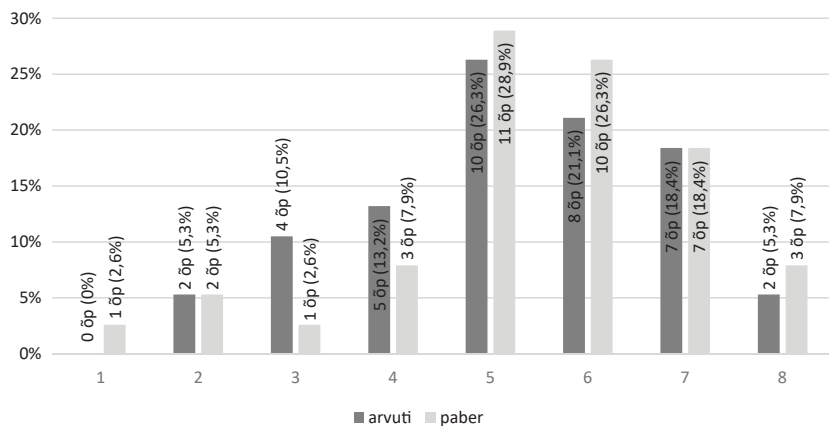
Tekstimõistmisküsimuste vastuste võrdlemisel ilmneb, et paberilt lugedes mõistsid õpilased teksti veidi paremini kui ekraanilt lugedes (vt tabel 5). Sõltuvate valimite t-test aga näitas taas, et see erinevus ei ole statistiliselt oluline: $t(37,0) = 0,71$; $p = 0,46$; $d = 0,11$.

Tabel 5. Loetu mõistmise tulemused ekraanilt ja paberilt lugemisel

Meedium	Küsimus	N	Keskmine	SD	Min	Max
Ekraan	Kokku	38	5,24	1,57	2	8
	1. Meenutamine	38	0,74	0,45	0	1
	2. Meenutamine	38	0,74	0,45	0	1
	3. Mõistmine	38	0,63	0,49	0	1
	4. Rakendamine	38	0,84	0,37	0	1
	5. Analüüsimine	38	0,47	0,51	0	1
	6. Hindamine	38	0,50	0,51	0	1
	7. Loomine	38	1,32	0,57	0	2
Paber	Kokku	38	5,47	1,62	1	8
	1. Meenutamine	38	0,84	0,37	0	1
	2. Meenutamine	38	0,71	0,46	0	1
	3. Mõistmine	38	0,63	0,49	0	1
	4. Rakendamine	38	0,87	0,34	0	1
	5. Analüüsimine	38	0,61	0,50	0	1
	6. Hindamine	38	0,68	0,47	0	1
	7. Loomine	38	1,11	0,56	0	2

Märkus. N = õpilaste arv, SD = standardhälve, Min = miinimum, Max = maksimum

Mõlemas meediumis vastasid õpilased kõige paremini rakendamise küsimusele: ekraanilt lugedes vastas õigesti 84,2% ja paberilt 86,8% õpilastest. Kõige keerukam oli kerge intellektipuudega õpilaste jaoks analüüsiküsimus: ekraanilt lugedes vastas õigesti 47,4%, paberilt 60,5% õpilastest. Loomise küsimusele (7. küsimus) vastasid õpilased paremini ekraanilt lugedes: 36,8% õpilastest sai 2 punkti ja 57,9% 1 punkti, paberilt lugedes oli nende vastuste osakaal vastavalt 21,1% ja 68,4%.

Joonis 1. Loetu mõistmise tulemused punktide kaupa

Tekstimõistmistulemuste jaotust illustreerib joonis 1. Kõige rohkem õpilasi sai nii ekraanilt kui ka paberilt lugedes 5 punkti, millele järgnesid 6 ja 7 punkti saavutanud õpilased.

Kui võrreldi tekstimõistmistulemusi õpilaseti, siis võis näha, et meediumidevahelised erinevused on enamikul õpilastel minimaalsed: kui õpilane mõistis teksti ekraanilt lugedes, siis mõistis ta ka paberilt loetud teksti. Kolm õpilast saavutasid kõrge tulemuse mõlemas meediumis. Ekraanilt mõistis teksti oluliselt paremini neli õpilast: üks õpilane saavutas ekraanilt lugedes 5 ja paberilt 1 punkti, kaks õpilast said ekraanilt lugedes 6 ja paberilt 2 punkti ning üks õpilane vastavalt 7 ja 3 punkti. Paberilt mõistis teksti oluliselt paremini kolm õpilast: kaks õpilast sai ekraanilt lugedes 4, kuid paberilt 7 punkti ning üks õpilane vastavalt 2 ja 5.

Ekraanilt ja paberilt lugedes lugemisaja ja tekstimõistmise vahel seos puudub ($r_{\text{(ekraan)}} = -0,06$; $p = 0,74$; $r_{\text{(paber)}} = -0,101$; $p = 0,55$). Ekraanilt

lugedes oli nõrk negatiivne, kuid statistiliselt oluline seos vigade ja loetu mõistmise vahel ($r = -0,33$; $p = 0,04$) ehk need kerge intellektipuudega õpilased, kes tegid vähem vigu, mõistsid loetut paremini. Paberilt lugedes sarnast seost aga ei ilmnenud ($r = 0,02$; $p = 0,93$).

6. Arutelu ja kokkuvõte

Siinse uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas meedium mõjutab kerge intellektipuudega õpilaste lugemistehnikat ja teksti mõistmist paberilt ja arvutist lugedes.

Esmalt soovisime teada saada, millist mõju avaldab meedium õpilaste lugemistehnikale. Kuna kerge intellektipuudega teise kooliastme õpilased on üldjuhul algaja lugeja tasemel ja varasemad uuringud (Baştuğ, Keskin 2012: 79; Florit jt 2022; Jungjohann jt 2023: 8; Seits 2013: 49; Støle jt 2020) on näidanud, et algajatel lugejatel on just paberilt lugedes paremad tulemused, siis püstitasime hüpoteesi, et kerge intellektipuudega õpilastel on paremad lugemistehnilised tulemused paberilt lugedes. See hüpotees ei leidnud kinnitust, sest siinse uuringu tulemused näitasid, et õpilaste lugemisviis, lugemiseks kulunud aeg ega vigade arv ei erinenud paberilt ja ekraanilt lugedes. Sarnaselt käesoleva uuringuga on Isik (2023) ning Kazan ja Gökbulut (2021) leidnud, et lugemistehnika puhul meedium statistiliselt olulist rolli ei mängi. Ka Cengiz Kesik ja Ozlem Bas (2022) leidsid, et nii eakohase arenguga kui ka kerge intellektipuudega õpilastel ei erinenud arvutist lugemise aeg oluliselt paberilt lugemise ajast.

Kuigi paberilt lugedes saab tekstis sõrmega järge pidada ja see hõlbus-
tab lugemist (Margolin jt 2013; Støle jt 2020) ning võib hõlpsalt kasutada loetu mõistmist soodustavaid lugemisstrateegiaid, nt allajoonimine ja märkmete tegemine (Baştuğ, Keskin 2012: 80), siis siinses uuringus õpilased seda võimalust eriti ei kasutanud: vaid vähesed kerge intellektipuudega õpilased kasutasid paberilt sõrmega järje pidamist, aga see ei mõjutanud nende lugemistehnilisi tulemusi. Kerge intellektipuudega õpilased jätsid ridu vahele või kordasid neid just paberilt, mitte ekraanilt lugedes. Erinevad tulemused võivad olla tingitud uuringudisainide erisustest, sest uuringutes, mille tulemused näitasid paberilt lugemise eeliseid, nõudsid arvutiteksti kerimist (Mangen jt 2013; Delgado jt 2018), kuid käesolevas uuringus jälgiti, et esitatud tekstid oleks võimalikult sarnased, st oleksid ühel lehel, et arvutis ei peaks kerima ega paberlehte pöörama.

Lenhard jt (2017) on välja toonud, et paberilt lugemise paremad tulemused on seotud algajate lugejatega, vilunud lugejate lugemisprotsessid on automatiseerunud ja seetõttu ei mängi meediumivalik nii suurt rolli. Siinse uuringu põhjal seda siiski väita ei saa, sest kerge intellektipuudega õpilaste lugemisprotsessid ei ole automatiseerunud: lõviosa õpilastest luges sõna kaupa, samuti oli keskmine lugemisvigade arv küllaltki suur, kuid paberilt lugemise eelist ei ilmnenu. Võimalik, et meediumidevahelise erinevuse puudumine on tingitud ka asjaolust, et uuringus osalenud koolis kasutatakse tundides palju nutitahvli ja õpilased loevad sageli staatilisi tekste suurelt ekraanilt. Ehkki õppetegevuses kasutatakse vähem süle- ja lauaarvuteid, tehakse seda siiski regulaarselt.

Lugemisel on kõige olulisem teksti mõistmine, mistõttu sooviti ka teada saada, millist mõju avaldab meedium teksti mõistmisele. Varem on Golan jt (2018), Halamish ja Elbaz (2020), Støle jt (2020), Salmerón jt (2021) leidnud, et esimese ja teise kooliastme õpilaste loetu mõistmine on parem paberilt lugedes, mistõttu püstitasime hüpoteesi, et kerge intellektipuudega õpilased mõistavad paberilt loetud teksti paremini. Hüpoteesi ei leidnud kinnitust, sest teksti mõistmisel ei olnud meediumide võrdluses statistiliselt olulist erinevust. Sarnased tulemused on ka Alisaari jt (2018) ning Liman Kabani ja Karadenizi (2021) uurimustes. Porion jt (2016: 575) ning Baştuğ ja Keskin (2012: 80) toovad välja, et kui ühtlustada kõik paber- ja arvutiesitluse tingimused, nt teksti struktuur ja pikkus, ekraani/paberi suurus, mitut tüüpi arusaamist ja mälu mõõtvad küsimused, saab ekraanilt lugemist parandada ja isegi muuta. Siinses uuringus olidki kõik tingimused ja tekstide parameetrid võrdsustatud, mis võisid tagada ka võrdsed tekstimõistmise tulemused paberilt ja ekraanilt lugedes.

Lugemise ajapiirang ja ekraanil kerimine on sageli põhjuseks, miks paberilt lugedes on tekstimõistmine parem (Støle jt 2020: 3). Arvutitekstis navigeerimine võib nõuda õpilastelt lisaressursse ja mõjutada teksti mõistmist isegi siis, kui digivahendeid kasutatakse sageli (Florit jt 2022). Siinses uuringus õpilastele ajapiiranguid ei seatud ja ka elektroonilises tekstis navigeerimine ei olnud vajalik, kuna kasutati staatilisi tekste, mis võivadki olla põhjuseks, et meediumidevahelist erinevust ei ilmnenu. Samuti võis tulemusi mõjutada asjaolu, et pärast mõlema teksti lugemist täitsid õpilased lugemistesti paberil, sest ekraanilt lugemise järel paberil ülesande täitmine võib aidata kompenseerida madalamaid tulemusi ekraanil (Golan jt 2018).

Seosed kinnitasid meediumidevaheliste erinevuste puudumist: tugev korrelatsioon ilmnis eri meediumis lugemiseks kulunud aja vahel ning paberil ja arvutis tehtud lugemisvigade vahel, mistõttu saab järeldada, et kui kerge intellektipuudega õpilane loeb ühes meediumis aeglaselt, teeb ta seda ka teises meediumis, ning kui õpilane teeb vigu ühes meediumis, teeb ta ka teises. Tekstimõistmisel aga ei olnud seost lugemiseks kulunud ajaga. Tekstimõistmine arvutis oli keskmiselt seotud vigadega nii arvutis kui paberil (kui õpilane tegi vähem vigu, mõistis ta arvutis loetud teksti paremini), kuid paberilt lugedes ei olnud tekstimõistmisel ühtki seost ei aja, vigade ega arvutis loetud teksti mõistmisega.

Uurimuse piiranguteks võib pidada väikest valimit, mis oli koostatud vaid ühe kooli õpilaste põhjal. Mitme kooli kaasamine ja suurem valim annaks täpsema ülevaate õpilaste oskustest, kuna koolidel on erinevad võimalused digivahendite kasutamiseks. Samuti võib piiranguks lugeda seda, et õpilasi testiti vaid üks kord, st õpilased lugesid järjest tekste mõlemast meediumist, mistõttu võisid nad teise teksti lugemisel olla juba väsinud, mis omakorda võis tulemusi mõjutada.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kerge intellektipuudega õpilaste õpetamisel võib kasutada võrdselt nii paber- kui ka arvutitekste, kui tekstide parameetreid on ühtlustatud (vt Baštuğ, Keskin 2012: 80; Porion jt 2016: 575). Ekraanilt lugemine pakub võimalust tunde mitmekesistada ja tõsta sellega õpilaste õpimotivatsiooni ning selle kaudu parandada ka loetu mõistmist.

Kirjandus

- Algathani, Faris 2017.** Teaching students with intellectual disabilities: Constructivism or behaviorism? – *Educational Research and Reviews* 12 (21), 1031–1035. <https://doi.org/10.5897/err2017.3366>.
- Alisaari, Jenni, Tiina Turunen, Anu Kajamies, Maria Korpela, Tarja-Riitta Hurme 2018.** Reading comprehension in digital and printed texts. – *L1-Educational Studies in Language and Literature* 18, 1–18. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2018.18.01.15>.
- Allor, Jill H., Patricia G. Mathes, Kyle J. Roberts, Jennifer P. Cheatham, Stephanie A. Otaiba 2014.** Is scientifically based reading instruction effective for students with below-average IQs? – *Exceptional Children* 80 (3), 287–306. <https://doi.org/10.1177/0014402914522208>.
- Ardiningsih, Wulansari, Rose Mini Adi Prianto 2019.** Improving reading comprehension using summarization techniques for students with borderline intellectual functions. – 2nd International Conference on

- Intervention and Applied Psychology, 727–740. Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/iciap-18.2019.61>.
- Barker, R. Michael, Rose A. Sevcik, Robin D. Morris, MaryAnn Ronski 2013.** A model of phonological processing, language, and reading for students with mild intellectual disability. – *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities* 118 (5), 365–380. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-118.5.365>.
- Baştuğ, Muhammet, Hasan Keskin 2012.** Okuma Becerilerinin Okuma Ortamı Açısından Karşılaştırılması: Ekran mı kâğıt mı? – *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (3), 73–83.
- Cartwright, Kelly B., Sherman A. Lee, Ana Taboada Barber, Laura U. DeWynngaert, Amanda B. Lane, Terrain Singleton 2020.** Contributions of executive function and cognitive intrinsic motivation to university students' reading comprehension. – *Reading Research Quarterly* 55 (3), 345–369. <https://doi.org/10.1002/rrq.273>.
- Cohen, Jacob 1977.** Statistical power analysis for the behavioral sciences. Elsevier Science & Technology.
- Considine, David, Julie Horton, Gary Moorman 2009.** Teaching and reading the millennial generation through media literacy. – *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 52 (6), 471–481. <https://doi.org/10.1598/JAAL.52.6.2>.
- Corsso, Cristiane del, Laenne Ágata Valentim, Edilson Misael Guimarães, Ana Raísa, Salles Bezerra, Maria Noeme Cruz Landim Sampaio, Marco Antonio Baijo, Guilherme Salerno, Gustavo Tripanon, Felipe da Silva Alvarenga Guimarães, Iolanda Leonel de Melo Alves 2024.** Intellectual disability across the life course: definition, classification, and intervention strategies. – *Seven Editora*. <https://doi.org/10.56238/sevened2024.030-011>.
- Cox-Magno, Natasha Zona 2018.** Metacognitive reading strategy and emerging reading comprehension in students with intellectual disabilities. Doctoral dissertation. Walden University.
- Delgado, Pablo, Cristina Vargas, Rakefet Ackerman, Ladislao Salmerón 2018.** Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. – *Educational Research Review* 25, 23–38. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.09.003>.
- Dessementet, Rachel Sermier, Anne-Françoise de Chambrier, Catherine Martinet, Urs Moser, Nicole Bayer 2017.** Exploring phonological awareness skills in children with intellectual disability. – *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities* 122 (6), 476–491. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-122.6.476>.
- Di Blasi, Francesco Domenico, S. Buono, C. Cantagallo, G. Di Filippo, P. Zoccolotti 2019.** Reading skills in children with mild to borderline

intellectual disability: A cross-sectional study on second to eighth graders. – *Journal of Intellectual Disability Research* 63 (8), 1023–1040. <https://doi.org/10.1111/jir.12620>.

- Florit, Elena, Pietro De Carli, Manuela Lavelli, Lucia Mason 2022.** Digital reading in beginner readers: Advantage or disadvantage for comprehension of narrative and informational linear texts? – *Journal of Computer Assisted Learning* 39 (2), 432–445. <https://doi.org/10.1111/jcal.12754>.
- Golan, Danielle Dahan, Mirit Barzillai, Tami Katzir 2018.** The effect of presentation mode on children's reading preferences, performance, and self-evaluations. – *Computers & Education* 126, 346–358. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.08.001>.
- Halamish, Vered, Elisya Elbaz 2020.** Children's reading comprehension and metacomprehension on screen versus on paper. – *Computers & Education* 145, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103737>.
- Hoover, Wesley A., Philip B. Gough 1990.** The simple view of reading. – *Reading and Writing* 2, 127–160. <https://doi.org/10.1007/bf00401799>.
- Isik, Ayse Derya 2023.** Reading environment and fluent reading skills. – *Pedagogical Research* 8 (1). <https://doi.org/10.29333/pr/12723>.
- Juhkam, Maris, Piret Soodla 2022.** Development of Estonian students' reading skills and types of reading errors: A descriptive study in a language with transparent orthography. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 18, 113–130. <https://doi.org/10.5128/ERYa18.07>.
- Jungjohann, Jana, Jeffrey M. DeVries, Markus Gebhardt 2023.** Measuring oral reading fluency (ORF) computer-based and paper-based: Examining the mode effect in reading accuracy and reading fluency. – *Education Sciences* 13 (6), 624. <https://doi.org/10.3390/educsci13060624>.
- Karlep, Karl 1991.** Lugemistehnika omandamise etapid. – *Haridus* 3, 30–33.
- Kask, Kaidi 2024.** Paberi ja ekraani mõju tekstide mõistmisele 7. klassi õpilastel. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Kass, Kristiina 2023.** Suurte inimeste kool. – *Täheke* 10, 5.
- Kazakova, Kalli 2018.** Kassi kaasamise efektiivsus lugemisraskustega laste õpiabitundidesse kolmanda klassi õpilaste näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kazan, Gokhan, Bayram Gökbulut 2021.** Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin ekran ve kâğıttan okuma düzeylerinin belirlenmesi. – *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi* 3 (1), 27–34. <https://doi.org/10.47770/ukmead.903654>.
- Kern, Richard 2000.** Literacy and Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.
- Kesik, Cengiz, Ozlem Bas 2022.** The effect of the 5w1h technology model on some variables related to reading skills in primary school. – *International Online Journal of Primary Education* 11 (2), 338–360. <https://doi.org/10.55020/iojpe.1158631>.

- Kintsch, Walter 1998.** Comprehension: A Paradigm for Cognition. Cambridge University Press.
- Krathwohl, David R. 2002.** A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. – *Theory Into Practice* 41 (4), 212–218. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4104_2.
- Kuppen, Sarah, Martina Huss, Usha Goswami 2014.** A longitudinal study of basic auditory processing and phonological skills in children with low IQ. – *Applied Psycholinguistics* 35 (6), 1109–1141. <https://doi.org/10.1017/s0142716412000719>.
- Laerd Statistics 2018.** Pearson Product-Moment Correlation. <https://statistics.laerd.com/statistical-guides/pearson-correlation-coefficient-statistical-guide.php>.
- Lemons, Christopher J., Jill H. Allor, Stephanie Al Otaiba, Lauren M. LeJeune 2018.** 10 research-based tips for enhancing literacy instruction for students with intellectual disability. – *Teaching Exceptional Children* 50 (4), 220–232. <https://doi.org/10.1177/0040059918758162>.
- Lenhard, Wolfgang, Ulrich Schroeders, Alexandra Lenhard 2017.** Equivalence of screen versus print reading comprehension depends on task complexity and proficiency. – *Discourse Processes* 54 (5–6), 427–445. <https://doi.org/10.1080/0163853X.2017.1319653>.
- Liman Kaban, Aysegül, Sirin Karadeniz 2021.** Children's reading comprehension and motivation on screen versus on paper. – *Sage Open* 11 (1). <https://doi.org/10.1177/2158244020988849>.
- Luukka, Minna-Riitta, Sari Pöyhönen, Ari Huhta, Peppi Taalas, Mirja Tarnanen, Anna Keränen 2008.** Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Mangen, Anne, Bente R. Walgermo, Kolbjørn Brønnevik 2013.** Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. – *International Journal of Educational Research* 58, 61–68. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2012.12.002>.
- Margolin, Sara J., Michael J. Toland, Casey Driscoll, Jennifer Little Kegler 2013.** E-readers, computer screens, or paper: Does reading comprehension change across media platforms? – *Applied Cognitive Psychology* 27 (4), 512–519. <https://doi.org/10.1002/acp.2930>.
- Moreno-Morilla, Celia, Fernando Guzmán-Simón, Eduardo García-Jiménez 2021.** Digital and information literacy inside and outside Spanish primary education schools. – *Learning, Culture and Social Interaction* 28, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100455>.
- Must, Getter 2022.** Arvutist ja paberilt loetavate tekstide mõistmise võrdlus Saaremaa gümnaasiumi õpilaste näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.

- Ojamaa, Maarja, Peeter Torop, Aleksandr Fadeev, Alexandra Milyakina, Merit Rickberg 2021.** Digitaalne lugemine ja humanitaarharidus. – Keel ja Kirjandus 8–9, 737–754. <https://doi.org/10.54013/kk764a5>.
- Pahl, Kate, Jennifer Rowsell 2005.** Literacy and Education. Understanding the New Literacy Studies in the Classroom. London: Paul Chapman Publishing.
- Pérez-Valverde, Cristina, Raúl Ruiz-Cecilia, Leopoldo Medina-Sánchez, Juan Ramón Guijarro-Ojeda 2021.** Coping with challenges in teaching foreign languages to children with mild intellectual disabilities: Stakeholders' perspectives. – Mathematics 9 (8), 1–27. <https://doi.org/10.3390/math9080906>.
- Porion, Alexandre, Xavier Aparicio, Olga Megalakaki, Alisson Robert, Thierry Baccino 2016.** The impact of paper-based versus computerized presentation on text comprehension and memorization. – Computers in Human Behavior 54, 569–576. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.08.002>
- Puksand, Helin 2004.** Loetavusindeksi Lix sobivusest eestikeelsele tekstile. – Tekstid ja taustad III. Lingvistiline tekstianalüüs. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikool, 108–119.
- Puksand, Helin 2014.** Teismeliste lugemisoskuse mõjutegurid. (= Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid 78.) Tallinna Ülikool.
- Puksand, Helin 2019.** Lugemine. – PISA 2018 Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatikas ja loodusteadustes. Toim. Gunda Tire. Tallinn: Innove, 21–42.
- Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava 2010.** RT I, 08.03.2023, 4. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112042022009?leiaKehtiv>.
- Põhikooli riiklik õppekava 2011.** RT I, 08.03.2023, 5. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112042022010?leiaKehtiv>.
- Salmerón, Ladislao, Pablo Delgado, Cristina Vargas, Laura Gil 2021.** Tablets for all? Testing the screen inferiority effect with upper primary school students. – Learning and Individual Differences 86, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2021.101975>.
- Scolari, Carlos A. 2013.** Lostology: Transmedia storytelling and expansion/compression strategies. – Semiotica 195, 45–68. <https://doi.org/10.1515/sem-2013-0038>.
- Seits, Theresa Schaffer 2013.** Elementary School Student Reading Fluency: Evaluating the Differences Between the Application of Computer and Print Text Presentations. Doctoral Dissertation. Nova Southeastern University.
- Soto, Christian, M. Fernanda Rodríguez Poblete, Antonio P. Gutierrez de Blume 2018.** Exploring the meta-comprehension abilities of students with intellectual disabilities. – International Journal of Special Education 33 (2), 233–247.

- Støle, Hildegunn, Anne Mangen, Knut Schwippert 2020.** Assessing children's reading comprehension on paper and screen: A mode-effect study. – *Computers & Education* 151, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103861>.
- Toomet, Tiia 2018.** Vana aja koolilood. Varrak
- Turunen, Tiina, Jenni Alisaari, Elisa Poskiparta, Johanna Lindeman 2018.** ALLU-testin käyttökokeuksia ja luetun ymmärtämisen arviointi vuosina 1995 ja 2017. – *NMI Bulletin* 28 (1), 33–43.
- van Wingerden, Evelien, Eliane Segers, Hans van Balkom, Ludo Verhoeven 2018.** Cognitive constraints on the simple view of reading: A longitudinal study in children with intellectual disabilities. – *Scientific Studies of Reading* 22 (4), 321–334. <https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1446435>.
- Verhoeven, Ludo, Charles Perfetti 2008.** Advances in text comprehension: Model, process and development. – *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition* 22 (3), 293–301. <https://doi.org/10.100/acp.1417>.
- Whitbread, Kathleen M., Sheryl L. Knapp, Melissa Bengtson 2021.** Teaching foundational reading skills to students with intellectual disabilities. – *Teaching Exceptional Children* 53 (6), 424–432. <https://doi.org/10.1177/0040059920976674>.

Helin Puksand
haridusteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
helin.puksand@tlu.ee

Külliki Poom
haridusteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
kyllikipoom@gmail.com

Reading ability from paper and screen of students' with mild intellectual disabilities

HELIN PUKSAND,
KÜLLIKI POOM

Digital tools are increasingly used in teaching students with intellectual disabilities, as teachers are responsible for developing students' digital competence. Consequently, there is a growing proportion of reading tasks displayed on screens, making it increasingly important to understand how different mediums affect students' reading techniques and text comprehension.

This study aims to determine how the medium influences the reading techniques and text comprehension of students with mild intellectual disabilities when they read from paper versus when they read on a computer screen.

The sample included 38 students with mild intellectual disabilities from one school. Two school-related informational texts and corresponding text comprehension questionnaires were used as research tools. The students read one text on paper and the other one on a screen.

The results of the study indicated that the said students' reading fluency, time for reading, and the number of errors did not differ depending on the medium. Similarly, there was no statistically significant difference in text comprehension. Correlations confirmed the absence of differences between the mediums: a strong correlation was found between the time spent reading in different mediums and the number of reading errors made on paper and the computer screen. However, there was no correlation between text comprehension and reading time.

In conclusion, both paper and digital texts can be equally used in teaching students with mild intellectual disabilities, as their reading technique and comprehension do not depend on the choice of the medium. Reading from screens offers an opportunity to diversify lessons and increase students' motivation, which could improve text comprehension.

Keywords: medium, reading skills, reading comprehension, Estonian

KOHANIMEDE MUUTUMINE JA JAHIMEESTE KOHANIMED VÕRUMAAL TREISI METSAS

EVAR SAAR

Annotatsioon. Artiklis uuritakse kohanime muutumist väikesel, aga küllalt rikkaliku kohanimistuga metsaalal. Uurimismaterjali on kogutud nii kirjalikest kui ka suulistest allikatest. Kirjalik materjal pärineb 19. ja 20. sajandi kaartidelt. Suulises kasutuses olevaid kohanimesid on kogutud 1996. ja 2003. aastal eakatelt põliselanikelt, kuid 2023. aastal ainult kohalikelt jahimeestelt. Artiklis esitatakse kogu leitud nimematerjal. Selgub, et kaarditegijate, maaharijate ja jahimeeste nimetamisvajadus on erinev. On vaadeldud, millise tempoga nimed muutuvad, kuidas olemasolevate nimede alusel moodustatakse uusi nimesid ning mida jahimehed ise arvavad enda kasutatud kohanimedest. Ka täiesti uute kohanime tekkimises tuuakse välja mõned kõige levinumad nimeandmispõhimõtted. Tegemist on Eestis esimese nimeteadusliku käsitlusega, milles uuritakse ühe professionaalse ala esindajate kohanimekasutust.

Võttesõnad: jahimeeste kohanimed, kohanime muutumine, mikrotoponüümid, loodusnimed, viljelusnimed, teenimed, nimeandmispõhimõtted

1. Sissejuhatus

Kohanime muutumine on olnud läbi aegade oluline probleem ajaloo- teaduses, geograafias ja diakroonilises kohanimeuurimises. Iseseisva uurimisteemana kehtestas selle nimeteaduses Terhi Ainiala (1997) väitekirjaga, mis uuris kohanime muutumist kahes Soome külas 1794. aastast käesoleva ajani.

Ainiala eelkäijad Soomes, Rootsis, Taanis ja Saksamaal tegelesid peamiselt asulanime muutmise uurimisega, keskendudes enamasti nimedega toimunud keeleliste muutustele, harvem nende muutuste ühiskondlikele põhjustele. Ainiala haaras uuritava materjali hulka kõik

toponüümid kuni kõige väiksemate objektide nimedeni ja hakkas kasutama uut meetodit, mis sotsiolingvistika eeskujul sai nimeks sotsioonomastika. Nimede püsimisele ja muutumisele läheneti, pidades silmas seda, millised ühiskondlikud protsessid kaasa mängisid, kuidas need mõjutasid nimesid kasutanud kogukondi, milline oli nimeandja vaatepunkt jne. Sotsioonomastika sünnimaaks peetaksegi Soomet, kuid selle loojateks olid 1970. aastatel tegutsenud soomerootsi nimeuurijad (Ainiala 1997: 13). Soomes arenes kiiresti välja suund, kus uuritakse inimeste kohanimekasutust ja kohanime tundmist, võrreldes arvuliselt ja graafiliselt üksikisikute kasutuses olevat nimevara ning isikute nimereviire (Ainiala jt 2000).

Eestis on kohanime muutumise teema ja Ainiala meetodite rakendamisega tegelenud peamiselt Marit Alas (2008, 2012, 2015, 2016, 2024), kes on uurinud kohanime muutumist Saaremaal Pöides ja Virumaal Haljasal, seades kõrvuti kahe geograafiliselt ja kultuuriliselt erineva rannikuala nimesüsteeme. Vetenime muutumise kohta on teinud huvipakkuvaid järeldusi Mariko Faster (2018: 35–37, 2020: 66). Tiina Laansalu, kes on uurinud nimesiiret (2018), on siinse artikli jaoks samuti oluline autor, sest just võrsnimed on jahimeeste kohanimistus kesksel kohal. Võrsnimed on sekundaarsed nimed, mis on moodustatud olemasolevate lähedal paiknevate nimede alusel.

Jahimeeste professionaalse toponüümika kohta õnnestus mul leida ainult ühe autori, Soome uurija Vesa Holmi magistritöö (2012). Töö põhjal on näha autori asjatundlikkus nii jahinduses kui ka onomastikas.

2. Uuritav ala, nimematerjali vanus, iseloom ja keelsus

Treisi mets on u 1700 hektari suurune kompaktne riigimetsamassiiv Võru vallas, mis enne mõisametsade riigistamist kuulus Vaabina mõisale (Urvaste kihelkond). Kagus piirab seda Mustjõgi Võru orundi soises põhjas (teisel pool oli Tsooru mõis, Rõuge khk), kirdes Matu oja ja põllud kunagise Kaagu karjamõisa maadel, põhjas raudtee, loodes Kurenurme, Keema ja Udsali küla talumaad (Vaabina mõis), edelas Antsla valla talumaad (Vana-Antsla mõis). Metsa reljeef on liigendatud Mustjõe oru lisaorgudest, kuid mida ligemale jõeale, seda tasasemaks ja soisemaks muutub metsamaa.

Analüüsitavad kohanimed pärinevad põhiliselt neljast ajajärgust: 1) 1815. aasta mõisakaart; 2) 1876. aasta mõisa metsakaart ja seda

täiendavad kaardid aastani 1929; 3) kohanimed 20. sajandi alguses sündinud keelejuhtidelt, kogutud 1996–2003; 4) kohanimed Sõmerpalu jahtkonna jahimeestelt (tähistatud initsiaalide ja sünniaastaga), kogutud 2023. aastal. Neljandas alarühmas on nii vanu kui ka hiljuti tekkinud nimesid, sest uurijana huvitas mind ka see, mida teavad Treisi metsa kohanimedest keskealised ja nooremad jahimehed, milliseid nimesid vanemad jahimehed küll teavad, aga jahil olles eriti ei kasuta, ning millised nimed on need, mille omandamine päris algajatel toimub esimeses järjekorras.

Esimeses ja teises rühmas esinevad nimed on kirjalikud, vanas kirjaviiis ja häälduslikku tõlgendamist nõudvad. Kolmanda rühma nimed on täielikult võrukeelsed. Tänapäeva jahimeeste kasutatavate nimede hääldus (neljas rühm) on varieeruv: näiteks liigisõnade *tsiht* ~ *siht*, *tii* ~ *tee* jmt puhul muutub hääldus järjekindlalt eesti ühiskeele häälduse suunas ja nooremas põlvkonnas on see muutus peaaegu täielikult toimunud. Hämara algupärased nimed muutuvad rahvaetümoloogilise tõlgenduse abil lihtsamaks, nt kolmandas vältis hääldatud *Kirssi tsiht* > *Kirsi siht*. Kuid mõned lõuna-eesti hääldusjooned nimeses tunduvad atraktiivsed ja nendest ei loobu ka kõige nooremad jahimehed, näiteks ütlesid kõik küsitlud *Kapsta mast*, mitte eestipäraselt **Kapsa mast*.

Jahiterminite vahetumine kohanimeses ei juhtu samuti kergesti. Kuigi nooremad jahimehed kasutavad ajukahiks piiratud maa-ala kohta juba valdavalt eesti ühiskeele terminit *aju*, on ka tänapäevastes uustekkelistes kohanimeses kinnistunud vana lõuna-eesti ajukah termin *mast*, nt *Pilliroo mast*, *Allase-alune mast*. Sõna *mast* samatähenduslik vaste läti keeles on *masts*, tegemist ongi ainult Lõuna-Eestis tuntud läti laensõnaga. Läti keeles võib see tähendada ka kalapüügiloomust (sks *Fischzug*) (Vaba 1997: 133).

Selles juhtumises on näha kohanimeses esinevate sõnade erinevat käekäiku keelevahetuse või lähedase sugulaskeele baasile nivelleerumise tingimustes – keelt vahetanud ei pea tingimata vajalikuks rääkida kohadest uue keele sõnadega.¹ Seda esiteks tänu võimalusele, et kohanimi vaid tähistab kohta ja kasutaja ei pea rõhutama nimeelementide tähendust; teiseks sellepärast, et kui metsas kõneldakse jahialade piiramisest peamiselt sihtide ja mastide nimedega, siis ei sobitu kelevahetuses peale jäänud keele sõna *aju* süsteemi ja seda ei hakata kasutama.

¹ Kontrasti kelevahetuses toimuva põhisõnavara vahetumise ning substraatkeele kohanimeelementide pärandumise, sihtkeele sõnavara hulka ülevõtmise vahel on teoreetiliselt kirjeldanud Janne Saarikivi (2006: 289–290).

3. Metsa nime muutumine

Teadaolev vanim selle metsa nimi on *Alamõts*. Nimi pärineb Vaabina mõisa nimesüsteemist. Kohtade *alapool* (vro *alapuul*) või *mäelpool* (vro *mäelpuul*) 'ülevaalt' paiknemist hästi tunnetavas talupojakogukonnas oli selge, et oma mõisavald paikneb veelahkmel, keskosas on Karula kõrgustiku kuppelmaastik (ruumisuhtesõnade *ala-* ja *mäe-* kohta täpsemalt vt Saar 2008: 99–101, 2011: 13–15). *Alapool* võiks olla mõlemal pool, nii mõisavalla lääne- kui idaservas. Kuid ainult idaservas, Mustjõe piiril lõppes oma mõisa maa suure metsaga. Tänapäeva jahimehed ütlevad, et just Vaabina kandis elanud vanad jahimehed, näiteks Elmar Landson (1932–2006), kasutasid alati nime *Alamõts*. Üllatuseks nimetasid seda nime esimesena ka samast kandist pärit nooremad jahimehed, nt TT1979 ja MP1987².

Enamiku jahimeeste jaoks tähistab *Alamõts* tänapäeval kõnealuse metsamassiivi madalamat, Mustjõe orus paiknevat osa: *Muq läbi jää sadaminõ oll' Allmõtsan* 'minu läbi jää kukkumine oli Alamõtsas' (AR1959). *Ah et kogu mets oleks Alamõts? Ei tea...* (KS1979) Seega on nimi jäänud, kuid nimeobjekt kitsama ulatuse peale ümber mõtestatud.

Mõisametsade riigistamise ja Sõmerpalu metskonna moodustamise ajast pärineb kaardil kasutatud nimi *Vaabina mets* (ERA.T-3.24.1824, 143). Seda tänapäeval suuliselt ei kasutata.

Metskonna sõjaeelisel algperioodil oli mets jagatud kaheks vahtkonnaks – Kurenurme ja Hõrimu. Sellele eelnenud mõisaajal oli Kurenurmes mõisa metsnik ja Hõrimul vaid metsavaht. Vastavalt on tänapäeval kasutusel nimi kogu metsa kohta *Kurõnurmõ mõts* / *Kurenurme mets*, mida kasutas nt ÜV1963. Seda nime eelistasid ka vahetult metsa ääres elanud vanad keelejuhid 2003. aastal.

Juba tsaariaja lõpul on metsa keskele ehitatud veel üks metsaametniku elukoht, esmakordselt kaardil nimetusega *Forstei* 'metsnikukoht' 1907. aastal (EAA.2072.9.729, 11), kaardil nimega *Treisi* 1929. aastal (EAA.3724.4.1975k, 11). Selle kohaga seoses on kogu metsa uueks nimeks kujunenud *Treisi mets* (vro *Treisi mõts*). Nime heale kinnistumisele on ehk aidanud kaasa, et seda nime saab kasutada elliptiliselt (liigisõna ära jättes) *Treisi* või *Treiss* ning käänata lühikese sisseütlevaga: (*läämi*) *Treissi*.

² Artiklis on 2023. aastal intervjuueeritud jahimeestele viidatud nimetähtede ja sünniaasta abil.

Noore metsanime Treisi aluseks on tõenäoliselt perekonnanimi Treis, mis pidi sattuma seosesse kohaga, kuhu mõis lasi hiljem rajada Treisi metsniku maja. Selle perekonnanime tõi Vaabina mõisavalda Vastse-Antslast pärit püttsepp Joosep Treis, kellel oli kaks poega: püttsepaametis jätkanud ja mõisas elanud Juhan ning noorem poeg Jaan. Soldatiks antud, kuid ajutiselt priipassi saanud Jaan Treisil (1830–1889) oli pere Vaabina vallas, naine Liisu (enne abielu *Kaak*) oli Haava külast (EAA.1270.1.846:22, 24, l 9, 11). Jaani poja Kaarli naise Mari neiupõlvenimi oli *Puura* (seos metsaäärsel Ora taluga) (EAA.1270.1.870:179, l 483). Kaarli (*Kaarle*, *Karl*) Treis, sündinud 1861, oli 1885. aastal sulaseks Ora talu kõrval paiknevas Tamme talus (EAA.3379.1.1:127, l 118). 1894. aastal pani ta toime mingi raske kuriteo ja saadeti selle eest Siberisse (EAA.1270.1.846:3, l 3). See pidi olema juhtum, millest rahvas räägiti. Kahjuks ei ole suulist pärimust säilinud. Kas metsnikukoha nime eelkäijaks sai püttsepatööga seotud koht (materjali ettevalmistamise plats metsas?) või hoopis Jaan või Kaarli Treisi kehvikuperedega seotud koht, sellest mingit pärimuslikku teavet tänapäeval säilinud ei ole. Vaabina valla nimejuhatajas 1902–1910 esineb *Tpeücu* (Treisi) juba elukohtade kohanime loendis (EAA.3336.1.37:2, l 1).

Esmalt metsnikukohale ja selle kaudu metsale uue nime tekkimise juhtum näitab, et ka suurte objektide nimed võivad kujuneda küllalt kiiresti ja 100–150 aastat hiljem ei pruugi esialgset nimetekke motiivi enam isegi rahvapärimuses leiduda.

4. Ülevaade kirjalike allikate nimedest

Rühm 1. Vanim kihistus. Vanima kihistuse andmed pärinevad 1815. aasta kaardilt (LVVA.6828.4.466, l 1 foolio III). Kaardinimede valikus on pandud rõhku vooluvete, soode ja heinamaade nimede kaardile kandmisele. Sarnaselt varasema, 17. sajandil alguse saanud kaardistustraditsiooniga on suurematel metsaaladel sõnaliselt kirjeldatud metsa omadusi. Kohtade paiknemist vt artikli kaardilt 1, kus nimede kirja-pildiks on tänapäevases kirjaviisis võrupärase häälduse rekonstruktsioon.

Metsaosad (nimega märgitud vaid kaardi põhjaosas):

Habsi Mets (tnp põlluala, selle lähedal eestiaegne Hapsi talu)

Kurre Nurme Laan (tnp kadunud)

Kurre perra Mets (tnp kadunud)

Vooluveed:

Die Schwarz Bach (Mustjõgi)

Tappus Oia (tnp am Matu oja, vana ojanimi püsis Venemaa ja
NLiidu kartograafias 20. sajandi keskpaigani)

Pöddra Hawa Oja (tnp Põdraoja)

Nurmoja (tnp am Maru oja)

Orrawa Oia (tnp am Tinu oja)

Sood:

Kurrae Soo (tnp Kurõssuu)

Kurrae Soo (tnp Tedre küüni mast)

Kurrae Soo (eelmisest edelas, tnp kindel nimi puudub)

Külma Lette Soo (tnp kadunud)

Heinamaad:

Kaspri Niet (tnp Kasprelakõ)

Palland Niet (tnp Palandu)

Warsa Kopli (niit Palandust läänes)

Werre Lette Nit (vrd Verilätte tsiht)

Küni Soo Nit (tnp Kūinisuu)

Maaniet (tnp Maaniit)

Muud nimed:

Hoflage Kago (Kaagu)

Hörrimo Buschwächter (Hõrimu)

Kähri Org (tnp Kähriorg)

Kaardile on ilmselt kantud üksnes valik siis kasutuses olnud nimedest. Näiteks Kähriorg on Lindvaoru lisaorg, metsa kolm suuremat orgu Turbaorg, Soolikuorg ning Lindvaorg ei ole nimega tähistatud. Huvipakkuv on kiri *Kurrae soo* kolmes kohas – see on apellatiivilähedane nimi, mis tähistab tasast, maakasutuse seisukohast kõlbmatut sood. Tänapäeval on neist Kurõssuu nimega tuntud üks, kuid 1815. aasta kaardil leidub kolm samanimelist kohta. Kaardil on täies ulatuses näha *Krahvikraav*, Udsali ja Keema küla ning mõisa metsamaade vahele kaevatud kraav, mille kohta leidub 1927. aastal kogutud pärimus: *Vaabina mõisnik krahv Ilistrom oli lasnud mõisale kraavi ümber kaevata, millist metsades paiguti veelgi tunda ja Krahvi kraaviks nimetatakse*. EKLA, f 199, m 30, l 51 < Urvaste khk, Keema k, Hannikastõ t – A. Laurson < Karl Rehkli, 73 a (1927). 1792. aastal krahvi tiitli saanud Jakob Johann Igelström oli Vaabina mõisa

omanik aastatel 1773–1804. 2023. aasta välitööl räägiti lisaks: *Vanõmbaq meheq omma kõnõlnu, et ku orjaaigu tõsõlt puult kraavi kätte saadi, sõs sait mõisan pessä. Marjal käüti ja seenel, ku määnestki tarbõpuud oll' vaia* (ÜV1963). Tänapäeval võib Krahvikraavi ära tunda mõnes ilmekas kuiva põhjaga lõigus. See pole selline kohanimi, mille järgi orienteerutakse, vaid koht, mis tuntakse ära ja mille nimi tuleb meelde, kui sinna juhuslikult sattutakse.

Rühm 2. 1876. aasta kaart. Järgmine kaart, 1876. aasta Vaabina mõisa metsakaart (EAA.2072.9.730, l 1) esindab pärast mõisa talumaade kruntimist tekkinud situatsiooni. Maamõõtmine ja kaardialuse valmimine on toimunud 1865–1868. Metsas olevate heinamaatükkide kontuurid on varustatud talunimedega, millele need lahustükkidena kuuluvad (neid alljärgnev loend ei esita). Nendest ainult ühe talukoha, Kirssi kõrtsi nimi (1876 *Kiers*) on andnud püsiva kohanime *Kirssi tsiht* / *Kirsi siht*. Kaardil on näha ka tänapäevasega kokku langev metsasihtide suund, kuid risti läbi metsa kulgevaid sihte on esialgu veel poole hõredamalt kui hiljem. Pikisihte tänapäevase peasihi suunas ei ole siis veel üldse olnud. Mets sihtide vahel on jagatud nummerdatud lankideks (sks *Schlag*), nende nurgapunktid ei jookse kokku, enamiku lankide ühine omadus on see, et nende sihist sihini küündiv pikkus on umbes kuus korda pikem kui laius. Selle perioodi metsakorralduslik mõtlemine on eelistanud kujundada ja raiuda pikki lanke (vrd sks *lang* 'pikk', vrd Vaba 2023). Kohtade paiknemist vt käesoleva artikli kaardilt 1, kus nimede kirja-pildiks on tänapäevases kirjaväis is võrupärase häälduse rekonstruktsioon.

Metsaosad:

Kurrenurme laan (hiljem põllustatud ala 1920. aastate asundustaludega)

Kurrenurme perra mets (1815 *Kurre Perra Mets*)

Kuksi laan (1815 *Habsi Mets*, tnp põlluala)

Köldharre mets (tnp põllustatud; üks mitmest asundustalust sellel alal kandis nime *Kõltarõ* ~ *Kõltare*. Nimeelement *-harre* 'harude' on ümber tõlgendatud sõnaks *tare*)

Turbaorro Mõts (Turbaorg ise ei ole nimega tähistatud)

Lindwaorro Mõts (Lindvaorg ise ei ole nimega tähistatud)

Hõrrimo pälne mets (tnp on masti nimi Hõrimu ots)

Küüini soo allone mets

Sood:

Kurresoo rabba (1815 *Kurrae Soo*, tnp Kurõssuu)

Palland niedo allone soo (1815 *Kurrae soo*, tnp Tedre küüni mast)

Kurresoo rabba (1815 *Kurrae Soo*, tnp kindel nimi puudub)

Heinamaad:

Küüni soo Nied (1815 *Küni Soo Nit*, tnp Küünisuu)

Asustusnimed:

Kurrenurm (Kurenurme)

Kago (Kaagu)

Hõrrimo (Hõrimu)

Nagu näha, on 1876. aasta kaardil täiesti kadunud voluvete nimede esitamine ja peaaegu kadunud heinamaade nimede esitamine (viimast asendab talu nimi, mille juurde heinamaa kuulub). Ka orgude nimesid ei ole, küll aga on samuti talunimedega tähistatud orgude põhjas olevad kitsad heinamaaribad.

Rühm 2B. Hilisemate mõisakaartide täiendused. 1890. aastal valminud Vaabina mõisa ülevaatekaart sama 1865–1868 aluskaardi järgi (EAA.2469.1.740, l 1) esitab Treisi metsa alal needsamad nimed, mis esinevad 1876. aasta kaardil, kuid lisaks nendele veel kaks mõisale kuulunud heinamaa nime:

Kasperra lakke (1815 *Kaspri Niet*, tnp Kasprelakõ, kasutati niiduna 1980. aastateni)

Warsa Kopli niit (niit Treisi metsnikukoha ümber, 1815. aasta kaardil on *Warsa Kopli* teises kohas, tunduvalt kagu pool).

Kõige hilisem, 1929. aasta kaart, koopia Vaabina mõisa maareformi käigus tükeldamise plaanist (EAA.3724.4.1975k, l 1) sisaldab ootamatult palju heinamaade nimesid Treisi metsa edelapoolses osas. Need on:

Lahaspool (kadunud niit, Lahaspoolõsuu on sellest idas, Lahaspoolõtsiht läheb läbi)

Maaniit (1815 *Maaniet*, tnp Maaniit)

Vahtre laan (2003 Vahtrõlaanõ hainamaa, vrd Vahtrõlaanõ kraav)

Küüni soo (1815 *Küni Soo Nit*, tnp Küünisuu)

Suur aet (2003 Vinteriniit < pn)

Veikene aet (kadunud niit)

Sitikuars I (kadunud niit)

Sitikuars II (kadunud niit)

Verstakene I (kadunud niit)

Verstakene II (kadunud niit)

Saamuli niit (kadunud niit, võib olla veaga kirjepilt, sest kõrval

Kuningakopli talus elas Saavel (II välde), mitte Saamul)

Türgi niit (kadunud niit, kõrval oleva Türgi talu järgi)

Verilätte (1815 *Werre Lette Nit*, kadunud niit, vrd Verilätte tsiht)

Lindva org (tnp Lindvaorg).

Kaugemale kirde poole sellel kaardil üles kirjutatud mikrotoponüümid ei ulatu. Nendes nimedes on näha väga tugev elliptilisus. Sõna *lahaspuul* tähendab tüvest või pakust lõhestatud pakupoolikut; Võrumaa metsade kohanimesedes märgib see kohta, kust saadi eriliselt hästi lõhestuvat männitüve valgustuspirdude, laastukorvi vms tegemiseks. Seega hääbuv nimi *Lahaspoolõsuu* on tavaline kaheosaline soonimi, aga selle nime atribuut heinamaanimena on elliptiline. Elliptilised ehk liigisõnatud heinamaanimed on ka *Vahtrõlaan*, *Sitikuvars* 'koht, kus kasvavad sitiku ehk metsiku mustsõstra varred', *Verstakõnõ* 'sõnast *verst*' ja *Verilätte*. Nimed *Suuraet* ja *Väikeneae* sisaldavad Võrumaa heinamaanimedes esinevat liigisõna *aet* ~ *aetu*. Tõenäoliselt on see kujunenud seoses metsaheinamaa „ajamisega“ 'raadamise, võsa raiumisega' (Faster 2005: 103).

5. Suulisest kasutusest kogutud nimed 20. sajandil

1948. aastal on Linnamäe vallas, mille alla siis kuulus ka Vaabina, käinud kohanimesid kogumas H. Kerik. EKI kohanimekartoteegis leidub tema kogutud nimesedeleid Treisi metsa kohanimedega. Neid pole siiski väga palju, umbes tosin sedelit, peamiselt metsa kõige laiemalt tuntud kohanimedest, nt *Hõrimo t*, *Verilätte niit*, *Lindva org*, *Sooliku org*, *Treisi t*, *Turbaorg*, *Kuresoo*, *Kasprelage*, *Kõlltare* (KN: Urvaste, eki1).

Aastatel 1996–2003 minu kogutud nimed on saadud vanadelt keelejuhtidelt, kellest mõned olid olnud jahimehed, mõned ka metsavahid, aga kõigi jaoks ühine side Treisi metsaga seisnes eluaegses metsa naabruses elamises, heinamaadel käimises ja puude riiginormi ülestöötamises. Parimad metsakohanime teadjad olid Elfriede Veider (1914–2007), Bernhard Kerge (1914–2015), Aksel Varrik (1923–2010), Valter Puura (1922–2007) ja Leo Sarapuu (1919–2009). Kuna minu kogumistöö käis Eesti põhikaardi 1:20 000 tarbeks, siis esimene kogumiskäik 1996. aastal puudutas metsa põhja- ja idaosa. Teine kogumiskäik 2003. aastal puudutas

metsa lääne- ja lõunaosa ning oli esimesest palju tulemuslikum, sest olin kogenum ja sain fikseerida seni üles kirjutamata nimesid ka varem juba läbikäidud kaardilehtede ala jaoks.

Rühm 3. Treisi metsa kohanimed 1996. ja 2003. aasta välitöölt. Kohtade paiknemist vt käesoleva artikli kaardilt 2.

Asustus:

Kaagu (tühi küla metsa kirdeotsas)

Kõltarõ (kadunud asundustalu nimi kunagi sama nimega metsa-alal)

Kurenurme (küla metsa loodenurgas, ka metsavahikoht)

Treisi (metsavahikoht)

Hõrimu (metsavahikoht metsa edelaotsas)

Vooluveed:

Mustjõgi

Matu oja (talü järgi)

Põdraoja

Ora oja (veski ja talü järgi) / *Treisi oja*, am n Maru oja (talü järgi)

Vahtrõlaanõ kraav

Piirikraav, am n Tinu oja (talü järgi)

Ristisihid:

Raudtii tsiht / *Baraki tsiht*

Kolmõkõõ tsiht

Kurõssuu tsiht (soonime järgi)

Turbaoru tsiht (orunime järgi)

Kirssi tsiht (Kirssi talü heinamaa järgi)

Piiritsiht / *Ora tii* (Ora veski järgi)

Lindvaoru tsiht (orunime järgi)

Verilätte tsiht (allika- ja niidunime järgi)

Mõtusmäe tsiht (mäenime järgi)

Vargatsiht (sihi otsa lähedal Mustjõel sillakoht Vargasild)

Maaniidü tsiht (niidunime järgi) / *Lepplaanõ tsiht*

Lahaspoolõtsiht (soo- ja niidunime järgi)

Kuusõtsiht

Pikisihid ja teed:

Päätsiht

Alatii

Tupikutsiht
 Orud ja mäed:
Turbaorg
Soolikuorg
Lindvaorg
Süväorg (Lindvaoru lisaorg)
Kähriorg (Lindvaoru lisaorg)
Mõtusmägi
Süväorg (sillakoht Vargatsihil)
 Heinamaad ja sood:
Kasprelakõ ~ Kasperelakõ (niit)
Kurõssuu (metsane soo)
Palandu (niit)
Verilätte niit
Küüinisuu (niit)
Maaniit
Vahtrõlaanõ hainamaa
Vinteriniit < pn
Proogats ~ Proogatsi niit
Lahaspoolõssuu (metsane soo)
Pudl'e (metsane soo, põhiosas juba väljaspool Treisi metsa)
 Muud nimega kohad:
Kirstkivi
Tedre küüni mast (metsaala, üldiselt ma mastinimesid³ ei küsinud)
Puusilla pääl (sillakoht)
Jahimaja ~ Jahiloss
Vargasild (endine sillakoht Mustjõel)
Krahvikraav (kuiv kraav mõisametsa ja talumaade piiril)

Kokku on selle kogumisega registreeritud 51 nimega kohta ja 55 erinevat nime (erinevaks lugesin teistsuguse põhimõtte alusel antud nime). Nime struktuuri- ja erineva häälduse variandid on loetud üheks nimeks. Kogumistihedus Treisi metsa alal (u 17 km²) oli 3 nimeobjekti ja 3,25 nime ruutkilomeetri kohta. See on küll ajaloolise Võrumaa keskmisest – 5,5 nimeobjekti ja 7 nime ruutkilomeetrile (Saar 2008: 66) – oluliselt madalam, aga metsaalade võrdluses pigem tipus. Samas on ka selge, et

³ Vt allpool: Jahimeeste kohanimed 2023. aastal.

potentsiaalselt parimal perioodil kohanime kogumiseks 20. sajandi alguses võis tegelik nimetihedus Treisi metsas olla ligikaudu poole suurem.⁴

Nimede kogumise ajal ei tehtud enam ühelgi Treisi metsa niidul heina. Seda, millised heinamaad olid võssa kasvanud ja milliseid oli veel 1980. aastatel niidetud, ma ei analüüsinud. Nagu näha, oli 1996–2003 tuntud heinamaanimedid palju hõredamalt kui 1929. aasta kaardil, selle metsapiirkonna 11 erinevast niidunimest kaardil oli kogumise ajal veel tuntud neli. Kuid siiski on samas piirkonnas tuntud veel üks niidunimi, mida 1929. aastal ega ka varem kaartidel ei leidu: *Proogats*. Proogatsi üks äär oli Villike talu maa, kuid suurem osa üpris korralikust Proogatsi niidust paiknes riigimetsamaal. Seetõttu polnud ilmselt põhjust nime 1929. aasta maakorralduslikule kaardile kirjutada. Võib olla kindel, et see arhailise ilmega nimi oli ka siis olemas ja kasutusel.

6. Jahimeeste kohanimed 2023. aastal

Kui 2022. aasta lõpus ilmnes, et rikkaliku kohanimistuga Treisi mets liidetakse lähitulevikus Kaitseväge Nursipalu harjutusvälja laiendusega, oli selge, et nimede kasutus ja tundmine tuleb fikseerida. Selleks otsustasin läbi viia kohanime korduskogumise. Mõttekas oli koguda varem spetsiifiliselt kogumata jahimeeste kohanimistut, sest ülejäänud kohalike elanike suhe peateedest kaugemal paikneva riigimetsaga on tänapäevaks jäänud peaaegu olematuks võrreldes 20. sajandi keskpaigaga. Juba 1999. aastal Laitikkala külas nimede oskamist uurides tegid Soome nimeuurijad kindlaks, et üldine külakogukonna nimeoskus on kadunud, kuid see on diferentseerunud elualade vahel: postitöötajad teavad talunimesid laial alal, ka noorema põlvkonna põlluharijad õpivad ära ja teavad põllunimesid, jahiharrastusega inimesed tunnevad kohanimesid metsas jne (Ainiala jt 2000: 335, 337, 351–352).

Võrumaa Jahimeeste Seltsi Sõmerpalu jahtkonna (arhailise terminiga *jahisektsiooni*) eeliseks nimetundmises on see, et ka pöördelistel aegadel on jäänud majandama täpselt sama jahipiirkonda, mis kujunes välja juba Nõukogude perioodil. Uusi liikmeid lisandub jahtkonda vähehaaval ja sageli on nad vanade jahimeeste järeltulijad. Põhimõtteliselt on Sõmerpalu jahisektsioon olnud järjepidev alates 1940. aastate lõpust, mõnes perekonnas isegi alates mõisametsade riigistamisest 1920. aastatel. Treisi

⁴ Nimetiheduse näitajate kohta Soomes vrd Kiviniemi 1990: 35.

mets on nende jahipiirkonna mitmetest aladest keskne, siin paikneb ka 1960. aasta lõpus ehitatud jahimaja. Sügisesel põdrajahi hooajal kord aastas oktoobris on tavaks korraldada nn perejaht, kuhu on oodatud just jahimeeste pereliikmed ja mille tähendus jahikultuuri tutvustamise suhtes on mingis mõttes võrreldav inglise rebasejahi kui kogukondliku suur-sündmusega (vt nt Marvin 2011: 50–58).

Ajujahis, mida peetakse klassikalisel kujul sügisel põtradele (kasutusel ka hirve-, metssea- ja hundijahil), on jahimeeste kohanime objektidena kõige tähtsamad sirgjoonelised objektid. Enamasti metsasihte mööda piiratud ala on *aju*, kohaliku terminiga *mast*, selle välispiirile paigutatakse kütiliin ja seda hakkavad kõrvuti läbi käima ajajad, kelle ülesanne on loomad liikvele ajada. Ohutuse nimel tohivad nähtud looma lasta vaid kütiliinis paiknejad ning seda ka ainult siis, kui loom on mastist välja jooksnud. Üht osa võimalikest mastidest Treisi metsas tähistatakse sihinimede abil sõnastatud kirjeldustega, aga osale on kujunenud pärisnimed.

Madalama taseme kohanimed võrreldes mastipiirideks olevate sihtide nimedega on kütiliini jahimeeste paiknemiskohad, aga samuti mastipiiri käänukohad. Muuhulgas kütiliini paiknemiskohtade nimesid esitab ja analüüsib nt Soome põdraküttide kohanimesid uurinud Vesa Holmi magistritöö (2012). Seda tüüpi väikseimate mõeldavate jahiga seotud kohtade nimesid minul eriti koguda ei õnnestunud, mõne üksiku erandiga (nt *Puusilla pääl*).

Rühm 4. Jahimeeste kohanimed Treisi metsast 2023. aasta välitöölt

Asustus:

Kaagu

Kurenurme

Treisi

Hõrimu / Allase < pn

Vooluveed:

Mustjõgi

Matu oja

Põdraoja

Ora oja / Maru oja

Vahtrõlaanõ kraav

Piirikraav / Pudl'e kraav

Ristisihid:

Raudtii siht / Baraki siht
Kolmõköõ siht / Solli tii / Servä tii
Kurõssuu siht
Turbaoru siht
Kirssi siht / Tammiku tee / Tammede man ~ Tammede all
Vana Piiritsiht / Ora tii
Lindvaoru siht / Lavva siht / Laulu siht
Verilätte siht
Mõtusmäe siht / Jahimaja siht ~ Jahilossi siht
Vargatsiht / Pärni siht
Maaniidü siht (niidunime järgi) / Lepplaanõ siht
Lahaspoolõtsiht ~ Laaspoolesiht / Allasõ siht
Kuusõtsiht

Pikisihid ja teed:

Päätsiht ~ Peasiht / Päätii
Alatii ~ Alumine tee ~ Alumise tee ring / Tammiku tee
Tupikutsiht
Hapsi siht ~ Apsi siht / Teise tiigi siht
Antsla tee ots

Orud ja mäed:

Turbaorg
Soolikuorg
Lindvaorg
Mõtusmägi

Heinamaad ja sood:

Kasprelakõ ~ Kasperelakõ
Kurõssuu ~ Kuresoo
Palandu

†*Küünisuu* (niit) († tähistab nime, mida veel mäletatakse, kuid enam ei kasutata)

†*Maaniit*
Proogats

Pudl'e (metsane soo, põhiosas juba väljaspool Treisi metsa)

Mastid (aju jaoks ümberpiiratud alad):

Kapsta mast (kunagise elaniku nimest saadud talunime järgi, talu am n Vilgu)

Siloaugualune
Tedre küüni mast
 †*Taimeaia mast*
Pilliroo mast
Surmamast
Vana Surmamast
Hõrimu ots / Allase paks (paks 'noor mets, mis ei paista läbi') /
Usti paks (eesnimest Ustav)
Pudl'e ots
 Muud nimega kohad:
Kirstkivi
Puusilla pääl (nimi on üle kandunud sihiristi, vanalt sillakohalt
 sadakond meetrit eemal)
Jahimaja ~ Jahiloss
Krahvikraav (kuiv kraav mõisametsa ja talumaade piiril)

Kui tähistusega † nimed maha arvata, siis on kokku 49 nimega kohta ja 69 iseseisvat nime nende kohtade jaoks.

7. Metsakohanime muutumine

Täpset muutumisstatistikat ei ole võimalik teha, sest 19. sajandi kaardid esitasid vaid valiku siis käibel olnud kohanimedest. 1815. ja 1876. aasta kaartide valikud täiendavad teineteist. Kogumine 1996–2003 jättis välja uurimata need nimed, mille objekte topograafilised kaardid (uuemad ja vanemad) maastikuobjektidena ei esita. 2023. aasta kogumine on olnud kõige põhjalikum, kuid ka siin on välitööpäevikust näha, et iga üksiku jahimehe, ka kõige paremate nimeteadmistega jahimehe tuntud kohanimede kooslus antud maa-alal on pisut erinev ja mitte keegi ei tunne kõiki kogutud nimesid.

Et kaardid 1815 ja 1876 esitavad eri liiki objektide nimesid, leidub sellest ajavahemikust vähe näiteid nimede muutumisest, selliseid nagu *Habsi Mets* > *Kuksi laan*. Tegelikult on siingi tegemist pigem kahe rööpse nimega sama koha jaoks. Vanem nimi Hapsi on säilinud kõrval, 1890. aasta kaardil niidunimes *Hapsi nied* (EAA.2469.1.740, 1 1) ja 1920. aastatel rajatud asundustalu nimes *Hapsi*. Võrdluses muu kirjaliku ja suulise nimekasutusega selgub ka tõsiasi, et *Kuksi laan* on tegelikult kirjaveaga nimekuju. Sama metsaosa maa on 20. sajandi alguses eraldatud

asundustaluks ametliku nimega Konksilaane. Mitte küll Vaabina vallas, aga ajalooliselt teise valda kuulunud Hānike külas on kogu Treisi metsa põhjaosa kutsutud Konksilaan (Vambola Raudsepp e-kirjas 29.01.2025). Hānike külas levinud arusaama järgi ulatub Konksilaan kaugemale lõunasse kui 1815. ja 1876. aasta kaardi nimeobjekt. Metsaosa nimi 19. sajandil sai olla Konksilaan, variandina ka Kunksilaan, aga mitte *Kuksilaan.

Huvitav on täheldada, et siht nimega (*H*)*apsi tsiht* ei ole suunaga Hapsi asundustalu poole, vaid kunagise Hapsi niidu idapoolse otsa poole, kadunud raudteeülesõidu ja täpselt 1815. aasta kaardi Hapsi metsa poole. Sellest võib järeldada, et metsasihile nime andnud rahvalik tunnetus toetus ikkagi varasemale teadmisele, milline koht on Hapsi. Nii Hapsi talunimi kui ka sihinimi on võrsnimed primaarse nime objektist tuntavalt eemal.

Üks kahtlemata juba 19. sajandil toimunud muutus on heinamaanime liigisõna asendumine: 1815 *Kaspri Niet* > 1890 *Kasperra lakke*, niidu asemel *lage* (EAA.2469.1.740, l 1). Teine oluline muutus on Varsakopli nime nihkumine, see nimi hakkas tähistama teist kohta. Sarnaseid näiteid nimeobjektide nihkumisest Saaremaal on toonud Alas (2024: 239). 20. sajandil on Varsakopli nimi üldse kadunud. Mõne muutuse puhul võiks arvata, et sellel kohal ei olnudki päris oma nime, aga kaarditegija on pidanud vajalikuks nimi leida. Selline on kaardinime muutus *Kurrae Soo* > *Palland niedo allone soo*. 1815. aasta kaardi Kurõssuu nime kordamine kahes lähestikku kohas on pisut kahtlane, tegemist võib olla nime mõjuala laiendamisega. 1876 on kagupoolse soo koht nimetamisega täpselt määratletud: see soo, mis on Palandniidust ~ Palandust allpool. 20. sajandil hakati kohta määratlema sihiristile kõige lähemal paiknenud Tedre küüni kaudu.

Kahel kaardil kokku on Treisi metsa alal (u 17 km²) 29 erinevat kohanime ja 27 nimega kohta. Kokkuleppeliselt võiks neid pidada vanimaks kihistuseks, mille alusel saab statistiliselt kujutada nimede kadumist ja muutumist kogumisringide 1996–2003 ja 2023 materjalis. Metoodika pärineb Ainialalt (1997: 23–32, 95–98). Arvutuste aluse saamiseks koondasin kõik nimed Exceli tabelisse ja tegin märgitavaks viis kategooriat: säilinud, nimetuum säilinud, kadunud, asendunud, uus. Seda kõike sai märkida mitu korda, võrreldes ühe ja teise perioodiga.

Statistikasse ei kaasatud 1929. aasta kaardi nimesid. Sellel kaardil on metsaniitude nimede tihedus hästi suur, teisalt katavad need vaid ühe piirkonna Treisi metsa niitudest. Võiks arvata, et nii detailne teadmine

niidunimedest oli ka 20. sajandi alguses omane vaid metsa ääres elavatele põliselanikele oma lähikonna niitude kohta. Sama piirkonna, Udsali küla põliselanike intervjueerimine 2003. aastal näitas, et ilma vana kaardinime ette ütle mata tuli jutuks ja õnnestus jäädvustada alla poole nendest niidunimedest. Samas teadsid need vanad metsamehed veel mõningaid niitude nimesid üle kogu Treisi metsa. Ainiala metoodika täpsel järgimisel tuleks kõiki nimetatud niidunimesid lugeda kadunud nimedeks, sest keelejuhid ainult meenutasid nimesid ja mingit kasutusotstarvet vanadel niitudel enam ei olnud. Kuid oluline on tähele panna, et osa niidunimedest oli siiski jätkuvalt vaja metsas orienteerumiseks, nende alusel oli tekkinud võrsnimesid metsasihtidele ja kraavidele.

Seades võrdluse 27 nimega kohta kahel 19. sajandi kaardil ja 51 nimega kohta välitöölt 1996–2003, oli säilinud nimesid (sama koht, sama nimi) üheksa. See on üks kolmandik (33%). Veel kolmes nimes oli toimunud struktuurimuutus: *Põdrahavva oja* > *Põdraoja*, *Kaspre niit* > *Kasprelakõ*, *Palandniit* > *Palandu*. Seda tüüpi muutustega Saaremaa Põide nimedest, kus nimeobjekt on aja jooksul mõõdukalt teisenenud, nime atribuutosa on säilinud ja determinant (liigisõna) on vahetunud või osaliselt vahetunud, on toonud häid näiteid ka Alas (2012: 370).

Kui nüüd sooritada tagasisivaatav loendus – mitu 51 nimega koha 55 nimest sisaldab endas nimetuuma⁵ kahe vana kaardi 27 nimega koha 29 nimest –, siis on pärandumine hoopis parem. Selliseid nimesid on 24 ehk 44% kõigist kasutusel olnud nimedest. Siin peitubki peapõhjus, miks Treisi metsa nimed 1996–2003 tunduvad olevat põhiosas säilinud – see on hea näide konservatiivsest nimetraditsioonist. Kuigi nimesid oli nüüd võrreldes vanade kaartide nimedega peaaegu poole rohkem, oli vanast traditsioonist pärinevaid nimesid ikka sama tihedalt. Kuigi maastik ja maakasutus oli muutunud, oli kunagiste kõige tähtsamate, kaardile jõudnud kohanimeobjektide nimesid palju kasutatud uute nimede moodustamiseks.

Jahimeestelt 2023. aastal kogutud nimevara juures on näitajad muutunud. Säilinud vanu nimesid (sama koht, sama nimi) on kuus (22%), sest *Kährriorg*, heinamaanimed *Küünisuu* ja *Maaniit* ei leia enam kasutust, kuigi kõiki kolme nime suudeti veel meenutada.

2023. aastal jahimeestelt kogutud materjal on mahukam kui 1996–2003 materjal: 49 nimega kohta ja 69 nime, rööpnimesid on palju rohkem. Nendest 69 nimest 22 (32%) sisaldab nimetuuma 19. sajandi kaartidel

⁵ Eristav osa pärisnimes, tavaliselt kaheosalise kohanime atribuutosa.

leiduvate nimede alusel. Uusi nimesid tekib kogu aeg juurde, kuid vähemalt esialgu ei tõrju need veel enda kõrvalt välja vanimate nimede alusel tekkinud sekundaarseid nimesid.

Kui võrrelda omavahel kaht kogumisvoorut 1996–2003 ja 2023, siis varasema kogumise 55 eraldi nimest oli 2023. aastal säilinud 41 (74%). 51-st varem olnud nimeobjektist oli jätkuvalt nimega tähistatud 40 (78%). Kadunud oli vajadus nimetada üht asundustalu (varasem metsaala nimi), kolme orgu, viit metsaheinamaad, üht sood ja üht sillakohta.

Muidugi pole päris õige öelda, et kahe kogumise vahele jäänud ainult 20 aastaga kadus peaaegu veerand Treisi metsa vanadest kohanimedest. Ajavahe on tegelikult pikem, 50–60 aastat, sest 1996 ja 2003 küsitleti väga vanu inimesi ja mindi nendega meenutustes tagasi aega 1940. kuni 1980. aastateni.

8. Uute nimede tekkimise ja vanade kasutusest kõrvale jäämise mustreid

Nimede kadumine olukorras, kui nimeobjektid kaovad või kui neid enam ei kasutata, on enesestmõistetav (Ainiala 1997: 205–209). See on tüüpiline juhtum väikeste metsaheinamaade puhul. Kuid nimed võivad asenduda ka siis, kui kohad püsivad ja nendest on jätkuvalt vaja rääkida. Uue rööpse nime teke muutub tõenäolisemaks, kui vana nimi on teatud mõttes täiesti arbitraarne, seda seob nimetatava kohaga ainult traditsioon, mida kõik nime abil suhtlejad tunnevad. Kui kommunikatsiooni algataja ei saa piisavalt tagasisidet, vastaspool tundub olevat kogenematu ja olukord pingeline, võib ta proovida öelda teisiti – kirjeldavalt, läbipaistvalt, nii et uues nimetamispõhimõttes on kätketud midagi, mida vastaspool kindlasti teab või on näinud.

Treisi metsa kohanimistust saavad uued nimed alguse peamiselt kahest nimeandmis põhimõttest: 1) sekundaarsed nimed teedele ja sihtidele metsaäärsete elanike järgi, 2) koha peal nähtav. Esimese põhimõtte järgi nimetatakse sihte ka mujal Lõuna-Eesti metsades sageli, seda on tehtud juba ajast, kui metsasihid mõisametsadesse tekkisid. 20. sajandi keskel olid atributideks talude nimed metsa ääres, nüüd elanike perekonnanimed ehk uued kõnekeelsed talunimed. Kui elanik vahetub, tekib alus ka läbipaistva nime muutumiseks, kuid sellega ei kiirustata, sest vanema nime kasutamine on prestiižne, see vihjab otseselt nimekasutaja staažile jahimeeste

hulgas. Näiteid: *Kolmõkõo tsiht* > *Solli tii* ~ *Solli tee* > *Servä tii* ~ *Serva tee* (Soll oli varasem elanik, Serv tuli hiljem); *Vargatsiht* > *Pärni tsiht* (Pärni kui hellitusvorm eesnimest Bernhard). Perekonnanimest pärinev nimi võib tulla talunimel põhineva kõrvale, nt vanem nimi *Hõrimu ots* ja uuem *Allase alune mast* (kahe erineva ulatusega masti nimed Hõrimu talu lähedal).

Mõne vana sihinime puhul võib täpselt samasugune nimeandmis-põhimõte olla ununenud. Nt metsa kõige edelapoolsem ristisiht *Kuusõtsiht* tundub sisaldavat lihtsalt puunimetust, aga uurijat häirib see, et sõnale *kuus* 'kuusk' pole täiendavat atribuuti lisatud. Milleks siis üldse selline nimi, kui kuusk on Treisi metsa kõige harilikum puuliik? Parem seletus sihinime tekkimisele on see, et sihi otsast üle Mustjõe minnes sattuti Tsooru mõisa Kannusuule ja sealt mööda kraaviääri liikudes *Kuusõkülä* ning *Kuusõsuu* nimega kohtadesse.

Teine põhimõte „koha peal nähtav“ on tekitanud sihinimele *Mõtusmäe tsiht* uue rööpnime *Jahimaja (t)siht*. Uus nimi *Tammede man*, kus sihitee algusesse on istutatud tammeallee, on väga palju piltlikum kui vana nimi *Kirssi tsiht* ~ *Kirsi siht*. Vanem nimi tuleb Kirssi kõrtsi (kaardil 1876 *Kiers*) heinamaa asukohast, kuhu seda sihti mööda vanasti sai.

Jahimeestele sobivad hästi nimed, kus nimes mainitud enam kohapeal näha ei ole, aga keegi seltskonnas on seda siiski veel näinud. Võiks oletada, et noorematel jahimeestel aitavad sellist kohta meelde jätta hoopis mingid muud tunnused, aga õppimist hõlbustab nime kohta kõneldud lugu, mis muudab tähelepanelikuks. Nii kasutatakse meelsasti nimesid *Kolmõkõo tsiht* ja *Tedre küüni mast*, kuigi kolm kaske kadusid sihiristist juba umbes 50 aastat tagasi ja kokkuvarisenud küüni polnud enam näha ka vähemalt 40 aastat tagasi.

Üks uus nimi, mis esialgu anti kohapeal näha oleva järgi, tekitab jahimeestes lahkarmumusi. See on *Lavva tsiht*. Millalgi 1980. aastatel oli sihi lõpus lank, kus puud olid maha lõigatud, aga soise maa ja sula talve tõttu ei saanud palke välja vedada. Siis oli sihitee mülgastiku täiteks hakatud Võrust vedama saeveski lauaselgi ja pinde, nende otsalõppemise järel isegi praaklaudu. Lauapraht sihiteel jäi nähtavale aastateks, kuid muidugi ei näe seda enam praegu.

Vana nimi om Lindvaoru tsiht, a N. N. pandsõ seo nime [Lavva tsiht] ja nii tä külge jäigi. Ega meheq ei olõq rahul seo nimega. (ÜV1963)

Mi mõtli, et annami seolõ tsihile tõsõ nime, mi tapõtu sõbra Lauu Tarmo järgi. Nüüd omgi uus nimi kokku lepit: Lauu tsiht. Lindvaoru tsiht om kah iks olõman, sama tsiht mäelpuul, kos om Lindvaorg. (TK1965)

Juhtum, et jahimeestel tuleb mõte anda kohale metsas ehtne pühendusnimi, on äärmiselt haruldane, võimalik, et isegi unikaalne. Samas näitab see, et Sõmerpalu jahimehed hoolivad päriselt oma kohanimepärandist ja on valmis seda aktiivselt kujundama. Pärast jahikaaslase õnnetut hukkumist kaitsepolitsei teenistusülesande täitmisel kogunesid jahtkonna liikmed selle sihi otsas, mille varasem nimi oli hukunu perekonnanimega sarnane. Õeldi lühikesi järelehüüdeid ja lasti jahipüssidest saluuti kaaslase mälestuseks ja uue nime sissepühitsemiseks.

Uute sihinimede tekkimine võib olla tulnud ka vajadusest kohti täpselt nimetada. Veel 1960. aastateni oli Treisi metsas mitu käänulist teed ja taliteed ning ristisihte oli loomulik nimetada täspikkuses, metsa äärest vaadates. Tänapäevane mööda pikisihti rajatud peatee on toonud orienteerumise telje metsa keskele. Nii hakkavad suunad jagunema: *Servä tii* ülespoole, *Kolmõkõo tsiht* allapoole; *Pärni tsiht* ülespoole, *Vargatsiht* allapoole jne.

Sõmerpalu jahimeeste arusaam, et Treisis on väga vanad kohanimed, toetub paljuski võrdlusele jahipiirkonna teiste kohtade nimedega. Näiteks naaberalal mastinimed *Üheksa põdra mast* ja *Juubelimast* on mõlemad tekkinud nimeandmispõhimõtte „sündmus“ järgi. Kui esimene on sisult läbipaistev – masti ajamisel tuli korraga üheksa põtra välja –, siis teise puhul räägitakse, et nime tekkimise põhjustanud jaht aastakümneid tagasi oli mingis seoses kellegi juubeli ja alkoholiga, aga kelle juubel see oli ja mis jahil juhtus, seda enam ei mäletata. Sarnase seosega jahil juhtunud asjadest on Treisi mastinimedest *Surmamast*. Esialgse nime *Surmamast* (praegu *Vana Surmamast*) tekkimise taustal oli tajumine, et see on üks hea õnnega koht, alati kui see mast ümber piirati ja aeti, siis ka jahisaaki saadi.

Keelejuhtide arusaam, et nimed tõepoolest muutuvad ja kaovad, hakkas selgemalt väljenduma siis, kui intervjuu oli pikemat aega kestnud.

Ja nüüd mul tuleb meelde, et Turbaoru ja Kirssi vahel kutsuti Taimeaia mast. Et sääl on taimeaed olnud. Seda mulle isa on rääkinud, aga kui jaht on, ei ole ma seda nime kuulnud, et keegi ütleks, mitte kunagi. (KS 1979)

Baraki tsiht om vana nimi, om alati olnu. Võib-olla mõni ütles [ütleb] kah, et Raudtii tsiht. Aga nigu ma inne kõnõli – edimädse ilmasõa

aigu olõvat sääł barakk olnu, saksasõavangi teiväq mõtsa veduriküttes.
(ÜV1963)

Staažikamad jahimehed on olnud tunnistajaks ka nimega tähistatud koha nihkumisele. Algupärane *Puusilla pääl* oligi sillakoht. Pärast seda kui rajati uus tee märkamatute truupidega, on nimi nihkunud sihtristile algupärasest kohast sada meetrit eemale.

Ka nime tekkeseletuste osas ei olda alati ühel meelel. *Tammiku tee* olevat nimi, mis anti riigimetsa ametniku Tammiku järgi, kes selle tee 1980.–1990. aastatel kavandas. Samas, kuna tee kõige varem valminud algusotsa kõrvale on istutatud tammeallee, on jahimeestel enamasti tekkinud just selline seos, et Tammiku tee lihtsalt algab kohast nimega *Tammede man*.

9. Kokkuvõte

Ühe väikese, aga rikkaliku toponüümikaga Võrumaa metsaala kohanime arengut ja muutumist vaadeldes on autoril õnnestunud sama ala kohanimesid koguda kahel korral: 1996–2003 eakate, ainult võru keelt kõnelevate keelejuhtide käest, ja 2023 Sõmerpalu jahtkonna jahimeeste käest. Viimasel korral tuli eraldi tähelepanu pöörata spetsiifilistele, ainult jahimeeste omavahelises suhtluses kasutatavatele kohanimedele.

Suulise pruugi kohanime keelsus on muutumas. 1996–2003 oli kõigi eakate keelejuhtide keeleks võru keel, 2023. aasta välitöö ajal vaheldus informantide keel järjekindlast võrukeelsusest järjekindla eesti ühiskeeles kasutusele kõige noorematel jahimeestel. Ootuspäraselt on sellel eesti ühiskeeles piirkondlikke erijooni, näiteks kasutatakse ajukahil piiratava metsaala jaoks ikka terminit *mast*, mitte *aju*.

Nimede muutumise teemale ajalise sügavuse andmiseks oli eesmärgiks tutvuda kõigi saada olevate ajalooliste kaartidega. Uuritud on ka metsa enda erinevaid nimesid ja praegu kõige tuntuma nime *Treisi mets* tekkimise asjaolusid.

Selgus, et ajaloolistel kaartidel leiduvad nimed peegeldavad peamiselt oma ajastu majanduslikke rõhuasetusi. 1815. aasta Vaabina mõisa kaardil on hoolikalt kirja pandud vooluvete ja viljeluste (heinamaade) nimesid, nagu see oli üldjoontes omane ka varasemale, 18. sajandi traditsioonile. 1876. aasta mõisa metsakaardil on juba näha eesmärk majandada mõisa

metsa peamiselt puidu saamiseks. Vastavalt on nimedega tähistatud metsaalad.

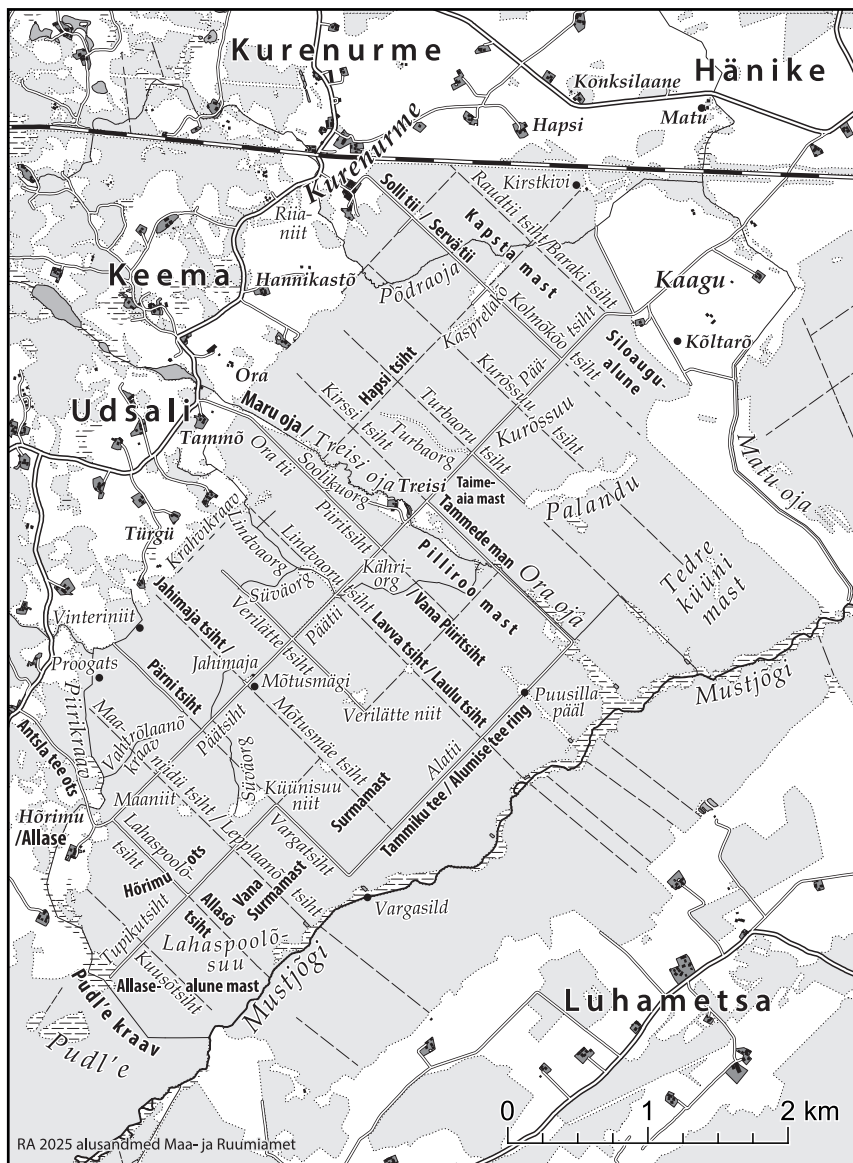
Nii 20. sajandi talupoegliku metsakohanimistu kui ka 21. sajandi jahimeeste kohanimistu eripäraks uurimisaluses metsas on olnud kõige põlisemate kohanimed elementide jätkuv kasutamine uutes nimedes, seda peamiselt võrsnimesid moodustades, nt *Turbaorg* > *Turbaoru tsiht*, elliptiliselt, nt *Lahaspoolõsuu* > niit *Lahaspuul* või kombineeritult: *Lahaspoolõ tsiht*.

Kahe vanema mõisakaardi nimedest oli välitöö 1996–2003 ajal muutumatult kasutuses (säilinud) üks kolmandik (33%). Kuid nimesid, mis sisaldasid elemente vanadest kaardinimedest, oli umbes sama palju nagu varem, nüüdsest mitmekordistunud nimede koguhulgast oli neid 44%. 2023. aasta välitöö ajal oli muutumatult säilinud nimesid 22%. Kogutud 69 nimest 32% sisaldasid elemente vanadest kaardinimedest.

Muutus kogumiskordade 1996–2003 ja 2023 võrdluses väljendus selles, et varasema kogumise nimedest oli säilinud 74%. Objektidest metsas, mida varem nimega tähistati, oli jätkuvalt nimega tähistatud 78%.

Uute, lisandunud kohanimedega puhul on kasutatud peamiselt kaht nimeandmispõhimõtet: orientiir metsaäärse talu mitteametliku nime (elaniku nime) abil ja nime loomine kohapeal näha oleva alusel. Just viimase põhimõtte järgi tekkinud nimed on ka jahtkonna noorimate liikmete meelest kõige lihtsamini õpitavad. Siiski pööravad jahimehed selle nimeandmispõhimõtte rakendamisel pilgu minevikku – nime andnud objekt võis viimati näha olla mitukümmend aastat tagasi, aga selle järgi tekkinud nimi on kasutusel ja olukord nõuab nooremalt pingutust, et nimi ära õppida.

Ootuspäraselt tekib jahimeestel uusi kohanimesid ka selles kohas mingi sündmuse toimumise alusel. Üldse on nimevajadus jahi korraldamise suhtluses jätkuvalt suur. Varem enamasti ühe nimega ristisihetidel metsas on nüüd rööpseid nimesid, mis mõnikord kehtivad vaid eraldi alumisele või ülemisele sihipoolele. Vanemad jahimehed tajuvad küllalt hästi, et metsakohanimed muutuvad aja jooksul ja et nad mäletavad ka nimesid, mis praktilises kasutuses on juba hääbunud.

Kirjade
seletus

Mõtusmägi
Allasealune mast

— välitööl 1996–2003 kogutud nimed
— 2023. a välitöö tulemusena
lisandunud nimed

Kaart 2. Kaardi autor Raivo Aunap

Lühendid

am n – ametlik nimi; f – fond; l – leht; m – mapp; pn – perekonnanimi; sks – saksa keel; vro – võru keel.

Kirjandus

- Ainiala, Terhi 1997.** Muutuva paikanimistõ. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ainiala, Terhi, Johanna Komppa, Kaija Mallat, Ritva Liisa Pitkänen 2000.** Paikanimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – Virittäjä 3, 330–354.
- Alas, Marit 2008.** Kohanimede muutumine Põide vallas Saaremaal. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Käsikiri.
- Alas, Marit 2012.** Põide valla kohanimede muutumine. – Keel ja Kirjandus 5, 360–372.
- Alas, Marit 2015.** An overview of the place name systems of two coastal areas in Estonia. – Name and Naming. Ed. by Oliviu Felecan. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics “Name and Naming” Conventional / Unconventional in Onomastics. Cluj–Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 415–427.
- Alas, Marit 2016.** The Changes in Place Names on the Northern Coast of Estonia. – Names and Their Environment. Ed. By Carole Hough, Daria Izdebska. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25–29 August 2014. Glasgow: University of Glasgow, 51–58.
- Alas, Marit 2024.** (In)correctness in place names: Change and preservation of Estonian place names. – Proceedings of the Sixth international Conference on Onomastics “Name and Naming”. (In)correctness on onomastics. Baia Mare, September 5–7, 2023. Ed. by Oliviu Felecan, Alina Bughieșiu. Cluj–Napoca: MEGA, 233–243.
- Faster, Mariko 2005.** Võru- ja Setumaa kohanimede determinandid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, Eesti keele ajaloo ja murrete õppetool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/374318db-f79e-455b-9788-b6cea1e77b00/content> (27.01.2025).
- Faster, Mariko 2018.** Etunimed ja teised Hargla hüdronüümid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 63 (2017). Peatoim. Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 31–76.
- Faster, Mariko 2020.** Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirilal. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 47.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Holm, Vesa 2012.** Hirvenmetsästäjien epävirallista paikanimistöä. Pro gradu. Manuskript. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37924/URN%3aNB%3afi%3ajyu-201205301760.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (27.01.2025).

- Kiviniemi, Eero 1990.** Perustietoa paikannimistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KN = Eesti Keele Instituudi kohanimetikartoteek.** <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed/> (27.01.2025).
- Laansalu, Tiina 2018.** Nimesiire ja selle käsitus Eesti toponomastikas. – Keel ja Kirjandus 10, 747–763.
- Marvin, Garry 2011.** An anthropological examination of hunting. – A Cultural History of Animals in the Modern Age. Ed. by Randy Malamud. Oxford, New York: Berg, 49–66.
- Saar, Evar 2008.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 22.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saar, Evar 2011.** Ruumisuhtesõnad Lõuna-Eesti kohanimedes. – Ruum, kotus ja kotussõnimeq. (= Võro Instituudi toimendusõq 25.) Võro: Võro Instituut, 11–31.
- Saarikivi, Janne 2006.** Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in northern Russian dialects. Dissertation at the University of Helsinki. Tartu: Tartu University Press.
- Vaba, Lembit 1997.** Uurimusi läti-eeesti keelesuhetest. Tallinn, Tampere.
- Vaba, Lembit 2023.** (Raie)lank peegeldab aega ja selle lugu. – Keel ja Kirjandus 6, 605–611.

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

- EAA.1270.1.846 – Urvaste koguduse personaalraamat, Vaabina ja Restu-Visela, 1851–1905.
- EAA.1270.1.870 – Urvaste koguduse personaalraamat, Vaabina, 1906–1940.
- EAA.2072.9.729, 1 1 – Generalkarte von dem im Werroschen Kreise und Anzenschen Kirchspiele belegen Gute Uelzen, 1907.
- EAA.2072.9.730, 1 1 – Wald Charte des Privtgutes Uelzen, 1876.
- EAA.2469.1.740, 1 1 – Charte von dem im Livländischen Gouvernement Dorpat-Werroschen Kreise und Anzenschen Kirchspiele belegen priv. Gute Uelzen, 1890.
- EAA.3336.1.37 – Vaabina vallavalitsus, Valla nimejuhataja, 1902–1910.
- EAA.3379.1.1 – Vaabina vallakohus, Protokollid, 1883–1886.
- EAA.3724.4.1975k, 1 1 – Võru maakonnas oleva Vaabina mõisa plaan, 1929.
- ERA.T-3.24.1824, 1 43 – Sõmmerpalu metskond, kaart, u 1921.
- LVVA.6828.4.466, 1 1 foolio III – Charte von dem privaten Gute Uelzen im Dörptschen Kreise und Antzenschen Kirchspiel, 1815.

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA)

- EKLA, f 199, m 30, 1 51 – Urvaste khk, Keema k, Hannikastõ t – A. Laurson < Karl Rehkli, 73 a (1927).

Place-name changes and hunters' place names in the Treisi forest of Võru County

EVAR SAAR

The article examines the development and changes in the place names of a compact forest area in Võrumaa. The author collected nature and field names in the neighbouring area in the 1990s (1996 and 2003) and names of forest places from members of Sõmerpalu hunting section in 2023. In the latter case, special attention was paid to specific toponymy used mostly by hunters.

To give the subject of name changes more temporal depth, the aim was to study all available historical maps. The names on the maps reflect mainly the economic emphases of their era. On the 1815 map of Vaabina Manor, the names of the streams and meadows are carefully recorded, as was generally typical in the earlier, 18th century, tradition. The forest map of 1876 already shows the aim to manage the manor forest mainly for timber. Consequently, the forest areas on the map are named often. A particularly rich assortment of meadow names in one corner of the forest is recorded on a 1929 map which already deals with recording the ownership situation after the land reform of the Republic of Estonia.

Both 20th-century peasant forest toponymy and 21st-century hunter toponymy have preserved elements of older names. A new generic was added often, e.g. *Turbaorg* 'peat valley' > *Turbaoru tsiht* 'peat valley aisle'. Elliptical transfer is variable, e.g. *Lahaspoolõsuu* '(carpenter's) split blank moor' > meadow *Lahaspuul* 'split blank', aisle *Lahaspoolõ tsiht* 'split blank aisle'.

One third (33%) of the names on the two oldest manor maps were still in use during the 1996–2003 fieldwork. However, the percentage of names that contained elements from older names was 44%. At the time of the 2023 fieldwork, 22% of the old map names were still in use. Of the 69 names collected, 32% contained elements of the old map names. The change between the 1996–2003 and 2023 collections was reflected in the fact that 74% of the names from the earlier collection had survived.

For the new place names, mainly two naming principles have been used: orientation by the informal name of a farm near the forest and naming based on what can be seen on the place.

In general, the need for names in hunting management communication remains high. Older hunters are reasonably aware that names in forest change over time and that they also remember names that have been forgotten in practical use.

Keywords: hunters' place names, place name changes, microtoponyms, names of the natural features, honyms, agronyms, naming principles

Evar Saar
Võru Instituut
Tartu 48
65609 Võru
evar.saar@wi.ee

EESTI KEELETEADUSE 20 AASTAT MUUTUVA KEELE PÄEVADE PAISTEL

ILONA TRAGEL

Annotatsioon. Muutuva keele päevad sündisid kahe Eesti Teadusfondi 2005. aastal alanud projekti koostöös: „Eesti keele grammatika ja sõnavara dünaamika 1990.–2000. aastatel“ (Helle Metslang, TLÜ) ja „Eesti keele grammatilise süsteemi muutumine ja selle põhjused: keelemuutuste analüüs kasutuskontekstis“ (Ilona Trigel, TÜ). Esimesel muutuva keele päeval Tallinnas 4.11.2005 peeti 16 ettekannet 17 autorilt, 20. ettekandepäeval Tartus 2024. aastal 36 ettekannet 63 eri autorilt. 20 aasta jooksul on ettekannete unikaalseid autoreid olnud kokku 215 ja ettekandeid 343. Artiklis vaadatakse sügavamale sisse eespool esitatud arvudesse ning antakse ka ülevaade ettekandepäevadel käsitletud teemadest. Ühtlasi esitatakse ettekannete autorite sotsiaalne võrgustik.

Võtmesõnad: teaduslugu, keeleteadus, sotsiaalne võrgustik, pealkiri, sõnasagedus

1. Sissejuhatus

Muutuva keele päevad sündisid kahe Eesti Teadusfondi 2005. aastal alanud projekti koostöös: „Eesti keele grammatika ja sõnavara dünaamika 1990.–2000. aastatel“ (Helle Metslang, tollal TLÜ) ja „Eesti keele grammatilise süsteemi muutumine ja selle põhjused: keelemuutuste analüüs kasutuskontekstis“ (Ilona Trigel, TÜ) (Metslang, Trigel 2006).

2024. aastal korraldasid endised grandihoidjad koos Reili Argusega (TLÜ) muutuva keele ettekandepäeva 20. korda. Käesoleva artikli eesmärk on anda ülevaade ettekandepäevadel käsitletud teemadest, ettekannete autoritest ja asutustest ning autorite seostest ettekandepäevade andmete põhjal. Kus andmed võimaldavad, esitan ka laiemaid üldistusi.

Eesti keeleteaduse maastikul on olnud mitmesugusesid temaatilisi üritusi, nt sõnavaragrantside päevad (vt Raadik 2004), tekstipäev (vt Kasik 2014) ja rakenduslingvistika konverents (<https://www.rakenduslingvistika.ee/kevadkonverents/>). 2024. aastal alustati Eesti humanitaarteaduste

konverentside sarjaga (<https://ehak.ee/>), mille üks osa on keeleteadus. Kuna keele muutumine on keelele olemuslikult omane, siis on muutuva keele ettekandepäevad vaatamata temaatilisele suunitlusele olnud kõige lähemal laiemale keeleteaduse pildile eesti kontekstis ja seetõttu võtan endale õiguse tõlgendada ettekandepäevadel toimunut ka kui eesti keeleteaduse üldisemat kirjeldust teadusloolisest perspektiivist.

Loomulikult ei ole ettekandepäev teadusmaastiku kirjeldamiseks ammendav allikas. Seetõttu ongi artikli fookus ka sotsiaalsetel võrgustikel eesti keeleteaduses: on ju kokkutulemine ja oma uurimistulemuste teistega jagamine sotsiaalne sündmus, mille rolli inimestevahelistes suhetes ei tohi alahinnata, eriti tänapäeva tehnologiseerivas maailmas. Tuleb rõhutada ka seda, et ettekandepäeva sotsiaalne roll ei piirdu kokkutulemise ja üksteisele rääkimisega – oluline on ka see, mis toimub enne ettekannet: teema väljamõtlemine, uurimine, ettekande ettevalmistus. Artiklis on tähelepanu all ka ühisuurimuste roll, nagu see meile tulemustest ehk ettekandepäevadel peetud ühisettekannetest paistab. Kasutan nende ideede avamiseks sotsiaalsete võrgustike teooriat (või pigem tööriistu), mis kaardistab agentide omavahelisi seoseid (Freeman 2004: 2). Tavaliselt kasutatakse neid lähenemisi ja tööriistu pigem sotsiaalmeediavõrgustike, infoliikumise, sõprussuhete, tutvus- ja äriiringkondade analüüsimiseks, kuid leidub ka teadmusvõrgustike uurimusi (nt nn Erdösi number matemaatikas; Barabási jt 2002).

Arvandmete põhjal saab midagi järeldada siiski ainult eesti keeleteaduses „peituvate“ võrgustike kohta muutuva keele päevade 20-aastase ajaloo jooksul. Järeldused ja edasimõttlemised on spekulatsioonid, mida põhjalikumal uurimisel on siiski võimalik teaduslikult käsitleda. Järgmiste uurimuste teemaks jääb see, mis toimus peale ettekandepäevi: millistest teemadest sündisid artiklid, uued grandid jne.

Teise „konksu“ eesti keeleteaduses 20 aasta jooksul käsitletud teemadest ülevaate saamiseks viskasin ettekannete pealkirjadesse: artikli teises osas esitan pealkirjades sagedamini esinenud lemmade analüüsi. Sõnasageduste põhjal näeme, missugused märksõnad ettekannetes kõige enam korduvad ehk mis on läbi aastate olnud suuremad trendid uurimisteemade seas.

Artiklis keskendun seega esmalt ettekannete autoritele ning sellele, kuidas uurijad ühisettekannete kaudu võrgustikke moodustavad. Teiseks võtan vaatluse alla ettekannete pealkirjad: analüüsin, missugused

märksõnad on 20 aasta jooksul uurimisteede hulgas kõige sagedamini esinenud. Kuna nende kahe osa andmed ning analüüsiks vajalik andmetöötlus on küllaltki erineva iseloomuga, on iga osa andmeid ja meetodit tutvustatud vastavate jaotiste alguses. Artikli viimases osas arutlen analüüsist nähtuvate tendentside üle ning mõtestan ettekandepäevade – ja nendest kirjutamise – laiemat rolli teaduses.

2. Üritused, ettekannete autorid ja nende asutused

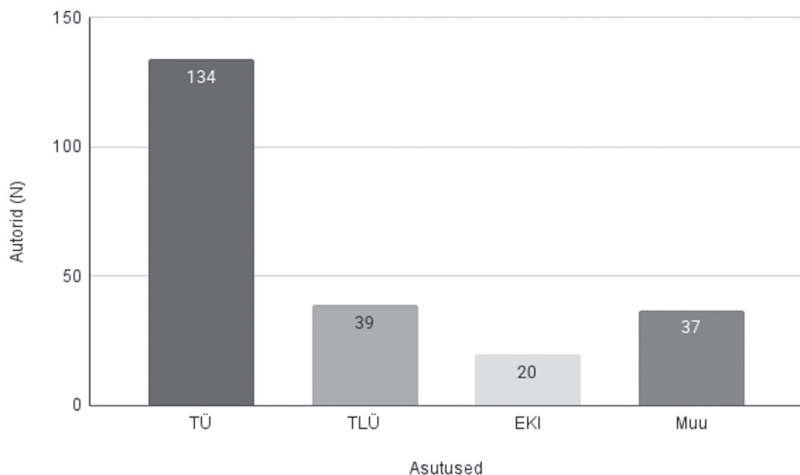
Analüüsitavad andmed ettekannete autorite ja nende asutuste kohta pärinevad ettekandepäevade kavadest, mis on kas veebis kättesaadaval (2015–2018 ja 2021–2024) või korraldajate erakogudes (2005–2008, 2010, 2012, 2014, 2019–2020). Kolme aasta (2009, 2011, 2013) andmed on pärit Keeles ja Kirjanduses ilmunud ülevaadetest (Õim 2010; Mištšenko 2012; Õim 2014) ja võivad seetõttu olla veidi ebatäpsed.

2.1. Ettekandepäevadel esindatud asutused

Ettekandepäevade korraldamine oli traditsiooniliselt Eesti kahe keeleteaduse alast kõrgharidust andva ülikooli – Tallinna Ülikooli ja Tartu Ülikooli – vahel jagatud nii, et üritus toimus igal aastal ning Tallinnas ja Tartus kordamööda. Mõlema ülikooli korraldajad olid alati teaduskomitees, nad lugesid ja hindasid teese ning koostasid kavu. Nendeks olid juba eespool mainitud Helle Metslang (toona TLÜ), Ilona Tragel (TÜ), varalahkunud Katre Õim (TLÜ) ja Reili Argus (TLÜ). Igal aastal oli põhikorraldajal abiks ka mõni noor kolleeg või üliõpilane (enamasti doktorant), kes tegi praktilist korraldustööd: kogus teesid, suhtles osalejatega, broneeris ruumid, organiseeris kohvipausid jne.

Ettekannetega esinesid enamasti mõlema ülikooli esindajad. Peale ülikoolide on teiste asutuste hulgas olnud kõige rohkem Eesti Keele Instituudi töötajaid. Joonisel 1 on näha autorite jaotumine asutuste kaupa, viimases kategoorias „Muu“ on koos kõik ülejäänud asutused peale nimetatud kolme. Numbreid ja graafikuid vaadates tuleb meeles pidada, et üks autor võib olla esindanud mitut asutust korraga: nt Helle Metslang on 20 aasta jooksul kuulunud kõigisse asutuse kategooriatesse (st Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool, EKI, muu (Helsingi ülikool)), sh ka samal ajal eri

asutusi esindades (nt TLÜ ja EKI). Samas võib üks autor olla eri aegadel toimunud ettekandepäevadel esindanud eri asutusi: nt Arvi Tavast TÜ-d (2008, 2009) ja EKI-t (2021, 2024).

Joonis 1. Muutuva keele päevade ettekanded autorite asutuste kaupa.
(Mõni autor on esindanud mitut asutust.)

Jooniselt 1 näeme, et ülekaalukalt kõige rohkem on autoreid olnud Tartu Ülikoolist: 134 inimest (62% 215 unikaalsest autorist)¹. Tallinna Ülikoolist on autoreid olnud 39 (18%). EKI esindus on 20 aasta jooksul olnud 20 inimest (9%). Muid asutusi (nt Võru Instituut, Helsingi ülikool, Turu ülikool ja Tallinna Tehnikaülikool) on esindanud kokku 37 autorit (17%).

2.2. Ettekanded ja autorid aastate kaupa

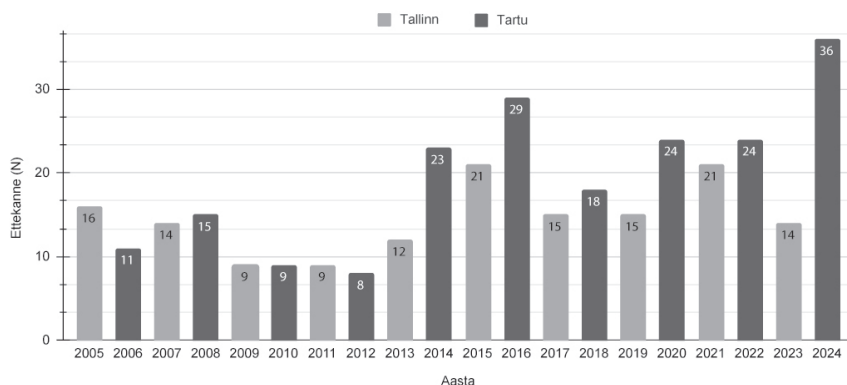
Muutuva keele ettekandepäevadel on peetud 343 ettekannet, millel on olnud 551 autorit. Neist autoritest on unikaalseid, st erinevaid inimesi 215.

Nagu mainitud, toimus esimene ettekandepäev 2005. aastal Tallinnas. Sel korral oli kavas 16 ettekannet 17 autorilt. Joonisel 2 on esitatud täpsed andmed kõigi ettekannete kohta. Graafik ilmestab ka seda, et ettekannete arv on alates 2013. aastast järjepidevalt kasvanud ning tõusnud 2024. aastaks 36-ni.

¹ Kõik protsendid on ümardatud täisarvuni.

Selles ülevaates ei käsitle ma eraldi temaatilisi töötube, arutelupaneeli ega eestikeelsete terminite aruteluseminare – nende andmed on arvatatud ettekannete hulka. Kuigi ma töötube eraldi ei käsitle, lisan nende nimekirja säilitamise huvides: tuumverbide töötuba; „Inglise keel Eestis: kasutus ja mõju“; „Eesti keel ja keelekontaktidest johtuvad keelemuutused“; etümoloogia töötuba; „Keele varieerumine“; „Keeleoskuse mõõtmine ja õppijakeel“; „Keelemuutused ja keele standardiseerimine“; „Eesti keele kontaktid, keelemuutused ja -valikud“; „Contact-induced changes in syntax“ („Kontaktide ajendatud muutused süntaksis“); „Keeleoskuse arengu ja õppijakeele muutumise töötuba“; „Verbid ja konstruktsioonid“; nime-töötuba; kontaktlingvistika töötuba; „Laste- ja noortekeel Eestis“; „Eesti keele ja väikeste Uurali keelte diskursusemarkerite grammatika ja pragmaatika“; „Koroonakommunikatsiooni keel“; „Muutuv keel, muutuvad normingud“; „Noorte (mitmekeelse) suhtluse uurimine: metodoloogilisi ja muid aspekte“; lastekeele töötuba; „Registrite püsivus ja muutlikkus“; „Muutuvad tekstid“; „Mitmekeelsus, keeleomandamine ja keelekasutus“; „Eesti keel teise keelena. Õppimine ja õpetamine“; „Lõunaläänemere-soome keeleareaal: varieerumine, muutused, tüpoloogia“; „Reedeklubi 20. Akadeemilise arutlusringi aastakümned“. Lisaks toimus 2008. aastal paneel „Kuhu lähed, eesti keel?“.

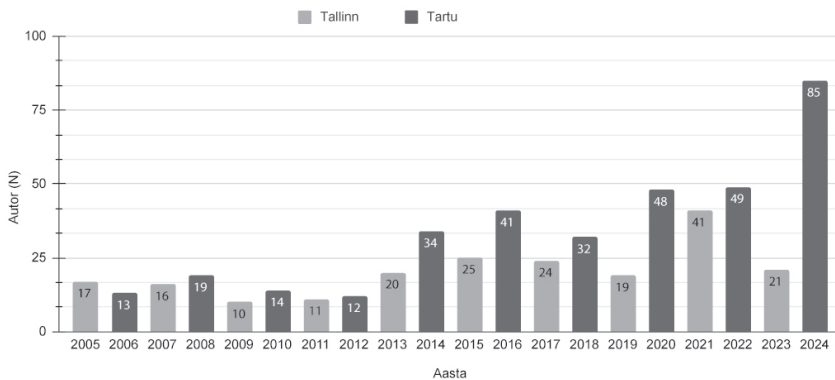
Joonistelt näeme ka, et Tartus toimunud üritustel on olnud rohkem ettekandeid (joonis 2) ja autoreid (joonis 3) kui Tallinnas: Tartus 197 ettekannet (keskmiselt 19,7 päeva kohta) 347 autoriga (keskmiselt 34,7) ning Tallinnas 146 ettekannet (keskmiselt 14,6) 204 autoriga (keskmiselt 20,4).

Joonis 2. Muutuva keele päevade ettekanded aastate kaupa

See kajastab keeleteaduse alal töötavate ja õppivate inimeste proportsionaalset jaotust Tartu ja Tallinna asutuste vahel.

Teine tegur, mida saame olemasolevate andmete põhjal jälgida, on ettekannete autorite arv. Siin tuleb tähele panna, et me ei saa rääkida esinejatest, sest selle kohta, kes autoritest esines ja/või kohal oli, puuduvad usaldusväärsed andmed. Seetõttu kasutan siin ja edaspidi terminit „(ettekande) autor“. Jooniselt 3 on näha, et ka autorite arv üldiselt kasvab ning jõuab 2024. aastaks rekordilise 85 autorini.

Joonis 3. Muutuva keele päevade ettekannete autorite arv aastate kaupa

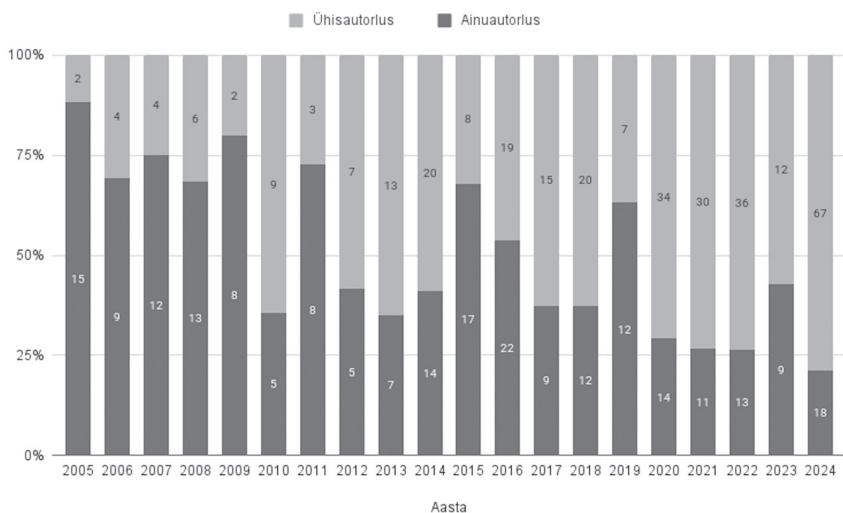
2.3 Ühisettekanded ja ainuautoriga ettekanded

2.3.1. Ühisettekannete ja ainuautoriga ettekannete jaotus ettekandepäevadel

Autorite alusel saab ettekandeid jagada ainuautorite ja ühisettekanneteks (kaks või rohkem autorit). Kui vaadata nende kahe ettekandetüübi proportsionaalse jaotuse arengut ajas (joonis 4), siis on näha selge tendents viimaste, st ühisettekannete osakaalu suurenemise suunas.

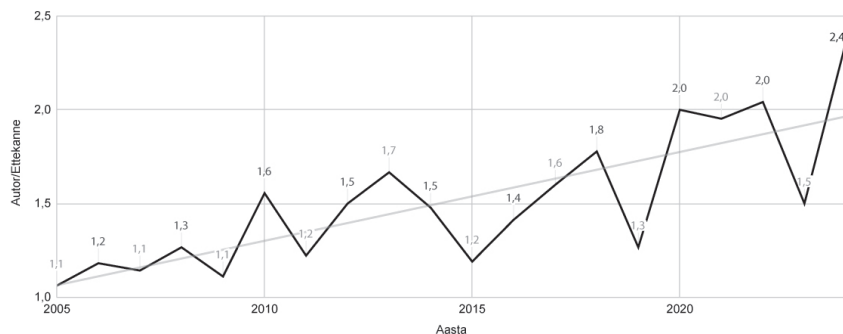
Jooniselt on näha, et kui esimesel muutuva keele päeval 2005. aastal oli kaks mitme autoriga ettekannet 16-st, siis 2024. aastal olid juba ligi 80%-l ettekannetest (67/85) kaasautorid.

Kui esimestel ettekandepäevadel oli ühisettekandel enamasti kaks autorit, siis viimastel aastatel on autorite arv kasvanud just selle arvelt, et ühel ettekandel on järjest rohkem autoreid. Seega ei ole osalevate autorite

Joonis 4. Ainuautorite ettekanded ja ühisettekanded

arv kasvanud üksnes ettekannete arvu tõttu, vaid ka seetõttu, et keskmine autorite arv ettekande kohta on tõusnud. Seda tendentsi ilmestab ka joonis 5, kust on muuhulgas näha, et kui 2005. aastal oli ühel ettekandel keskmiselt 1,1 autorit, siis 2024. aastal oli see 2,4. Kõige rohkem autoreid (10) oli 2020. aastal peetud ettekandel „Komplementlaiendiga tunnetusverbid diskursusemarkeritena eri tekstiliikides“: Tiit Hennoste, Külli Habicht, Helle Metslang, Külli Prillop, Kirsi Laanesoo, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis ja Carl Eric Simmul.

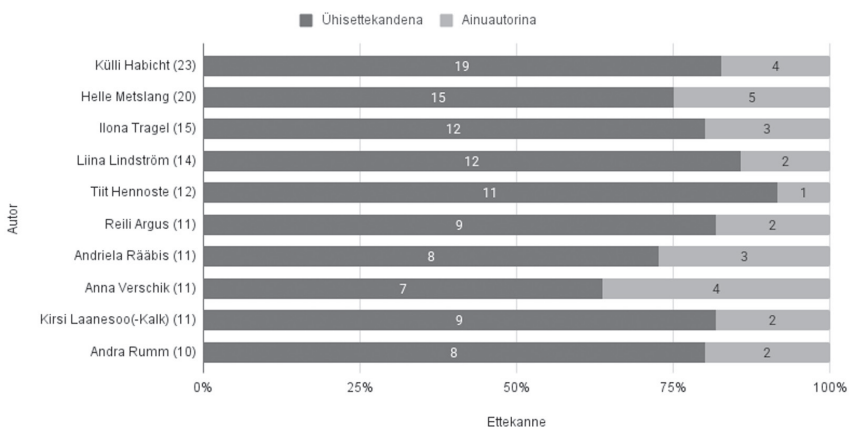

Joonis 5. Autorite arv keskmiselt ettekande kohta

2.3.2. Ühisettekanded ja ainuautoriga ettekanded autorite kaupa

Joonisel 6 on näha, et Külli Habicht (Tartu Ülikool) on 20 aasta jooksul olnud kokku 23 ettekande autor, neist ainuautorina neli korda ja koostöös teiste autoritega 19 korda. Helle Metslang, kes on esindanud ka kõige rohkem eri asutusi (vt jaotis 2.2), on olnud kokku 20 ettekande autor, neist viie ainuautorina. 15 ettekannet on Helle Metslang teinud koostöös. Ilona Tragel on olnud 15 (üksi 3 ja koostöös 12) ja Liina Lindström 14 ettekande (üksi 2 ja koostöös 12) autor. Kümne või rohkema ettekande autorid on veel Tiit Hennoste (12 (1+11)), Reili Argus, Andriela Rääbis, Anna Verschik ja Kirsi Laanesoo-Kalk – 11 ettekannet – ja esikümne lõpetab Andra Rumm kümne ettekandega.

Kaheksat esikümne autorit iseloomustab see, et vähemalt kolmveerand (75%) ettekannetest on neil ühisettekanded (vt joonis 6).

Joonis 6. Esikümne autorite ettekannete jaotus ainuautorina ja ühisettekannetena

2.4. Ühisettekanded: autorite sotsiaalne võrgustik

Muutuva keele päevade andmed võimaldavad teha järeldusi ettekannete autorite koostöö kohta. Võib siis öelda, et piilume sisse eesti keeleteaduses „peituvasse“ sotsiaalsesse võrgustikku muutuva keele päevade 20-aastase ajaloo põhjal. Järgnevast analüüsist on välja jäänud need, kes on ettekandeid teinud ainult üksi ehk ainuautorid (122 ettekannet).

Sotsiaalsete võrgustike analüüsimiseks ja visualiseerimiseks on loodud mitmeid tööriistu (näiteks SocNetV (<https://socnetv.org/>; Gephi ([169](https://</p></div><div data-bbox=)

gephi.org/; R-is ja Pythonis kasutatav pakett igraph). Käesoleva artikli jaoks valisin programmi VOSviewer, mille on loonud Leideni ülikooli teadlased Nees Jan van Eck ja Ludo Waltman (<https://www.vosviewer.com/contact>).² VOSviewer võimaldab muuhulgas kaardistada ja visualiseerida bibliomeetrilisi võrgustikke uurijate vahel, võttes aluseks viited ja autoritevahelised seosed (<https://www.vosviewer.com>). Artiklis esitatud analüüsid on tehtud versiooniga 1.6.20.

Muutuva keele päeva ettekannete kaasautorluse analüüsimiseks VOS-vieweri abil tuli luua kaks tekstifaili. Ühes failis esindas iga andmerida üht inimest, kes oli olnud vähemalt üks kord ühisettekande autor. Teises failis olid esitatud kõik vähemalt ühe korra koos ettekannet pidanud autorite paarid. Neist kahest failist saadud info alusel leidis rakendus igale autorile sobivaima koha kahemõõtmelises ruumis, nii et autorid, kes on pidanud ettekandeid koos samade inimestega, paiknevad joonisel üksteisele lähemal. Automaatsel klasterdamisel jagas VOSviewer muutuva keele päevadel ühisettekandeid pidanud autorite kogumi vaikimisi (resolutsioon 1.00³) 23 klastrisse (joonis 7⁴). Punktide suurus on seotud ühisettekannete arvuga: mida rohkem ühisettekandeid, seda suurem punkt. Kaarjoon kahe punkti vahel näitab, et need autorid on pidanud mingi(te)l muutuva keele päeva(de)l koos ettekande(id).

VOSviewer võimaldab klastrite arvu muuta (parameetri „resolutsioon“ väärtuse muutmise teel, vt ka allmärkus 3). Näiteks 15 klastriga (resolutsioon 0.01) võrgustik (joonis 8) näitab hästi Tartu Ülikooli autorite kokkukuuluvust. Kokku kuuluvad ka Tallinna Ülikooli autorid, kuigi üsna erinevate teemadega tegelenud Pille Eslon ja Katre Õim koonduvad eraldi ning Anastassia Zabrodska ja veel omakorda eraldi kolmandasse klastrisse. EKI autorid on samuti koondunud kahte klastrisse: Lydia Risberg, Peeter Päll ja Margit Langemets moodustavad ühe klatri ning teised EKI uurijad teise. Tartu Ülikooli arvutilingvistid Kadri Muischnek ja Heiki-Jaan Kaalep

² Täna Dagmar Divjakki vihje eest.

³ VOSvieweris on resolutsioon parameeter, mis määrab klasterduse detailsuse. Mida suurem resolutsioon, seda rohkem klastreid luuakse. Programmi loojad soovivad kasutajatel valida resolutsiooni, mille tulemuse detailsus vastab kõige paremini uurija eesmärkidele. https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOS-viewer_1.6.18.pdf.

⁴ Aastaraamatu veebiversioonis on joonised 7–18 värvilised. Neilt tuleb klastrite jaotus paremini esile.

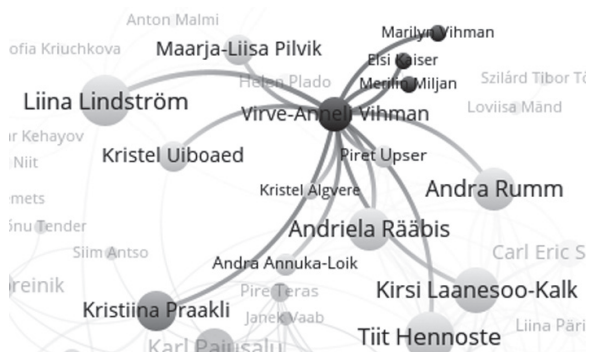

Joonis 8. Kõigi vähemalt ühe ühissetekande autorite võrgustik (15 klastriiga)

Autorite koondumise kaudu saab jälgida uurimisteemade jagunemist asutuste vahel. Paistab silma Tallinna Ülikooli (Annika Hussar) ja Võru Instituudi nimeuurijate (Evar Saare ja Mariko Fasteri) koostöö. Samas ei ole ettekandeid koos teinud Tartu ja Tallinna keeleomandamise ja mitmekeelsuse uurijad (nt Virve-Anneli Vihman ja Reili Argus).

Joonisel 9 on Külli Habichti kaasautorid. VOSvieweri poolt automaatselt leitud Külli Habichti klaster on väike: lisaks talle endale veel kolm liiget (Anni Jürine, Pille Penjam ja David Ogren), sest tal on olnud ühisettekandeid viie muu klatri esindajatega, sh teiste esikümne autoritega (Ilona Trageli, Helle Metslangi, Tiit Hennoste, Andriela Rääbise, Kirsi Laanesoo-Kalgi, Andra Rummiga). Samuti väärib tähelepanu, et Külli Habichtit ühendab joon Karl Pajusaluga, kelle neljast ettekandest kolm on olnud koos temaga.

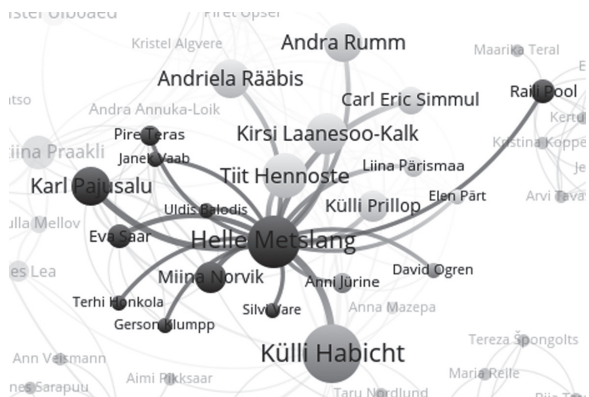
173

Joonis 10.
Virve-Anneli Vihmani
kaasautorid

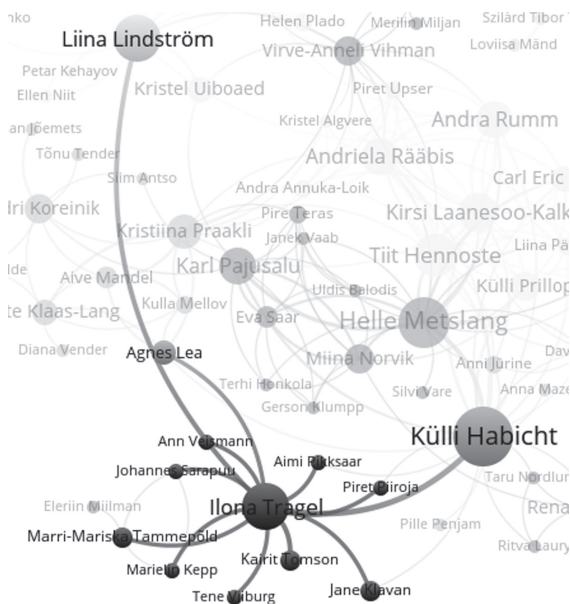
(koos Marilyn Vihmani, Elsi Kaiseri ja Merilin Miljaniga, joonis 10) ja on eelkõige eri klastrite ühendaja. Esikümne autoritest on Vihman teinud ettekandeid koos Liina Lindströmi, Kristiina Praakli, Tiit Hennoste, Andriela Rääbise, Kirsi Laanesoo-Kalgi ja Andra Rummiga.

Helle Metslangi (joonis 11) iseloomustavad samuti esikümne teiste autoritega koos tehtud ettekanded. Kõige rohkem – kaheksa korda – on ta esinenud koos Külli Habichtiga. Niisiis on ka Helle Metslang klastrite ühendaja: lisaks enda klatri liikmetele on tal ühisettekandeid veel kolme muu klatri esindajatega, sh üks ühisettekanne EKI autoritega samasse klattrisse kuuluva Raili Pooliga.

Joonis 11.
Helle Metslangi
kaasautorid

Ilona Tragelit (joonis 12) iseloomustab koostöö Tartu Ülikooli tekstiilome uurijate töörühma liikmetega (nt Marri-Mariska Tammepõlluga) ning juhendatavatega (nt Jane Klavani, Tene Viiburgi, Kairit Tomsoni,

Joonis 12.
Ilona Trageli
kaasautorid

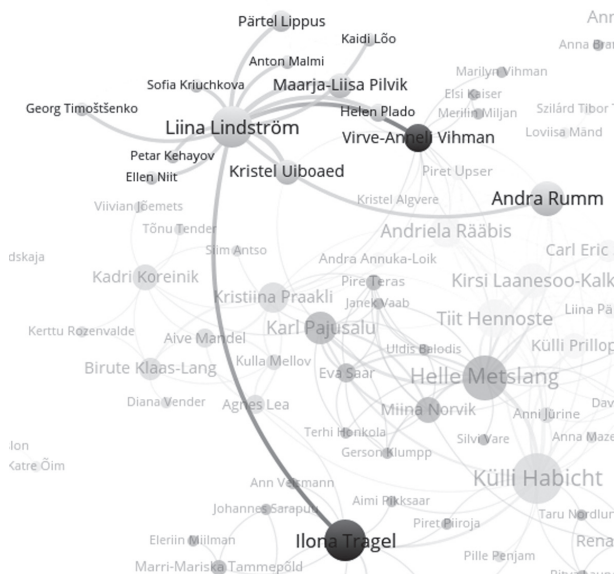
Agnes Leaga). Külli Habichtiga on tal olnud neli ja Liina Lindströmiga kaks ühisettekannet.

Liina Lindströmil (joonis 13) on ühisettekandeid paljude klastrisiseste liikmetega, lisaks on ta teinud koostööd Ilona Trageli, Virve-Anneli Vihmani ja Andra Rummiga. Ühisettekandeid on ta pidanud nii juhendatavatega kui uurimisrühma liikmetega. Samas on ta üks vähestest esikümne teadlastest, kes pole teinud ettekannet koos Külli Habichtiga.

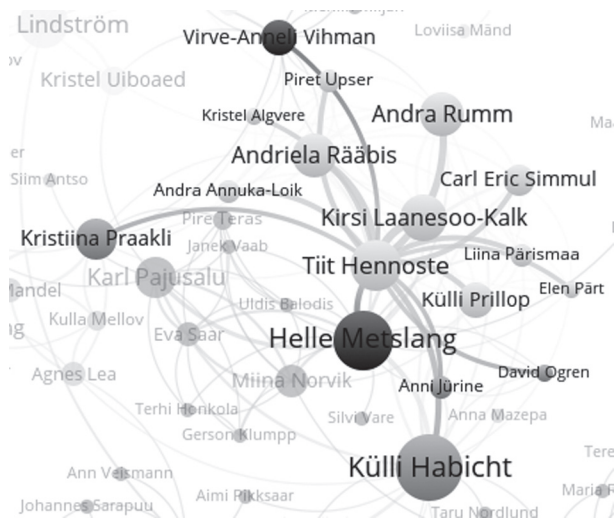
Tiit Hennoste (joonis 14) paistab silma tiheda suulise kõne uurimisrühma sisese koostööga. Lisaks on ta teinud ühisettekandeid mitme teise esikümne autoriga: Külli Habichti (3), Helle Metslangi (3) ja Kristiina Praakliga (1).

Renate Pajusalul (joonis 15) on kokku neli ühisettekannet, millest kahe puhul on ta teinud koostööd muudesse klastritesse kuuluvate autoritega: Külli Habichti ja Miina Norvikuga.

Kristiina Praakli (joonis 16) on lisaks klastrisisesele koostööle olnud klastrite ühendaja. Näiteks on ta teinud ühe ettekande koos suulise kõne uurimisrühma liikmete (Tiit Hennoste, Andriela Rääbise, Kirsi Laanesoo-Kalgi, Andra Rummi) ja Virve-Anneli Vihmaniga ning ühe ettekande koos Pire Terasega.

Joonis 13.
Liina Lindströmi
kaasautorid

Joonis 14.
Tiit Hennoste
kaasautorid

Joonis 15.
Renate Pajusalu
kaasautorid

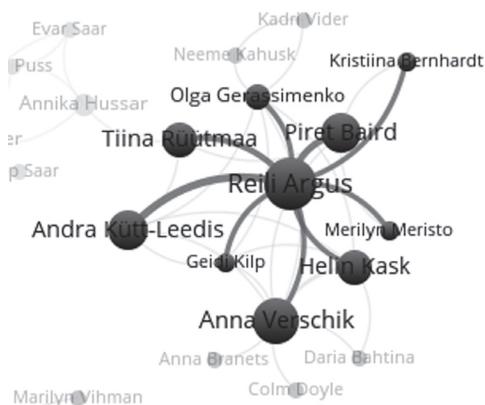
Joonis 16.
Kristiina Praakli
kaasautorid

Joonis 17.
Raili Pooli
kaasautorid

Raili Pool (joonis 17), kes esindab koostööd Tartu Ülikooli ja EKI vahel, on olnud samas projektis ja teinud ka ühe ettekande koos Helle Metslangiga.

Tallinna Ülikooli esindajatest kuulusid produktiivsete autorite esikümnesse Reili Argus (joonis 18) ja Anna Verschik, mõlemad 11 ettekandega. Neid eristab aga see, et Argus on 11 ettekandest üheksa teinud koos kaasautoritega ja nii on tema selgelt klasteri peaesindaja. Neil mõlemal on olnud üks ühisettekanne suurema autorite kollektiiviga.

Joonis 18. Reili Arguse kaasautorid

Ettekandepäevade autorite võrgustikke vaadeldes ja autorite uurimisteemasid teades saab loogiliselt järeldada, et klasteritesse koonduvad sellised keeleuurijad, kes tegelevad samade teemadega, mis viibki ühisettekannete pidamiseni.

Mõned keeleteadlased, kes tegelevad eri valdkondadega (nt Külli Habicht), koondavadki enda ümber neid valdkondi ning toimivad mingis mõttes teemadeüleste ühendajatena. Samas võib selline üksikute autorite laiahaardelisus viia automaatsel klasterdamisel mitte just kõige ootuspärasemate tulemusteni. Näiteks Elen Pärt, kelle põhijuhendaja oli Külli Habicht, ning teine Külli juhendatav Liina Pärismaa, on teinud oma ainsad ühisettekanded koos suurema uurijate kollektiiviga, kuhu kuulusid peale Habichti ka suulise kõne uurimisrühma liikmed, ja nii liigitaski automaatklasterdus Elen Pärdi ja Liina Pärismaa hoopis klasterisse, mille peaesindaja on suulise kõne uurimise eestvedaja Tiit Hennoste. Mitmekülgse teadlase Habichtiga ühte klasterisse on sattunud vaid kõige tugevamalt ainult temaga seotud autorid ehk juba eespool nimetatud Pille Penjam, kelle ainus ühisettekanne on peetud Habichtiga kahekesi, ning varalahkunud Anni Jürine, kellel on samuti vähe seoseid teiste autoritega peale Habichti, kes oli ka tema doktoritöö juhendaja.

Siin saame luua seose ka sotsiaalse võrgustiku lähenemisega. Ühisettekannete põhjal tekkinud seosed võrgustikus näitavad teadlaste koostöö suundi ja tugevust. Ilmselt mõjutab koostöö teiste uurijatega ka iga autori enda uurimistööd (vrd Freeman 2004: 2).

2.5. Veel tähelepanekuid autorsusest

Peale selle, et ettekandepäevade 20 aasta andmed võimaldavad meil teha järeldusi autorite koostöö kohta ja eeldada, et koostöö soosib ka sotsiaalsete võrgustike teket, püsimist ja arenemist, saab neist andmetest teha teisigi tähelepanekuid.

Näiteks on Tallinna Ülikooli esindav Peep Nemvalts olnud seitsme ettekande ainuautor ega ole kunagi teinud ettekandeks koostööd ühegi teise autoriga, samas kui kaheksa ettekande autor, Tartu Ülikooli professor Karl Pajusalu on kõik ettekanded teinud kellegagi koos. Sama kehtib viie ettekande autorite Kadri Koreiniku ja Külli Prillopi ning nelja ettekande autorite Birute Klaas-Langi ja Renate Pajusalu kohta. Vastupidiselt neile on Mare Kitsnik kõik oma neli ettekannet pidanud üksi.

Neist autoritest, kes on 20 aasta jooksul teinud vaid ühe ettekande (kokku 122 autorit), on ainuautoreid 69 (57%) ja ühisettekande autoreid 53 (43%).

3. Muutuva keele päevadel esil olnud teemad ettekannete pealkirjade põhjal

Ettekande pealkiri ja autori nimi on võimalikele kuulajatele esimesed näitajad otsuse tegemisel, kas minna ettekannet kuulama või mitte. On teada, et teadusartikli puhul teevad potentsiaalsed lugejad otsuse, kas artiklit lugeda või mitte, sageli just pealkirja põhjal (Bazerman 1985: 6–7). Ei ole põhjust arvata, et ettekande võimalikud kuulajad käituks oluliselt teisiti. Loomulikult on oma roll ka autoril, seda eriti Eesti väikeses keeleteadusruumis. Ent samal ajal ei tohi pealkiri olla puhas klikimagnet, millele ettekande sisu üldse ei vasta: vastuolu mängiks autori usaldusväärsusega ja ilmselt teadlased siin liiga suuri riske ei võta. Niisiis on mitu põhjust eeldada, et ettekannete pealkirjad kajastavad autorite uurimuste teemasid adekvaatselt ja asjalikult.

Selles analüüsis vaatangi 20 aasta jooksul ettekannete pealkirjades sisaldunud sõnu, eelkõige nende esinemissageduse põhjal. Selleks tuli kõik pealkirjad lemmatiseerida (EstNLTK 1.7.1 abil) ja stoppsõnad ehk sisu seisukohast vähem olulised nn funktsioonisõnad (nt sidesõnad jm) eemaldada. Kõige sagedasemate sisusõnade lemmad esitan visuaalsel kujul sõnapildina, kus iga lemma paigutus on saadud word2veci sõnavektorite põhjal leitud sarnasuse alusel, nii et sõnad, mis üldises keelekasutuses

esinevad sarnasemates kontekstides, paiknevad sõnapildil üksteisele lähemal ja võimaldavad seega näha automaatselt tekkivaid temaatiliselt seotud sõnarühmi. Keeleteaduse eri valdkondadega seostuvad sagedasemad sõnad olen oma uurijaintuitsiooni põhjal jaganud ka konkreetsemalt keele eri tasandite vahel, mis võiks anda veidi üldistatuma pildi muutuva keele päeva ettekannetes 20 aasta jooksul esil olnud laiematest teemadest.

Analüüsitavad andmed ettekannete pealkirjade kohta pärinevad samast andmekogust (vt 2. osa). Kuna 2009., 2011., 2013. aasta muutuva keele päevade kohta pärineb info Keeles ja Kirjanduses ilmunud ülevaadetest (Õim 2010; Mištsenko 2012; Õim 2014), siis on nende aastate mõne ettekande täpsed pealkirjad kahjuks puudu.

343 pealkirjas esines kokku 2135 sõnet ja 1795 lemmat. Neist 1795 lemmast 694 esines vaid üks kord. Analüüsiti ainult eestikeelseid pealkirju.

3.1. Pealkirjades sageli esinenud lemmad

Joonisel 19 on esitatud pealkirjades üle nelja korra esinenud lemmad. Lemmade paigutus on saadud multidimensionaalse skaleerimise meetodiga (funktsiooniga „metaMDS“ R-i paketist „vegan“ – vt Oksanen 2025), kasutades sisendina pealkirjalemmadele vastavaid word2veci sõnavektoreid (mudel *cbow_300_1_10_20* – vt Aedmaa 2019). Kokku oli vähemalt neli korda esinenud pealkirjalemmasid 67. Neist neli (*inglise-eesti, keeltevaheline, koodikopeerimine, diskursusemarker*) puuduvad jooniselt 19, kuna nende kohta polnud sõnavektoreid, millele toetudes neid lemmasid teistega kasutussarnasuse põhjal võrrelda ja selle alusel üksteise suhtes ühisele joonisele paigutada. Joonise loomiseks on kasutatud rakendust VOSviewer, võttes andmeteks MDS-i koordinaadid ja käsitsi lisatud kategooriasildid (vt allpool jaotist 3.2). Lemmade suurused on joonisel seotud esinemissagedusega: mida sagedamini mingit lemmat pealkirjades esines, seda suuremas kirjas on lemma (lemmade täpsed sagedused on esitatud Lisas 1 olevas tabelis).

Edasisest analüüsist jäävad välja otseselt ürituse nimega seostuvad lemmad (keel), kõik muutumise ja ajaga seotud ning väga üldise tähendusega (nt *uurimine, näide*) lemmad. Samuti jäävad kategoriseerimata sellised lemmad (nt *korpus*), mis kuuluvad mingile muule keeleuurimise tasandile, kui ka need, mille kohta leidus andmestikus rohkem eri

⁵ Aastaraamatu veebiversioonis on joonis värviline. Värvid märgivad jaotises 3.2 loodud tasandeid. Vt värvide kohta täpsemalt allmärkusest 5.

3.2. Pealkirjades esinenud lemmad keele tasandite alusel

Järgmiseks jagasin vähemalt kaks korda esinenud lemmad üldisuse alusel tasanditesse. Tasandi lähtepunkt oli keeleteaduslik sisu. Sain neli erineva täpsusastmega tasandit⁶:

- 1) keeled ja registrid;
- 2) keele edastusviis (kirjalik, suuline);
- 3) keele nähtus;
- 4) keele struktuur.

Tasandite põhjal püüan üldistada, milliseid teemasid ettekandepäevaldel on 20 aasta jooksul rohkem käsitletud.

3.2.1. Keeled ja registrid

Esimesena vaatame lemmasid, mis viitavad **keeltele ja registritele**, millest muutuva keele päevade ettekannetes pealkirjade põhjal on juttu olnud. Ülivaldavalt kõige rohkem on räägitud eesti keelest: lemma *eesti* esines 89 korda (näited 1 ja 2).

- (1) „*Olema*-verbi ellipsist **eesti** keeles“ (Petar Kehayov, 2008)
- (2) „Süntetilisest analüütiliseks või vastupidi? **Eesti** keele kohakäänete ja -kaassõnade kasutus XX sajandi ilukirjandustekstides“ (Jane Klavan ja Külli Habicht, 2014)

Teistest keeltest paistab silma soome (ühiksa korda, näited 3 ja 4) ja vene (viis korda, näide 5).

- (3) „**Soome** verbide *mennä* ja *lähteä* korpusepõhine võrdlus kontseptuaalse semantika vaatenurgast“ (Kristi Pällin, 2010)
- (4) „**Soome** ühiskonna muutused ja keele varieerumise välised tingimused“ (Pirkko Nuolijärvi, 2022)
- (5) „Tallinna Ülikooli **vene** emakeelega üliõpilaste eestivene keele(variandi)st: samm segakoodi poole? “ (Anastassia Zabrodskaja, 2005)

Keelepaaridest esines inglise-eesti viis korda (näide 6) ja eesti-vene kolm korda (näide 7).

- (6) „**Inglise-eesti** koodikopeerimine ühe blogi näitel“ (Helin Roosileht (Kask), 2012)

⁶ Aastaraamatu veebiversioonis on värviline joonis 19, millel tasanditele vastavad värvid järgmiselt: 1) roheline; 2) kollane; 3) lilla ja 4) punane.

- (7) „Majandusalaste süütegude kohtuotsuste tõlkimisel tekkivad raskused **eesti-vene** suunal ehk kuidas mõjutab majandustermin kohtu tõlkeprotsessi“ (Kristina Ots, 2015)

Registritest paistsid silma lastekeel (17 korda, sh ka lemma *laps*, näited 8 ja 9), murre (seitse korda, näited 10 ja 11) ja emakeel (kuus korda, näited 12 ja 13)

- (8) „*We are mängin peitust*: märkmeid inglise-eesti kakskeelsete **laste** koodi-vahetusest“ (Virve-Anneli Vihman, 2013)
- (9) „Finiitverbide kõrvutikasutus **laste** ja lastele suunatud kõnes ehk *Söö söö suu tühjaks*“ (Reili Argus, 2019)
- (10) „Verbikonstruktsioonide varieerumine eesti **murretes**“ (Kristel Uiboed, 2011)
- (11) „Eesti kohamurrete olukord viimase rahvaloenduse peeglis“ (Kadri Koreinik, Siim Antso ja Karl Pajusalu, 2014)
- (12) „Kuidas muudab **emakeel** keeltevahelise sarnasuse tunnetamist“ (Annekatrin Kaivapalu, 2014)
- (13) „Kui Arno isaga koolimajja jõudis – mida teha, et väliseesti lapsed **emakeele** õppesse jõuaks?“ (Maarja Siiner, 2014)

Lastekeele uurimise esiletõus teemade hulgas on tingitud uurimisrühmadest: lastekeeleteemalisi ettekandeid on nii Tallinna kui Tartu ülikooli teadlastelt.

Tabel 1. Keele ja registri tasandi lemmad

Keeled	Keelepaarid	Registrid
eesti (89)	inglise-eesti (5), eesti-inglise (2)	kirjakeel (20)
soome (9)	eesti-vene (3)	laps, lastekeel (17)
vene (5)	eesti-läti (2)	murre (7)
võru (3)	eesti-inglise-jaapani (2)	emakeel (6)
põhjaeesti (3)		õppijakeel (4)
läti (3)		netikeel (2)
roma (3)		noor, noortekeel (6)
inglise (2)		keeleõppija (4)

3.2.2. Keele edastusviis

Järgmisena koondasin pealkirjadest sellised lemmad, mis viitasid **keele edastusviisile**: kirjalikule keelekasutusele viidati kokku 22 pealkirjas: *kirjakeel* 19 korda ja *kirjalik* kolm korda (näited 14–16).

- (14) „Eituskattegoria 17. sajandi eesti **kirjakeeles**“ (Pille Penjam, 2008)
- (15) „Üldküsilause tänapäeva eesti **kirjakeele** registrites“ (Helle Metslang, 2014)
- (16) „*Ja, jaa ning jah* teel eesti **kirjakeelde**“ (Küllil Prillop ja Külli Habicht, 2022)

Suulisele edastusviisile viidati 23 pealkirjas märksõnadega *suuline* (üheksa korda), *rääkima* (kolm korda), *kõne* (kuus korda) ja *vestlus* (viis korda) näited (17–19).

- (17) „Kausatiivsuse väljendusvahendid põhjustamissituatsioonide **suulistes** kirjeldustes“ (Kairit Tomson ja Ilona Tragel, 2019)
- (18) „*No mul on lihsalt õudne seljavalu mitu päeva juba*. Partikkel *lihsalt* hädaabikõnedes“ (Andriela Rääbis ja Andra Rumm, 2020)
- (19) „**Kõne** akustika muutused läbi elukaare“ (Einar Meister ja Lya Meister, 2022)

Esmapilgul võib jaotus tunduda üllatav, kuna kirjakeelt on üldiselt uuritud palju rohkem kui suulist keelt. Samas oli ettekandepäevade sari pühendatud keele muutumisele ja selline jaotus võiks peegeldada suundumust, et muutused algavad enamasti suulisest keelest ja seetõttu on suulise keele uurimise teemalised ettekanded põhjendatult sagedased. Küllap mängib siin rolli ka Tartu Ülikooli suulise keele uurimise töörühma aktiivne osalus, mis paistab hästi välja nende ettekannete positsioonidest kõige rohkem esinenud autorite edetabelis (vt jaotis 2.3.2 ja joonis 14).

3.2.3. Keelenähtused

Edasi koondasin üsna heterogeense tasandi, mida tinglikult võib nimetada **keelenähtuse tasandiks**. Kõik selle jaotise lemmad on tabelis 2. Siin esildus muutumises olulise tähtsusega lemma *varieerumine*, mida oli kasutatud 19 pealkirjas (näited 20–22). Lisaks esines neljas pealkirjas lemma *register* (näide 23).

Tabel 2. Keelenähtuse tasandi lemmad

Keelenähtuse tasandi lemmad
varieerumine (19)
tähendus (9), semantika (3), semantiline (2)
kasutus (8), keelekasutus (5)
funktsioon (7)
register (4)
polüseemia (3)
pragmaatiline (3)

- (20) „Prototüüpsuse efektid objekti käände **varieerumises**“ (David Ogren, 2014)
- (21) „Konditsionaali tunnuse **varieerumine** võru keeles“ (Helen Plado, 2016)
- (22) „Võõrsõnade kirjakuju **varieerumisest** ja muutumisest tänapäeva eesti kirjakeeles“ (Tiina Paet, 2022)
- (23) „(ma) kardan (et), (ma) loodan (et) – kaks diskursusemarkerit **registreid** jagamas“ (Helle Metslang ja Carl Eric Simmul, 2022)

Keele tähenduspoolt kas semantilise (kokku 17 korda esinenud lemmad *tähendus, semantika, semantiline, polüseemia*)) või pragmaatilise (kolm korda) perspektiivist oli mainitud kokku 20 pealkirjas (näited 24–26).

- (24) „Euroametnikust euroremondini: ühe sõnamoodustuse vahendi **semantikast**, grammatikast ja etümoloogiast tänapäeva eesti keeles“ (Szilárd Tóth, 2007)
- (25) „Mille põhjal otsustab keelekasutaja verbi *saama* eri modaaltähenduste üle?“ (Ilona Tragel ja Tene Viiburg, 2019)
- (26) „Inglise-eesti keelekontaktid blogides: diskursus-**pragmaatika, tähendus**, spetsiifilisus“ (Anna Verschik, 2013)

Kasutuspõhisus kajastus kokku 20 pealkirjas: lemma *kasutus* esines kaheksa korda, *keelekasutus* viis korda ja *funktsioon* seitse korda (näited 27–29).

- (27) „des- ja mata-konverbitarindi **funktsioonid**“ (Carl Eric Simmul, 2018)
- (28) „Pragmaatiline lünk eesti-inglise-jaapani Facebooki vestlustes: **kasutuspõhine** lähenemine“ (Geidi Kilp, 2021)
- (29) „Pandeemia jäljed **keelekasutuses**: COVID-19 mõju eesti keele sõna-assotsiatsioonidele“ (Mai Raet, 2023)

3.2.4. Keele struktuur

Viimane tasand oli **keele struktuuri elementidele** viitavad lemmad pealkirjades. Sellistele elementidele viitavaid lemmasid leidsin kokku 75 (vt tabel 3). Üldarvust kõnekam on aga selle tasandi sisene jaotus, millest paistab, et sõnaliikidest on eesti keeleuurijaid enim huvitanud verbidega seonduv: lemma *verb* esines 10 korda ja lisaks liitsõna *verbikonstruktsioon* koosseisus kaks korda (näited 30–33).

Tabel 3. Keele struktuuri tasandi lemmad

Keele struktuuri tasandi lemmad
verb (10)
konstruktsioon (8), verbikonstruktsioon (2)
partikkel (6)
kaassõna (4), kaassõnaühend (2)
isik (5)
kohanimi (5)
sõnajärg (4)
diskursusemarker (4)
grammatika (4)
eesnimi (4)
kääne (4)
sõna (4)
lause (3)
üldküsilause (3), üldküsimus (2)
adverb (2)

(30) „*Käib küll. Pilguheit **verbile käima***” (Piia Taremaa, 2010)

(31) „Statistilised meetodid **ühendverbide** tuvastamisel aja-, ilu- ja teaduskirjandustekstidest“ (Eleri Aedmaa, 2014)

(32) „Eesti keele **verbide** transitiivsuse skaala“ (Natalia Vaiss, 2024)

(33) „Kas masin näeb vahet eri tüüpi **verbikonstruktsioone** sisaldavatel osalauseitel?“ (Dage Särg, 2016)

Lisaks verbidele tundub fookus olevat olnud kaassõnadel ja nende ühenditel (kuus korda; näited 34 ja 35). Sama palju kordi on pealkirjades esinenud lemma *partikkel* (näide 36).

- (34) „Kuidas muutuvad **kaassõnade** tähendused?” (Ann Veismann, 2006)
- (35) „Veel kord (norminguvastasest) kokkukirjutamisest **liitkaassõnastumise** kontekstis” (Anni Jürine, 2015)
- (36) „Koordinatiivsed **partiklid** lause perifeerias” (Helle Metslang, Karl Pajusalu ja Külli Habicht, 2013)

Sõnast suurematest üksustest paistavad silma üldküsimus (viis korda; näide 37), sõnajärg (neli korda; näide 38) ja lisaks diskursusemarkerid (neli korda; näide 39), mille võiks paigutada ka eelmise näitegrupi alla.

- (37) „**Üldküsimuse** markeerijaid: komplementsidendid ja episteemilisus-partiklid” (Helle Metslang, Külli Habicht ja Karl Pajusalu, 2012)
- (38) „Eesti keele verbifraasi **sõnajärje** varieerumine ja ekstrapositsioon” (Heete Sakhai, 2023)
- (39) „**Diskursusemarker** (*ma*) *arvan* (*et*) kaudsetes direktiivides” (Kirsi Laanesoo (Laanesoo-Kalk), 2020)

Nimeuurijate kogukonna panus avaldub näiteks lemmades *kohanimi* (viis korda) ja *eesnimi* (neli korda) (näited 40 ja 41).

- (40) „**Kohanimed** muutumine ja jahimeeste kohanimed Treisi metsas” (Evar Saar, 2024)
- (41) „**Eesnimed** mitmekultuurilistes perekondades” (Annika Hussar, 2024)

Ka keele struktuuri elementidele viitavad sagedamad lemmad osutavad hästi konkreetsete, rohkem esinenud autorite uurimishuvidele.

4. Kokkuvõtteks ja edasimõtlemiseks

Eelnevalt esitatud ülevaatest selgus, et 2005. aastal alanud muutuva keele päevade sari, millest 2024. aastal toimus 20. ja ühtlasi viimane, on toonud kokku keeleteadlasi eri asutustest, kõige rohkem on ettekannete autoreid olnud Tartu Ülikoolist. Nii autorite kui ettekannete arv on kasvanud, kuid eriti tähelepanuväärne on autorite arvu kasv, mis tuleneb eelkõige sellest, et palju rohkem peetakse ühisettekandeid ja ühel ettekandel on rohkem autoreid. See tendents on sarnane ka mujal maailmas ja peegeldab muuhulgas projektipõhise teaduse olemust ning seda, et tihti hinnatakse teadlast ilmunud publikatsioonide arvu põhjal.

Kõige rohkem ettekandeid teinud autoreid (Külli Habichtit ja Helle Metslangi) iseloomustab lai ja mitmekülgne uurimisteemade ring ning suur uurimisaktiivsus. Sellele osutas ka klasteranalüüs, mille tulemused olid

enam-vähem ootuspärased: ühe ülikooli sees uurimiserühmade omavaheline kokkuklasterdumine ja eri asutuste vaheline koostöö teemati – näiteks rakenduslingvistika alal.

Teemadest olid ootuspäraselt sagedased eesti keelt käsitlevad teemad, teistest keeltest on enim esindatud soome, inglise ja vene keel. Eesti keeleteadlasi paistab iseloomustavat ka huvi keeleomandamise vastu. Suulise keele uurimisele viitavaid pealkirju oli pea sama palju kui kirjalikule keelele viitavaid, kuid selles võib siiski näha suulise keele uurimuste rohkust – seda just üldise tavaga keeleteaduses uurida pigem kirjutatud keelt, sest see on mingis mõttes lihtsam uurimisobjekt. Keelenähtustest kajastati ootuspäraselt varieerumist ja kasutuspõhisust ning muude teemade kõrval tõusis esile keele tähenduspoole uurimistulemuste esitamine.

Keele struktuurist on uuritud pigem verbe ja kaassõnu, aga ka partikleid ja diskursusemarkereid. Süntaksist on enim käsitletud küsilauseid ja sõnajärge.

Selle artikli üks väärtusi on teadusloo jäädvustamine: konverentside ja ettekandepäevade ajalugu näitab, missuguste teemadega on uurijad eri aegadel tegelenud. See on oluline noorema põlvkonna teadlastele (mõned selle artikli ilmumise ajal ülikoolis bakalaureuseastmes õppijad polnud esimese ettekandepäeva ajaks veel sündinudki), et nad tunneksid eesti keeleteaduse ajalugu ja oskaksid oma uurimisteemasid selle suhtes positioneerida. Erinevalt artiklitest ei pruugi paljudest konverentsidest jääda mingeid kirjalikke jälgi, millele järgmised uurijad toetuda saavad, nii et seda olulisem on vähemalt nimede ja uurimisteemade talletamine. Peaaegu kõigist muutuva keele päevadest on õnneks säilinud kuni 2016. aastani ajakirjas Keel ja Kirjandus ilmunud ülevaated. Peatoimetaja vahetuse järel alates 2017. aastast Keeles ja Kirjanduses ülevaateid enam ei avaldata. Neid asendanud kroonika rubriik ei ole kahjuks kuigi informatiivne.

Teadusloo kokkuvõte ja mõtestamine 20-aastase perioodi kaudu on olemasolevate andmete analüüsimise teel samuti võimalik palju põhjalikumalt, kui sellesse artiklisse seni kirja on saanud.

Ühisettekannete kasvu põhjusi võib ilmselt otsida ka tehniliste vahendite arengust. Reaalajas veebis samas dokumendis koos kirjutades on kindlasti lihtsam koos luua kui faili edasi-tagasi saates, rääkimata käsikirja paberil postiga saatmisest.

20 ettekandepäeva andmete uurimisega saaks edasi liikuda päris mitut liini pidi. Enamik neist nõuaks siiski lisaandmete analüüsimist

(nt ETISest). Üks suund, mis olemasolevate andmete põhjal siinses artiklis uurimata jäi, kuid mida kindlasti on võimalik teha, on 20 aasta jooksul lisaks üldsektatsioonile toimunud töötoad. Praeguses uurimuses on nende ettekannete pealkirjad kõik koos muude, üldsektiooni ettekannetega.

Muutuva keele päevade andmete põhjal saab edasi arutleda koostöö ja kogukondluse rolli üle teaduses, aga ka teadusliku ettekande ning veel laiemalt sotsiaalsete teadussündmuste rolli üle sama teadusala teadlaste hulgas. Ehk siis: miks neid ettekandepäevi korraldada ja kuidas neist teadlikumalt kasu saada? Nendele küsimustele vastamiseks tuleks ettekandepäevade autoreid küsitleda ja/või intervjuuerida.

Lisaandmeid kogudes saaks uurida, kui palju on ettekannete põhjal artikleid kirjutatud, mida neis täpsemalt on uuritud jne. Uurida saaks ka, kas ettekandepäevade kaasautorid ja artiklite autorid on samad või erinevad. Kuigi uusi muutuva keele päevi enam ei tule, on 20 toimunud teadusüritust jätnud jälje Eesti keeleteaduse ajalukku ja annavad loodetavasti ka edaspidi uurijatele ainek sedalugu mõtestada.

Tänuõnad

Aitäh muutuva keele päevade kaaskorraldajatele – eelkõige Helle Metslangile! Katre Õimule pilve peale pai ja Reili Argusele suur aitäh korraldamisel teatapulga sujuva ülevõtu eest. Kohtumiseni esimestel Eesti keeleteaduse päevadel 20.–21.11.2025 Tartus. 20 aasta pärast kirjutan uue ülevaate.

Kirjandus

Barabási, Albert-Laszlo, Hawoong Jeong, Zoltán Néda, Erzsébet Regan, Andras Schubert, Tamás Vicsek 2002. Evolution of the social network of scientific collaborations. – *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 311 (3), 590–614. [https://doi.org/10.1016/S0378-4371\(02\)00736-7](https://doi.org/10.1016/S0378-4371(02)00736-7).

Bazerman, Charles 1985. Physicists reading physics: Schema-laden purposes and purpose-laden schema. – *Written Communication* 2 (1), 3–24. <http://doi.org/10.1177/0741088385002001001>.

Freeman, Linton 2004. The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science. Empirical Press.

Kasik, Reet 2014. Tekstipäev. – *Keel ja Kirjandus* 3, 251–252.

Raadik, Maire 2004. Kroonika: 2004. aasta keeletesündmusi. – *Oma Keel* 1, 92–95.

Muutuva keele ettekandepäevade ülevaated

- Metslang, Helle, Ilona Tragel 2006.** Muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 2, 172–174; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:81649/143906/page/86>.
- Metslang, Helle, Ilona Tragel 2007.** Teine muutuva keele ettekandepäev. – Keel ja Kirjandus 3, 249–252; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:80154/143884/page/75>.
- Metslang, Helle, Ilona Tragel, Katre Ōim 2008.** Muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 1–2, 135–137; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:913761/451376/page/137>.
- Klavan, Jane, Helle Metslang, Katre Ōim 2009.** Muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 2, 159–161; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:56943/143483/page/73>.
- Ōim, Katre 2010.** Viies muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 4, 311–312; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:58362/143662/page/74>.
- Kõrgesaar, Helen, Miina Norvik 2011.** Kuues muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 4, 313–315; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:75061/143795/page/77>.
- Mištsenko, Jekaterina 2012.** Seitsmes muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 3, 228–229; <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/24530>.
- Ōim, Katre 2014.** Üheksas muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 4, 320–322; <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/24896>.
- Junttila, Santeri, Annekatrin Kaivapalu, Helle Metslang, Renate Pajusalu, Anastassia Zabrodskaia, Anna Verschik 2015.** Kümnes muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 2, 147–150; <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/25082>.
- Ōim, Katre 2016.** XI muutuva keele päev. – Keel ja Kirjandus 3, 237–239; <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/25350>.

Andmed

Muutuva keele päevade kavad 2005–2008, 2010, 2012, 2014–2024 (Helle Metslangi ja Ilona Trageli erakogud).

Tööriistad

JupyterLab. <https://jupyterlab.readthedocs.io/en/latest/>) + Python 3.

Teek EstNLTK 1.7.1. <https://github.com/estnltk/estnltk/releases/tag/1.7.1>.

VOS. <https://www.vosviewer.com/>.

Oksanen, Jari jt 2025. vegan: Community Ecology Package (versioon 2.7-0). <https://vegandevs.github.io/vegan/>.

Aedmaa, Eleri 2019. Pretrained word and multi-sense embeddings for Estonian. <http://datadoi.ee/handle/33/91>.

Lisa 1. Ettekannete pealkirjades vähemalt neli korda esinenud lemmad (stoppsõnad eemaldatud)

Lemma	Sagedus
keel	102
eesti	89
näide	20
kirjakeel	19
varieerumine	19
laps	17
muutumine	16
muutuma	14
muutuv	14
sajand	11
muutus	10
verb	10
aeg	9
areng	9
soome	9
suuline	9
tähendus	9
kasutus	8
konstruktsioon	8
funktsioon	7
kakskeelne	7
keelekontakt	7
murre	7
aasta	6
eestikeelne	6
emakeel	6
eri	6
kõne	6
mitmekeelne	6
mõju	6
partikkel	6
inglise-eesti	5
isik	5
kaks	5

Lemma	Sagedus
keelekasutus	5
keeleline	5
keeleoskus	5
keeltevaheline	5
kohanimi	5
mõjutama	5
tallinn	5
vene	5
vestlus	5
blogi	4
diskursusemarker	4
eesnimi	4
episteamiline	4
grammatika	4
hädaabikõne	4
inimene	4
kaassõna	4
kartma	4
keeleõppija	4
koodikopeerimine	4
korpus	4
kääne	4
noor	4
register	4
sõna	4
sõnajärg	4
teekond	4
tegur	4
tänapäev	4
uurimine	4
uus	4
võrdlus	4
õppijakeel	4

20 years of Estonian linguistics in the light of The Language Change Conferences

ILONA TRAGEL

The Language Change Conference (Muutuva keele päev) was born in 2005 as a result of cooperation between two projects funded by the Estonian Science Fund: “The dynamics of Estonian grammar and vocabulary during 1990–2000” (Helle Metslang, Tallinn University) and “The changing of Estonian grammatical system and its reasons: analysis of language change in usage context” (Ilona Trigel, University of Tartu). At the first conference in Tallinn in 2005, 16 presentations were given by 17 authors. At the 20th conference in Tartu in 2024, 36 presentations were given by 63 authors. Altogether, there have been 343 presentations and 215 unique authors across the 20 conferences. The article presents an analysis of the topics of the presentations as well as the authors and their social networks.

The analysis showed that although the conference brought together researchers from several institutions, the biggest number of authors came from the University of Tartu. Both the number of presentations and authors grew over the years, as well as the number of authors per presentation. This tendency can also be seen internationally and presumably reflects the project-based nature of research and the way researchers are often evaluated by their number of publications.

The topics of the presentations at the conferences have been mostly concerned with Estonian, although Finnish, English and Russian were also occasionally represented. Although linguistic research tends to focus on written language, there was roughly an equal number of presentations on spoken and written language. Among parts of speech, verbs and adpositions were the most popular subjects. In syntax, interrogative sentences and word order were analysed most often. Language variation and child language acquisition also occurred frequently.

Keywords: history of linguistics, linguistics, social network, heading, word frequencies

Ilona Trigel
eesti ja üldkeeleteaduse instituut, eesti keele õppe ja keeleteadlikkuse keskus
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51005 Tartu
ilona.trigel@ut.ee

TÕLKIJAJA KUVAND JA PÄDEVUSED MASINTÕLKE JA TEHISARU KIIRE ARENGU TAUSTAL – NOORTE MITTETÕLKIJATE HOIAKUD JA ARUSAAMAD

TRIIN VAN DOORSLAER,
MARI UUSKÜLA

Annotatsioon. Artikli eesmärk on arutleda tõlkimist ja tõlkijat ümbritsevate arusaamade üle ja leida läbiviidud uurimuse põhjal vastused küsimustele, milliseid pädevusi ja oskusi peavad mittetõlkijad noored (gümnasistid ja tudengid) tänapäeva tõlkija jaoks kõige olulisemaks ning kuidas tajuvad nad muutusi tõlkija kuvandis seoses masintõlke ja tehisaru laialdase levikuga kasutajate seas. Andmekogumise meetodina kasutati küsitlust, mis viidi läbi Google Forms'i keskkonnas. Küsitlusele vastas 191 mittetõlkijat, kellel paluti väljendada oma hoiakuid tõlkimise ja tõlkepädevuste kohta. Vastuste analüüsiks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi. Tulemused toetavad üldiselt varasemate uurimuste järeldusi, mille kohaselt püsivad tõlkijat ja tõlkimist puudutavad arusaamad üsna muutumatusena, seda ka tehisaru ja masintõlke kasutamise kontekstis. Samas viitavad uurimuse tulemused, et gümnasistid ja tudengid tajuvad tõlkija ametit veidi erinevalt – tudengite puhul ilmneb pisut sügavam arusaam nii tõlkeprotsessist kui ka tõlkija töö erialastest nüanssidest.¹

Võtmesõnad: tõlkimine, tõlkija, tõlkija pädevused, tõlkija kuvand

1. Tõlkimine ja tõlkija

Tõlkimine kui selline on eksisteerinud aastatuhandeid ja abstraktsioon tõlkimisest, aga ka tõlkija tegevusest tõlkimisel, on pikka aega püsinud sarnasena, eriti nende seas, kes ei ole aktiivselt seotud tõlketööstuse,

¹ Artikkel on valminud projekti EKKD-TA37 „Masintõlkealase kirjaoskuse edendamise kõrghariduses“ (2025–2027) raames.

tõlkijahariduse või tõlkija tööga (van Doorslaer 2015b: 7). Enamasti eeldatakse, et tõlkimiseks piisab mingi võõrkeelee oskusest, et tõlkimine on lihtsalt sõnade asendamine ühest keelest teise, et tõlkija on võimeline tõlkima adekvaatselt ükskõik millise eriala või valdkonna teksti, et masin-tõlge asendab tõlkija töö kohe ja täielikult, jne (vt Bowker 2023: 17–20). Ühest küljest on igati arusaadav, et mittetõlkijad professionaalse tõlkija töö spetsiifikat ei tunne, teisest küljest on tõlkimine midagi, millega puutuvad eriti praegusel masintõlke ajastul mingil määral ja erineval moel kokku pea kõik, mistõttu on arusaamade kaardistamine ja laiemasse arutellu toomine oluline nii professionaalsetele tõlkijatele, tõlketööstusele kui ka mittetõlkijast tõlke kasutajale. Siinses artiklis võtsime vaatluse alla, mida arvavad tõlkimisest ja tõlkija tööst noored (gümnasistid ja tudengid), ning püstitasime järgmised uurimisküsimused:

- 1) milliseid pädevusi ja oskusi peavad mittetõlkijad noored tänapäeva tõlkija jaoks kõige olulisemaks;
- 2) kuidas tajuvad mittetõlkijad noored muutusi tõlkija kuvandis seoses masintõlke ja tehisaruga laialdase levikuga kasutajate seas?

Arutelus tõlkimise teemal tuleks eristada kolme eraldiseisvat kontseptsiooni: tõlge ehk tõlgitud tekst (sihttekst), tõlkimine ehk protsess ja tõlkija ehk isik, kes viib läbi tõlkeprotsessi. Siinses artiklis ei ole tõlkija all peetud silmas ainult ilukirjanduse või tarbetekstide tõlkimisega tegelejat, vaid tõlkijat kui sellist üldisemas mõttes.

1970. aastatel iseseisva teadusharuna tähtsust koguma hakanud tõlke-teadus on arenenud sellest ajast alates väga kiiresti (D’hulst 2021: 3) ja tõlkimisele on omistatud hulgaliselt definitsioone, mis erinevad üksteisest palju, kuid millest ükski ei pretendeeri ainuõige või läbinisti vale tiitlile (van Doorslaer 2015a: 238). Näiteks on Andrew Chestermani (2016: 2–3) sõnul tõlkimise kohta käivatel teatud ideedel niivõrd läbiv mõju, et need kerkivad ikka ja jälle esile, ehkki mitte kõik neist ei ole ühtmoodi kasulikud või edasiviivad.

Esialgu püsis tõlketeadus tekstikesksena, kuid 1980. aastate alguses võeti fookusesse ka tõlkeprotsessi uurimine, mis tõi esile tõlkija isiku. Tõlkijateaduse (*translator studies*) kontseptsiooni tõi tõlketeadusesse Chesterman (2009), kes nimetab kolme olulist tõlkijale keskenduvat suunda: kultuurilist, sotsioloogilist ja kognitiivset (*ibid.*: 19). Täpsemalt tegeleb kultuuriline suund tõlkija ajaloolise ja ühiskondliku rolli ja mõju uurimisega, samuti tõlke-eetika, ideoloogiate, traditsioonide küsimusega

tõlkijatöös. Sotsioloogiline suund uurib tõlkija tegutsemist üksikisikuna ja/või rühmas ning tõlkija staatuse ja võrgustikega seotud küsimusi, kognitiivne suund aga rõhutab vaimsete protsesside ja emotsioonide mõju ning tõlkija isiksuse, otsustusprotsesside jms olulisust. (*ibid.*) Lisaks rõhutavad kognitiivsed tõlkeuuringud tõlkija oskust lahendada (tõlke)probleeme, tulla toime ebakindlusega (nt Angelone 2010) ja konstrueerida tähendust (nt Hatzidaki 2007).

Tõlkijaks nimetatakse üldjuhul isikut, kes tõlgib teksti kirjalikult (vt nt ETML *s.a.*), kuid erinevalt mõtestatakse nii tõlkija rolli kui ka tõlkijale vajalikke pädevusi. Mona Baker ja Andrew Chesterman (2008: 22) näiteks defineerivad tõlkijat kui kõrgelt haritud spetsialisti, kelle jaoks on tõlkimine igapäevatöö, mitte aeg-ajalt aset leidev kõrvaltegevus. Anthony Pym (2012: 70) omakorda peab tõlkija määratlemisel aluseks eeldust, et tõlkija ei ole lihtsalt igaüks, kes vahel tõlgib. Samas tõi Pym juba 2012. aastal esile olulise tõsiasja, et kuigi igaüks ei ole pädev olema tõlkija, on arenenud ja vabalt kättesaadava (tõlke)tehnoloogia tõttu pea igaühel võimalik teha sarnaseid tegevusi, nagu teevad tõlkijad (*ibid.*).

Sageli nimetatakse tõlkijaid vahendajateks. Näiteks Jean Delisle'i (1984: 7) järgi aitavad tõlkijad edendada vastastikust mõistmist ja austust, avardada maailmapilti, levitada teadmisi ja soodustada kultuuridevahelist suhtlust. Vahendaja – kultuuride, keelte ja ideede vahendaja jne – roll on tõlkijale igati austusväärne, samas on vahendaja rolli eelduseks sageli arusaam tõlkijast kui passiivse rolli kandjast. Sarnasele tulemusele jõudis oma magistriritöös ka Karmel Naudre (2024), kes võrdles tõlkija ja näitleja ameteid. Küsimusele, kuidas kirjeldaksid vastajad, kes on tõlkija, sai Naudre (*ibid.*) enamasti vastuseks, et tõlkija on vahendaja. Ometi on tõlketeaduses juba pikemat aega tegeletud ka tõlkija agentsuse küsimusega ja ehkki tegemist on keerulise kontseptsiooniga, mis vajab selgemaks defineerimiseks täpsemat konteksti (nt sotsioloogilist, ideoloogilist) (vt Kinnunen, Koskinen 2010), võib tõlkija agentsust laiemalt määratleda kui valmidust ja võimekust (iseseisvalt) tegutseda (*ibid.*: 6).

Anne Lange ja Miriam McIlpatrick-Ksenofontovi (2015: 157–158) käsitlus tõlkijast kui tekstile tähenduse andjast toetab samuti pigem ideed tõlkijast kui aktiivsest ja iseseisvast (kaasa)mõtlejast. „Tõlge on tõlkija intentsionaalne lausung, mis sõltub tema teadmistest ja arvamustest, tõlkija kognitiivsest filtrist. Viimane võib mingis osas teiste lugejate omaga kattuda, ent võib olla ka individuaalne.” (*ibid.*: 158) Tõlkija tegevus ei ole

seega piiritletud keeleoskuse ja masinliku, kahe teksti vahelise samasuse hoidmisega, vaid professionaalne tõlkija vajab oma töö tegemiseks erinevaid pädevusi, teatud kognitiivseid võimeid ja kasuks tuleb ka oma töö, st tõlkimise kontseptualiseerimine (vt van Doorslaer 2015b).

Nii võib öelda, et tänapäeva tõlkija on kõrgelt hinnatud spetsialist, kelle igapäevatöö ongi tõlkimine, st tõlkija ei ole mitte igauks, kes lihtsalt vahel tõlgib. Tõlkijal võiks olla lai silmaring, arenenud kriitikameel ja võime iseseisvalt tegutseda ning tõlkija kui tekstile tähenduse andva ja tõlkeprotsessis osaleva isiku roll võiks olla selgelt defineeritud. Samas võib väita, et ühiskonnas levinud arusaamad ja stereotüübid tõlkijast ei vasta tingimata professionaalse tõlkija reaalsele tööle (vt 4. osa) ning nende arusaamade kaardistamine, analüüsimine ja nende üle arutlemine aitaks kaasa tõlkija kuvandi, prestiiži ja professionaalsuse tõstmisele.

2. Tõlkimispädevused

Tõlkimise institutsionaliseerimise käigus on loodud mitmeid tõlkepädevuse mudeleid, mis loetlevad tõlkijale vajalikke oskusi. Mudelid on suuresti suunatud tõlkijate harimisega tegelevatele asutustele ja institutsioonidele (aga mitte ainult) ja peaksid aitama selgemini defineerida ootusi tänapäeva tõlkijale. Allpool on toodud kaks kõige olulisemat ja enam tsiteeritud pädevusmodelit (PACTE ja EMT). Mudelite eesmärk on luua arusaam, millised on tänapäeva professionaalsele tõlkijale vajalikud erialased eeldused ja talle suunatud ootused. Pädevusmodelid aitavad luua raamistiku siinses artiklis käsitletavale uurimusele, eriti aga teisele küsimusele: „Millised pädevused ja oskused on Teie meelest tänapäeva tõlkija jaoks olulised?“

1997. aastal loodud PACTE (Process of Acquisition of Translation Competence and Evaluation) grupp oli esimesi uurimisrühmi, kes alustas tõlkimispädevuste kaardistamise ja uurimisega kirjalikus tõlkes (Hurtado Albir jt 2022: 29). Grupp nimetab oma lähenemisviisi holistlikuks ja defineerib tõlkimispädevusi valdavalt protseduuriliste teadmistena, mis erinevad kakskeelsest pädevusest kvalitatiivselt ja sisaldavad erinevaid omavahel seotud alapädevusi (*ibid.*: 29).

PACTE mudel sisaldab viite osapädevust ja eraldiseisvana on lisatud psühhofüsioloogiliste pädevuste komponent. Eriti suurt tähtsust omistab PACTE strateegilistele pädevustele (*ibid.*).

PACTE mudelis on loetletud järgmised tõlkimispädevused:

- lähte- ja sihtkeele pädevus – kahe keele vaheline kommunikatsioon, pragmaatilised, sotsiolingvistikilised, tekstuaalsed, grammatilised ja leksikaalsed teadmised;
- keelevälised pädevused – kirjeldavad teadmised, arusaam maailmast kui sellisest; siia alla kuuluvad ka tõlketeeooriaalased teadmised, lähte- ja sihtkeele kultuuride tundmine, silmaring ja valdkonnateadmised;
- tõlkimispädevus – tõlkeprotsessiga seotud teadmised, keeleline arusaamine, teksti mõttest arusaamine, lähtekeele mõju vältimine, väljendumine, tõlketulemuse määratlemine, st parima tõlkeviisi valimine, samuti teadmised tööturu seisust ja professionaalsest tegutsemisest;
- instrumentaalne pädevus – abivahendite kasutusoskus, st teabeallikad, tõlketehnoloogia, stiiljuhendid, korpused jne;
- strateegiline pädevus – tõlkeprotsessiga seotud teadmised, sh tõlkeprobleemide tuvastamine ja lahendamine, tõlkeotsuste langetamine; oluline osapädevus, mis mõjutab ja seob omavahel kõiki teisi pädevusi;
- psühhofüsioloogilised omadused – mälu, tähelepanuvõime, loovus, loogiline mõtlemine, teadmishimu, püsivus, distsiplineeritus, kriitikameel ning usk endasse ja oma võimetesse (Hurtado Albir jt 2022: 31–32).

Üsna sarnaselt on defineeritud tõlkijale olulised pädevused ka Euroopa Komisjoni võrgustiku European Master's in Translation (EMT) mudelis:

- keele- ja kultuuripädevus;
- tõlkimispädevus;
- tehnoloogiline pädevus;
- iseseisev toimimine ja isikutevahelise suhtluse pädevus;
- teenuse osutamise pädevus (EMT 2022: 6–11).

EMT definitsiooni järgi on nende mudeli aluseks eeldus, et tõlkimine kujutab endast protsessi, mille eesmärk on täita individuaalseid, ühiskondlikke ja institutsionaalseid ootusi, samas ei ole mudeli eesmärk kõikehõlmava kirjelduse loomine kõigist võimalikest tõlkimisega seotud pädevustest, oskustest ja teadmisest. (EMT 2022: 4)

Tõlkija pädevusi kirjeldavate mudelite kui selliste eesmärgi ja sisu üle võib kindlasti arutleda. Näiteks mainib Pym (2012), et sellised mudelid ei ole oma olemuselt ei tõesed ega väärad, sest tegu on lihtsalt koolituse

eesmärkide toetamiseks loodud loeteludega ja pädevuste omandamine või omamine iseenesest ei taga tõlkija edukust või tema töö adekvaatsust. Silvia Bernardini (2004: 18) leiab lausa, et tõlkija professionaalne profiil on ainult minimaalselt seotud üldiste tõlkimisoskustega.

Siiski aitavad tõlkija pädevusi kirjeldavad mudelid luua parema arusaama tõlkija töö keerukusest. Kui üldine käsitus tõlkimisest ja tõlkija tööst kipub olema piiritletud vaid viitega masintõlkele või tõlkija võõrkeeleskusele, siis on mudelite näol tegemist väga selgepiirilise ja konkreetse raamistikuga, mis loob ühtlasi hea võrdlusaluse tõlkimise kohta levinud stereotüüpide analüüsiks.

3. Neuromasintõlge (NMT) kui uue ajastu tõlketehnoloogia

Tänapäeval ei ole tavaks rääkida tõlkija tööst, ilma et juttu tuleks ka masintõlkest. Masintõlge (MT) on tõepoolest võtnud sisse olulise koha tõlkija abivahendite hulgas ning eeldatavalt on sellest saanud üks tõlkija kuvandit mõjutav asjaolu. Professionaalsete tõlkijate kõrval kasutavad masintõlget üha rohkem ka mittetõlkijad ehk tavakasutajad, kes võivad näha masintõlget kiire, hõlpsasti kasutatava tööriistana. Yves Gambier (2019) leiab, et niisuguse arusaama levimisega võib kaasneda reduktsionistlik tõlkekäsitus ja arusaam tõlkimisest kui koodipõhisest keeltevahelisest ülekandest, mis ei ole vastavuses tõlkimise kui keerulise kultuurilise ja kultuuridevahelise sotsiaalse tegevusega.

Muutus masintõlke kasutamises ja kontseptsioonis toimus umbes kümme aastat tagasi, mil Google Translate läks üle neuromasintõlke süsteemile. Neuro- ehk närvivõrkudel põhinev masintõlge kasutab paralleelseid treeningkorpuseid, mis moodustavad ühe suure tõlkenärvivõrgustiku (Nitzke, Hansen-Schirra 2021: 25). Nii võib pidada neuromasintõlget põhimõtteliselt tehisaru osaks. Ka juturobotil põhinevaid tehisaruprogramme (ChatGPT jt) kasutatakse masintõlkeks, ehkki tegu pole otseselt masintõlkeprogrammidega. Siiski saab neid kasutada tekstiloomeks, teksti lahtiseletamiseks, ümbersõnastamiseks või tekstist kokkuvõtte tegemiseks ja tänu massiivsele hulgale keelekorpustele, mida nt ChatGPT sisaldab, kasutatakse neid programme ka masintõlkeks (Aeltermann 2024: 15).

Üha enam masintõlkeprogramme on veebi teel vabalt kättesaadavad ja üha sagedamini võib kuulda väiteid, nagu oleks masintõlge muutumas

inimtõlkega samaväärseks – kontseptsioon, mida Sharon O’Brien ja Maureen Ehrensberger-Dow (2020: 146) peavad vägagi problemaatiliseks. Nende sõnul tuginevad eeldused, justkui oleks (neuro)masintõlge piisavalt hea professionaalse tõlkija asendamiseks, ebapiisavatele teadmiste masintõlkealasest kirjaoskusest. Tavakasutajal puudub sageli piisav arusaam tehnoloogia toimimisest või masintõlke kasutamisega seotud riskidest olukorras, kus masintõlget kasutatakse ilma inimese sekkumiseta (*ibid.*)

Masintõlkealane kirjaoskus (*MT literacy*) on üks digikirjaoskuse vorme, mis annab tõlkijale või tavakasutajale adekvaatse oskuse hinnata vajadust järeldoimetada masintõlgitud teksti vastavalt kasutaja ootustele nt teksti žanri või kvaliteedi osas, aga ka masintõlkega seotud piirangute vms seotud olukordades (vt nt Nitzke jt 2019). Esmase raamistiku masintõlkealase kirjaoskuse õpetamiseks ja omandamiseks pakkusid välja Lynne Bowker ja Jairo Buitrago Ciro (2019). Tegemist on laiemal kontseptsiooniga kui masintõlke järeldoimetamine, kuna see hõlmab endas professionaalsete tõlkijate masintõlkealase pädevuse (üks eelpool nimetatud tehnoloogilistest osapädevustest) kõrval ka masintõlke tavakasutajale suunatud oskuste ja teadmiste laiendamist.

Ehkki populaarne mõtteviis kipub liikuma suunas, et (neuro)masintõlge asendab peagi inimtõlke täielikult, toovad tõlketeadlased siiski välja, et (neuro)masintõlge, selle asemel et asendada inimtõlkijat *tout court*, loob pigem uusi tõlkeruume, kuhu professionaalseid tõlkijaid pole seni kaasatud (vt Ragni, Vieira 2022). See omakorda võib tuua kaasa vajaduse defineerida ümber tõlkija pädevuste profiil, aga ka omistada uus sisu erinevatele tõlkimist ja tõlget kirjeldavatele definitsioonidele.

Masintõlke kasutamisega seotud muudatusi tõlkija tööprotsessis on juba mõnda aega kaardistatud ja uuritud. Näiteks viitavad Ana Guerberof-Arenas ja Antonio Toral (2022: 207), et masintõlge võib vähendada tõlkija loovust ja teatud protsesside tõhusust ning muuta tõlkija lihtsalt tõlke hindajaks. Samuti on uuritud masintõlke järeldoimetamisega seotud kognitiivset koormust (nt Stasimioti jt 2021; Koglin, Cunha 2019), mis erineb ilma masinata tõlkimisel tekkivast kognitiivsest koormusest. Sedalaadi uurimused aitavad nihutada fookust tehnoloogialt (st masintõlkeprogrammilt) selle kasutajale ehk inimesele – olgu kasutajaks siis professionaalne tõlkija või tavakasutaja –, kes mingil põhjusel soovib võõrkeelset teksti sihtkeeles kasutada või lugeda. Fookuse nihutamine

võiks ühtlasi aidata kaasa stereotüüpse müüdi lagundamisele, mille järgi on masintõlge justkui asi iseeneses, ehkki selle on loonud inimene kasutamiseks inimestele.

4. Tõlkimise ja tõlkijaga seotud stereotüübid ja tõlkija kuvand

Tõlkimisest ja tõlkijast rääkides võib väita, et meid kõiki mõjutab mingil määral traditsiooniline ja üldine arusaam sellest, mida tõlkija tõlkides teeb või milliseid oskusi on tõlkimiseks vaja, kuid enamasti ei tugine niisugused arusaamad mitte inimese enda kogemusel, vaid tegemist on eelarvamuste või hoiakutega, mis on meie kollektiivse mälu osa (van Doorslaer 2015a: 240–241).

Tõlkijat ja tõlkimist ümbritsevad stereotüübid, müüdid ja kuvand on sageli pigem negatiivse alatooniga ja tihtipeale lihtsustatud. Helle Dam ja Karen Zethsen (2016) viitavad, et tõlkijast jäetakse sageli mulje kui nähtamatust, väheväärtustatud ja alamakstud tegelasest, kelle amet on madala staatusega.

Tõlketeaduses on stereotüüpide ja müütide selgitamise aluseks sageli Eleanor Roschi (1973) prototüübiteooria. Selle teooria väitel on kategooriatel, mille põhjal inimesed otsuseid langetavad, sageli hägusad piirid ning need on organiseeritud tüüpiliste liikmete ehk prototüüpide ümber (vt ka Raet 2020: 24). Roschist lähtuvalt on ka tõlkimisest räägitud kui prototüüpest kontseptsioonist (nt Halverson 1998).

Ruxandra Vasilescu (2016) väitel on tõlkimist ja tõlkijat ümbritsevad stereotüübid ja müüdid universaalsed ning eri riikides küllaltki sarnased. Ta nimetab neist Rumeenia näitel mõned levinuimad:

- iga võõrkeeleskaja on võimeline tõlkima;
- tõlkimine on lihtne töö (ja kuna tõlkida oskavad väidetavalt kõik, kes valdavad mingit võõrkeelt, siis on tõlkimine järelikult lihtne);
- professionaalset tõlkijat ei ole vaja, kuna masintõlge tõlgib tasuta;
- kirjalik ja suuline tõlge ei erine üksteisest;
- tõlkimine on väga lihtne: see on sõnade asendamine ühest keelest teise;
- tõlkimist ei ole vaja õppida (Vasilescu 2016: 3–4).

Need tähelepanekud kattuvad suuresti Bowkeri (2023) celpool mainitud mõtetega tõlkimisega seotud müütidest.

Eestis on tõlkijaga seotud arusaamu, stereotüüpe ja tõlkija kuvandit uurinud näiteks Mai Raet (2020), kes keskendus oma uurimuses eri vanuses mittetõlkijatele ja tõi samuti esile, et „mittetõlkijate arvates on tõlkimine eeskätt kirjalikke tekste puudutav kahe keele vaheline operatsioon. Tõlkija kõige tähtsamateks omadusteks peavad mittetõlkijad lingvistilisi pädevusi” (*ibid.*: 66). Sarnaselt Vasilescu mainitule ei pea ka Raeti uurimuses osalenud mittetõlkijad tõlkimise õppimist oluliseks, kuid rõhutavad siiski laia silmaringi tähtsust; ühtlasi ollakse teadlikud tõlkevaldkonna spetsialiseeritusest; ilukirjanduse tõlkijate staatust hinnatakse tarbeteksti tõlkijatest kõrgemaks (*ibid.*).

Triin van Doorslaeri (2015a) uurimus, mis keskendus tõlkimist õppida soovivate tudengikandidaatide, tõlketudengite ja professionaalsete tõlkijate hoiakutele tõlkimise kohta, näitas, et kõigis kolmes vastajarühmas peetakse tõlkimist peamiselt tõlketeksti funktsioonist lähtuvaks loominguliseks protsessiks. Tõlkimist pidasid võõrkeeltega töötamiseks peamiselt vaid tudengikandidaadid. (*ibid.*: 244)

Mainitud uurimuste (van Doorslaer 2015a; Raet 2030; Bowker 2023) tulemused toetavad Vasilescu (2016) mõtet, et üldjuhul on tõlkijat ja tõlkimist ümbritsevad stereotüübid ja kuvandid üsna muutumatud ja sarnased, teatud variatiivsust võib märgata ilukirjanduse tõlkimist puudutavas.

5. Uurimus tõlkija kuvandist

Analüüsi alusmaterjaliks on küsitlus, mis viidi läbi Google Forms keskkonnas ajavahemikus 18. novembrist kuni 2. detsembrini 2024 Tallinna Prantsuse Lütseumi, Tallinna 32. Keskkooli ja Tallinna Vanalinna Hariduskolleeegiumi gümnasistide hulgas ning Tallinna Ülikooli erinevate erialade üliõpilaste hulgas. Võib ju arutleda selle üle, milleks paluda tõlkimisega vaevu või üldse mitte kokku puutunud noortel defineerida tõlkimist ja tuua välja nende arvates tõlkija jaoks vajalikud pädevused, kui eeldatavalt võivad nende vastused ollagi trafaretsed ja lihtsustatud. Siiski leiame, et tõlkijaga seotud arusaamade uurimisel on oluline kaardistada, kas väidetavalt levinud stereotüüpsed vaated mittetõlkijate hulgas on ka päriselt kinnistunud, kuidas võivad arusaamad erineda vanusegrupiti ja kas praegusel digiajastul võib tajuda nihet tõlkijaga ja tõlkija tööga seotud arusaamades. Lisaks elavad tänapäeva noored mitmekeelses maailmas,

kuna kasutavad iga päev muukeelset meediat, mistõttu on tõlkimine mõnes mõttes nende jaoks harjumuspärane tegevus.

Küsitlusele vastas 191 inimest: 139 gümnaasiumiõpilast, 52 üliõpilast. Ehkki gümnaasiste vastas küsimustikule rohkem kui tudengeid, on kahe rühma tulemuste võrdlemisel võetud aluseks asjaolu, et üliõpilasi on ka ühiskonnas arvuliselt vähem kui gümnaasiste. Küsitlus oli anonüümne, vastajatelt ei küsitud täpset vanust ega sugu, kuna need andmed ei anna uurimistulemustele lisandväärtust. Professionaalseid tõlkijaid selles küsitluses ei uuritud. Küsitlus viidi läbi Tallinna Ülikooli ELU ehk Erialasid Lõimiva Uuenduse projekti „Tõlkija kuvand 21. sajandi digimaailmas” raames ja selles osales 14 üliõpilast eri erialadelt (vt tänuavaldust artikli lõpus). Projekti juhendasid artikli autorid.

Küsitlus koosnes 14 küsimusest, kuid siinses artiklis käsitleme ainult küsimustele 1–4 antud vastuseid, mis on seotud tõlkija kuvandiga praeguses muutuvmas maailmas. Täpsemalt analüüsime vastuseid järgmistele küsimustele.

1. Mida tähendab Teie jaoks tõlkimine?
2. Millised pädevused ja oskused on Teie meelest tänapäeva tõlkija jaoks olulised?
3. Millised eelnimetatud pädevustest ja oskustest on Teie meelest tõlkijale eriti vajalikud, võttes arvesse masintõlke ja tehisarvuti kiiret arengut?
4. Kas tehisintellekti ja masintõlke laialdasem kasutus on Teie arvates tarbijate seas muutnud tõlkija kuvandit?

Esimene küsimus oli avatud vastusega küsimus, teise küsimuse puhul kasutasime valikvastustega Likerti skaalat, milles oli kolm varianti („ei ole üldse oluline“, „on veidi oluline“, „on väga oluline“), ja valikvastuste loetelu koostamisel võeti aluseks eelpool kirjeldatud PACTE ja EMT pädevusmodelid. Ehkki Likerti skaala puuduseks võib pidada nn sunnitud vastuseid, mille kaudu saadav teave on mingil määral piiratud, on Likerti skaala siiski piisavalt paindlik, andes küsimust kujundades võimaluse mõõta erinevaid arvamusi ja hoiakuid. Siin artiklis analüüsitavatest küsimustest on teine küsimus ühtlasi ainus, millel puudus avatud vastuse võimalus, seda põhjusel, et eelkirjeldatud pädevusmodelitele tuginev loetelu tõlkijale vajalikest võimalikest pädevustest sai pikk ja kompaktne ning vastajatel oli võimalus täiendada teist küsimust avatud vastusega järgmise, kolmanda küsimuse juures.

Kolmas küsimus oli avatud vastusega küsimus. Neljas küsimus sisaldas valikvastuseid „jah“, „ei“, „mingil määral“. Sellele järgnes lisaküsimus, milles paluti täpsustada, kuidas on tehisintellekti ja masintõlke laialdasem kasutamine tarbijate seas muutnud tõlkija kuvandit. Küsimus eeldas vastamist juhul, kui eelmisele küsimusele oli vastatud jaatavalt. Küsimustikku analüüsimise kvalitatiivselt (Laherand 2008), kõik esitatud arvandmed ja protsendid on mõeldud analüüsi ilmestamiseks ega kvalifitseeru statistilise analüüsi tulemustena.

5.1. Tulemused ja arutelu: kuidas defineerivad mittetõlkijad tõlkimist?

Esimese küsimusega proovisime välja selgitada, kuidas defineerivad noored mittetõlkijad tõlkimist. Vastuste analüüsimiseks kasutasime summeerivat kvalitatiivset sisuanalüüsi (Laherand 2008: 296–298). Muuhulgas vaatasime ja kategoriseerisime (tabel 1), milliseid sõnu ja mõisteid vastajad tõlkimist defineerides kasutasid.

Tabel 1. Mis on tõlkimine?

Definitsioonid	Definitsioonide esinemise sagedus
mõtte/tähenduse edastamine	62
(ümber) kirjutamine	36
muutmine	35
tõlkimine	22
vahendamine	14
ei tea	8
protsess	5
inimeste/kultuuride ühendamine	4
selgitamine	3
Google Translate	2
keele omandamine	1

Selgub, et kõige levinuma arusaama kohaselt peetakse tõlkimist mõtte või tähenduse edastamiseks ühest keelest teise ja välja on toodud ka originaalteksti mõtte või sõnumi säilitamise olulisus. Mainitakse, et vältida tuleks sõnasõnalist tõlkimist, kuna sellega võib kaasneda teksti sõnumi kaotamine. Tõlkimist võrreldakse veel (ümber)kirjutamise ja lugemisega.

5.2. Millised oskused ja pädevused peaksid tõlkijal olema?

Tõlkija pädevusmodelitele tuginedes uurisime teise küsimusega, millised pädevused peaksid tõlkijal noorte mittetõlkijate arvates olema. 191 vastaja vastuseid kokku võttes võib öelda, et kõige olulisemaks pädevuseks peavad mittetõlkijatest vastajad tõlkija emakeeleoskust (u 92% vastajatest). Emakeeleoskuse tähtsus tuli kaudselt välja juba esimese küsimuse „Mis on tõlkimine?“ juures, kus tõlkimist seostati ka kirjutamise ja lugemisega. Head emakeeleoskust peab väga oluliseks u 90% gümnasistidest, ülejäänud valisid vastuseks „on veidi oluline“. Tudengitest peavad head emakeeleoskust väga oluliseks pea kõik vastajad (u 96%).

Head võõrkeeleskust pidas gümnasistidest väga tähtsaks u 91%, üliõpilastest pidasid seda väga oluliseks kõik vastajad peale ühe, kes valis vastuseks „on veidi oluline“. Seega, sarnaselt heale emakeeleoskusele on võõrkeeleskus mõlemas vastajagrupis tähtsal kohal. Selline tulemus ei ole üllatav ja vastab suuresti levinud arusaamale tõlkija tööst kui millestki, mis on peamiselt seotud keeleoskusega. Siiski võib pidada positiivseks seda, et võõrkeeleskuse kõrval ollakse niivõrd teadlikud asjaolust, et tõlkijale on väga vajalik ka suurepärase emakeele valdamine.

Valdkonnaspetsiifilisi teadmisi peab väga tähtsaks ligi kolmandik tudengeid, samal arvamusel on pea pooled vastanud gümnasistidest. Tegemist on vastustega, mille puhul on lõhe gümnasistide ja tudengite vahel silmanähtav ning vastuste põhjal võib eeldada, et tudengitel võib olla gümnaasiumiõpilastega võrreldes veidi laiem arusaam tõlkimisega seotud tegevusest, seda ehk suurema kokkupuute kaudu tõlkeprotsessiga (nt õppetöö käigus).

Ka erinevate kultuuride tundmist tõlkija ühe pädevusena peetakse üldiselt väga oluliseks: nii leidis üle poole (u 59%) tudengitest. Gümnasistidest leidis veidi alla poole (u 41%), et erinevate kultuuride tundmine on tõlkija jaoks väga oluline. Ka sellest vastusest võib järeldada, et tudengite veidi suurem teadlikkus erinevate kultuuride tundmise vajalikkusest tõlketöös võib olla seotud nende pisut suurema teadlikkusega tõlkeprotsessist, seda näiteks ülikooli õpingute käigus omandatud teadmiste kaudu.

Tõlkimispädevust (keeleline arusaamine, mõttest arusaamine, lähteekele mõju vältimine) pidasid väga oluliseks pea kõik gümnasistid (u 91) ja tudengid (u 92%) ning abivahendite kasutusoskuse (nt teabeallikate kasutamine) vajalikkust hindas väga oluliseks ligi kolmveerand (u 72%)

vastanud tudengitest, kuid kõigest alla poole (u 47%) gümnasistidest. Nimetatud pädevuse puhul võib taas täheldada erinevust tudengite ja gümnasistide vastuste vahel ja selle põhjal võib eeldada, et gümnasistide arusaam tõlkija töö keerukusest ja abimaterjalide/teabeallikate kasutamise oskuse vajalikkusest on tudengite omast tagasihoidlikum.

Seitsmes punkt puudutas tõlkija tehnoloogilist pädevust, sh masin-tõlkealast kirjaoskust ja järeldoimetamise oskust, ja siin leidis alla poole gümnasistidest (u 42%) ja pooled tudengitest (u 50%), et nimetatud pädevus on tõlkijale väga oluline.

Kolmanda küsimuse avatud vastustest selgus, et nii tudengid kui ka gümnasistid peavad praegusel tehnoloogiaajastul tõlkijale kõige vajalikumaks tõlkimispädevusi (keeleline arusaamine, mõttest arusaamine, lähtekeele mõju vältimine), kultuurilist pädevust ning võõrkeeleoskust. Tehnoloogilise pädevuse vajadust mainitakse, kuid sugugi mitte väga palju – tudengitest peab seda tõlkija kõige olulisemaks pädevuseks veidi alla neljandiku vastanutest (u 20%) ja gümnasistidest vaid umbkaudu 10% kõigist vastanutest. Noored avaldavad arvamust, et tõlkija kui inimene on tõlkeprotsessis endiselt tähtis. Näiteks mainiti kolmanda küsimuse avatud vastustes järgmist:

ma arvan, et inimene ise kõigi oma oskuste ja võimekustega, sest tehisarü ikka nii tark veel ei ole, et valdaks kõike seda, milleks inimene võimeline on;

hea keeleoskus ja keelevaist. Tunnen, et seda ei oska alati TI edastada. Tihti puudub masintõlkel ka emotsioon, mis inimestel tuleb loomulikult.

Järeldoimetamise ja masintõlkealase kirjaoskuse vajalikkust tõsteti esile peamiselt seoses teiste pädevuste (tõlkimispädevus, kultuuride tundmine, keeleline pädevus) vajalikkusega. Näiteks toodi välja järgmist:

masintõlge ei võta arvesse konteksti, võib eksida ja eksitada;

tehisarü tõlgib sõnu, mitte mõtet;

tehisarü ei taju mittedõnalisi tähendusi, ei oska tõlkida metafoore ega anda edasi emotsioone;

kultuuritaju, idioomide ja teiste keelepeensuste tundmine ei ole tehisarule tuttav.

Vastustest jäi kõlama üleskutse säilitada n-ö kaine mõistus ja kriitiline mõtlemine seoses tehnoloogia kasutamisega. Võis tõdeda, et noored teadvustavad tehnoloogiaga seotud piiranguid ja tajuvad mingil määral tõlkimise mitmepalgelisust ning keerukust.

Üldplaanis on siiski veidi ootamatu, et tõlkija tehnoloogiliste pädevuste vajadust peab väga oluliseks pigem väike hulk vastajaid, olgugi et masintõlke järeltoimetamise oskuse vajalikkuse kohta tuuakse välja hulgaliselt huvitavaid arvamusi. Arusaadavalt ei hõlma tehnoloogilised pädevused ainult masintõlke kasutamise oskust (või pigem masintõlkealase kirjaoskuse valdamist), tegemist on palju laiemal pädevusega, kuid praegusel tehnoloogiaajastul mõjusid noorte vastused sellele küsimusele siiski pisut üllatavana.

5.3. Kas ja kuidas on masintõlge muutnud tõlkija kuvandit?

Arutelu tõlkija pädevuste, tõlkija rolli ja tõlkimist ümbritsevate kuvandite üle viib paratamatult masintõlke juurde. Üha enam võiks justkui eeldada, et masintõlke müüt – väide, nagu võtaks masin kohe-kohe tõlkija töö täielikult üle – mõjutab või hakkab mõjutama ka tõlkija kuvandit. Seepärast soovisime arutleda selle teema üle ka siinses uurimuses. Küsimusele „Kas tehisintellekti ja masintõlke laialdasem kasutus on Teie arvates tarbijate seas muutnud tõlkija kuvandit?“ leidis üle poole gümnasistidest ja tudengitest (vastavalt u 57% ja u 65%), et tehisaru ja masintõlke laialdasem areng on muutnud tõlkija kuvandit mingil määral, ja vaid vähem kui neljandik mõlemast vastajarühmast (gümnasistidest u 21% ja tudengitest u 15%) arvas, et tõlkija kuvand on seoses masintõlke ja tehisaru kiire arenguga juba muutunud. Näiteks mainiti kommentaarides:

arvan, et tehniliste vahendite areng on mõjutanud tõlkija kuvandit negatiivselt, sest see tekitab valearusaama, et igaüks on hea tõlkija või et tõlkimine on alati lihtne (ei võta arvesse nt teadmiseid kultuurist, teemast jne);

jah, sest üha laialdasemalt kasutatakse masintõlget ja tehisintellekti, mis ei pruugi alati 100% õiget tõlget pakkuda või tõlgendab valesti. Sellest tulenevalt arvavad inimesed tekste lugedes, et hoopis tõlkija on teinud kehva tööd.

Ent leiti ka järgmist:

mina arvan, et rõhk läheb nüüd tõlkija kõrgematele oskustele aga suurem osa inimestest ilmselt arvab, et tõlkijat pole enam eriti vaja...

mingil määral muudab see tõlkija väärtust veel rohkem, kuna levib nii palju kehvasti tõlgitud materjali.

Seega arvab terve hulk noori vastajaid, et tehnoloogia kiire areng on muutnud või muutmas tõlkija kuvandit mingil määral ja seda mitte tingimata igas aspektis positiivses suunas, kuid veidi üllatav oli, et kindlaid jah-vastuseid esines vähe. Pigem oleks võinud eeldada, et masintõlke lai levik on juba toonud kaasa tõsise nihke tõlkija tööd puudutavates arusaamades. Vastuste põhjal oli huvitav tõdeda, et mitmed vastajad seadsid inimtõlkija vajalikkuse laiemasse konteksti ja avaldasid arvamust, et inimtõlkijat kui spetsialisti hakatakse tehnoloogia kiire arengu taustal veelgi enam väärtustama.

6. Kokkuvõtteks

Tõlkijaga seotud arusaamade, stereotüüpide ja tõlkija kuvandiga seotud muutuste uurimine on jätkuvalt oluline, eriti seoses (tõlke)tehnoloogia ja tehisaru kiire arenguga. Levinud arusaamad tõlkimisest, eriti mittetõlkijate hulgas, võivad sageli olla lihtsustatud ja eeldavad, et tõlkimiseks piisab kõigest (võõr)keeleoskusest. Viimasel ajal on üha enam hakatud rääkima sellest, kuidas masintõlge võib peagi asendada inimtõlkija. Tegelikult, nagu viitavad tõlkimispädevust kirjeldavad mudelid (nt PACTE, EMT), aga ka tõlketeaduslikud uurimused ja teoreetilised arutelud, hõlmab tõlkimine palju enam kui lihtsalt koodivahetust või sõnade asendamist ühest keelest teise. Ka masintõlke ja tehisaru arengu taustal on tõlkimine endiselt keeruline protsess, kus tõlkija professionaalsed oskused, teadmised ja iseseisvad otsused on jätkuvalt olulise väärtusega.

Artiklis analüüsitud materjalist ilmnesid mitmed huvitavad järeldused. Küsimustikule vastanud gümnasistid ja tudengid määratlesid tõlkimist kõige sagedamini mõtte või tähenduse edastamisena ühest keelest teise ja rõhutasid keelelise ülekande kõrval originaalteksti sõnumi säilitamise olulisust. Üllataval kombel võrreldi tõlkimist isegi lihtsalt kirjutamisega ja esile kerkis seisukoht, et tõlkimine on protsess, mis nõuab rohkemat kui vaid sõnasõnalist tõlget.

Samas ilmnesid vastustes ka lihtsustatud ja stereotüüpsed arusaamad, näiteks tautoloogilised definitsioonid stiilis „tõlkimine on tõlkimine“, kõlama jäi arusaam tõlkimisest kui lihtsalt teksti ühest keelest teise ümberpanemisest.

Kui siit liikuda edasi tõlkija pädevuste juurde, olid vastused üsna ootuspärased. Küsitlusest selgus, et kõige olulisemaks tõlkija pädevuseks peeti tõlkija emakeeleoskust ja võõrkeeleskust. See kattub varem välja toodud stereotüüpse arusaamaga (van Doorslaer 2015a; Raet 2030; Bowker 2023; Vasilescu 2016), et tõlkimiseks on peamiselt vaja osata võõrkeeli. Samas oli huvitav tõdeda, et eesti noored peavad tõlkija jaoks väga oluliseks ka suurepärase emakeeleoskust. Üllatav oli ka see, et tõlkija tehnoloogilisi pädevusi ei peetud sugugi mitte väga oluliseks. Võib-olla on põhjus osaliselt selles, et tänapäeva noorte jaoks on tehnoloogiline pädevus midagi, mille vajaduses ei kahelda ja mis tundub niivõrd iseenesestmõistetav, et selle eraldi väljatoomist ei peetagi vajalikuks.

Pisut ootamatud olid ka tulemused, mis puudutasid tehnoloogia mõju tõlkija kuvandile. Ehkki ühest küljest vastas märkimisväärne osa noortest, et masintõlge ja tehisaru kiire areng mõjutab tõlkija kuvandit mingil määral, siis väga suuri muutusi vastajad, eriti gümnasistid, tõlkija kuvandi osas siin ei näinud. Pigem oldi arvamusel, et tõlkijal lasub jätkuvalt suur vastutus, seda suuresti seoses masintõlke järeletoimetamisega. Tulemus on tegelikult positiivse alatooniga ja viitab, et noored peavad inimtõlkija rolli endiselt oluliseks. Edaspidi tuleks kasuks uurida masintõlke ja tehisaruga seotud võimalikku tajutavat muutust tõlkija kuvandis ka professionaalsete tõlkijate hulgas.

Lõppkokkuvõttes võib tõdeda, et tulemused kinnitavad varasemate uuringute leide, mille järgi kipuvad tõlkijat ja tõlkimist ümbritsevad arusaamad püsima küllaltki muutumatuna. Samas näitavad erinevad vastused, et gümnasistid ja tudengid tajuvad tõlkija tööd erinevalt – teatud aspektides võib tudengite puhul märgata veidi sügavamat arusaama tõlkeprotsessist ja erialastest nüanssidest.

Tänuavaldus

Täname ELU projektis osalenud üliõpilasi, kes aitasid koguda analüüsi aluseks olnud uurimismaterjali: Aivo Akseli Simmo, Aleksandra Elis Suvorov, Anni Veesalu, Annika Reinmann, Darja Manajeva, Dharma Graf, Kaie-Riin Kusmin, Katariina Maria Levartovski, Liia Hunt, Liisa Plovits, Lukas Koort, Milana Sladkova, Vivian Tamberg, Önnely Ozol.

Kirjandus

- Aeltermann, Maarja 2024.** Pressiteadete masin- ja inimtõlke võrdlus Euroopa Komisjoni näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Angelone, Erik 2010.** Uncertainty, uncertainty management and metacognitive problem solving in the translation task. – Translation and Cognition. Ed. by Gregory M. Shreve, Eric Angelone. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 17–40.
- Baker, Mona, Andrew Chesterman 2008.** Ethics of renarration: Mona Baker is interviewed by Andrew Chesterman. – *Cultus* 1, 10–33.
- Bernardini, Silvia 2004.** The theory behind the practice. Translator training or translator education? – Translation in Undergraduate Degree Programmes. Ed. Kirsten Malmkjær. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 17–29.
- Bowker, Lynne, Jairo Buitrago 2019.** Machine Translation and Global Research: Towards Improved Machine Translation Literacy in the Scholarly Community. Bingley: Emerald Publishing. <https://doi.org/10.7202/1068912ar>.
- Bowker, Lynne 2023.** De-mystifying Translation. Introducing Translation to Non-translators. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003217718>.
- Chesterman, Andrew 2009.** The name and nature of translator studies. – *Hermes* – Journal of Language and Communication Studies 42, 13–22.
- Chesterman, Andrew 2016.** Memes of Translation. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dam, Helle V., Karen K. Zethsen 2016.** I Think it is a wonderful job. On the Solidity of the Translation Profession. – *The Journal of Specialised Translation* 25, 174–187.
- Delisle, Jean R. 1984.** Bridging the Language Solitudes. Translation Bureau 1934–1984. University of Ottawa.
- D’hulst, Lieven 2021.** The History of Translation Studies as a discipline. – *The Routledge Handbook of Translation History*. Ed. by Christopher Rundle. Taylor and Francis Group, 3–22. <https://doi.org/10.4324/9781315640129>.
- ETML s.a.** = Eesti Tõlkemagistrite Liit. Eesti Tõlkemagistrite Liidu eetikakoodeks. <https://www.etml.ee/eetikakoodeks/>.
- EMT 2022** = European Master’s in Translation. Competence Framework – 2022. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_2022_en.pdf.
- Gambier, Yves 2019.** Impact of technology on Translation and Translation Studies. – *Russian Journal of Linguistics* 23 (2), 344–361. <https://doi.org/10.22363/2312-9182-2019-23-2-344-361>.
- Guerberof-Arenas, Ana, Antonio Toral 2022.** Creativity in translation: Machine translation as a constraint for literary texts. – *Translation Spaces* 11 (2), 184–212. <https://doi.org/10.1075/ts.21025.gue>.

- Halverson, Sandra 1998.** Concepts and Categories in Translation Studies. Bergen: University of Bergen.
- Hatzidaki, Anna 2007.** The process of comprehension from a psycholinguistic approach – implications for translation. – *Meta* 52 (1), 13–21.
- Hurtado Albir, Amparo, Anna Kuznik, Patricia Rodríguez-Inés 2022.** Translation competence and its acquisition. – *Hacia un marco europeo de niveles de competencias en traducción. El proyecto NACT del grupo PACTE. / Towards a European framework of competence levels in translation. The PACTE group's NACT project.* Ed. by Amparo Hurtado Albir, Anna Kuznik, Patricia Rodríguez-Inés. *MonTI Special Issue 7trans*, 23–44.
- Kinnunen, Tuija, Kaisa Koskinen 2010.** Translators' Agency. Tampere University Press.
- Koglin, Arlene, Rossana Cunha 2019.** Investigating the post-editing effort associated with machine-translated metaphors: A process-driven analysis. – *The Journal of Specialised Translation* 31, 37–59.
- Laherand, Meri-Liis 2008.** Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrukk.
- Lange, Anne, Miriam A. McIlfatric-Ksenofontov 2015.** Tõlkepoetikast teksti ja keele taustal. – *Methis. Studia humaniore Estonica* 16, 156–174.
- Naudre, Karmel 2024.** Mis on ühist tõlkijal ja näitlejal? Kahe eriala isiksuse-tüüpide kattuvus. – *Magistritöö.* Tallinna Ülikool.
- Nitzke, Jean, Silvia Hansen-Schirra, Carmen Canfora 2019.** Risk management and postediting competence. – *The Journal of Specialised Translation* 31, 239–259.
- Nitzke, Jean, Silvia Hansen-Schirra 2021.** A short guide to post-editing. – *Translation and Multilingual Natural Language Processing* 16. Berlin: Language Science Press.
- O'Brien, Sharon, Maureen Ehrensberger-Dow 2020.** MT literacy – A cognitive view. – *Translation, Cognition & Behavior* 3 (2), 145–164. <https://doi.org/10.1075/tcb.00038.obr>.
- Pym, Anthony 2012.** Translation skill-sets in a machine-translation age. http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/training/2012_competence_pym.pdf.
- Raet, Mai 2020.** Tõlkimise ja tõlkija elukutsega seotud hoiakud, hinnangud ja stereotüübid: uurimus mittetõlkijate hulgas. *Magistritöö.* Tallinna Ülikool.
- Ragni, Valentina, Lucas Nunes Vieira 2022.** What has changed with neural machine translation? A critical review of human factors. – *Perspectives* 30 (1), 137–158. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2021.1889005>.
- Rosch, Eleanor 1973.** Natural categories. – *Cognitive Psychology* 4, 328–350.
- Stasimioti, Maria, Vilemini Sosoni, Konstantinos Chatzitheodorou 2021.** Investigating post-editing effort. Does directionality play a role? – *Cognitive Linguistic Studies* 8 (2), 378–403. doi: <https://doi.org/10.1075/cogls.00083.sta>.

- van Doorslaer, Triin 2015a.** Hoiakud tõlkimise kohta ehk kuidas defineeritakse tõlkimist. – Keel ja Kirjandus 4, 238–247. <https://doi.org/10.54013/kk689a2>.
- van Doorslaer, Triin 2015b.** Conceptualising Translation as an Awareness-Raising method in Translator Education. (= Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 22.) Tallinn University.
- Vasilescu, Ruxandra 2016.** Stereotypes and the translator: a case study. Le Stereotype: est-il bon? Est-il mauvais? – Conférence internationale, Bucarest, 10 et 11 juin 2016. Craiova: Editura Universitaria. https://www.researchgate.net/publication/312028056_Stereotypes_and_the_translator_a_case_study.

Triin van Doorslaer
humanitaarteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
triin.van_doorslaer@tlu.ee

Mari Uusküla
humanitaarteaduste instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
mari.uuskula@tlu.ee

The translator's image and competences in the age of machine translation and AI: Attitudes and perceptions of young non-translators

TRIIN VAN DOORSLAER,
MARI ÜKSKÜLA

The aim of the article is to discuss the perceptions surrounding translation and translators. Also, relying on the results of a study, it aims to investigate which competencies and skills young non-translators (high school and university students) consider most important for translators nowadays, and how they perceive changes in the translator's image in the context of the widespread use of machine translation and artificial intelligence. The data was collected through a survey conducted via Google Forms. A total of 191 non-translators (139 gymnasium and 52 university students) participated in the survey. The responses were analyzed using qualitative content analysis.

The findings generally support the conclusions of previous studies, which indicate that perceptions regarding translators and translation remain relatively unchanged, even in the context of artificial intelligence and machine translation use. However, variations in the responses reveal that high school and university students perceive the translator's work differently – university students exhibit a slightly deeper understanding of the translation process and the professional nuances of the field.

Keywords: translation, translator, translator's competencies, translator's image

ALTERNATIIVSEID ETÜMOLOOGIAID XI

KURN, PUGI, PUTITAMA, RIIS JA RUHIMIK

LEMBIT VABA

Annotatsioon. Artiklis esitatakse uus või täpsustatud etümoloogiline tõlgendus sõnadele *kurn* 'haudumise jagu mune; pesakond', *pugi* 'tuulepuhang', *putitama* 'remontima, (töö)korda seadma', *riis* 'võrkkott; kalapüügivahend' ja *ruhimik* 'kamal, kokkupandud peod'.

Võtmesõnad: etümoloogia, sõnalaenud, eesti keel, läänemeresoome keeled, ersamordva keel, läti keel, slaavi keeled

kurn : *kurna* 'pesakond (noorte loomade kohta); munakurn, s.o kogum, mille lind (või mõni loom, nt krokodill) ühel munemisperioodil muneb ja korraga välja haub; mrd munasari; rühm, kamp'

kurn : *kurna* (~ *kurnu* ~ *kurno*) on lõunaeestilise levikutaustaga sõna (Saa Trv Hel hajT V), kuid teateid on ka Virumaalt (Lüg Kad) ja Peipsi äärest (Kod):

- 'pesakond' *emmis om kurna `poige toonu Hel; meil `olli `ütsätõ-iss `kümme kana ja kaits `kurna vjil `väikesi kanu Nõo; kaś tõi jäl? uma kurnu `poigõ Kan; mul tuļl timahavva mitu `kurnu kanaśsit `vällä Rõu; latsõ kurn (hulk lapsi) takah Räp;*
- 'munakurn' [kanal] *egäl ühel on õma kurna vahe, muneb selle kurna ärä, pidäb vahet Kod;*
- 'munasari' *`naistraval `ninda `kaua kui sie `sarja asi on `müödä, siis on kurn `kinni, siis enämb ei saa [lapsi] Lüg;*
- 'rühm, kamp, trobikond; suur hulk' *kus vähägi `kurna kuos ega tema sialt `puudu; ega sa `kõiki `kurnasid läbi jõua `käia Kad; terhve\_tyy kurn, mis `vorstõ valõti, pisteti `ahju Har (EMS).*

kurnal on arvukalt ühis- ja murdekeelseid homonüüme, sh *kurn* : *kurni* 'kurnipulk; kurnimäng', *kurn* : *kurna* 'augulise põhjaga nõu vm vahend tahkete osade eraldamiseks vedelikust; kurnamine', *kurn* : *kurni* mrd '(naistel muiste) lagipähe või kukla taha keeratud juuksetutt; kõrge, pealtpoolt teravnev, kitsenev hunnik, kuhi', *kurn* : *kurni* mrd 'kämm, väike heinasaad', *kurn* : *kurnu* mrd 'kitsas sopp, kuru' (EKSS; EKMS; EMS).

Vaatlusalune *kurn* ilmub sõnaraamatutesse alates Wiedemannist (1869): *kurn* : *kurna* (d) 'suur hulk / Menge'. Margus Salemi (1890: 150) sõnaraamatus ilmestatakse *kurna* näitelausega *tulid kurnas kallale* 'tulid suure hulga (kambaga) kallale / напали по множествѣ'. Laiemalt on mitmetähenduslik *kurn* tuntud tähenduses 'pesakond, haue', millele on kahtlemata kaasa aidanud nii üld- kui oskussõnaraamatud, nt EÕS 1: 207: *kurn* : *kurna* (= pesakond, Brut); Riikoja, Veski 1930: 19: Brut – *lõimetis*, *kudem*, -i, *kurn*, -a, *haue* : *haudme*, *munetis*, *munastu*; ÕS 1960: 315: *kurn* : *kurna* zool 'pesakond'.

Sõnal ei ole rahuldavat etümoloogiat. Julius Mägiste esitab küll arvamuse, et see on vahest identne sõnaga *kurn* : *kurna* 'kurnamispõu, -sõel' (EEW 4: 1059 sub *kurn*²). Selline seostamine ei ole semantiliselt usutav. Mägiste seisukohta kordab EES (vt sub *kurn*²). Sõnaveebis *kurna* päritolu ei käsitleta (vt EKI ühendsõnastik 2024). Oletan, et *kurn* on vene laen, mis meie vene laenude uurijail on jäänud märkamata. Sõna lähtub vene murdelisest laenualusest *зѣрма* 'rahvahulk, -summ, jõuk, salk, kari', vrd ukr *зѣрма* 'trobikond, salk, kamp, rahvahulk, -summ; (linnu)parv, (looma) kari', vlgvn *зѣрма* 'trobikond, salk, kamp' (SRNG 7: 239). Seda idaslaavi keeltele omast sõna peetakse poola laenuks: < pl *hur*m, *hur*ma 'rahvamurd, suur hulk, hunnik', *hur*mem ~ *hur*mq 'hulgakaupa, salgaviisi' ? < küsks *hur*m, *hur*men 'vaenulik rünnak' (Vasmer 1: 476–477 sub *зѣрба*; ËSBM 3: 115 sub *зѣрба*; Vincenz, Hentschel).

kurn kuulub nende eesti keeles üsna arvukalt esindatud juhtude hulka, mida iseloomustab tüvesisese *rm* ~ *rn* sporaadiline vaheldus; vene laenudest kuuluvad siia *päterm* : *pätermu* ~ *pättern* : *pätterna* 'punutud jalats' < *пятерни* 'niinest punutud viisud', *tür*m : *türmi* ~ mrd *tür*n : *türni* 'vangimaja, -kong' < *тюрьма* id. (Must 2000: 321, 449). Eesti murdekeelest ei ole (enam) registreeritud *rm*-ilist varianti, kuid see tuleb eesti kaudlaenuna esile läti murdekeeles Valga, Valmiera ja Smiltene piirkonnas Eesti naabruses: *kür*ms, *kuř*miņa dem 'rahvamurd, salk, kamp, kari, hunnik': *baznīcēni krājās kurmiņās* ap *baznīcu* 'kirikulised kogunesid

kiriku juures salkadesse'; *sapulcējas uz ceļa kurmiņā* 'teel kogunetakse kampa', *cāļi lien kurmiņā* 'kanapojad poevad hunnikusse [= üksteise ligi]', *kurmi* 'tihedalt kokku, karja': *sadzīt lopus kurmi* 'loomi kokku ajama' (ME 2: 323; Tezaurs).

pugi : *pugi* 'tugev mõneminutine tuulepuhang, millega hrl kaasnevad tuule suuna muutumine ja sademed, pagi'

Sõna on registreeritud vaid kolmest Lääne-Saaremaa kihelkonnast, Jäma-jast, Ansekülast ja Kihelkonnalt: '*kange tuule pugi* [merel] Ans, *pilvepugi* 'tõusis üles Jäm; *vihma pugi tuli üles* Khk (EMS). Eesti vanem leksikograafia sõna ei registreeri, k.a Wiedemann 1869; 1973 [1893].

Väga kitsa levikuga murdesõna on kogunud tuntust alates 1920ndaist, kui seda hakati juurutama meteoroloogia oskussõnana. *pugi*- ehk *puhangtuul* (Böe), *pugi*, *pugipilv* esineb esimeses eestikeelses meteoroloogia õpperaamatus, mille autoriks on Woldemar Kurrik (vt Kurrik 1924: 104, 189). Enne seda asjaomases kirjanduses *pugi* tõenäoliselt ei esine, mida kinnitavad sellised väljaanded nagu „Maadeteaduse-sõnad“ (1910: 30) *Windstoss*, *порывъ вѣтра*, *hiling* (om. *hilingu*) [sic!], *puhang*; „Maadeteaduse sõnastik“ (1911: 21) *Windstoss*, *порывъ вѣтра*, *puhang*. Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatust alates leidub *pugi* ja selle tuletisi ka kõigis suuremates üldsõnavara esitavates sõnaraamatutes: *pugi* : *pugi* meteor. (= *puhang*, *iiling*, *Böe*, *squall*); *pugine*; -*pilv*, -*tuul* = *puhangtuul* (EÕS 2: 845); *pugi* (*tuulepuhang*, -*iil*), -*joon* meteor. (joon, mis asetseb sooja ja külma õhu kokkupuute piiril), *pugipilv* meteor. (ÕS 1960: 519); *pugi* : *pugi* 'tugev mõneminutine tuulepuhang, millega hrl. kaasnevad tuule suuna muutumine ja sademed, pagi'; liitsõnad: *rahe|pugi*, *tuule|pugi*, *vihmapugi* (EKSS 2009); *pugi* (*tuuleiil*) 'squall', *pugipilv* 'squall cloud' (EIS 1992: 663) jt.

Sõnal puudub rahuldav etümoloogia. Andrus Saareste (1925: 121) arvates on *pugi* võrsunud samatähenduslikust, kuid märksa ulatuslikuma levikuga (sh saarte ja läänemurdes) sõnast *pagi* (< *pakina*), kus *a* > *u* eelneva *p* labialiseeriva mõju tõttu. Seletus on ebaeenev ja hilisemates käsitlustes pole seda nimetatud. Julius Mägiste (EEW 7: 2196) oletab, et *pugi* on tõenäoliselt noomenverb, vrd *pugima* '(ahnel) midagi kuiva sööma', *pugisema* 'ägama, oigama'. Alo Rauna (1982: 129) järgi on *pugi* eesti deskriptiivtüvi.

pagi ja *pagin* 'äkiline tuule-, vihmahoog' seos deskriptiivverbist tuletusalusega *pagisema* '(kergelt) plagisema või nagisema (nt tuules)' on läbipaistev ega anna põhjust kahtlusteks (EEW 6: 1881 sub *pagisema*), ent *pugi* seostamine verbidega *pugima* 'aplalt sööma, mugima' ja *pugisema* 'summutatult, katkendlikult häälitsema; naerupuginat kuuldavale laskma, puginal naerma' pole semantiliselt kuigi veenev. *pugisema* on Saaremaalt registreeritud tähenduses 'katkendlikult häälitsema' (*ta oli ennast nii täis sõõnd, et pugises* Khk) ja *pugima* tähendustes 'pugema' (*siiga pugis põhku* Khk), 'pusklema' ([noored loomad] *akkasid seal õhteteist pugima* Pöi) ja 'puurima' (*akkas siis kaju tegema, kaks söömavahet just sai pugida ning vesi oligit kää* VII) (EMS). Saarlastel, eriti Lääne-Saaremaa rahval on läbi aegade olnud elavat läbikäimist ülemerenaabrite liivlaste ja lätlastega. Dundaga lätlaste keeles on puhangulise tuule nimetus *pūga* ja *špūka*, märksa laiemalt (peale Kuramaa ka Vidzeme rannakülades) on tuntud variant *pūka*. Läti keeleuurija Benita Laumane (2015: 91–93) oletab, et need murdekeelsed tuulenimetused on läänemeresoome (liivi, eesti) laenud, pidades sealjuures laenualusena silmas liivi verbi *pū'gā: tūl' pū'gub* 'tuul puhub', mille lähtekuju Lauri Kettuneni järgi on **puhku-* või **puhka-*, vrd ee *puhkuda* 'puhuda', *puhata* : *puhkan*, sm *puhkaa*, *puhkua*, *puhkia* 'puhkida, lõõtsutada, hingeldada' (Kettunen 1938: 321a). Juhin veel tähelepanu läti uurijalt märkamata jäänud kuraliivi substantiivile *pūik* 'lohe; tuulepuhang, tuulepööris' (*ibid.*: 313b), *pūik* pl. *pūikod* (*pūg*, *pūk*) id. (Sjögren, Wiedemann 1861: 86) ja salatsiliivi verbile *pūkt* : *pūgub* 'hingama' (Winkler, Pajusalu 2009: 153). Oletan, et üksnes läänesaaremaalise levikuga puhangulise tuule nimetus *pugi* on kas liivi otselaen või läti keele vahendusel omaks võetud kaudlaen või häälikuliselt mõjutatud nimetatud keelte asjaomastest vastetest.

putitama : *putitada* 'kõbima, korda tegema'

EKSS kirjeldab kõnealust verbi nii: *putitama* : *putitada*, *putitan* kõnek '(nokitsedes, kohendades) remontima, (töö)korda seadma; piltl turgutama, vormi ajama'; *üles putitama* 'ära remontima, korda seadma'. EKSSi näitelausest loeme, et *putitatakse* (üles) autosid, traktoreid, majalobudikke, laokil põllumajandust, päevinäinud riidehilpe, aga ka tervist.

putitama näikse olevat eesti keeles üsna uus. Sõnaraamatusse võeti see 1976, kui ilmus 1960. a. „Õigekeelsuse sõnaraamatu“ ümber töötatud

ja täiendatud versioon: *puítama* kõnek 'kõbima, korda tegema' (ÕS 1976: 550).

Murdeainestik *putitama* 'parandama, korda seadma; hoolitsema, poputama' kohta on kogutud ja talletatud ranniku- (hajR), saarte (hajS), lääne- (hajL) ja Võru (Har Rõu) murdest: *Kas sa täma obuse`riistu vähe puttitaks* IisR; *Muudkut aga putitab teist* (autot) *iga õhta* Kaa; *Jälgratast peab järjest putidama, et senega sõita saaks* Emm; *Putitasin vankri ära, sõidab küll Vig*; *Kui maja üles putitada, siis võib elada* Han; *See mootor aitab veel putitada* Jür; *Mi sa tanh ratta manh ni kangõ puítat* Har; *Lask naisõl hinnest puíta?* Rõu (EMS). Murdematerjal *putitama* kohta on kogutud ajavahemikus 1960–1980, varasemad teated puuduvad.¹

putitama etümoloogiat ei ole uuritud. Oletan, et see on laen vene polüseemilisest verbist *бѣмѣ* 'lööma, peksma, taguma, kolkima, kopsima, tuhmilt helisema' (SRNG 3: 310). Proponeeritud etümoloogiat toetavad sellised pisemat parandamist tähistavad eesti verbid, mille semantilisesse välja kuulub löömist, kopsimist, heli vms märkiv tähendusliin, nagu *kõbis-tama* 'kõbinat tekitama; kohendama, vähekene parandama', *koputama* 'kergelt koputama, korduvalt kergelt lööma, kopsima; kinni lööma, (kopsides) kergelt parandama, *togima* 'müksima; taguma; kõpitsema, vähekene parandama' (EKSS; EMS; SYS). Laen on kohanenud *ta*-liiteliste verbiges, nagu enamik eesti keele venelaenulisi verbe (vt Must 2000: 540).

Kõnealuselt vene verbist *бѣмѣ* 'loodus-, murdkivist müüri(tist) laduma; looduskividega täitma' (VES), 'auku, kraavi kivide ja mullaga täis ajama, vundamendikraavi killustiku, kivide, tellistega täitma ja lubjämördiga katma' (Dahl 1: 145) lähtub murdekeelne *puttima* Nis, *putma* Kod 'müürikivide vahesid mördiga täitma', mis on talletatud juba varem, s.o sõjaeelses Eestis: *kui` müüri tehakse, siis visatakse kibi vahed putti täis, seda ütatakse siis puttima* Nis; *müüri putitakse lubjakrohvi ja` veikse kividega* Kod (EMS), *puttima* (ilma levikuta) 'krohvimä' (EKMS 2: 689 Lubi). Samuti on vene laen samatüveline nimisõna *putt* : *puti* 'mördisegu' (Var Nis); vundamendi maa-alune osa (Räp)' (< vn *бѣм* 'looduskivi, maakivi, murdkivi; looduskivimüüritis, murdkivimüüritis' Dahl 1: 145; VES, 'teede ehituseks ja seinte täiteks kasutatav killustik' Vasmer 1: 252, mrd (Pihkva) *бѣм, бѣпм* 'ehitise kivialus, kivivundament' POS 2): *kui` müüri tehakse, pannakse` senna müüri` sisse putti .. kõik pragude vahed soavad putti täis` pandud* Nis; *putt` tetti maa` sisse, maapinnast nakkass*

¹ Siinkohal tänusõna Jüri Viikbergile seda teavet vahendamast.

hundamendi tegemine Räp (EMS). Vanemates etümoloogilistes käsitlustes on vene verbi *бѣмѣ* 'loodus-, murdkivist müüri(tist) laduma jt' peetud itaalia laenuks (< it *bottare, buttare* 'lööma, taguma, lükkama, tõukama'; vt Preobraženskij 1: 56; Vasmer 1: 252). Slaavi keelte etümoloogilise sõnaraamatu autorid peavad laenuetümoloogiat väheusutavaks, sest *but*-tüveline (**butiti* ja sellega suguluses **butati*) sõnapere on slaavi keeles semantiliselt tugevasti hargnenud (ESSJa 2: 102 sub **butati*).

Olles vaieldamatult nõukogudeaegne tulnuksõna eesti keelde, iseloomustab *putitama* tabavalt tolleaegse kroonilise defitsiidimajanduse eluolu, kui kõike tuli n-ö põlve otsas putitada, et elu sootumaks seisma ei jääks.

riis : *riisi* 'võrkkott, märss (kala, heinte vms vedamiseks); kalapüügivahend, käsitsi veetav kotikujuline kalavõrk'

riis on endisaja kalapüümis, mida tänapäeva püügivahendite loendist enam ei leia (vt Kalaportaal). Vaatlusalune kalapüümise nimetus on registreeritud Saaremaalt (Jäm Ans Khk Mus Kaa Pha): *riis* : *riisi* 'võrkkott (millegi kandmiseks või kalapüügivahendina); heinamärss' – *riis*, *nöör*ist 'valmis tehtud, suured jämed ougud Jäm; ta pani kalad 'riisi Khk; *lestad ning suuremad kalad tuutse riisiga rannast ää* Mus; 'tõmma riisi suu 'lahti, et saab 'einu 'sisse panna Kaa; *riis* 'pandi obustel ede, einad 'riis Pha; Mulgimaalt (Pst): 'kalapüügivahend' – *riisige püünetse kalu* Pst; ja Võru murde idaosast (Rõu Vas Räp Lut): *riis* : *riisi*, *kriis* : *kriisi* 'kalapüügivahend' – *riis oll sääne kolmõnukaline, kalavõrgust tettü .. riidiga sai 'väikesi kallu* Rõu; *läts riisiga kallo 'püüdmä* Vas (EMS). Jaan Kodres (1921: 87) on kirjeldanud Võrtsjärvel kasutatud riisi järgmiselt: „Peale .. sääsewõrgu tarwitatakse Jõesuus [end küla Viljandimaal, liidetud Vaib-laga] weel pikkade warte otsa kinnitatud liwi moodu suuri kahasid wõi nõndanimetatud „riisisid“ ja nendega wõetakse niisugustest kohtadest kalamaime välja, kuhu nad wäsinult suuremal arwul peatuma jäewad.“ Tõenäoliselt on püügiriista ja selle nimetuse Võrtsjärve äärde toonud Peipsi ja Piirissaare kalurid, kellele Lõuna-Eesti sisejärved kujunesid püügialaks mitmeks sajandiks (Võrtsjärv 1973: 161; Viires 1981: 40).

Sõna esmamaining pärineb Püha pastorilt Saaremaal Johann Wilhelm Ludwig von Lucelt: *Risikenne* 'väike kalakahv / ein kleiner Fischhamen' (Luce 1813: 42). Saaremaalise sõnana esitab selle ka Wiedemann (1869): *riis* : *riisi* (O) 'käsivõrk, võrkkott / Handnetz, Netzsack': *heina-r*. 'võrkkott

heinte kandmiseks / Netz, um Heu darin zu tragen, *kala-r*. 'võrkkott kalade kandmiseks / Netsack für Fische'. Salemi sõnaraamatus (1890: 326) on sõna semantika aga saanud sellise tõlgenduse: *riis* : *riisi* 'kahv (vähi- ja kalapüügi)riist, mõrd / сакъ, мерѣжа'; *heina-riis* 'võrkkott heinte kandmiseks / сѣтяной мешокъ для сѣна'; *kala-riis* 'kahv, mõrd / кужа, сакъ, мерѣжа'.

riisile on nii häälikuliselt kui tähenduslikult lähedane vdj *riisi* ' (võrgu) tiib / крыло (сети)': *saamyi arva verkko on riisiä varten* 'kõige harvem võrk on (võrgu)tiibade jaoks' (VOT) ja sm mrd (Lõuna-Karjala mk Karjala maakitsusel: Antrea, Muolaa²) *riisi* : *riiden* 'väike rannapüüginoot', *riidenveto* 'noodapüük' (SKES 3: 789 sub *riis*⁴; Vuorela 1979: 389).

Asjaomases kirjanduses on nimetatud eesti ja soome sõna käsitletud, kuid veenva etümoloogiani pole siiski jõutud. Andrus Saareste (1953: 26) on *riis* Sa Pst võimaliku etümoloogilise vastena kõhklemissi esitanud sm *riisi*; selle seisukoha on toonud ka SKES (3: 789: sub *riis*⁴). Julius Mägiste arvates on Saaremaa *riis* võib-olla ebareeglipärane („? viell. .. eine hypokor.“) variant sõnast *riips* 'korv loomasööda kandmiseks', käsitluses on sealjuures tähelepanuta jäänud sõna lõunaeestiline esinemus; seost soome murdesõnaga *riisi* peab Mägiste äärmiselt ebausutavaks, sealjuures oma tõrjuvat seisukohta põhjendamata (EEW 8: 2479). *riis*-sõna nimetab ka Mari Must, käsitledes Setu murdekeelest registreeritud venelaenulist kalapüügiriista nimetust *rih(i)ts* : *rihidsä* 'mõrd', *rihidsäkõnõ* 'väike luhamõrd' ? ~ *riis* : *riisi* Vas 'mingi kalapüügiriist' < vn *puzey*, *pucey* 'mõrd' (Must 2000: 331), kus Julius Mägiste järgi on toimunud *s* (z) > *h* dissimilatsioon *ts* ees: *rihits* < **risits* < *puzey*, nagu nt V *luhits* < **luzits* < vvn *лъжица* 'lusikas'; edasi on Mägiste osutanud, et laenualus, mis on tuntud Peipsi ja Pihkva järve ümbruse vene murdekeeles, on tagasilaen sõnast *rüsa*, saades laenamisel vene liite (Mägiste 1935: 141–143).

riis ei ole siiski *rihits*-sõna häälikuvariant, nagu Mari Must on kahtlemisi arvanud, vaid tagasilaen *rüsa*-sõnast lähtunud vene murdekeelsest (Pihkva) laenualusest *púca*, *púcy* pl. 'tindimõrd' (vene näited allikast: Mägiste 1935: 142; Moora 1964: 202, 219), *púcyü* 'kahe pujuse ja vitsrõngastega mõrd, millega kevaditi püüti tindikala' või *puz* 'vitsrõngastele tõmmatud võrguga kalapüünis' (SRNG 35: 102, 106). Vene esimese rõhulise silbi vokaal on siin ootuspäraselt edasi antud pika vokaaliga.

² Lõuna-Karjala maakonna endised vallad, mis Soome 1944. a Moskva rahulepinguga pidi sundloovutama Nõukogude Liidule.

Kas vdj *riisi* '(võrgu)tiib' ja sm mrd *riisi* 'rannapüüginoot' on lõunaeesti *riisiga* ühistekkeline või eesti laen, jääb (esialgu) lahtiseks. Püügiriista eesti päritolu on siiski mõeldav, kuna saarlaste ja piirisaarlaste omaaegsed kalaretked ulatusid Soome lahe äärde ning Laadogani välja (Ränk 1934: 154–155; 1960: 83).

Läti keeleteadlane Jānis Endzelīns on oletanud, et ee *riis* on arvatavasti laenualuseks läti murdesõnale *rīze* (registreeritud Lielsalacast Vidzemes) 'nelja mehega veetav kalavõrk, mis heidetakse vette kahe paadi vahele' (ME 3: 541; EH 2: 377), samuti häälikuvariantidele *rīža* (Ikšķile Vidzemes, Bārbele Zemgales, Skrunda Kurzemes), *rīžs* (Skrunda) ja *rīžus* (Bārbele) (ME 3: 542). Seda seisukohta on pooldanud Karl Aben (1957: 203). Ent Oskar Loorits (1956: 402) on kõnealuse kalapüügiriista nimetust pidanud pigem saksa laenuks (*rīze* < asks *rūse*, *rīžs* jt < sks *Rüsche* 'rüsa'). Valdis Zeps (1962: 177) on Looritsa öeldut silmas pidades jäänud lt *rīze* jt päritolu suhtes ebalevale seisukohale. Kuid paatide vahel veetava kotitaolise kalapüügivõrgu *rīze* levila on Lätis märksa ulatuslikum võrreldes ainekuga, millele on toetunud ülalnimetatud uurijad. Peale Venta, Lielupe ja Salaca jõe on sellega püütud ka Susēja (Seelimaa) ja Väina jõe kesk- ja alamjooksul ning Ida-Lätis; püügiriista latgalimurdeline häälikukuju on *reiža* (Cimermanis 1963: 103–104; 1973: 134, 135). Püügiriista nimetustest on tuletatud verbid *rīžēt* (Lielsalaca), *rīžuôt* (Ikšķile) 'riisiga kala püüdma' (ME 3: 541, 542). Eelöeldule toetudes on lt *rīze* jt eestilaenulisus välistatud, ent Saaremaa *riis* : *riisi* 'võrkkott' läti päritolu on mõeldav.

ruhimik : *ruhimiku* 'kamal, kokkupandud peod'

See on lõunaeesti sõna, mida lisaks mõningasele tüve (*ruhi*) häälikulisele varieeruvusele iseloomustab järelliidete suur mitmekesisus (sh *m-* ja *mik-* tuletised, mis on kehapiirkondi märkivate tuletiste iseloomulikke liiteid): *ruhim* : *ruhimu* ~ *ruim* : *ruimu* Saa M (Trv Pst Hls Krk Hel), *ruhimik* : *ruhimiku* ~ *ruhmik* : *ruhmiku* ~ *rühmik* : *rühmiko* ~ *rum(m)ik* : *rumiku* T (Ran Puh Nõo TMr Võn Kam Ote Rõn San Luk) V (Kan Urv Krl Har Rõu Plv Vas Rāp Se Lut), *ruhik* ~ *rohk* ~ *ruik* V (Krl Har Lei), *ruhing* V (Plv Rāp) (EKMS 2: 288 sub Käsi; VMS; MUL; SESS); *ruhimutāis*, *ruhmikutāis* eL (EKMS 2:814 Mahutusmõddud). Sõna tuleb esile Mulgimaa regilauludes: *Mina korjan kopikida, / ruhimuga rublasida*. (Hls ERL 1/2: 480); *Hirnu vastu, mu hobene, / karju vastu, kaarasõoja, / tantsi vastu,*

tallitätku! / *Ruhimen ma pessi rokka, / kamalen ma kantsi kaaru / läbi laudi lassin heina.* (Trv ERL 3/1: 412).

Teateid sõna kohta on juba vanemas leksikograafias: *Ruhhim, o* (Clare 1730); *ruhhim, o* 'kamalu-, peotäis / eine Handvoll, Gäpssvoll d. (Hupel 1780: 260); *ruhik* : *ruhiko* (d), *ruhim* : *ruhime* (d), *ruhmik* : *ruhmiku, ruhmiko* (d) (SO Pp) 'kamal, s.o mõlemad peod õõnsust moodustavatena koos / zwei hohle Hände voll' (= *kamal*) Wiedemann 1869; 1893. *ruhimik* on võetud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatusse“: *ruhimik* 'kamal', *ruhimikutäis* (EÖS 3: 1164), samuti „Eesti keele seletavasse sõnaraamatusse“: *ruhimik* mrd, *ruhmik* 'kamal', *ruhmikutäis* 'kamalutäis' ja Paul Saagpaku koostatud „Eesti-inglise sõnaraamatusse“: *ruhimik*, -u, *kamal*, -u ' (cup formed by the) hollow of one's hands, cupped hands' (EIS: 769, 238).

Wiedemanni järgi (2005: 167) on *ruhik* tuletis sõnast *ruhi* 'küna'. Andrus Saareste (1924: 101) on samuti arvanud, et *ruhim* jt „näikse .. olevat uuem, puhtkohalik (eL) kujundus“, s.o tuletis sõnast *ruhi* : *ruhve, ruhv* : *ruhi* jt 'küna, künataoline paat'. ee *ruhi* jt, millel vasteks on nt sm *ruuhi* 'paat; söödaküna; renn', krj *ruuhi* 'puusärk; haabjas; söödaküna' jt, on tõenäoliselt vana germaani laen (SKES 4: 887–888). Saareste seisukohta paistab toetavat ka Eino Koponen (1998: 160). Julius Mägiste (EEW 8: 2549 sub *ruhik*²) järgi on kamalut tähistav *ruhik* jt etümoloogiliselt ebaselge. Kuna puuduvad paralleelid, mis toetaksid kamalut kui kehaosa ja paati tähistavate sõnade semantilist seost, on Mägiste Saareste arvamust eirav seisukoht mõistetav.

Teistes läänemeresoome keeltes *ruhimikul* etümoloogilised vasted teadaolevalt puuduvad. Oletan, et vaatlusalusel lõunaeesti sõnal *ruhi-m* jt (< **ruhi* < **rukšē*) on häälikuliselt ja tähenduslikult sobiv sugulasvaste ersamordva keeles: ~ md **rukšā*, vrd er *rukšna*, *rušna*, *rušna* 'peopesa, pihk; peopesa jälg koos sõrmedega': *kēd- rukšna* 'peopesa jälg'; *vaj rukšnat- rukšnat sonzo lopanzo, už mokšnat- mokšnat umañnenze* 'oi (suured kui) peopesad on tema lehed, rusikad (rusikasuured) on tema õunad', *rušñān-rušñān lopinanzo, mokšnañ- mokšnañ lopinanzo* '(suured) kui peopesad on tema lehed, (suured) kui rusikad on tema lehed' (MW 1994 3: 1906–1907); -na ~ -ña on noomeniliide, vrd nt er *mokš-na* 'rusikas'; samatüvelised on ka *rukšt* 'plaksti (imestusest käsi kokku lüües)' ja *rukštadems* 'imestusest käsi kokku lööma' (Veršinín 2009: 391).³

³ Retsensent ütleb, et esilbi vokaalivastavus lms *u* – md *u* ei ole ootuspärane, mistõttu „võiksid kõnealused sõnad täiendada nende lääneurali keelte sõnade

Ersamordva sõna tähistab ühtlasi suureleheliste taimede lehti, sh takja suuri lehti, s.o kobrelehti: er *рукина лона* 'kobreleht' (*лона* 'leht'), *рукиниция* 'lai taimeleht' (ERS 1949: 188), *рукина, рукиниция* 'taimeleht', *кирмалав рукиня* 'kobreleht' (ĖRV 1993: 559).

Samane semantiline rööpsus – 'kamal, pihk' ~ 'lai taimeleht, laialeheline taim' – avaldub sünkroonses plaanis läänemeresoomse keeltes: ee mrd *kour(a)* 'käsi, kämmal (käelaba sisekülge), peo', '*kopra* jt 'pihk, kamal' ~ *kobra, kober, kobru* 'takjas', *kobreleht* 'takjas, (suur) takjaleht (*Arctium*)' (EMS), *kobreleht* 'kortsleht (*Alchemilla*)', *kobra-*, *kobreleht* 'kollane vesikupp (*Nuphar lutea*)', *kobrolehe* pl. 'valge vesiroos (*Nymphaea alba*)' (Vilbaste 1993: 136, 443, 445); sm *koura*, mrd *kopra* 'pihk, peo, kämmal' ~ mrd *kouru, kourulehti, kourunnuppi* 'suur teeleht (*Plantago major*)'; krj *kopra, kobra* 'pihk, kämmal; peotäis' ~ *kobraheinä* 'leseleht (*Majanthemum bifolium*)' (SMS; KKS; SKES 2: 226 sub *kouru*; SSA 1: 415 sub *kouru*).

Lühendid

asks – alamsaksa keel; Ans – Anseküla; (d) – Tartu ja Võru murre, ka lõuna-eesti kirjakeel [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; d. – Tartu ja Võru murre, ka lõuna-eesti kirjakeel [lühend Hupeli sõnaraamatus]; dem – deminutiiv; ee – eesti keel; eeL – lõuna-eesti murded; Emm – Emmaste; er – ersa keel; haj – hajusalt; Han – Hanila; Har – Hargla; Hel – Helme; Hls – Halliste; IisR – Iisaku (rannikumurre); it – itaalia keel; Jäm – Jämaja; Jür – Jüri; Kaa – Kaarma; Kad – Kadrina; Kam – Kambja; Kan – Kanepi; Khk – Kihelkonna; Kod – Kodavere; krj – karjala keel; Krk – Karksi; Krl – Karula; kõnek – kõnekeelne; küsk – keskülemsaksa keel; L – läänemurre; Lei – Leivu; lms – läänemeresoomse algkeel, läänemeresoomse keeled; lt – läti keel; Luk – Luke; Lut – Lutsi; Lüg – Lügänu; M – Mulgi

hulka, mida on oletatud rööplaanudeks tundmatust allikast (? substraatkeelest)“.

Substraadihüpotees on paraku üsna viljatu ega aita edasi etümoloogiatööd. Küsimus on ju õieti selles, kas kõrvutamisel rakendada töövahendina hõredamat või tihedamat etümologiseerimissõela. Uurali *resp.* soome-ugri häälikuloo (häälikuseaduste) piisamatusel tegelikus etümologiseerimisprotsessis on mainimisväärse artikli kirjutanud Karl Kont (vt Kont 1994). Vokaalivastavuse lms *u* – md *u* võimalikkust näikse siiski toetavad sellised László Keresztesi mordva konsonantismi käsitlevasse töösse (vt Keresztes 1986) kaasatud kõrvutused nagu er *kumboldoms* 'küütlema, veilema' – sm *kummuta* 'pulbitseda, tulvata', er *puvtams* '(üles) äratama' – sm *puhde* 'videvik, koidik', er *ruŋgo* 'keha, kere' – sm *runko* 'puutüvi, kere', sm *sumu* 'udu' – er *suv* 'udu' jmt.

murre; md – algmordva keel, mordva keeled; mrd – murdesõna; Mus – Mustjala; Nis – Nissi; Nõo – Nõo; O – Saaremaa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; Ote – Otepää; Pha – Püha; pl – poola keel; pl. – pluural; Plv – Põlva; Pp – Peipsi rannik [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; Pst – Paistu; Puh – Puhja; Pöi – Pöide; R – rannikumurre; Ran – Rannu; Rõn – Rõngu; Rõu – Rõuge; Ráp – Rápina; S – saarte murre; Sa – Saaremaa; Saa – Saarde; San – Sangaste; Se – Setu; sks – saksa keel; sm – soome keel; SO – põhjaeesti keelega Tartumaa osa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; zool – zooloogia; T – Tartu murre; TMr – Tartu-Maarja; Trv – Tarvastu; ukr – ukraina keel; Urv – Urvaste; V – Võru murre; Var – Varbla; Vas – Vastseliina; vdj – vadja keel; Vig – Vigala; vlgvn – valgevene keel; Vll – Valjala; vn – vene keel; vvn – vanavene keel; Võn – Võnnu.

Kirjandus

- Aben, Karl 1957.** Eesti ja liivi laene läti sõnavaras. – Emakeele Seltsi aastaraamat III. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 77–114.
- Cimermanis, S[aulvedis] 1963.** Saldūdeņu zveja Vidzemē 19. gs. un 20. gs. – Arheoloģija un etnogrāfija V. Rakstu krājums. Latvijas Universitāte, Latvijas Vēstures Institūts. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 115–139.
- Cimermanis, S[aulvedis] 1973.** Zvejas raksturs un svarīgākie rīki Latgalē 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. – Arheoloģija un etnogrāfija X. Rakstu krājums. Latvijas Universitāte, Latvijas Vēstures Institūts. Rīgā: Zinātne, 115–139.
- Clare, Johann Christoph 1730.** Vocabularium Esthónico-Teutonicum et Teutonico-Esthonicum Dorpatensi dialecto accommodatum curante Joanne Christophoro Clare, Pastore Odenpaeensi; (2) Cellarius Esthónico Teutonicus Dorpatensi Dialecto acom/m/odatus oder Esthnisch-Deutsches Wörter-Buch; (3) Cellarius Esthónico-Germanicus oder Wörter-Buch der Ehstnischen Sprache [...]; (4) Vocabularium Esthónico Teutonicum et Teutonico Esthonicum Dorpatensi Dialecto accommodatum. [Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis Tartus.]
- Dahl 1–4** = Владимир Даль 1880–1882. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля 1–4. С.-Петербург–Москва: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа.
- EES** = Eesti etümoloogiasõnaraamat 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim. Iris Metsmägi. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.
- EEW 1–12** = Julius Mägiste 2000. Estnisches etymologisches Wörterbuch 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EIS 1992** = Eesti-inglise sõnaraamat. Estonian-English dictionary. Koost. Paul F. Saagpakk. 2. tr. Tallinn: Koolibri.
- EKI ühend sõnastik 2024.** Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2024. <https://sonaveeb.ee/>.

- EKMS 1–4** = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–4. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu de traductions en français. Stockholm: Vaba Eesti.
- EKSS 2009** = Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletus-sõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat I–VII, 1994–2021. Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ems/>.
- ERL 1–4** = Eesti rahvalaulud. Antoloogia. Toim. Ülo Tedre. 1–4. Tallinn: Eesti Raamat 1969–1974.
- ERS 1949** = Эрзянско-русский словарь. Москва: Гос. Изд. иностранных и национальных словарей 1949.
- ĖRV 1993** = Эрзянь-рузонь валкс. Эрзянско-русский словарь. Москва: Русский язык, Дигора, 1993.
- ĖSBM 3** = Этымалагічны слоўнік беларускай мовы 3. Мінск: Навука і тэхніка, 1985.
- ĖSSJa 1–** = Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. 1–. Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва: Наука 1974–. <http://etymolog.ruslang.ru>.
- EÕS 1–3** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat 1–3. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk. Tartus: Eesti Kirjanduse Selts, 1925–1937.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Kalaportaal** = Kalapüügivahendite loetelu. <https://www.kalaportaal.ee>.
- Keresztes, László 1986.** Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. (Studia Uralo-Altaica 26.) Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata.
- Kettunen, Lauri 1938.** Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KKS** = Karjalan kielen sanakirja, 1968–2005. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <https://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/karjala.cgi>.
- Kodres, Jaan 1921.** Röövpüük „sääsevõrguga“ ja „riisiga“ („kahaga“) Emajõe suus. – Kalaasjandus 1921/6. Tallinn: Laevandus, 83–85.
- Kont, Karl 1994.** Gedanken zur Entwicklung der Etymologietheorie und -praxis. – Linguistica Uralica 1994/1, 47–52.

- Koponen, Eino 1998.** Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 230.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kurrik, W[oldemar] 1924.** Meteoroloogia ehk ilmateaduse õpetus. (Teaduslikud õppe- ja käsiraamatud nr. 4.) Tartus: Loodus.
- Laumane, Benita 2015.** Vēju un vētru grāmata. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā. 2. Liepāja: LiePA.
- Loorits, O[skar] 1956.** Einige neuere Arbeiten zur baltischen Folklore und Volksskunde. – Zeitschrift für slavische Philologie 25/8, 397–405.
- Luce, J. W. L. v. 1813.** Neue Wörter und Redensarten. Erster Beitrag von ehstnischen Wörtern und Redensarten wie sie auf der Insel Oesel gebräuchlich sind zu Hupels ehstnischem Wörterbuche. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache. Erstes Heft. Pernau, 24–53.
- ME 1–4** = K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīca I–IV. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium / Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds, 1923–1932.
- Maadeteaduse sõnad 1910.** [Tartus:] Eesti Kirjanduse Selts.
- Maadeteaduslik sõnastik.** [Tartus:] Eesti Kirjanduseselts, 1911.
- Moora, A[liise] 1964.** Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- MUL** = Suur mulgi sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/mul/>.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, J[ulius] 1935.** Etümoloogilisi märkmeid setu murdeaineste puhul. – Eesti keel 4–6, 136–143.
- MW 1–6** = Heikki Paasonen. Mordwinisches Wörterbuch. Мордовский словарь 1–6. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. (LSFU XXIII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 59.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1990–1999.
- POS 1** = Псковский областной словарь с историческими данными 1–8. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1967–.
- Preobraženskij 1** = Преображенский, А[лександр] 1910–1914. Этимологический словарь русского языка 1. Москва: Типография Г. Лисснера и Д. Совко.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma, Toronto: Maarjamaa.
- Riikoja, H[einrich], J[ohannes] Veski 1930.** Eestikeelseid zooloogilisi oskussõnu. Tartus: Loodus.
- Ränk, G[ustav] 1934.** Peipsi kalastusest. English summary: The Peipsi Lake fisheries. (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad II.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Ränk, Gustav 1960.** Vätjalaiset. Mit einer deutschen Zusammenfassung (Die Woten). (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 267.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Saareste, Albert 1924.** Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I. Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga. (Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B VI₁.) Tartu: Kirjastus-Ühisuse „Postimehe” trükk.
- Saareste, A[ndrus] 1925.** Keeleajaloolisi märkusi. – Eesti Keel 5–6, 119–123.
- Saareste, Andrus 1953.** Länsi-Viron sanaston suhteesta suomen kieleen. (= Suomi 106/3.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salem 1890** = Salem, M[argus] 1890. Eesti-Wene sõnaraamat Wiedemanni järele. Эстско-русский словарь. Täiendanud ja läbi waadanud J. Kunder ja kooliõpetaja T. Kuusik. Tallinnas: Th. Jakobsoni kirjastus.
- SESS** = Seto eripäraste sõnade sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/sess/>.
- SKES 1–7** = Yrjö H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola 1974–1981. Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Tutkimuslaitos „Suomen suvun“ julkaisuja III.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SMS** = Suomen murteiden sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/sms>.
- SRNG 1–52** = Словарь русских народных говоров 1–52. <https://iling.spb.ru/vocabula/srng/srng.html>.
- SSA 1–3** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3, 1992–2000. Päätoim. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Sjögren, Wiedemann 1861** = Joh. Andreas Sjögren’s Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet von Ferdinand Joh. Wiedemann. (Joh. Andreas Sjögren’s Gesammelte Schriften. Band II. Theil II.) St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. www.eki.ee/ldw.
- SYS** = Sünonüümisõnastik. <http://www.eki.ee/dict/sys/>.
- Zeps, Valdis J. 1962.** Latvian and Finnic Linguistic Convergences. (Uralic and Altaic Series 9.) Bloomington: Indiana University, The Hague: Mouton & Co.
- Tezaurs** = Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca. <https://tezaurs.lv>.
- Vasmer, Max 1–4** = Макс Фасмер 2004. Этимологический словарь русского языка 1–4. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. Москва: Астрель Аст.
- Veršinin 2009** = Валерий Иванович Вершинин 2009. Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков IV. (Пиледемс–Уштомс). Йошкар-Ола.
- VES** = Vene-Eesti sõnaraamat. Teine, parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2000. www.ves.eki.ee.

- Viires, Ants 1981.** Vanadest kalapüügiviisidest Kagu-Eesti järvedel. – Eesti Loodus 1, 39–45.
- Vilbaste, Gustav 1993.** Eesti taimenimetused. (= Emakeele Seltsi toimetised 20 (67).) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- Vincenz, Hentschel = A. de Vincenz, G. Hentschel.** Das Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache. Göttingen, Oldenburg. <http://www.bkge.de/wdlp.php>.
- VMS = Väike murdesõnastik I–II, 1982–1989.** Toim. Valdek Pall. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus. <http://www.eki.ee/dict/vms/>.
- VOT = Vadja keele sõnaraamat.** <https://portaal.eki.ee/dict/vadja/>.
- Vuorela, Toivo 1979.** Kansanperinteiden sanakirja. Piirroksset Pirkko-Liisa Suro-jegin. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- Võrtsjärv 1973 = Võrtsjärv.** Eesti NSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituut. Tallinn: Valgus.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1869.** Estnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893].** Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 2005 [1875].** Grammatik der estnischen Sprache. Durchgesehenes Faksimile der Ausgabe von 1875. Tallinn: Stiftung für Estnische Sprache.
- Winkler, Eberhard, Karl Pajusalu 2009.** Salis-livisches Wörterbuch. (= Linguistica Uralica. Supplementary Series 3.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- ÕS 1960 = Õigekeelsuse sõnaraamat.** Toim. E. Nurm, E. Raiet, M. Kindlam. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- ÕS 1976 = Õigekeelsussõnaraamat.** Toim. R. Kull ja E. Raiet. Tallinn: Valgus.

Alternative etymologies XI *kurn, pugi, putitama, riis, ruhimik*

LEMBIT VABA

This article presents a new or more elaborate etymological interpretation for the words *kurn* ‘a clutch of eggs; brood’, *pugi* ‘gust of wind’, *putitama* ‘to repair, to put (something in working order)’, *riis* ‘net bag; fishing gear’, and *ruhimik* ‘a cupped handful, gathered hands’.

kurn : *kurn* ‘brood; clutch of eggs; (in dialects) group, gang’. *kurn* is a South Estonian word but has also been reported from Virumaa and the shores of Lake Peipus. It is assumed that *kurn* derives from the Russian dialect word *зѣрма* meaning ‘crowd, throng, gang, herd’, comparable to Ukrainian and Belorussian *зѣрма* id. This East Slavic word is considered a borrowing from Polish *hurm*, *hurma* ‘crowd, large number, pile’. The word *kurn* is characterized by a sporadic alternation *rm* ~ *rn* within the root, which, as a cross-borrowing via Estonian appears in Latvian dialects: *kūrms*, *kuŗmiņa* ‘crowd, herd’.

pugi : *pugi* ‘strong gust of wind’. The word is recorded only in Western Saaremaa. It is assumed that this word for wind either came directly from Livonian (cf. Livonian *pū'gô: tūl'pū'gub* ‘the wind blows’) or through Latvian (cf. Latvian dialect *pūga* ‘gusty wind’) as a cross-borrowing, or that it was phonetically influenced by these corresponding terms in the mentioned languages.

putitama : *putitada* ‘to repair, to set in order’. It is presumed to be a Soviet-era borrowing from the Russian polysemous verb *бѣмѣть* ‘to beat, pound, thump, to sound dully’. The Estonian dialect verb *puıtima* ‘to fill gaps between masonry stones with mortar’ also derives from the Russian verb *бѣмѣть* ‘to fill a hole, trench with stones and earth’, representing an earlier loan into Estonian dialects.

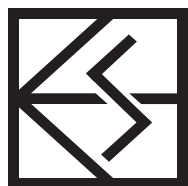
riis : *riisi* ‘net bag; manually operated fishing net’. This word is widespread in Saaremaa, Mulgimaa, and the eastern part of the Võru dialect area, and has close equivalents in Votic *riisi* ‘(net) wing’ and Finnish dialect *riisi* ‘coastal seine’. It is assumed that *riis* is a re-borrowing from the Estonian *rüisa* word via the Russian dialect (Pskov region) loan base *púca*, *púcy* (plural) or *puz* ‘fish trap’.

ruhimik : *ruhimik* ‘cupped handful’ is a South Estonian word, marked by considerable variability both in the root (*ruhi*) and in suffixes. There are no etymological counterparts in other Finnic languages. I assume that *ruhi*- and related

forms (< **ruhi* < **rukšę*) are cognates of the Erzya word *rukšna*, *rušna*, *rušńa* ‘palm, cupped hand’ < *rukša*, with *-na* (*-ńa*) being a nominal suffix.

Keywords: etymology, loanwords, Estonian, Finnic languages, Mordvinian languages, Latvian, Slavic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com

RINGVAADE

EMAKEELE SELTSI

105. TEGEVUSAASTA (2024)

I. Üritused

1. Konverentsid

Emakeele Selts korraldas ja kaaskorraldas 2024. aastal kolm konverentsi, kus ettekandeid peeti kokku 28.

5. aprillil toimus Tartu Ülikoolis vastsete doktorite konverents¹. Oma väitekirju tutvustasid viimase paari aasta jooksul kaitsnud värsked doktorid. Konverentsi esimest poolt juhatas Andra Kütt-Leedis ning teist Tiina Paet. Ettekandeid pidasid Helle Metslangi avasõnade järel Andra Annuka-Loik „Naer ja naerev hää eesti suulises suhtluses“, Triin Todesk „Kliitik *džyk* tegusõnade modifitseerijana komi keeles“, Tiina Paet „Võõra inese kinnistumine eesti keeles: keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade“, Andra Kütt-Leedis „5–8-aastaste eesti laste keeleline areng ja selle seos keelelise kasvukeskkonnaga“ ja Milda Kurpniece „Liivi jussiiv Kesk-Balti areaalis“.

27. septembril tähistati Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsiga Tartu Ülikoolis². Helle Metslangi avasõnadele järgnes sektsioon „Eesti keel luubi all“ (juhatas Kertu Zahharov) ettekannetega: Saara Liis Jõerand „Ortograafia stilistilise vahendina eesti nüüdisluules“, Anna Maria Jäetma „Kausatiivide kasutus 4–5-aastaste eesti laste keeles“, Elsa Mensalo „Piiblist pärit fraseologismide tundmine ja kasutus eesti keelt emakeelena ja teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas“, Jaana Visnapuu „Eesnimede käänamine tegelikus kasutuses“ ja August Lippus „Noorte eesti keele kõnelejate suulise kõne refereerimisviisid“. Teise sektsiooni „Keeled

¹ Vastsete doktorite konverentsi kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/vastsete-doktorite-konverents-5-4-2024-kl-12-15-tartus/>.

² Üliõpilaskonverentsi kava ja ettekannete teesid: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/uliopilaskonverents-2024/>. Konverentsist pikemalt (Oma Keel 2024/2): https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/11/Alas_Opilased-uliopilased-ja-vastsed-doktorid-Emakeele-Seltsi-teadusuritustel_OK2024-2.pdf.

kõrvuti“ (juhatas Saara Liis Jõerand) ettekanded: Urmet Lepasson „Inglise vaba *ing*-tarindi eestikeelsetest vastetest“, Johannes Sarapuu „Eestirootsi keelekontakti mõju Harju-Madise, Risti ja Noarootsi murrakus“, Meeta Kõljalg „Meeltesegaduse väljendumine Nonnose antiikpoeemi „Dionysiaka“ kahe tegelase näitel“, Aleksandra Karpuhhin „George Orwelli „1984“ düstoopiline ühiskond“ ja Kertu Zahharov „Tšerokii keel“.

Emakeele Selts aitas Eesti Teaduste Akadeemia toel korraldada Tallinna Ülikoolil X mitmeteaduslikku eesti teaduskeele konverentsi „Eesti täppiskeelne teadus“³. Konverents toimus 5. detsembril Tallinna Ülikoolis ja 6. detsembril Eesti Teaduste Akadeemias. Tallinna Ülikoolis lausus avasõnad teadusprorektor Katrin Niglas, järgnesid ettekanded: Peep Nemvalts „Eesti teadlase täppiskeelsus“, Karit Jäärats ja Taavi Tamberg „Tehisaru teaduskeele kujundajana – täppismeel või tehiskeel?“, Mait Rungi „Lõpetagem kurtmine, hakakem veeteerima!“, Jaan Alver ja Lehte Alver „Nimi ei riku meest, kuid väär terminikasutus langetab eriala ja spetsialisti mainet“. Tuuli Jõesaar, Kristel Kajak, Riina Rammo ja Ülle Tamla osalesid oskussõnavara korrastamise minisümposiumil „Kuidas kirjeldada arheoloogilist nahkjalatsit?“ ja päeva lõpetas Priit Ennet kutsutud põhiettekan­dega „Teaduskeel ja üldkeel teadustoimetaja vaatevinklist“. Teise konverentsipäeva Eesti Teaduste Akadeemias avas Tarmo Soomere kutsutud põhiettekan­dega „Pikk tee elegantse ja täpse teaduskeele poole“, millele järgnesid ettekanded: Helin Puksand „Haridusterminid – neid me teame ju isegi!“, Jakob Kübarsepp, Priit Kulu ja Andrei Surzenkov „Mitmekeelse terminibaasi koostamise katsumusi materjaliteaduse ja -tehnoloogia valdkonnas“, Peeter Torop „Kultuuriteaduste terminoloogilise dünaamika vahendamise raskusi“, Helena Lemendik ja Peep Nemvalts „Võõrkeelse väitekirja eestikeelse kokkuvõtte terminitarvitus“, Anto Veldre „Inglise-eesti tõlkesuuna kümme olulisimat tüüpiga“ ning Karin Sibul „Teaduskeel ja tõlk“. Konverentsi lõpetasid Kärt Rummel, Reet Hendrikson ja Ülle Sihver kokkuvõtva aruteluga.

³ Mitmeteadusliku eesti teaduskeele konverentsi kava ja ettekannete järelvaatamise lingid: <https://teaduskeelekeskus.weebly.com/x-konverents-2024.html>.

2. Kõnekoosolekud, väliskeelepäevad, koolikeelepäevad ja keelesaagrid

Emakeele Selts korraldas 2024. aastal kaks kõnekoosolekut, kaks keelepäeva, kaks seminari, ühe väliskeelepäeva, kolm koolikeelepäeva ja ühe koolinoorte keelesaagri. Ettekandeid esitati aasta jooksul kokku 36.

26. veebruaril korraldati koos Eesti Kirjandusmuuseumiga Tartus Mare Kõiva 70. sünnipäevale pühendatud pidulik seminar⁴, kus Mare Kõiva pidas ettekande „Kalaisa, vaaraorahvas, merekari ja veehobused. Sisesevaateid veeolenditega seotud traditsioonidesse“.

25. aprillil esitleti kõnekoosolekuga „Uus eesti grammatika“⁵ Tallinas Eesti Keele Instituudis koguteost „Eesti grammatika“⁶. Jelena Kallas ja Liisi Piits pidasid ettekande „Grammatika uurimisest EKIs: teooriast praktikani“ ning Helle Metslang ja Tiit Hennoste „Tuhat lehekülge eesti grammatikat“.

3. mail korraldati Väike-Maarjas Ferdinand Johann Wiedemanni keelepäev⁷. Wiedemanni 2024. aasta keeleauhinna pälvis Hando Runnel järjepideva ning mõjuka panuse eest eesti keele, kirjanduse ja kultuuri rikastamise ning kindlustamise luuletaja ja kirjanduselu korraldajana. Väike-Maarja keeletammikusse istutati laureaadi nimitamm. Väike-Maarja Gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetajate ettekande „Luule õpetamine koolis. Selle võlud ja valud“ esitas õpetaja Anna Vaimel, millele järgnes 10. klassi õpilaste luulepärimik (juhendaja Hannamari Soidla). Tiit Hennoste pidas ettekande „Luuletaja keelekodu“ ja Rein Veidemann „Luuletus kui koputi. Hando Runneli „Kehv kõhn poiss““. Järgnes vestlusring kirjanduse rollist keele rikkuse hoidmisel, milles osalesid Tiit Hennoste, Rein Veidemann, Andra Kütt-Leedis, Anna Vaimel ning Väike-Maarja Gümnaasiumi õpilased Angelina Alt ja Rainis Lükk.

⁴ Mare Kõiva 70. sünnipäevale pühendatud piduliku seminari kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/mare-koiva-70/>.

⁵ Kõnekoosoleku „Uus eesti grammatika“ kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/konekoosolek-uus-est-grammatika-25-04-2024/>.

⁶ Vt lisaks Reili Arguse raamatututvustust (Oma Keel 2024/1): https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/05/Reili-Argus_Eesti-grammatikast.pdf.

⁷ F. J. Wiedemanni keelepäeva kava, fotod ja salvestused: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/wiedemanni-keelepae-03-05-2024/>. Helin Kase ja Elina Bratšun-Küüsmäe ülevaade keeleauhinnast: (Oma Keel 2024/1): <https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/05/Moodunud-aasta-keeleauhindade-ulevaade.pdf>.

Keelepäeva korraldasid Emakeele Selts, Haridus- ja Teadusministeerium, Väike-Maarja vallavalitsus, Väike-Maarja Gümnaasium ja Väike-Maarja seltsimaja.

27. juunil toimus Tartus LVII J. V. Veski päev „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“⁸. Emakeele Seltsi abiesimehe Tiina Laansalu avasõnadele järgnes viis ettekannet: Pille Põiklik „Keeled Eesti koolis“, Karola Velberg „Soome keel ei ole enam muu keel, vaid b-keel“, Irene Käosaar „Eesti keeles õppimise võimalikkusest Narvas“, Olga Selištševa ja Tuula Friman „Palju rohkem kui vaid keeleõpe – Vabaduse kooli kogemus“ ning Anu Luure „Kuidas väärtustada õpilaste keelt ja kultuuri“. Emakeele Seltsi 69. aastaraamatut tutvustas peatoimetaja Reili Argus. Ettekannete osa järel liiguti traditsiooniliselt Raadi kalmistule, kus kõneles Valve-Liivi Kingisepp. Asetati lilled J. V. Veski hauale ning lauldi ühiselt ta lemmiklaule.

Koos Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudiga tähistati 29. augustil Ellen Niidi juubelit kõnekoosolekuga „Saarte keeled. Ellen Niit 80“⁹. Ettekandeid oli kolm: Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Hanna Pook ja Jüri Viikberg „Saarte murde kogumisest ja uurimisest“, Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik ja Helen Plado „*Äi pole mette!? pole – ei ole* varieerumisest saarte ja läänemurdes“, Karl Pajusalu, Helle Metslang, Miina Norvik, Eva Saar, Pire Teras ja Janek Vaab „Eesti murrete hääldusjooned läänemeresoome taustal“. Seejärel esitleti artiklikogumikku „Saarte keeled. Ellen Niidi juubeliraamat“ (Emakeele Seltsi toimetised nr 83)¹⁰.

17. oktoobril kaaskorraldati Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudiga Oma Keele seminar¹¹. Avasõnad lausus Emakeele Seltsi juhatuse liige Andra Kütt-Leedis, seejärel tervitasid Oma Keele endine toimetaja Reili Argus ja praegune toimetaja Helen Hint. Ettekandeid oli neli: Agnes Kolga „Hüvasti, laadivaheldus! Ülevaade põhikooli õpilaste keeletajust“, Merilin Aruvee „Emakeeleõpetusest keeleni ja keele kaudu

⁸ J. V. Veski päeva kava, fotod ja ettekannete slaidid: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/lvii-j-v-veski-paev-27-06-2024/>.

⁹ Kõnekoosoleku „Saarte keeled. Ellen Niit 80“ kava, fotod ja salvestus: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/saarte-keeled-29-08-2024/>. Maigi Vija ülevaade kõnekoosolekust Oma Keeles (2024/2): https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/11/Vija_Ellen-Niit-80_OK2024-2.pdf.

¹⁰ Artiklikogumiku „Saarte keeled. Ellen Niidi juubeliraamat“ täistekst: <https://www.emakeeleselts.ee/valjaanne/saarte-keeled/>.

¹¹ Oma Keele seminari kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/oma-keele-seminar-2024/>.

teadmisteni. Väitekiri keeleteadlikust aineõpetusest“, Külli Prillop ja Külli Habicht „Kaalul on eesti kirjakeele saatus: kas null, üks või mitu“ ning Tiit Hennoste „Lõpp ja algus“. Asta Õimuga vestles Andra Kütt-Leedis teemal „Elav keel on nagu loodus“¹².

15. novembril toimus Turu Ülikoolis eesti keele päev¹³. Tuomas Huumo tervitussõnadele järgnes viis ettekannet: Renate Pajusalu „Viron kielellisen kohteliaisuuden käytäntöjä“, Heinike Heinsoo „Ahkerat ja rehelliset, tuppisuut ja „tummahambad“, suomalaiset ja virolaiset“, Karl Pajusalu „Viron murteiden nykypäivä“, Birute Klaas-Lang „Siirtyminen vironkieliseen opetukseen – Viron koulu-uudistus ja venäjänkielisten vanhempien asenteet“ ning Helle Metslang „Eesti grammatika“ – uusi iso viron kielioppi“. Väliskeelepäev lõppes filmi „Keelemässaja. Mati Hint“ ühisvaatamisega, mida tutvustas režissöör Annika Koppel.

Koolikeelepäevad leidsid aset 14. märtsil Audentese erakoolis ja J. V. Veski nimelises Maarja-Magdaleena Põhikoolis, õpetajate päeva puhul esineti 4. oktoobril Hugo Treffneri Gümnaasiumis. Audentese erakoolis¹⁴ toimus kolm töötuba: 7. klassidele andis ülevaate Sõnaveebi kasutusvõimalustest Kristina Koppel, 8. klassidele tutvustas keeletehnoloogiat Silver Vapper ning 9. klassidega harjutas loovkirjutamist Andra Kütt-Leedis. Maarja-Magdaleena Põhikooli keelepäeval¹⁵ andis Kristiina Praakli tunnid tänapäeva eesti teismeliste keelest 5.–6. ning 9. klassile. Emakeelepäevale pühendatud aktusel autasustati omaloomingukonkurssist „Veski“ osavõtjaid ning Helle Metslang pidas ettekande „Maarja-Magdaleena kihelkonna keelemehed“. Hugo Treffneri Gümnaasiumis tegid õpetajate päeva puhul ettekande Helle Metslang ja Sirli Zupping „Kuidas korraldada muutuvat ja elavat eesti (kirja)keelt?“.

21.–22. septembril korraldati Luua Metsanduskoolis koolinoori eesti kirjakeele ajaloo teemaliseks emakeeleolümpiaadiks ettevalmistav

¹² Lisaks saab lugeda Andra Kütt-Leedise intervjuud Asta Õimuga (Oma Keel 2024/1): <https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/05/Intervjuu-Asta-Oimuga.pdf>.

¹³ Turu väliskeelepäeva kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/eesti-keele-paev-turus-15-11-2024/>.

¹⁴ Audentese erakooli keelepäeva kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/keelepaev-audentese-erakoolis-14-03-2024/>.

¹⁵ Maarja-Magdaleena Põhikooli keelepäeva kava: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/keelepaev-maarja-magdaleena-pohikoolis-14-03-2024/>.

keelelaager „Wihs sadda ahstat Mah-keele kirjutut Sanna“¹⁶. 11. korda toimunud laagris osales seekord 33 koolinoort 8.–12. klassist üle Eesti. Ettekandeid pidasid ja töötube tegid keeleteadlased Külli Habicht, Külli Prillop ja Kristiina Praakli Tartu Ülikoolist, Annika Viht ja Madis Jürviste Eesti Keele Instituudist ning Andra Kütt-Leedis Tallinna Ülikoolist. Viktoriini korraldas Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi doktorant Mari-Liis Korkus. Kristiina Praakli tutvustas Äksis Otto Wilhelm Masinguga seotud paiku.

II. Muu tegevus

Emakeele Selts ning Haridus- ja Teadusministeerium korraldasid 2023. aasta keeleteo¹⁷ valimise. Aasta keeleteo konkursi eesmärk on tunnustada tegusid, mis tõstavad eesti keele tuntust ja mainet, väärtustavad eesti keele õpetamist, õppimist ja oskamist, soodustavad eesti keele kasutamist ja staatuse kindlustamist ning edendavad eesti keele talletamist ja uurimist. Seltsi juhatus vaagis jaanuaris 2023. aasta keeleteo konkursile esitatud tegusid. Laureaadid tehti teatavaks Tartus Haridus- ja Teadusministeeriumis 15. märtsil. Konkursil anti välja kaks auhinda: peaauhind ja rahvaauhind. Peaauhinna saaja otsustasid taasiseseisvunud Eesti haridus- ja teadusministrid. Sel aastal läks peaauhind jagamisele kahe teo vahel: konkursi peaauhinna pälvisid Kohtla-Järve lasteaiaõpetaja Aleksandra Danššikova loodud arendavad õppevideod eesti keeles¹⁸ ning Sulev Kuuse ja Toivo Maimetsa koostatud eestikeelne ülikooli-õpik „Rakubioloogia“. Ministritest koosnev žürii tõstis esile veel kolme keeletegu: Natalja Kitami loodud Facebooki grupp „Räägi minuga“, Helle Metslangi, Mati Ereli, Külli Habichti, Tiit Hennoste, Reet Kasiku jt koostatud „Eesti grammatika“ ja Asta Õimu üldhariv raamat „Eesti keele teetähised“. Rahvahääletusel kogus enim hääli ehk rahvaauhinna võitis noor luuletaja ja laulukirjutaja EiK, kodanikunimega Eik Erik Sikk, albumi „ei lase sul magada“ kujundliku ja mängulise eestikeelse

¹⁶ Koolikeelelaagri kava, täpsemad teemad ja fotod: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/keelelaager-2024/>.

¹⁷ Helin Kase ja Elina Bratšun-Küüsmäe ülevaade 2023. aasta keeleteo konkursist (Oma Keel 2024/1): <https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/05/Moodunud-aasta-keeleeuhindade-ulevaade.pdf>.

¹⁸ Õppevideod: <https://www.youtube.com/@LaLaAVEk>.

loomingu eest. Emakeele Selts oli kaasatud kolme keeleteo kandidaadi väljaandmisse. Jüri Viikbergi artiklikogumik „Sõna sekka. Valik kirjutisi 1997–2023“ ilmus koostöös Eesti Keele Instituudiga Emakeele Seltsi toimetiste sarjas (nr 81). Asta Õimu raamatu „Eesti keele teetähised“ andis välja Emakeele Selts koos EKM Teaduskirjastuse ja EKSaga. Emakeele Selts toetas ka koguteose „Eesti grammatika“ väljaandmist. Aasta keeleteokonkursi lõpuaktusel tunnustati ka 2023. aasta parimate eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostajaid ja autoreid, eriauhinna pälvis „Liivi keele õpik“, mis on esimene trükis ilmunud eestikeelne liivi keele õpik kõrgkoolidele. Õpiku on koostanud Miina Norvik ja Tuuli Tuisk ning väljaandmist on toetanud Emakeele Selts.

22. märtsil toimus Tallinnas Emakeele Seltsi aastakoosolek. Akadeemilise ettekande „Venekeelsete lastevanemate roll eestikeelsele haridusele üleminekul: kuidas kaasava lähenemise kaudu vanemateni jõuda?“ pidasid Birute Klaas-Lang ja Kristiina Praakli. Teadussekretär Marit Alas tegi kokkuvõtte seltsi tegevusest 2024. aastal.

6. septembril aitas selts Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudil korraldada Külli Habichti 60. sünnipäeva pidulikku koosviibimist, kus esitleti artiklikogumikku „Keelde. Keelel. Keelest. Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks“ (Emakeele Seltsi toimetised nr 84)¹⁹.

Üheksandat korda toimus ettevõtenime võistlus „Ehe Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi“²⁰. Võistluse kuulutasid emakeelepäeval välja Emakeele Selts, Eesti Interneti Sihtasutus, Eesti keelenõukogu, Haridus- ja Teadusministeerium ning Keeleamet. Kandidaate laekus seitsmes kategoorias rekordiliselt 100 (sh kuus õpilasfirmat). 18. oktoobril toimus ettevõtenime võistluse lõpuüritus Tallinnas Eesti Keele Instituudis. Avasõnade järel tegi Patendiameti peadirektor Margus Viher ettekande „Loomeara kaitse – kellele ja milleks?“. Tunnustuse pälvis sel korral lausa 18 ettevõtjat väga erinevatest valdkondadest. Esmakordselt tunnustati ka eestikeelseid kaubamärke, mis on registreeritud kas Patendiametis või Euroopa Liidu

¹⁹ Artiklikogumiku „Keelde. Keelel. Keelest. Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks“ täistekst: <https://www.emakeeleselts.ee/valjaanne/keelde-keelel-keelest/>. Külli Prillopi ja Annika Vihti ülevaade esitlusest ja kogumikust (Oma Keel 2024/2): https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2024/11/Prillop-Viht_Uhiskingitus-Kulli-Habichtile_OK2024-2.pdf.

²⁰ Ettevõtenime võistluse „Ehe Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi 2025“ võitjad ja fotod: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/ehe-eesti-2024-voitjad/>.

Intellektuaalomandi Ametis. Kategooriate võidutiitlid pälvisid metallitöid pakkuv äriühing Obadus OÜ (tootmisettevõte), disainibüroo Iseasi OÜ (teenindusettevõte), tekstiile lipukettides ja varjevõrkudes taaskasutav MTÜ Kärr ja Surr (vabaühendus), lastele robotikakoolitusi pakkuv Progepisik OÜ (haridus- ja kultuuriasutus), toolijalgade kaitseid valmistav Suhvel (õpilasfirma), reklaamibüroo kõmu.ee (.ee lõpuga domeeninimi) ning käsitöölle pruulikoda Õllenaut (Patendiametis registreeritud kaubamärk). Aasta uustulnuka tiitliga pärjati Paliveres tegutsev ettevõte Heli-melu OÜ, mis pakub Hiiu kandle õpet ja korraldab rahvamuusikakontserte. Lisaks märkis žürii ära tootmisettevõtted Torimari OÜ ja Nööskeer OÜ, teenindusettevõtted Hingelood OÜ ja Boba Koda OÜ, vabaühendus Sõna ja Tegu ning MTÜ Segakoor HUIK!, õpilasfirmad Harjake ja Rammel ning kaubamärgid Hoog ja Ulaelu. Kaks nädalat väldanud rahvahääletuse tulemusel sai rahva lemmiku tiitli vabaühendus MTÜ Segakoor HUIK! Võistluse žüriisse kuulusid Emakeele Seltsi, Eesti Interneti Sihtasutuse, Eesti Keele Instituudi, Eesti keelenõukogu, Eesti Väike- ja Keskmiste Ettevõtjate Assotsiatsiooni, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Keeleameti ning Patendiameti esindajad.

Selts andis ka 2024. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi rahalisel toetusel välja kuus 400-eurost stipendiumi eesti keele ja kirjanduse õpetajaks õppivatele üliõpilastele. Stipendiumisaajad²¹ kuulutati välja 15. novembril Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis eesti keele õpetajate sügiskonverentsil „Lugemis- ja kirjutamisoskuse tulevik hägusate allikate ääres“, mida korraldas Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Stipendiumi said Getterli-Helle Aavik (Tallinna Ülikool), Marion Mägi (Tartu Ülikool), Alexandra Reinla (Tallinna Ülikool), Gerda Vindi (Tallinna Ülikool), Liis Viru (Tallinna Ülikool), Kirke Võisula (Tallinna Ülikool). Stipendiumikomisjoni kuulusid Haridus- ja Teadusministeeriumi, Emakeele Seltsi, Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi, Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi, Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi ja Emakeeleõpetuse Infokeskuse esindajad.

22. novembril käisid Tallinna Ülikooli üliõpilased Tartu Ülikoolis õppekäigul muutuva keele päeval ja 11. detsembril külastasid Tartu Ülikooli üliõpilased Tallinnas Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse muuseumi, Eesti Keele Instituuti, Emakeele Seltsi ja Eesti Lastekirjanduse Keskust.

²¹ Õpetajastipendiumi info, varasemad saajad ja statuut: <https://www.emakeeleselts.ee/stipendiumid/opetajastipendiumi-konkurss/>.

Selts otsustas algatada Lauri Kettuse mälestusmärgi rajamise Tartusse²² ja moodustas mälestusmärgi toimkonna, kus on esindatud lisaks seltsile ka Tartu linn ja Tartu Ülikool. Toimkonna esimees on Jüri Valge, toimkonda kuuluvad Emakeele Seltsi teadussekretär Marit Alas, Tartu Ülikooli külalislektor Juha-Matti Aronen, Tartu Ülikooli eesti keele ja kultuuri muukeelsetele ning eesti ja võrdleva rahvaluule kaasprofessor Madis Arukask, Tartu Ülikooli akadeemiline sekretär Tõnis Karki, Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professor Petar Kehayov, Tartu linna maastikuarhitekt Kristin Leis, Emakeele Seltsi esimees Helle Metslang ja Emakeele Seltsi juhatusel liige, Eesti Keele Instituudi vanemleksikograaf Jüri Viikberg. Valiti välja mälestusmärgi kavand ja korraldati annetuskampaania.

III. Kirjastamine

2024. aastal ilmus Emakeele Seltsi aastaraamat 69 (2023; Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus), ESi toimetised nr 83 „Saarte keeled. Ellen Niidi juubeliraamat“ ja nr 84 „Keelede. Keelel. Keelest. Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks“ ning kaks numbrit keeleajakirja Oma Keel.

2024. aastal on trüki ilmunud

- Emakeele Seltsi aastaraamat 69 (2023). Peatoimetaja Reili Argus, toimetaja Maire Raadik. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 2024. 323 lk;
- Saarte keeled. Ellen Niidi juubeliraamat. Emakeele Seltsi toimetised nr 83. Koostajad Karl Pajusalu ja Jüri Viikberg, toimetaja Mari Kendla. Tallinn, 2024. 347 lk;
- Keelede. Keelel. Keelest. Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks. Emakeele Seltsi toimetised nr 84. Tallinn, 2024. 535 lk;
- keeleajakiri Oma Keel nr 1, 120 lk, ja nr 2, 104 lk. Toimetaja Helen Hint.

Seltsi trükiste väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium, Kultuurkapital ja Eesti Teaduste Akadeemia.

²² Lauri Kettuse mälestusmärgi info: <https://www.emakeeleselts.ee/koik-teated/malestusmark-lauri-kettusele/>.

IV. Raamatukogu

Emakeele Seltsi raamatukogu täienes 17 trükisega, mis on saadud vahetuse, annetuse või ostu teel. Arvel on 6870 inventeeritud trükist.

V. Keeletoimikond

22. märtsil toimunud aastakoosolekul valiti korralistel valimistel Emakeele Seltsi keeleteoimikonna vanemaks kaheks aastaks Külli Habicht (Tartu Ülikool). Keeleteoimikonda kuulusid 2024. aastal Reili Argus (Tallinna Ülikool), Annika Hussar (Tallinna Ülikool), Reet Kasik (Tartu Ülikool), Margit Langemets (Eesti Keele Instituut), Helika Mäekivi (Tartu Ülikool, Eesti Keeletoimetajate Liit), Urve Pirso (Riigikontroll), Peeter Päll (Eesti Keele Instituut), Maire Raadik (Eesti Keele Instituut), Lydia Risberg (Eesti Keele Instituut) ja Arvi Tavast (Eesti Keele Instituut).

Emakeele Seltsi keeleteoimikond²³ võttis märtsis vastu kolm otsust: „Kohanimelise täiendi *Araabia/araabia* algustähe kirjutamine“, „Makedoonia nimede kirjutamine eesti tekstis“ ja „Valgevene nimede kirjutamine eesti tekstis“. Lisaks kiitis keeleteoimikond juunis heaks võõrsõnade ajakohastatud mugandamis põhimõtted.

VI. Liikmeskond

2024. aasta algul kuulus Emakeele Seltsi 394 liiget, sh 17 auliiget: Mati Erelt, Tiiu Erelt, Enn Ernits, Auli Hakulinen, Marja Kallasmaa, Reet Kasik, Krista Kerge, Valve-Liivi Kingisepp, Uno Liivaku, Ellen Niit, Peeter Päll, Hannu Remes, Eevi Ross, Huno Rätsep, Lembit Vaba, Jüri Valge ja Asta Õim. 2024. aastal võeti Emakeele Seltsi vastu kolmteist uut tegevliiget: Merilin Aruvee, Piret Baird, Kristi Juske, Robin Lek, Liina Lutsep, Katri Pajusalu, Mai Raet, Mariliis Sild, Kristjan Suluste, Mirjam Süsi, Sirli Zupping, Mari-Epp Tirkkonen ja Kadri Vare. Auliikmeteks valiti Tiit Hennoste ja Raimo Raag. Kaheksa seltsiliiget avaldasid soovi välja astuda. Meie hulgast lahkusid 2024. aastal jäädavalt Maia-Ülle Väkrum († 23.03.2024) ja auliige Mati Erelt († 12.10.2024). 2024. aasta 31. detsembri seisuga oli seltsis 394 liiget, sh 18 auliiget²⁴.

²³ Emakeele Seltsi keeleteoimikonna koosseis, otsused, seisukohavõtted: <https://www.emakeeleselts.ee/keeleteoimikond/>.

²⁴ Emakeele Seltsi (au)liikmete nimekiri: <https://www.emakeeleselts.ee/liikmed/>.

VII. Juhatus

Aastakoosolekul 22. märtsil toimusid korralised juhatusel valimised, mille tulemusel jätkab juhatus tööd endises koosseisus: esimees Helle Metslang, abiesimehed Karl Pajusalu ja Tiina Laansalu ning liikmed Reili Argus, Kristiina Praakli, Andra Kütt-Leedis ja Jüri Viikberg. Juhatusel voliaeg kestab märtsini 2028.

Seltsi juhatus pidas 2024. aastal kuus (veebi)koosolekut, lisaks arutleti seltsi tegevuse üle pidevalt e-posti teel. Emakeele Seltsi esindas Eesti keelenõukogus Helle Metslang. Eesti Keele Sihtasutuse nõukokku kuulusid Helle Metslang, Jüri Viikberg ja Karl Pajusalu. Eesti Keele Instituudi teadus- ja haldusnõukogus oli Karl Pajusalu. Eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe nõukokku kuulus Kristiina Praakli. Eesti Rahvuskultuuri Fondi Wiedemanni fondi halduskogus oli Jüri Viikberg. Emakeele Seltsi aastaraamatu kolleegiumis olid Helle Metslang, Karl Pajusalu ja Jüri Viikberg ning keeleajakirja Oma Keel kolleegiumis Helle Metslang ja Reili Argus. Lisaks kuulus Emakeele Selts Fenno-Ugria Asutuse liikmeskonda.

VIII. Töötajad

Teadussekretärina töötas 2024. aastal Marit Alas ja raamatukogu juhatajana Annika Oherde, raamatupidaja oli Ülle Tamm.

IX. Üldiseloomustus

Emakeele Seltsi tegevus 2024. aastal oli täis üritusi ja viljakat koostööd. Seltsi tegevus hõlmas eri sihtrühmi – nii keelehuvilisi kui ka keele alal tegutsejaid, nii kooliõpilasi, üliõpilasi kui ka noori doktoreid. Endiselt vahendati oma liikmetele infot mitmesuguste ürituste ja algatuste kohta. Säilis hea kontakt teiste Eestis tegutsevate humanitaarseltsidega, näiteks Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi, Õpetatud Eesti Seltsi, Laurensiuse Seltsi ja Eesti Keeletoimetajate Liiduga. Samuti tehti koostööd välismaal tegutsevate eestlaste kogukondadega.

Seltsi tegevust rahastati Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Teaduste Akadeemia ja Kultuurkapitali tegevustoetustest, seltsi väljaannete müügist ning liikmemaksudest ja annetustest. Tegevust on toetanud ka seltsi väga head koostööpartnerid Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool.

Peale kodulehe kajastatakse seltsi tegevusi Emakeele Seltsi Facebooki lehel. Kõigi ürituste ja tegevuste kohta leiab täpsemat infot seltsi kodulehelt www.emakeeleselts.ee.

MARIT ALAS

2024. AASTAL EMAKEELE SELTSI ÜRITUSTEL PEETUD ETTEKANDED

1. **Jaan Alver, Lehte Alver** – Nimi ei riku meest, kuid väär terminikasutus langetab eriala ja spetsialisti mainet. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeeke konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
– **Lehte Alver**, vt Jaan Alver
2. **Andra Annuka-Loik** – Naer ja naerev hää eesti suulises suhtluses. Vastsete doktorite konverentsil 5. aprillil Tartu Ülikoolis.
3. **Merilin Aruvee** – Emakeeleõpetusest keeleni ja keele kaudu teadmiseni. Väitekirja keeleteadlikust aineõpetusest. Oma Keele seminaril 17. oktoobril Tallinna Ülikoolis.
4. **Priit Ennet** – Teaduskeel ja üldkeel teadustoimetaja vaatevinklist. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeeke konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
– **Tuula Friman**, vt Olga Selištševa
– **Külli Habicht**, vt Külli Prillop
5. **Külli Habicht, Külli Prillop** – Eesti kirjakeele kujunemine. Koolinoorte keelelaagris „Wihs sadda ahstat Mah-keele kirjutut Sanna“ 21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
6. **Heinike Heinsoo** – Ahkerat ja rehelliset, tuppisuut ja „tumma-hambad“, suomalaiset ja virolaiset. Eesti keele päeval 15. novembril Turu Ülikoolis.
7. **Tiit Hennoste** – Luuletaja keelekodu. F. J. Wiedemanni keelepäeval 3. mail Väike-Maarjas.
8. **Tiit Hennoste** – Lõpp ja algus. Oma Keele seminaril 17. oktoobril Tallinna Ülikoolis.
– **Tiit Hennoste**, vt Helle Metslang
9. **Saara Liis Jõerand** – Ortograafia stilistilise vahendina eesti nüüdisluules. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.

10. **Tuuli Jõesaar, Kristel Kajak, Riina Rammo, Ülle Tamla** – Oskus-
sõnavara korrastamise minisümposium „Kuidas kirjeldada arheoloogilist
nahkjalatsit?“ X mitmeteaduslikul eesti teaduskeeke konverentsil
„Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti
Teaduste Akadeemias.
11. **Anna Maria Jäetma** – Kausatiivide kasutus 4–5-aastaste eesti laste
keeles. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril
Tallinna Ülikoolis.
12. **Karit Jäärats, Taavi Tamberg** – Tehisaru teaduskeeke kujundajana
– täppismeel või tehiskeel? X mitmeteaduslikul eesti teaduskeeke
konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna
Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
13. **Madis Jürviste** – Vanimad eesti keelt sisaldavad sõnastikud. Ameti-
nimetuste kujunemine. Koolinoorte keelelaagris „Wihs sadda ahstat
Mah-keeke kirjutut Sanna“ 21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
14. **Madis Jürviste** – Esimesed eestikeelsed kokaraamatud. Kooli-
noorte keelelaagris „Wihs sadda ahstat Mah-keeke kirjutut Sanna“
21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
- **Kristel Kajak**, vt Tuuli Jõesaar
15. **Jelena Kallas, Liisi Piits** – Grammatika uurimisest EKIs: teooriast
praktikani. Kõnekoosolekul „Uus eesti grammatika“ 25. aprillil Eesti
Keele Instituudis.
16. **Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Hanna Pook, Jüri Viikberg** –
Saarte murde kogumisest ja uurimisest. Kõnekoosolekul „Saarte
keeled. Ellen Niit 80“ 29. augustil Tartu Ülikoolis.
17. **Aleksandra Karpuhhin** – George Orwelli „1984“ düstoopiline
ühiskond. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril
Tallinna Ülikoolis.
- **Mari Kendla**, vt Mari-Liis Kalvik
18. **Birute Klaas-Lang** – Siirtyminen vironkieliseen opetukseen – Viron
koulu-uudistus ja venäjänkielisten vanhempien asenteet. Eesti keele
päeval 15. novembril Turu Ülikoolis.
19. **Birute Klaas-Lang, Kristiina Praakli** – Venekeelsete lastevanemate
roll eestikeelsele haridusele üleminekul: kuidas kaasava lähenemise
kaudu vanemateni jõuda? Emakeele Seltsi aastakoosolekul 22. märtsil
Eesti Keele Instituudis.

20. **Agnes Kolga** – Huvasti, laadivaheldus! Ülevaade põhikooli õpilaste keeletajust. Oma Keele seminaril 17. oktoobril Tallinna Ülikoolis.
21. **Kristina Koppel** – Sõnaveebi töötuba 7. klassidele. Koolikeelepäev 14. märtsil Audentese erakoolis.
- **Priit Kulu**, vt Jakob Kübarsepp
22. **Milda Kurpniece** – Liivi jussiiv Kesk-Balti areaalis. Vastsete doktorite konverentsil 5. aprillil Tartu Ülikoolis.
23. **Mare Kõiva** – Kalaisa, vaaraorahvas, merekari ja veehobused. Sissevaateid veeolenditega seotud traditsioonidesse. 26. veebruaril Mare Kõiva 70. sünnipäevale pühendatud pidulikul seminaril Eesti Kirjandusmuuseumis.
24. **Meeta Kõljal** – Meeltesegaduse väljendumine Nonnose antiikpoeemi „Dionysiaka“ kahe tegelase näitel. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.
25. **Irene Käosaar** – Eesti keeles õppimise võimalikkusest Narvas. LVII J. V. Veski päeval „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“ 27. juunil Tartu Ülikoolis.
26. **Jakob Kübarsepp, Priit Kulu, Andrei Surzenkov** – Mitmekeelse terminibaasi koostamise katsumusi materjaliteaduse ja -tehnoloogia valdkonnas. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
27. **Andra Kütt-Leedis** – 5–8-aastaste eesti laste keeleline areng ja selle seos keelelise kasvukeskkonnaga. Vastsete doktorite konverentsil 5. aprillil Tartu Ülikoolis.
28. **Andra Kütt-Leedis** – Lugemishuvist ja headest raamatutest. Koolinoorte keelelaagris „Wihs sadda ahstat Mah-keele kirjutut Sanna“ 21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
29. **Andra Kütt-Leedis** – Loovkirjutamise töötuba 9. klassidele. Koolikeelepäeval 14. märtsil Audentese erakoolis.
30. **Helena Lemendik, Peep Nemvalts** – Võõrkeelse väitekirja eestikeelse kokkuvõtte terminitarvitus. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
31. **Urmet Lepasson** – Inglise vaba *ing*-tarindi eestikeelsetest vastetest. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.

32. **Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik, Helen Plado** – *Äi pole mette!? pole – ei ole* varieerumisest saarte ja läänemurdes. Kõnekoosolekul „Saarte keeled. Ellen Niit 80“ 29. augustil Tartu Ülikoolis.
33. **August Lippus** – Noorte eesti keele kõnelejate suulise kõne refereerimisviisid. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.
34. **Anu Luure** – Kuidas väärtustada õpilaste keelt ja kultuuri. LVII J. V. Veski päeval „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“ 27. juunil Tartu Ülikoolis.
35. **Elsa Mensalo** – Piiblist pärit fraseologismide tundmine ja kasutus eesti keelt emakeelena ja teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.
36. **Helle Metslang** – „Eesti grammatika“ – uusi iso viron kielioppi. Eesti keele päeval 15. novembril Turu Ülikoolis.
37. **Helle Metslang** – Maarja-Magdaleena kihelkonna keelemehed. Emakeelepäeva aktusel 14. märtsil Maarja-Magdaleena Põhikoolis.
38. **Helle Metslang, Tiit Hennoste** – Tuhat lehekülge eesti grammatikat. Kõnekoosolekul „Uus eesti grammatika“ 25. aprillil Eesti Keele Instituudis.
39. **Helle Metslang, Sirli Zupping** – Kuidas korraldada muutuvat ja elavat eesti (kirja)keelt? Õpetajate päeval 4. oktoobril Hugo Treffneri Gümnaasiumis.
- **Helle Metslang**, vt Karl Pajusalu
40. **Peep Nemvalts** – Eesti teadlase täppiskeelsus. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
- **Peep Nemvalts**, vt Helena Lemendik
- **Miina Norvik**, vt Karl Pajusalu
41. **Karl Pajusalu** – Viron murteiden nykypäivä. Eesti keele päeval 15. novembril Turu Ülikoolis.
42. **Karl Pajusalu, Helle Metslang, Miina Norvik, Eva Saar, Pire Teras, Janek Vaab** – Eesti murrete hääldusjooned läänemeresoome taustal. Kõnekoosolekul „Saarte keeled. Ellen Niit 80“ 29. augustil Tartu Ülikoolis.
43. **Renate Pajusalu** – Viron kielellisen kohteliaisuuden käytäntöjä. Eesti keele päeval 15. novembril Turu Ülikoolis.

44. **Tiina Paet** – Võõraainese kinnistumine eesti keeles: keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade. Vastsete doktorite konverentsil 5. aprillil Tartu Ülikoolis.
 - **Liisi Piits**, vt Jelena Kallas
 - **Maarja-Liisa Pilvik**, vt Liina Lindström
 - **Helen Plado**, vt Liina Lindström
 - **Hanna Pook**, vt Mari-Liis Kalvik
45. **Kristiina Praakli** – 5.–6. klassi kirjanduse tund – tänapäeva eesti teismeliste keel. Emakeelepäeval 14. märtsil Maarja-Magdaleena Põhikoolis.
46. **Kristiina Praakli** – 9. klassi eesti keele tund – tänapäeva eesti teismeliste keel. Emakeelepäeval 14. märtsil Maarja-Magdaleena Põhikoolis.
47. **Kristiina Praakli** – Õ-tähe tulek eesti keelde. Koolinoorte keelesaagris „Wihs sadda ahstat Mah-keele kirjutut Sanna“ 21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
 - **Kristiina Praakli**, vt Birute Klaas-Lang
 - **Küllil Prillop**, vt Külli Habicht
48. **Küllil Prillop, Külli Habicht** – Kaalul on eesti kirjakeele saatus: kas null, üks või mitu. Oma Keele seminaril 17. oktoobril Tallinna Ülikoolis.
49. **Helin Puksand** – Haridusteterminid – neid me teame ju isegi! X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
50. **Pille Põiklik** – Keeled Eesti koolis. LVII J. V. Veski päeval „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“ 27. juunil Tartu Ülikoolis.
 - **Riina Rammo**, vt Tuuli Jõesaar
51. **Mait Rungi** – Lõpetagem kurtmine, hakakem vegeteerima! X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
 - **Eva Saar**, vt Karl Pajusalu
52. **Johannes Sarapuu** – Eestirootsi keelekontakti mõju Harju-Madise, Risti ja Noarootsi murrakus. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.
53. **Olga Selištševa, Tuula Friman** – Palju rohkem kui vaid keeleõpe – Vabaduse kooli kogemus. LVII J. V. Veski päeval „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“ 27. juunil Tartu Ülikoolis.

54. **Karin Sibul** – Teaduskeel ja tõlk. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
55. **Tarmo Soomere** – Pikk tee elegantse ja täpse teaduskeele poole. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
 - **Andrei Surzenkov**, vt Jakob Kübarsepp
56. **Kertu Zahharov** – Tšerokii keel. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.
 - **Sirli Zupping**, vt Helle Metslang
 - **Taavi Tamberg**, vt Karit Jäärats
 - **Ülle Tamla**, vt Tuuli Jõesaar
 - **Pire Teras**, vt Karl Pajusalu
57. **Triin Todesk** – Kliitik *džyk* tegusõnade modifitseerijana komi keeles. Vastsete doktorite konverentsil 5. aprillil Tartu Ülikoolis.
58. **Peeter Torop** – Kultuuriteaduste terminoloogilise dünaamika vahendamise raskusi. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.
 - **Janek Vaab**, vt Karl Pajusalu
59. **Anna Vaimel** jt Väike-Maarja Gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetajad – Luule õpetamine koolis. Selle võlud ja valud. F. J. Wiedemanni keelepäeval 3. mail Väike-Maarjas.
60. **Jüri Valge** – Eesti keel sõnas ja laulus. Lasva meeskoori Euroopa keeltepäeva tähistusüritusel 26. septembril Pässä külas Koka talus.
61. **Jüri Valge** – Lauri Kettunen püstoli ja pliiatsiga keelt uurimas. 29. septembril Kodavere Pärimuskeskuses Palal.
62. **Silver Vapper** – Keeletehnoloogia töötuba 8. klassidele. Koolikeelepäeval 14. märtsil Audentese erakoolis.
63. **Rein Veidemann** – Luuletus kui koputi. Hando Runneli „Kehv kõhn poiss“. F. J. Wiedemanni keelepäeval 3. mail Väike-Maarjas.
64. **Karola Velberg** – Soome keel ei ole enam muu keel, vaid b-keel. LVII J. V. Veski päeval „Eesti keel ja teised keeled Eesti koolis“ 27. juunil Tartu Ülikoolis.
65. **Anto Veldre** – Inglise-eesti tõlkesuuna kümme olulisimat tüüpiga. X mitmeteaduslikul eesti teaduskeele konverentsil „Eesti täppiskeelne

teadus“ 5.–6. detsembril Tallinna Ülikoolis ja Eesti Teaduste Akadeemias.

66. **Margus Viher** – Loomevara kaitse – kellele ja milleks? Võistluse „Ehe Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi 2024“ lõpuüritusel 18. oktoobril Eesti Keele Instituudis.
67. **Annika Viht** – Keeleajaloo peegeldumine piiblitõlgetes. Loendamise kujunemine. Koolinoorte keelelaagris „Wihs sadda ahstat Mah-keele kirjutut Sanna“ 21.–22. septembril Luua Metsanduskoolis.
- **Jüri Viikberg**, vt Mari-Liis Kalvik
68. **Jaana Visnapuu** – Eesnimede käänamine tegelikus kasutuses. Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverentsil 27. septembril Tallinna Ülikoolis.

2024. AASTAL EMAKEELE SELTSILE SAADETUD VÕI KINGITUD KIRJANDUS

Ajakirjad, kogumikud ja aastaraamatud

Avain. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti. Helsinki: Kirjallisuudentutkijain Seura. **2024, 1, 2, 3.**

Eesti Vabariigi preemiad 2024. Teadus. F. J. Wiedemanni keeleauhind. Sport. Kultuur. Haridus. 511 lk.

Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. **2023, 4; 2024, 1, 2, 3, 4.**

Muid väljaandeid

Heininen, Simo. **Mikael Agricolan Uuden testamentin reunahuomautukset.** Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2023. 343 lk.

Metslang, Helle. **Eesti grammatika.** Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023. 1236 lk.

Palóc olvasókönyv: nyelvi és irodalmi kalandozások. Budapest: Magyarorsággkutató Intézet, 2019. 232 lk.

Studia Fennica. Ethnologica. Helsinki: Finnish Literature Society
18. The culture of the Finnish Roma. 2024. 137 lk.

Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura.

278. Itämeren kieliapajilta Volgan verkoille: pühendusteos Riho Grünthalile 22. mail 2024. 2024. 782 lk.

Koostanud
ANNIKA OHERDE

2024. AASTAL MANALA TEELE LÄINUD EMAKEELE SELTSI LIIKMED

Maia-Ülle Väkrum (29.09.1932–27.03.2024)

auliige Mati Erelt (12.03.1941–12.10.2024)

IN MEMORIAM **MATI EREL**

12.03.1941 – 12.10.2024

Emakeele Seltsi tabas 2024. aastal valus kaotus. Lahkus seltsi auliige, kauaaegne esimees ja aastaraamatu peatoimetaja professor Mati Erelt – inimene, kelle panus Emakeele Seltsi ja kogu Eesti keeleteaduse arengusse oli erakordne.

Emakeele Seltsiga oli Mati seotud rohkem kui pool sajandit. Seltsi liikmeks sai ta 1965. aastal ning täitis aastate jooksul olulisi ülesandeid: kuulus korduvalt seltsi juhatusse, oli abiesimees (1986–1989, 1995–1997) ning juhatas Emakeele Seltsi aastatel 1997–2006. Aastatel 1999–2021 oli ta Emakeele Seltsi aastaraamatu peatoimetaja.

Kui seltsi oli keerulistel 1990. aastatel tabanud nii rahaline kitsikus kui ka selgete sihtide puudumine, tõi Mati juhtimisperiood uue arengu, uued tegevussuunad ja majandusliku toimetuleku. Tema eestvedamisel sõlmis selts assotsiatsioonilepingu Eesti Teaduste Akadeemiaga, mis tõi Emakeele Seltsi tagasi akadeemiliste teadusseltside ringi, samuti sai alguse koostöö Haridus- ja Teadusministeeriumiga.

Pärast seitsmeaastast pausi taastati Mati algatusel Emakeele Seltsi aastaraamatu regulaarne ilmumine: ta leidis võimaluse iga-aastase väljaandmistsükli taaskäivitamiseks ja rahastamiseks. Praeguseks on aastaraamatust kujunenud kõrgetasemeline teadusväljaanne, millel on oluline koht Eesti keeleteaduses.

Mati algatas ka populaarse keeleajakirja Oma Keel väljaandmise, samuti seltsi väliskeelepäevad, millega oleme toetanud nii väliseestlaste keelelist identiteeti kui ka huvi eesti keele ja selle õppimise vastu väljaspool Eestit. Ka koolinoorte keelelaagrite korraldamise mõte pärineb temalt.

Mati oli ühtaegu nii strateeg kui tegutseja, tema tegevust iseloomustas suutlikkus ka rasketes oludes näha kaugemale ja leida praktilised lahendused. See on loonud põhja seltsi tänasele tugevusele, laiapõhjalisusele ja jätkusuutlikkusele.

Mati teadustöö keskmes oli eesti keele grammatilise ehituse uurimine. Tema uurimishuvi sai alguse õpinguaegadel Tartu ülikoolis, mil ta kuulus Huno Rätsepa juhitud generatiivse grammatika gruppi. Mati teadustegevus oli märgiline nii põhjalikkuse kui ka kestva mõju poolest. Tema juhtimisel valmis kaheköiteline „Eesti keele grammatika“ (1993, 1995) – mahukas ja süstemaatiline kirjeldus eesti keele ehitusest, mis sünteesib varasemaid uurimusi ja uusi teaduslikke vaateid. Mati väljatöötatud süntaksimudel, mis ühendab moodustajastruktuuri ja funktsionaalse lähenemise, on siiani kasutusel eesti keele käsitlustes ja õpetuses.

Eesti keele uurimise ja keeletüpoloogia arenguid arvestades algatas Mati uue ja veelgi põhjalikuma süntaksikirjelduse koostamise, mis ilmus 2017. aastal „Eesti keele varamu“ sarjas koguteosena „Eesti keele süntaks“. Samale tööle tugineb süntaksikirjeldus ka „Eesti grammatikas“ (2023). Mõlemas koguteoses on Mati tööpanus väga kaalukas.

Seejuures pidas Mati oluliseks ka eesti keele alase teabe rahvusvahelist levitamist: tema algatusel ja toimetamisel ilmus ingliskeelne koguteos „Estonian Language“ (2003, 2007). Samuti koostas ja toimetas ta keeleteaduse eesti-soome ja eesti-inglise lingvistikaterminite sõnastikke ja väljendusõpetuse õppevahendeid ning oli „Eesti keele käsiraamatu“ (1997 ja hilisemad kordustrükid) üks autoreid.

Mati oli ka väljapaistev õppejõud. Ta on töötanud professorina Tallinnas ja Helsingis, 1995. aastal sai temast Tartu ülikooli eesti keele professor. Ta algatas mitmeid uusi uurimissuundi, tema eestvedamisel seati sisse akadeemilise eesti keele väljenduoskuse kursus kõigile üliõpilastele. Teda

meenutatakse kui armastatud õppejõudu, kes äratas huvi nii keelesüsteemi kui ka uurijamõtte keerdkäikude vastu; ta oli innustav ja nõudlik juhendaja, kes oskas noori uurijaid suunata ja toetada. Tema ja ta kolleegide juhendamisel ja mõjutusel kasvas üles uus keeleteadlaste põlvkond.

Tööga teadlasena ja õppejõuna kaasnes aktiivsus ka keelepoliitikas ja teaduskorralduses. Mati oli Eesti Keelenõukogu asutajaliige ning osales keele arengukavade ja seisundiuuringute koostamisel. Samuti kuulus ta teaduskompetentsi nõukogusse, riiklike teaduspreemiate komisjoni ning muude teadus- ja keelepoliitika otsustuskogude koosseisu. Tema tegevus aitas kaasa sellele, et keelepoliitilised otsused Eestis oleksid teaduslikult põhjendatud ning eesti keele arengut suunaksid pikaajalised strateegilised eesmärgid, et eesti keel säilitaks oma akadeemilise ja avaliku rolli ka globaliseerivas maailmas.

Mati on oma töö ja isiksusega jätnud sügava jälje eesti keeleteadusesse, Emakeele Seltsi arengusse ja Eesti keeleellu laiemalt. Tema saavutus on tunnustatud Valgetähe IV klassi teenetemärgi, F. J. Wiedemanni keeleauhinna, Tartu Ülikooli suure medali ja Eesti Teaduste Akadeemia medaliga.

Emakeele Selts jääb Mati Ereltit meenutama sügava tänutundega – kui teadlast, õpetajat, keeleelu korraldajat ja mõtlejat, kes rajas tugeva vundamendi, millele saame kindlalt toetuda ka edaspidi.

Emakeele Seltsi esimees
HELLE METSLANG

Foto: Birgit Püve

EMAKEELE SELTSI JUUBILARID 2024. AASTAL

JAANUAR	15.01.1959	Mart Rannut	65
VEEBRUAR	06.02.1974	Piret Malv	50
	08.02.1959	Aime Klandorf	65
	12.02.1954	Mai Tiits	70
	15.02.1959	Mart Meri	65
	21.02.1964	Üllar Kadai	60
	26.02.1954	Mare Kõiva	70
	26.02.1974	Tarmo Tuule	50
MÄRTS	03.03.1964	Claudia Maria Steinhardt	60
	20.03.1969	Madis Arukask	55
	24.03.1939	Ott Kurs	85
APRILL	07.04.1969	Heili Orav	55
	09.04.1944	Mare Piho	80
	24.04.1949	Jaan Alver	75
	27.04.1969	Arvi Tavast	55
	28.04.1964	Ene Vainik	60
MAI	07.05.1969	Eva Velsker	55
	12.05.1939	Kullo Vende	85
	22.05.1964	Riho Grünthal	60
	26.05.1939	Helle Mets	85
	26.05.1974	Valts Ernštreits	50
JUUNI	10.06.1954	Irja Lindström	70
	28.06.1964	Ilmar Tomusk	60
JUULI	11.07.1959	Kristin Kuutma	65
	13.07.1934	Aleks Kasepalu	90
	16.07.1974	Tiina Paet	50
	17.07.1939	Silvi Vare	85

	18.07.1934	Martin Ollisaar	90
	19.07.1939	Leidi Veskis	85
	19.07.1949	Pirkko Nuolijärvi	75
	22.07.1959	Aili Künstler	65
	24.07.1964	Külili Habicht	60
	27.07.1974	Rita Niineste	50
AUGUST	06.08.1954	Virve Raag	70
	08.08.1974	Maris Jõks	50
	16.08.1969	Evar Saar	55
	18.08.1944	Ellen Niit	80
	24.08.1954	Sirje Olesk	70
SEPTEMBER	11.09.1959	Sirje Mäearu	65
	13.09.1969	Leelo Keevallik	55
	19.09.1949	Väino Klaus	75
	26.09.1959	Tiina Södermann	65
	28.09.1939	Aime Vettik	85
	28.09.1974	Maria Jürimäe	50
OKTOOBER	03.10.1969	Sulev Iva	55
	08.10.1949	Silvi Nemvalts	75
	11.10.1939	Kari Laukkanen	85
	11.10.1954	Jaan Pajupuu	70
	16.10.1969	Raili Pool	55
	17.10.1974	Maigi Vija	50
	18.10.1954	Tiina Sammelselg	70
	28.10.1974	Evelin Kivimaa	50
	29.10.1939	Toomas Paul	85
NOVEMBER	23.11.1949	Sirje Arro	75
	23.11.1969	Leena Nissilä	55
	24.11.1974	Külili Prillop	50
	26.11.1969	Kadri Vider	55
DETSEMBER	11.12.1974	Maarja Kasema	50
	12.12.1974	Tuuli Rehemaa	50
	19.12.1949	Piret Vahtra	75
	21.12.1959	Ene Künnap	65
	22.12.1959	Maris Johannes	65

EMAKEELE SELTSI LIIKMED

31.12.2024 SEISUGA

Auliikmed

Tiiu **Erelt** (Tallinn)
Enn **Ernits** (Tartu)
Auli **Hakulinen** (Helsingi)
Tiit **Hennoste** (Tartu)
Marja **Kallasmaa** (Tallinn)
Reet **Kasik** (Tartu)
Krista **Kerge** (Tallinn)
Valve-Liivi **Kingisepp** (Tartu)
Uno **Liivaku** (Tallinn)
Ellen **Niit** (Tartu)
Peeter **Päll** (Tallinn)
Raimo **Raag** (Uppsala, Rootsi)
Hannu **Remes** (Kajaani, Soome)
Eevi **Ross** (Tallinn)
Huno **Rätsep** (Tartu)
Lembit **Vaba** (Saku, Harjumaa)
Jüri **Valge** (Tartu)
Asta **Õim** (Muraste, Harjumaa)

TEGEVLIKMED

Triin Aasa (Järva v, Järvamaa)	Jaan Alver (Tallinn)
Katrin Aava (Tallinn)	Reili Argus (Tallinn)
Kai Adamson (Tallinn)	Pille Arnek (Tartu)
Erika Ader (Tallinn)	Kari Aro (Turu, Soome)
Sirje Ainsaar (Saku, Harjumaa)	Sirje Arro (Tallinn)
Marit Alas (Tallinn)	Madis Arukask (Tartu)
Tiina Alekõrs (Tartu)	Merilin Aruvee (Tallinn)
Kristel Algvere (Tartu)	Eva Liina Asu-Garcia (Tartu)
Pilvi Alp (Tallinn)	Piret Baird (Tallinn)

Uldis **Balodis** (USA)
 Kristiina **Bernhardt** (Tallinn)
 Rogier **Blokland** (Uppsala, Rootsi)
 Kersti **Boiko** (Riia, Läti)
 Antoine **Chalvin** (Pariis, Prantsusmaa)
 Anna **Edela** (Tartu)
 Kaja **Eenlaid** (Tartu)
 Martin **Ehala** (Tallinn)
 Maret **Einmann** (Tallinn)
 Pekka **Erelt** (Tallinn)
 Liis **Ermus** (Tallinn)
 Valts **Ernštreits** (Carnikava, Läti)
 Pille **Eslon** (Tallinn)
 Mariko **Faster** (Võru)
 Jingyi **Gao** (Peking, Hiina)
 Olga **Gerassimenko** (Tartu)
 Riho **Grünthal** (Helsingi, Soome)
 Satu **Grünthal** (Helsingi, Soome)
 Anu **Haak** (Tallinn)
 Külli **Habicht** (Tartu)
 Paul **Hagu** (Tartu)
 Tiina **Halling** (Tartu)
 Andres **Hallmägi** (Tallinn)
 Sirje **Hassinen** (Vantaa, Soome)
 Anu-Reet **Hausenberg** (Tallinn)
 Heidi **Hein** (Tartu)
 Ott **Heinapuu** (Tallinn)
 Egle **Heinsar** (Rapla)
 Heinike **Heinsoo** (Tartu)
 Reet **Hendrikson** (Tartu)
 Ülle **Hendrikson** (Tartu)
 Mall **Hiiemäe** (Tartu)
 Katrin **Hiietam** (Manchester, Suurbritannia)
 Helen **Hint** (Tartu)
 Annika **Hussar** (Tallinn)
 Anu **Ilus** (Tallinn)
 Sulev **Iva** (Tartu)
 Marje **Joalaid** (Tallinn)
 Piret **Joalaid** (Tallinn)
 Maris **Johannes** (Tallinn)
 Kristi **Juske** (Tallinn)
 Maris **Jõks** (Tallinn)
 Priit **Järve** (Tallinn)
 Piret **Järvela** (Tallinn)
 Lea **Jürgenstein** (Tartu)
 Maria **Jürimäe** (Tartu)
 Madis **Jürviste** (Kuressaare)
 Brita **Kaasik** (Tallinn)
 Üllar **Kadai** (Hargla, Valgamaa)
 Mall **Kaevats** (Tallinn)
 Annekatrin **Kaivapalu** (Tallinn)
 Karin **Kaldamäe** (Tallinn)
 Jelena **Kallas** (Tallinn)
 Aldo **Kals** (Tartu)
 Mari-Liis **Kalvik** (Noarootsi, Läänemaa)
 Kalli-Merike **Karise** (Tallinn)
 Merit **Karise** (Saaremaa)
 Ellen **Karu** (Tallinn)
 Maarja **Kasema** (Tallinn)
 Aleks **Kasepalu** (Tartu)
 Ann **Kask** (Tartu)
 Riina **Kasser** (Tallinn)
 Tiina **Kattel** (Tartu)
 Elisabeth **Kaukonen** (Tartu)
 Leelo **Keevallik** (Linköping, Rootsi)
 Petar **Kehayov** (Tartu)
 Mari **Kendla** (Tallinn)
 Katrin **Kern** (Tartu)
 Aili **Kiin** (Viljandi)
 Taima **Kiisverk** (Tallinn)
 Tiina **Kikerpill** (Tartu)
 Leelo **Kingisepp** (Tallinn)
 Pille **Kippar** (Tallinn)
 Natalja **Kitam** (Tallinn)
 Mare **Kitsnik** (Tallinn)
 Evelin **Kivimaa** (Tallinn)
 Liset **Kivioja** (Võru)
 Birute **Klaas-Lang** (Tartu)
 Aime **Klandorf** (Kehtna, Raplamaa)
 Väino **Klaus** (Tallinn)

Gerson **Klumpp** (Tartu)
 Jolan Henriette **Koduvere** (Tallinn)
 Mari **Koik** (Tallinn)
 Agnes **Kolga** (Keila)
 Kaidi **Kolsar** (Tallinn)
 Eino **Koponen** (Helsingi, Soome)
 Kristina **Koppel** (Tallinn)
 Kadri **Koreinik** (Tartu)
 Mari-Liis **Korkus** (Tallinn)
 Einar **Kraut** (Tallinn)
 Mihhail **Kremez** (Tallinn)
 Piret **Kriivan** (Tallinn)
 Reet **Kroll** (Tartu)
 Valve **Kullus** (Tallinn)
 Ott **Kurs** (Tartu)
 Margit **Kuusk** (Tartu)
 Kristin **Kuutma** (Tallinn)
 Mari **Kõiv** (Tallinn)
 Mare **Kõiva** (Tartu)
 Marju **Kõivupuu** (Tallinn)
 Annika **Kängsepp** (Tartu)
 Irene **Käosaar** (Tallinn)
 Inge **Käsi** (Tartu)
 Irina **Külmoja** (Tartu)
 Annika **Küngas** (Tallinn)
 Ago **Künnap** (Tartu)
 Ene **Künnap** (Tartu)
 Aili **Künstler** (Tallinn)
 Andra **Kütt-Leedis** (Tallinn)
 Astrid **Küüts** (Laagri, Harjumaa)
 Johanna **Laakso** (Viin, Austria)
 Klaus **Laalo** (Helsingi, Soome)
 Heli **Laanekask** (Tartu)
 Kirsi **Laanesoo-Kalk** (Tartu)
 Helga **Laanpere** (Tallinn)
 Tiina **Laansalu** (Tallinn)
 Triinu **Laar** (Tartu)
 Helje **Laas** (Tartu)
 Eliisa **Ladva** (Tartu)
 Ilmari **Lahti** (Tallinn)
 Vahur **Laiapea** (Tallinn)

Kaisa **Lamsoo** (Tallinn)
 Margit **Langemets** (Tallinn)
 Kari **Laukkanen** (Helsingi, Soome)
 Tiina **Leemets** (Tallinn)
 Maeve **Leivo** (Linte, Põlvamaa)
 Robin **Lek** (Tabasalu)
 Kersti **Lepajõe** (Tallinn)
 Jane **Lepasaar** (Tallinn)
 Nansi **Leppik** (Tallinn)
 Peep **Leppik** (Helme, Valgamaa)
 Sander **Liivak** (Rakvere)
 Karin **Liivaleht** (Tallinn)
 Irja **Lindström** (Vantaa, Soome)
 Liina **Lindström** (Tartu)
 Maria-Maren **Linkgreim** (Tallinn)
 Järvi **Lipasti** (Helsingi, Soome)
 Anna-Olga **Luga** (Narva)
 Liina **Lutsepp** (Tallinn)
 Aita **Maasik** (Tartu)
 Sirje **Maasikamäe** (Tallinn)
 Alo **Malt** (Luksemburg)
 Tiina **Malt** (Luksemburg)
 Piret **Malv** (Tallinn)
 Aive **Mandel** (Tartu)
 Margit **Maran** (Tallinn)
 Tiia **Margus** (Tartu)
 Killu **Mei** (Tallinn)
 Mart **Meri** (Tallinn)
 Arne **Merilai** (Tartu)
 Alo **Merilo** (Tallinn)
 Helle **Mets** (Randvere, Harjumaa)
 Mari **Mets** (Põlva)
 Helena **Metslang** (Tallinn)
 Helle **Metslang** (Tallinn)
 Iris **Metsmägi** (Tallinn)
 Krista **Mihkels** (Tähtvere v, Tartumaa)
 Meelis **Mihkla** (Tallinn)
 Merilin **Miljan** (Tallinn)
 Kadri **Muischnek** (Tartu)
 Argo **Mund** (Rakvere)
 Sirje **Mäearu** (Tallinn)

Helika **Mäekivi** (Tartu)
 Marju **Märtson** (Tallinn)
 Andrea **Nagy** (Tartu)
 Peep **Nemvalts** (Tallinn)
 Silvi **Nemvalts** (Tallinn)
 Tiia **Neuvonen** (Tartu)
 Tiina **Niin** (Pärnu)
 Merit **Niinemägi** (Tartu)
 Rita **Niineste** (Tallinn)
 Sirje **Nilbe** (Tartu)
 Leena **Nissilä** (Espoo, Soome)
 Miina **Norvik** (Tartu)
 Piret **Norvik** (Tallinn)
 Pirkko **Nuolijärvi** (Helsingi, Soome)
 Anu **Nurk** (Tartu)
 Eduard **Odinets** (Tallinn)
 Rein **Oidekivi** (Muhu,
 Saare maakond)
 Anni **Oja** (Tartu)
 Vilja **Oja** (Tallinn)
 Tiiu **Ojanurme** (Tartu)
 Sirje **Olesk** (Tartu)
 Katrin **Olhovikov** (Tartu)
 Martin **Ollisaar** (Tallinn)
 Mare **Onga** (Tartu)
 Sirje **Ootsing** (Tallinn)
 Heili **Orav** (Tartu)
 Mart **Orav** (Tartu)
 Sigrid **Ots** (Tartu)
 Leelo **Padari** (Tartu)
 Tiina **Paet** (Tallinn)
 Elsa **Pajumaa** (Tallinn)
 Hille **Pajupuu** (Tallinn)
 Jaan **Pajupuu** (Tallinn)
 Karl **Pajusalu** (Tartu)
 Katri **Pajusalu** (Tartu)
 Renate **Pajusalu** (Tartu)
 Tiia **Palosaar** (München, Saksamaa)
 Linda **Palts** (Tartu)
 Indrek **Park** (USA)
 Toomas **Paul** (Tallinn)

Geda **Paulsen** (Tartu)
 Pamela **Paumäe** (Tallinn)
 Heikki **Paunonen**
 (Nurmijärvi, Soome)
 Mall **Pesti** (Tallinn)
 Mare **Piho** (Tartu)
 Liisi **Piits** (Tallinn)
 Katrin **Piller** (Tartu)
 Urve **Pirso** (Tallinn)
 Helen **Plado** (Nõo, Tartumaa)
 Raili **Pool** (Tartu)
 Vaike **Potseps** (Tartu)
 Kristiina **Praakli** (Tartu)
 Esta **Prangel** (Tallinn)
 Külli **Prillop** (Tartu)
 Külvi **Pruuli** (Tartu)
 Helin **Puksand** (Tallinn)
 Leili **Punga** (Tartu)
 Matti **Punttila** (Vantaa, Soome)
 Fred **Puss** (Tartu)
 Halliki **Põlda** (Tallinn)
 Aivar **Põldvee** (Järva v, Järvamaa)
 Jari **Pärgma** (Tartu)
 Liina **Pärismaa** (Tallinn)
 Mirel **Püss** (Tallinn)
 Maire **Raadik** (Tallinn)
 Virve **Raag** (Uppsala, Rootsi)
 Mai **Raet** (Tallinn)
 Marta **Raisma** (Tartu)
 Sirje **Rammo** (Tartu)
 Øyvind **Rangøy** (Tartu)
 Mart **Rannut** (Narva)
 Sirje **Ratso** (Tallinn)
 Tuuli **Rehemaa** (Tallinn)
 Riina **Reinsalu** (Tartu)
 Kristel **Ress** (Tartu)
 Lydia **Risberg** (Tartu)
 Anne **Romet** (Tallinn)
 Ethel **Roosna** (Tallinn)
 Helen **Roots** (Tallinn)
 Jaan **Ross** (Tallinn)

Kristiina **Ross** (Tallinn)
 Margit **Ross** (Tallinn)
 Andra **Rumm** (Tartu)
 Maia **Rõigas** (Tartu)
 Andriela **Rääbis** (Tartu)
 Ingrid **Rüütel** (Tartu, Tallinn)
 Tiina **Rüütmaa** (Tallinn)
 Edgar **Saar** (Tartu)
 Eva **Saar** (Tartu)
 Evar **Saar** (Võru)
 Heete **Sahkai** (Tallinn)
 Tiit **Salasoo** (Roseville, Austraalia)
 Age **Salo** (Tartu)
 Monika **Salo** (Tartu)
 Urve **Salus** (Tallinn)
 Anu **Saluäär** (Tallinn)
 Kristi **Salve** (Tartu)
 Tiina **Sammelselg** (Tartu)
 Joel **Sang** (Tallinn)
 Õie **Sarv** (Obinitsa, Võrumaa)
 Rein **Saukas** (Tartu)
 Tõnu **Seilenthal** (Tartu)
 Ene **Sepp** (Tallinn)
 Anu **Seppel** (Tallinn)
 Ann **Siiman** (Tartu)
 Maarja **Siiner** (Tartu)
 Mariliis **Sild** (Tallinn)
 Hanna **Sinijärv** (Tallinn)
 Siiri **Soidro** (Tallinn)
 Karin **Soodla** (Tartu)
 Sven-Erik **Soosaar** (Tallinn)
 Claudia Maria **Steinhardt**
 (Hamburg, Saksamaa)
 Helena **Sulkala** (Kempele, Soome)
 Kristjan **Suluste** (Tallinn)
 Urmas **Sutrop** (Tallinn)
 Tiina **Södermann** (Helsingi, Soome)
 Mirjam **Süsi** (Kärkla)
 Ele **Süvalep** (Tartu)
 Anastassia **Zabrodskaja**
 (Tallinn, Tartu)

Sirli **Zupping** (Tartu)
 Kaja **Tael** (Tallinn)
 Mirell **Talbre** (Tallinn)
 Anne **Tamm** (Budapest, Ungari)
 Kadri **Tamm** (Elva)
 Vally **Tamm** (Tartu)
 Eha **Tammo** (Võru)
 Kaisa **Tammoja** (Põlva)
 Kairi **Tamuri** (Tallinn)
 Piia **Taremaa** (Tartu)
 Svea **Tarkin** (Tartu)
 Toivo **Tasa** (Harjumaa)
 Arvi **Tavast** (Tallinn)
 Lehte **Tavel** (Haabneeme, Harjumaa)
 Tõnu **Tender** (Tartu)
 Maarika **Teral** (Tartu)
 Pire **Teras** (Tartu)
 Mai **Tiits** (Tallinn)
 Mari-Epp **Tirkkonen** (Tallinn)
 Silva **Tomingas** (Saku, Harjumaa)
 Ülle **Tomson** (Valga)
 Ilmar **Tomusk** (Tallinn)
 Maren **Toom** (Tallinn)
 Reeli **Torn-Leesik** (Tartu)
 Peeter **Torop** (Tartu)
 Szilárd Tibor **Tóth** (Narva)
 Jekaterina **Trainis** (Tallinn)
 Tuuli **Tuisk** (Tartu)
 Tarmo **Tuule** (Kose, Harjumaa)
 Maria **Tuulik** (Tallinn)
 Udo **Uibo** (Viljandi)
 Jaan **Undusk** (Tallinn)
 Rein **Undusk** (Tallinn)
 Piret **Upser** (Tartu)
 Anne **Uusen** (Lääne-Harju v,
 Harjumaa)
 Mari **Uusküla** (Tallinn)
 Marja **Vaba** (Tallinn)
 Piret **Vahtra** (Tallinn)
 Elle **Vaimann** (Tartu)
 Ene **Vainik** (Tallinn)

Natalia **Vaiss** (Tallinn)
Adele **Vaks** (Tartu)
Tiia **Valdre** (Tallinn)
Mare **Valge** (Tartu)
Kadri **Vare** (Tartu)
Silvi **Vare** (Tallinn)
Reet **Varik** (Tallinn)
Andra **Veidemann** (Tallinn)
Rein **Veidemann** (Tallinn)
Ann **Weismann** (Tartu)
Trivimi **Velliste** (Tallinn)
Eva **Velsker** (Tartu)
Kullo **Vende** (Tallinn)
Anna **Verschik** (Tallinn)
Leidi **Veskis** (Tallinn)
Aime **Vettik** (Tabasalu, Harjumaa)
Kadri **Vider** (Tartu)
Helgi **Vihma** (Tallinn)
Mati **Vihman** (Tallinn)

Virve-Anneli **Vihman** (Tartu)
Annika **Viht** (Tallinn, Tartu)
Jüri **Viikberg** (Tallinn)
Anni **Viirmets** (Tallinn)
Maigi **Vija** (Tartu)
Ülle **Viks** (Tallinn)
Marju **Vilbaste** (Tallinn)
Helen **Wilbur** (Tartu)
Eha **Viluoja** (Tallinn)
Eberhard **Winkler** (Göttingen,
Saksamaa)
Piret **Voll** (Tallinn)
Kai **Võlli** (Tallinn)
Mari **Väina** (Tartu)
Toomas **Väljataga** (Tallinn)
Reet **Vääri** (Tartu)
Haldur **Õim** (Tartu)
Sirje **Õim** (Tartu)
Jaan **Õispuu** (Saue, Harjumaa)

9 770206 373161